

NORMELE LIMBII LITERARE ÎN
PALIA DE LA ORĂȘTIE (1582)

DE

VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. *Accentul dinamic sau de intensitate* nu este notat în cele mai multe cazuri. Când apare, el marchează o oscilație între poziția pe silaba ultimă sau pe cea penultimă, în cuvinte ca: *acôlo / acoló; acoleá*. În cazul termenului *prepéliță*, accentul, notat, pe antepenultima silabă, constituie, probabil, o eroare tipografică. Asemenea cazuri sînt numeroase în textul studiat. Dintre numele de țări terminate în *-ia*, accentul pe antepenultima, ca în latină, este prezent în *Asiriia* (Gn., 2, 14).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Lat. *a + n + voc.* și *á + n, m + cons.* > *ă* și, mai tîrziu, *î*: *bătrănă*, în *Slugiei ce era mai bătrănă în casa lui; călcăi*, în *Călcăiul lui Isav* (Gn., 25, 26) și *călcăiul*, în *Va mușca călcăiul calului* (Gn., 49, 17); *căine*, în: *Nice un căine nu va cărcni* (Ex., 11, 7); oscilația între variantele cu *a + n + voc.* > *ă* > *î*, *i* este prezentă în lat. *anima* > **ănimă* > *înimă* și apoi *inimă*, prin asimilație regresivă: *Dzise într-înimă sa* (Gn., 27, 41), față de forma cu *i-*, din: *Cu inimă proastă și cu mână nevinovată; Cugetul inimiei* (Gn., 6, 5). Aceeași oscilație între *ă* / *î* se întîlnește în *mână / mîină*, pl. *mînule*, gen.-dat. pl. *mînilor*, în: *Pune mîna ta supt cliciul mieu* (Gn., 47, 29); de asemenea, adverbul *mîne* (< lat. *mane*) cunoaște și varianta cu diftongul *-îi-*, *măine*: *mîine dzi* ca a doua zi; (Ex., 9, 6); subst. *pîne* avea formele: *păine*, art. *păinea* (Gn., 3, 19), pl. *păinile*, în *Păinile den coșniță* (Ex., 29, 32), și *păne*, gen.-dat. sg. *păniei*, pl. *păni*, art. *pănila*, în *Pănila vederiei* (Ex., 39, 36); mai numeroase sînt variantele cu *-ăi*, caracteristice pentru aria sudică, muntească, a limbii literare vechi. Vocala din prima silabă, *ă*, nu se închisese la *î* în acest text.

2.1.1. Lat. *á*, urmat de grupul *mp + vocală*, în cuvîntul *campus*, evoluează spre *ă*, și apoi, mai rar, în PO, spre *î*: *cămp*, gen.-dat. sg. *cămpului* (Gn., 27, 27), pl. *cămpurile* (Ex., 9, 3); și *cîmp*, cu *î*, (vsl. **Ѡ**). Pentru *ă* este folosită slova chirilică **Ѡ** (Viorica Pamfil, în ediția din 1968 a PO, transcrie ierul dur **Ѡ** prin *î*).

2.1.2. Adverbul lat. *quando* devine în română *căndu*, și apoi, în PO, *cănd* (cu **Ѡ**): *Cănd veri fi tăroasă* (Ex., 3, 16); grupul consonantic *-nd-*, precedat de *ă*, este atestat în forma de pl. *scănduri*: *Fă și scănduri cortului* (Ex., 26, 15); în alt loc, varianta conține un *î* (**Ѡ**), *scîndură* (Ex., 26, 16, 17); și gen.-dat. pl., *scîndurilor* (Ex., 36, 31, 32).

2.1.3. Grupul consonantic *-ng-*, precedat de *ă* (< *á*), este atestat în unele forme ale verbului *a plînge* (< lat *plango*), *-ere*: *să plângă*, (Gn., 23, 2); *plângere* (Ex., 11, 6); *plânse* (Gn., 21, 18); la fel în cazul subst. *sânge* (< lat *sanguen* = lat. clas. *sanguis*), în: *Se va schimba în sânge* (Ex., 7, 17; și în: 19, 20, 21); art. *sângele* (Gn., 42, 22), gen.-dat. sg. *sângelei*.

2.1.4. *á* accentuat, urmat de grupul consonantic *-nt-*, a devenit *ă* în: *căntă* (Ex., 15, 1); în *fântână* (Gn., 21, 25; 26, 25; Ex., 2, 15); varianta cu *î*, *fântînă*, se întîlnește în Gn., 24, 11, 13, 16, 29, 62; pl. art. *fântănila*, în Gn., 26, 15.

2.1.5. Lat. *á- + mbl + voc.*, din lat. *ambulo, -āre*, a devenit *ă-*, **ămblu*, și apoi *îmblu*, variantă existentă în textul studiat, în care lipsește complet forma actuală cu *u-*, *úmblu*. Au fost consemnate și subst. *îmblările* (Ex., 40, 36); *îmblet*, în *Cale îmblet de trei zile* (Ex., 3, 18); în loc de *îmblă*, apare varianta *îmblă*, în: *Îmblă cu noi, Doamne, rogu-te* (Ex., 34, 9).

2.2.0. Vocala *ă* neaccentuată protonică, prin asimilație regresivă, devine *a*, în exemple ca: *barbați*, din *Cei barbați carii au fost cu mine* (Gn., 14, 24); *calari* 'călăreți', în loc de *căleri* 'id.', în *Mearseră cu el depreună cară și calari* (Gn., 50, 9).

2.3.0. Diftongul *eá* în poziție *-e*, este prezent în numeroase ocurențe, în exemple ca: *alease*, în *Șasă sute de cară alease* (Ex., 14, 7); *bătrînețele*, în *Bătrînețele domnu-mieu* (Gn., 24, 36); *cearem*, în *De la tine, Doamne, cearem* (PO, 50/10)¹; *creade*, în *vor creade cum ție se-au ivit Domnul; deagetul* (Gn., 41, 42); *dzisease* (Ex., 8, 15); *feate*, în *Feciori și feate* (Gn., 11, 11, 13, 15, 17, 19, 23); art. *featelor*, în *Den urechile feciorilor și featelor voastre* (Ex., 32, 2); *frîmseată* (Ex., 28, 40); *greale*, în *Mănule lu Moisi era greale* (Ex., 17, 12); *înțeleagem* (PO, 6/5); *înțeleasă*, în *Deaca înțelease ce au făcut cu el ficiorul cel mic* (Gn., 9, 24); *leage* (Ex., 14, 7); *Leagea mea* (Ex., 16, 28); *loveaște!* (Ex., 8, 16); *mearseră*, în *Mearseră la ceale vaci grase* (Gn., 41, 3); *păreate*, în *Apa era lor ca și un păreate* (Ex., 14, 29); *purcease*, în *Carele purcease înaintea lui* (Ex., 4, 27); *seate* (Ex., 17, 3); *sfințeaste* (PO, 6/12-13); *speale*, în *Să speale picioarele voastre*

¹ Vezi sigla PO, care se referă la textul introductiv, cu indicarea paginii și a rîndului, de sus în jos.

(Gn., 18, 4); *stealele*, în *Stealele ceriului* (Gn., 22, 17); *ținereașele*, în *Din toate ținereașele lui* (Gn., 8, 21); *veade*, în *Cine nu veade* (Ex., 10, 10); *vearde*, în *Cu frunză vearde* (Gn., 8, 11); *veaste*, în *Rea veaste* (Gn., 37, 2); *vedearea* (Gn., 23, 18); *vreama* (Gn., 10, 25).

2.3.1. Diftongul *ia* se întâlnește în numeroase ocurențe, ca de pildă în: *grăiaște*, în *Cum gura mea grăiaște voao* (Gn., 45, 12); *iarba*, în *toată iarba câmpului* (Ex., 9, 25); *muiare* (Ex., 34, 16); *tăiate*, în *Pietrile... tăiate de măiestru* (Ex., 39, 14); *trebuiaste*, în *Ce trebuiaste să știm* (PO, 6/5).

2.3.2. Verbul *a lua* are forma de conjunctiv prezent, pers. a II-a, sg. *să iai*, în *Dintru featele Canaanului muiare să nu iai* (Gn., 28, 1). Verbul *a sta* are la conjunctiv forma *să stea*, în: *Să stea în belciuge* (Ex., 25, 15); iar verbul *a da*, *să dea*, în *Cinci boi să dea drept un bou* (Ex., 22, 1).

2.3.3. Fenomenul monoftongării diftongilor *ea* și *ia*, în poziție -e, este atestat, în faza incipientă, în formele: *ele*, pron. pers., pers. a III-a, pl., în *Noi nu sem legați cătră ele a le ținea* (PO, 6/25); *grăiește*, în *Că ce grăiește Domnu-mieu cuvinte ca acestea?* (Gn., 44, 7); *miere*, în *Pre pământul ce cură cu lapte și cu miere* (Ex., 3, 17; varianta cu -iă- este atestată în 5 ocurențe); *muiere*, în: *Bărbat și muiere făcu ei* (Gn., 5, 2); și *muiere*, în *Muirea mea* (Gn., 26, 7). Diftongii *ea*, *ia* au fost reduși la *e* în câteva cazuri în care în silaba următoare era vocala *ă*, fenomen neobișnuit în genere. Astfel, *pedepsă* este scris *pedepsă*, în: *Domnul bătu pre faraon... cu mare pedepsă pentru Sara* (Gn., 12, 17); *piară* apare ca *piără*, în *Toate ce sânt spre pământ să piără* (Gn., 6, 17); *piatră* este scris *pietră*, în *Trimease din ceriu de la Domul pietră pucioasă și foc* (Gn., 6, 17). În toate cele trei cuvinte, transcrierea din PO este modificată, prin recurgerea la diftongii menționați.

2.4.0. Vocala *é + n + voc. și + n, m + cons > á > î*. În textul de care ne ocupăm, predomină exemplele cu *ă*: *cuvânt* < lat. *conventum*, în *Spusem lui cuvântul domnului nostru* (Gn., 44, 24); *mormânt*, în *Semnul mormântului Rahileei acolo iaste până în zioa de astăzi* (Gn., 35, 20; în același verset se află și varianta cu *î*, *mormîntul*); *pământ*, în *Blagoslovi-se-vor toți oamenii pre pământ* (Gn., 18, 18); există și varianta cu *î*: *Fața a tot pământul* (Gn., 7, 3); vb. *a vinde* la prez. ind., pers. I, sg. este *vând*, în *Vând grău* (Gn., 42-2); există și varianta cu *î*, *vîndză*, în *Vîndză cel bou viu* (Gn., 21, 35); *vânt* (< lat. *ventus*), în *Suflă vântul tău și acoperi pre ei marea* (Gn., 15, 10). Oscilația între variantele cu *ă*, respectiv cu *î*, se va prelungi și în secolele următoare.

2.4.1. Vocala lat. pop. -e-, neaccentuată, provenită din diftongul *ae*, în lat. *paene ad*, a devenit, prin velarizarea prin labiala *p*, *pănă*, după care s-a închis la *î*, *pînă*; *Pănă a șaptea dzi* (Gn., 22, 30). Există în textul studiat multe zeci de atestări, toate transcrise de Viorica Pamfil, în PO 1968, cu *î* (*pînă*).

2.4.2. Vocala *e*, neaccentuată, înainte de accent, din cuvîntul *fecior* (< lat. **fētiōlus*) alternează cu *i*, în *Fecior veri naște* (Gn., 16, 11), față de *Ficiorul cel mic*. În cazul pluralului *oameni*, cu *e* neacc. după accent, textul studiat conține numai varianta cu *i*, în *Oaminii casei* (Gn., 39, 14); *Înainte oaminilor* (Ex., 13, 22).

2.5.0. Verbul lat. *impleo* (*implēre*) > **emplo* > *âmplu* > *împlu*. Ultima variantă este curentă în secolul al XVI-lea. Trecerea la forma *umplu* are loc după 1600. În textul studiat, sînt prezente formele de: imperfect *împlea*, în *Împlea cu pământ* [fîntînile] (Gn., 26, 15); perfect simplu *împlú*, în *Se împlură șapte dzile* ‘se împliniră’ (Ex., 7, 25; este atestată și varianta *înplu*, în *Căndu se înplu a treia dzi*, Ex., 19, 16); perfectul compus, în *El a împlut inima acestora cu mîndrie*; viitorul I în *Vei împlea paharul lui* (Gn., 40, 13); conjunctivul prezent, în *Sacii lor să-i împlă cu grîu* (Gn., 42, 25; -ă în loc de -e mai apare în Gn., 25, 29; 40, 21; Ex., 29, 29, 37, 16); imperativul, în *Împle mînule lor!* (Ex., 28, 41; și 29, 10, 35, 40, 7); *împleți!*, în *Împleți pământul!* (Gn., 9, 1; și în Gn., 1, 22); gerunziu în *Împlînd cu ei toate besezile* (Ex., 31, 33).

2.5.1. Lat. *î- + n + cons. > *é- > *á > î*, în vb. *întro*, -ăre > **entru* > **ântru* > *întru*; imperf. *întra*, în *Acelora tuturor carii întra și ieșii* (Gn., 23, 18; -u lipsește încă); pf. simplu, în *Întrară lăuntru eghipteanii după ei* (Ex., 14, 23); m.m.c.pf. în *Toate sufletele lor carii intrase lontru* (Ex., 1, 5); viit. I, în *Vor întra în cortul adevărăturiei* (Ex., 28, 43); conj. prez., în *Să între la tine* (Gn., 6, 20); imperat. *întră tu!* (Gn., 7-1); gerunz., în *Întrînd la tată-său* (Gn., 27, 18). Varianta literară actuală, cu *i-*, a apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. (V. Arvinte, ST.L.FAC., p.53, I. 2.8.1.).

2.6.0. Vocala *ó* în poziție *ă*, *e* se diftonghează în *oa*. Diftongarea are loc și în cazul verbului *a acoperi*, anume *acoapere*, în *Să acoapere fața pământului* (Ex., 10, 4); *Grăsimea aceea care acoapere mațele* (Ex., 29, 13). Varianta actuală cu *ó* se datorește fie unei particularități de grafic, fie analogiei cu forme ca *a acoperí*, *acoperít*, -ă, cu *o* neaccentuat (Dens., HLR, p. 439, cu exemple și din alte texte vechi. Diftongul *oa* apare cu grafia *ua* în cuvîntul *muarte*, în *După muarte lui Avra<a>m* (Gn., 26/18).

2.6.1. Subst. *rouă* are în textul studiat diftongul *oa*, *roaú*, în *Roao de nea* (Ex., 16, 14).

2.6.2. Pronumele de dativ plural *nouă* și *vouă* cunosc varianta cu -*oa*, în *Lasă noo acela om dzicăn<d>* (Gn., 43, 3); *Vom da voo* (Gn., 34, 16).

2.6.3. În câteva exemple, diftongul *oa* apare ca *ó* (ω), ca urmare a unei „grafii arbitrare” sau ca reflectare a unui sunet dialectal de tipul *o* deschis (Dens., HLR, p.419). Este vorba de cuvinte ca: *iscoadelor*, în *Tremeatarea iscodelor în Țara Hananului* (PO, 5/9); dar în același loc apare și *iscoade* (PO, 5/10); *întorse*, în

Cinci cărți... carele sînt întorse și scose den limba jidovească pre greceaste (PO, 2/2-3); mîcicoie, în 20 de mîcicoie, cu 10 mînzi (Gn., 32, 15); și varianta cu oá, și cu n bînățean, mîcicoanie ‘catîrcă’ (Gn., 12, 16); moră, în Icea naintea fraților noștri să moră (Gn., 31, 32, ‘să moară’); scose, în Sămt întorse și scose (PO, 2/3); podobe, în Doao podobe a mînurilor (Gn., 24, 22); oste, în Iară-i pierdu cu oste Rim (PO, 9, 7); odinioră (Ex., 30, 10).

2.6.4. Lat. *nūbīlum* > **nūeru* > *nóăru* > **nooru* > (în dial. nordic) *nóur*, (în dial. sudic) *nor*. În textul PO sînt prezente variantele: *nuor* (Ex., 16, 10), pl. *nuori* (9, 13); *nuorul*, în *Nuorul de cătră eghipteani era întunearec* (Ex., 14, 20); este prezentă și varianta sudică *nor*, în *Den cel stălp de foc și de nor* (Ex., 14, 24).

2.6.5. Prepoziția *lîngă* (< lat. *longo* sau *longum ad*) are în PO forma cu -ă- neaccentuat în frază [ɫ], *lăngă*, în toate ocurențele [Viorica Pamfil, PO, transcrie ierul dur ca insul mare, ɣ (= i)]. Varianta cu ă la Creangă, această variantă este foarte bine reprezentată (vezi V. Arvinte, *Norm. Creangă*, p.18, 237).

2.6.6. Vocala *o* neaccentuată alternează cu *u* în următoarele exemple: *conosc*, în *Conosc... cum nice slugile tale încă nu teameți pre Domnul* (Ex., 9, 30); și: *El pre ei cono[us]stea* (Gn., 42, 8); există și varinata cu *u*, în *Ei pre el nu-l cunoștea* (Gn., 42, 8); *Dumnezeu*, în *Căce că Dumnezeu era cu Iosif* (Gn., 39, 23); variantele cu *o* și cu africata *dz*, *Domnedzeu*, sînt atestate în sute de ocurențe; pentru ‘idol’ este folosit adesea cuvîntul, scris cu minusculă, *domnedzeu*, pl. *domnedzei*, în *De argint și de aur dumnedzei să nu faceți* (Ex., 20, 23); și: *Domnedzei striini* (Ex., 20, 3); *Domnedzei varsați* (Ex., 34, 17); și adj. *domnezeiesc*, în: *Pre slujba domnezeiască* (Ex., 38, 21); verbul *a dormi* cunoaște și varianta cu *u* neacc., *durmi*, cu sensul ‘a avea relații sexuale’, în *Cu ea durmi în acea noapte* (Gn., 30, 16); *Durmind cu ea o rușină* (Gn., 34, 2); cf. și *adurmind* (Gn., 41, 5); verbul *a micșora* are varianta *a micșura*, în: *Să nu o micșureadze* (Gn., 21, 10); verbul *a fura* cunoaște și varianta cu *o*, *a fora*, în: *Iară să o vor fora de la dînsul*; verbul *a înflori* este prezent cu forma *înfluresc*, în: *Înfluresc întru cuvîntele slăvite* (PO, 10/12); *înfluriia*, în *Inul, amu, înfluriia* (Ex., 9, 31); de reținut și variantele *dînsul*, respectiv *cuvîntele*, în loc de *dînsul*, *cuvîntele*; subst. *loc* are pl., art., forma *locorilor* (Gn., 36, 40); subst. *neputincios* ‘sărac’ are -o-, în loc de *u*, în *Cum [=ca] nepotincioșii... să mînînce* (Gn., 23, 11).

Subst. *romîn/rumîn*, pl. *rumăni*, art. *rumăni*, adj. *rumănesc*, -ească, cunosc alternanța vocalică *o* neacc./*u* neacc., alternanță mult discutată de lingviști și istorici în legătură cu soarta adj. lat. *romanus* ca etnonim; urmează atestările acestor elemente în textul studiat: *Că vădzum cum toate limbile au și înfluresc întru cuvîntele slăvite a lui Domnedzeu, numai noi romăni pre limbă nu avem* (PO, 10/13-14); *Eu Tordași Mihaiu, ales piscopol romînilor în Ardeal* (PO, 10/4); *Le-au dăruit voo frați romînilor* (PO, 11/12-13); *romînilor în Pentru întrămătura besearcece<i> sfîntă a romînilor* (PO, 1/8); *romăni în Ispăsenie creștinilor romăni* (PO, 1/9); *romînesc*, -ească, în *Pre limbă romînească* (PO, 10/16); Silaba inițială *ru-* este prezentă în următoarele exemple: *rumăni*, în *Și le dăruim voo fraților rumăni* (PO, 10, 18-19), adj. *rumănesc*, -ească, în [Cărțile] *scose pre limbă rumînească* (PO, 2/5-6); *Care n-au ieșit în limbă rumînească* (PO, 4/2). Vocala -î- a fost notată ca atare pentru a evita confuzia posibilă între slovele ɫ și ɣ, prin recurgerea la litera â, din româna actuală. Pentru rolul istoric în română al lat. *ROMANUS*, **ROMANISCUS*, -A, adv. *ROMANISCĒ*, vezi V. Arvinte, *Român*.

Se adaugă în continuare, exemple ca: verbul *a îngrupa*, în *O îngrupaiu pre ea lăngă calea Efrateei* (Gn., 48, 7); *îngrupă*, în *Și-l îngrupă în năsip* (Ex., 2, 12); *am îngrupat* (Gn., 49, 31); *voiu îngrupa* (Gn., 28, 13); imperat. *îngrupați!*, în *Îngrupați pre mine!* (Gn., 49, 39); dar la conjunctivul prezent apare varianta cu *o* accentuat, în *Să nu îngrupi pre mine în Eghipt* (Gn., 47, 29); participiul trecut are *u*, în *Fu îngrupată lăngă calea Efrateei* (Gn., 35, 19); subst. *îngruparea*, în *Îngruparea mortului tău* (Gn., 35, 19); subst. *îngrupăciune*, în *Uricul îngrupăciunii* (Gn., 50, 13); *urbitură* ‘orbire’, în *Urbitura ochiului* (Ex., 21, 26); *uspăț*, în *Uspăț gătilor* (Gn., 19, 3); *am ustenit* (Gn., 25, 30).

2.6.7. Vocala nazală -o- (=ɣ), din vsl. *poro*ⁿ *čiti*, *poročo*ⁿ, este refletată cînd ca *un*, cînd ca *în*; în ultimul caz, numărul ocurențelor este mult mai mare; pf. simplu *porînci*, în *Cum porînci lui Domnul* (Gn., 7, 16); *au porîncit*, în *Cum el noao au porîncit* (Ex., 8, 27); m.m.c.pf. *porîncise*, în *Carile Domnul porîncise pre Moisi cum să le facă* (Ex., 35, 29); subst. *porîncă* în: *Porîncia lu faraon* (Gn., 45, 21); *Porîncele lui Domnedzeu* (PO, 6/12). Varianta cu -un- este ilustrată prin exemple ca: *am poruncit*, în *Cum eu am poruncit* (Ex., 29, 35); *poruncise*, în *Cum Domnu lu Moisi poruncise* (Ex., 39, 29); subst. *poruncă*, în *Poruncele cu carele învâța feciorii săi* (Gn., 49, 32).

2.7.0. Despizarea vocalelor în diftongi *ie* (> *iie*), *ia* (> *iia*), *io* (> *ieo*). Verbul *a chema* < lat. *clamo*, -ăre > **clămu* > *kămu* > *kămu* > *kem* cunoaște în textul studiat formele *chiimă*, în *Se chiimă cu alt nume Vetleaem* (Gn., 48, 7; și în Gn., 29, 34; 36, 1; 36, 1); *chiemară*, în *Și chiemară înapoi pre Moisi și pre Aron la faraon* (Ex., 10, 8); este atestată și varianta *chema*, în *Aceaste patru se chema sârbeaste Trstva* (PO, 2/23); și: *Cărțile ce se cheamă pricite dentăniu* (PO, 2, 3-4); *Cărțile... ce se chemă Scriptură sfîntă* (PO, 2/4-5); *fiarse*, în *Iacov fiarse o mîncare* (Gn., 25, 29); și *Mîncare fiartă* (Gn., 25, 34); subst. *miere* cunoaște

variantea *miiare*, în: *Pre cel pământ ce cu lapte și miiare cură* (Ex., 33, 3); și în *Puținea miiare* (Gn., 43, 11); *piiiale*, în *Piialea de nainte* (Gn., 17, 11); și în: *Piiale roșită de areate* (Ex., 25, 5); și în Gn., 25, 25; 26, 14, 27, 16; Ex., 29, 14, 35, 23, 24); *piiatră*, în *O pîiatră luo acolo în loc și puse supt cap* (Gn., 28, 11); verbul *a pierde* cunoaște și varianta *piiarde*, în *Piiarde-va acest oraș* (Gn., 19, 14); *Vă voiui piiarde* (Ex., 33, 5); *Să piiardem ei* (Gn., 19, 13); verbul *a priimi* are grupul *-ii-* chiar în etimonul său slav: *prijęti*, *priimo*: *V-am priimit pre voi* (Ex., 19, 4); și în: *Voiu priimi pre voi să fiți oamenii miei* (Ex., 6, 7); *Priimind închinăciunea lor* (Gn., 43, 27); *vierrmii* ‘reptile’ (вiерmii) în *Toți vierrmii ce se trag pre pământ* (Gn., 1, 26); *viiată* < lat. pop. *vīvītia (< vīvus) > *viietia > *viiiață > *viiieață > viiăță, în: *Viiăța* (вiiăța); *deplin a dzilelor lui* (Gn., 47, 28); verbul *a viia* (< lat. vīvĕre), în *Să vă e voia a viia* (Gn., 42, 18); *Numai carii era feciori ei ținea și-i lăsa să viiadze* (Ex., 1, 17); (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 2-4, I. 2.4.0.-2.4.12).

2.8.0. Sunetul *-u* (final) precedat de vocala *i* se păstrează în exemplul ca *dentăiu*, *întăiu*, *întraiu*, *iviiu*, *războiu*, *voiu*, *veniui*. Cu ajutorul lui *-u* se marchează diferența dintre auxiliarul de viitor *voiu*, dintre verbul predicativ *voiu* ‘vreau’ și pronumele personal *voi*.

2.8.1. Sunetul *-u* (final) se menține în exemple ca: *amu*, în *Amu blăstemat* (Gn., 4, 11); *amaru* ‘durere profundă’, ‘mîhnire’, ‘întristare adîncă’, în: *Pre capul meu cu mare amaru l-ați duce în mormînt* (Gn., 42, 38); *argintu*, în *Verigile stălpilor de argintu le feace* (Ex., 38, 10); *banu* în *30 de cai de un banu jidovescu* (PO, 9/10); *căndu*, în *Căndu se împlu a treia dzi ‘se împlini’* (Ex., 19, 16); *cătu-i*, *Cătu-i va fi destul pre mîncare* (Ex., 16, 16); *chiaru-i* ‘limpede’, ‘curat’, ‘clar’, în *Domnedzeu chiaru-i răspundea lui* (Ex., 19, 19); *cumu*, în *Cumu i-au hrănit cu mană* (PO, 4/27); *Cumu ți-am lăsat* (= poruncit) (Ex., 40, 4); *Cumu se-au făcut cest cuvîntu?* (Ex., 2, 14); *Cumu-i e numele?* (Ex., 3, 13); *Cumu i-ară fi slobodzit voi den mânia eghipteanilor* (Ex., 18, 8); *elu*, în *Elu o plătească* (Ex., 22, 14); și în Gn., 36, 32); *dinsulu*, în *Toți la dinsulu mearsără* (Ex., 34, 32); *îndărăptu*, în *Featele aceaste îndărăptu se înturnară* (Ex., 2, 18); *jidovescu* în *Banu jidovescu* (PO, 9/10); *locu*, în *Nici înt-un locu lăcuioriu* (Ex., 35, 3); *milostivu*, în *Cătră acela milostivu-s* (Ex., 33, 19); *mîni*<n>cu, în *Dă-mi să mîni<n>cu* (Gn., 25, 30); *orașu*, în *Mearseră în orașu* (Gn., 44, 13; și în Gn., 18, 26; 44, 3); *susu*, în *Snopul meu susu se rădică și sta înderept* (Gn., 37, 7; și în Gn., 37, 9); *tutororu*, în *Tutororu căte un veșmănt de sərbătoare deade* (Gn., 45, 22); *ținu*, în [Cărțile sfinte] *se ținu în besereca sfîntă* (PO, 2, 8); *văzu*, în *Eu văzu că...* (Gn., 31, 5).

În cazul cuvintelor *căndu*, *cătu*, *cumu*, *chiaru*, urmate de pronume conjuncte sau de *i* (= este), *-u* final se menține. Prin delabializare, acest *-u* devine *-î*: *cănd îi*, *căt îi*, *cum îi*, *chiar îi*. (Vezi V. Arvinte, ST.LV.FAC. p. 54, I. 2.10.4; ST.L.EX., p.5-6, I. 2.15.0.-2.15.2.)

2.9.1. Verbul *a trimite* (< lat. *tramittĕre*) cunoaște mai multe variante vocalice. Cea mai des atestată este varianta *a tremete*, în: *Au tremes pre mine la voi* (Ex., 3, 15); viitorul *Tremete-voiu pre tine la faraon* (Ex., 3, 10); pf.s. *tremease*, în *Tătîni-său iară tremease cu marhă den Eghipet* (Gn., 45, 23; și Ex., 2, 5); diftongul *-eă-* mai apare în imperat. *tremeateți!*, în *Tremeateți unul dintre voi!* (Gn., 42, 16); și în subst. *tremeateerea*, în *Tremeateerea iscoadelor în țara Hananului* (PO, 5/9). Sînt prezente și variantele m.m.c.pf. *tremisease* (Gn., 46, 5); pf.s. *tremise* (Ex., 4, 28); gerunziul *trimițînd* (Gn., 41, 8). Consemnăm și varianta cu *é*, *zese*, în loc de *i*, *zise*, în: *Așa zese* (Gn., 27, 6); *El zese* (Gn., 27, 20).

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. În norma literară a textului din PO nu există nici un caz de alterare a oclusivelor *p* și *b* + *i*, *f* și *v* + *i*, *m* + *i* > *ń*, cu realizări de tipul *picior-kičor*, *albină-algină*, *fier-h'er* (*șer*), *vin-yin* (*zin*). Absența fenomenului palatalizării labialelor este o trăsătură caracteristică a graiului bănățean, trăsătură prezentă și în norma literară actuală a limbii romîne.

3.2.0. Africata sonoră *ĝ* (< lat. pop. *j* + *o*, *u*; lat. pop. *d*, *g* + *i* + *o*, *u*) cunoaște un număr de ocurențe aproape totale în textul PO, pe cînd în limba literară actuală poziția întîi o ocupă spiranta sonoră *j* (*ž*): *gioc* – *joc*; *gudec* – *judec*. Față de zecile și sutele de ocurențe ale consoanei *ĝ*, textul PO conține numai două atestări ale consoanei *j* (*ž*): *ajutor*, în *Acela începu a chema întra-ajutoriu numele Domnului* (Gn., 4, 26); și *judecareți*, în *Fraților rumăni... cetiți și nu judecareți necetînd mainte* (PO, 10/19-20). În continuare, vom prezenta un număr de atestări ale variantei cu *gi*: *agiunge*, în *Cănd veri agiunge pre ei* (Gn., 44, 4); *Agiunge-mă-va* (Gn., 19, 19); *agiută*, în *Agiută pre feate* (Gn., 2, 17); *agiutor*, în *Lui Adam nu se afla agiutor aseamenea* (Gn., 2, 20); *agiutoriul*, în *Agiutoriul lui Domnezeu* (Gn., 31, 29); *gioară!* ‘jură’, în *Te gioară mie* (Gn., 24, 3); *Să-l gioare cum [=că] nu se-au tins la marha priiatnicului său* (Ex., 22, 8); *Gioară-te acmu mie!* [Gn., 21, 23; cf. (în)congioră]; *gios*, în *gios la Eghipet* (Gn., 26, 2); *Să pogorîm gios* (Gn., 11, 7); *Mearseră gios* [în Eghipet]... *să cumpere grău* (Gn., 42, 3); *giudeațelor*, ‘judcătorilor’, în *Domnul caseei ei-l ducă înnain<tea> giudeațelor* (Ex., 22, 8; < lat. *iudĭcium* ‘id’); *a giudeca*, în *Va giudeca oamenii săi* (Gn., 49, 16); *giudecare* ‘statut’, ‘rînduială’ (Ex., 15, 25); *giudecată*, în *Carii vor lua prețul la giudecată*

(PO, 6/15); *giudecările* ‘sentințele’, ‘deciziile’, ‘poruncile’, în *Giudecările lu Domnedzeu* (Ex., 18, 16); *giudecătoriu* (Gn., 18, 25); *giumătate*, în *Giumătate de pocrov* (Ex., 26, 12); *Giumătate de siclus* (Gn., 24, 22); *giunc*, în *În toate zile să omori câte un giunc jirtveei pentru păcate* (Ex., 29, 36); *giuneri* ‘gineri’, în *Lot... grăi cu giunerii carii featele lui vrea să ia* (Gn., 19, 14); *Ai aicea giuneri* (Gn., 19, 12); *giunghe!*, în *Giunghe și gătește pre mănecare* (Gn., 43, 16); *giungheare de ardere*, ‘jertfelnic pentru ardere de tot (holocaust)’, în *Despică leamne pre giunghearea de ardere* (Gn., 22, 3); *giur*, în *Den giur împrejur* (Ex., 30, 3); *a (se) giura* (<lat. *jurō, -āre*), în *M-am giurat lu Avraam* (Ex., 33, 1); *Să ne giurăm unul cu alalt* (Gn., 26, 28); *giurămînt*, în *Elu-i ia giurămîntul* (Ex., 22, 11); și *giurămănt* (24, 8); *giurîndu-se* (Gn., 43, 3); *împregur*, în *Împregiurul apeei curătoare* [= Nilul] (Ex., 7, 24); *Nu se va tăia împrejur* (Gn., 17, 14); *încungiurând*, în *Ce-i duse încungiurând pre calea pustiniei* (Ex., 13, 18); *încungiurară* (Gn., 17, 14); *încungiori* (Ex., 23, 5); *pregiur*, în *Tot pregiur Moisi stătu; rătungior, -oară*, în *Iara mănuntă și rătungioară în pustie* [mana] (Ex., 16, 14). Vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 55-56, I. 3.4.0; ST.L.EX., p. 6, I. 3.3.0-3.3.1; ST.L.LV., p. 3, I. 3.2.0; ST.L.NM., p. 3, I. 3.3.0, ST.L, DT, p. 4-6, I. 3.3.0. În ultimul loc este formulată o explicație a fenomenului $\acute{g} > j$ (\acute{z}); vezi și Al. Gafton *Evoluția*, p. 72-74, BB 2001-2002, p. IX-X, 3.2.0.

3.3.0. Africata *dz*, redată în româna veche prin slova *s* (*dzelo* sau *dzialu*), cunoaște un număr imens de ocurențe în PO, fapt explicabil dacă ținem seama că fonemul *dz* era prezent în graiul bănățean și în sud-vestul Ardealului încă din cea mai veche fază de constituire a limbii române și că el dăinuie acolo pînă astăzi. Fonemul *dz* provine din următoarele procese de africaticizare: a) prima africaticizare: lat. *j* (spiranta palatală sonoră) + *á* > *d*, în exemple ca: lat. *jaceo* > **jaco* > rom. *dzacu*; lat. *Sanctus* **Jannes* > rom. *Sîn(t) Dzane* > *Sînzienē*. b) a doua africaticizare: lat. *d* + *i* + *á* > *dz* (>*z*), în *Diana* > **Diána* > *Dzîná* (*zîná*); lat. **assediare* > *aședzare* (> *așezare*); lat. *d* + *i* + vocală neacc. în silabă finală > *dz* (> *z*), în *hordeus* > **ordziu* (> *orz*); c) a treia africaticizare: *g* + *i* + vocală neacc. în silabă finală > *dz*, în *Sanctus* **Georgiu* > *Sîngordz*; *axungia* > *osînză* (> *osînză*); *d* + *i*, *e*, în *dico* > *dzic*, *Domnedzeu*.

Fonemul *dz* se întîlnește și în unele împrumuturi de origine slavă, limbă care cunoștea acest sunet pentru care alfabetul chirilic are o slovă specială. Africata *dz* este atestată, în hărțile lingvistice, și în alte dialecte și graiuri românești: dialectul aromân, graiul moldovenesc vechi, și de astăzi, din jumătatea de nord a Moldovei. În varianta nordică, moldovenească, a limbii literare, fonemul *dz* a dăinuit pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea. El este pezent, de pildă, în traducerea *VT* a lui Nicolae Milescu (ms. 45), din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Lipsește, însă, în *Biblia de la 1688*, fiind eliminat de diortositorii munteni ai textului milescian. Fonemul *dz*, prin pierderea elementului oclusiv, *dz* devine spiranta *z*, fonem acceptat în scrierile muntenești și pînă astăzi în româna literară. Fonemele *dz* și *z* separau cele două arii: nordică și sudică. Prin cantitatea enormă a variantei cu *dz*, PO se situează în sud-vestul ariei nordice, fiind, totodată, un exemplu de variantă singulară a ariei graiului bănățean. Autorii traducerii par a fi fost foarte interesați în punerea în circulație a acestui fonem. Astfel s-ar explica numărul foarte mare de ocurențe ale fonemului în discuție în cuvinte și de alte origini decît cea latinească: grecească, slavonească, chiar maghiară. Dar chiar în cazul cuvintelor de origine latină, fonemul *dz* apare în poziții nejustificate de istoria sunetelor românești. Astfel, verbul *a dezlega* devine *a dedzlega*; *a zbura* (< *exvōlare*) apare ca *a dzbura* (Gn., 8, 8); cuvîntul grecesc *azimă* (adj.), din gr. ἄζυμος, -ος, -ov ‘sans levain’; ‘nedospit’, subst. ἄζυμα (ἴα) ‘pains sans levain’ cunoște varianta cu *-dz*: *pâne adzimă* (Ex., 12, 39). Foarte numeroase sînt împrumuturile de origine slavă cu *dz* nejustificat de etimon, care are fonemul *z*: *bodzii* ‘idolii’ (Ex., 23, 24); *nu dzdrobireși!* (< vsl. *sŭ-drobiti*) (Ex., 12, 45); *dzăboviia* (Gn., 19, 16); *dzăduhul* (Gn., 31, 40); *dzăpodie* (Gn., 14, 24); *idzbîndi-voiu* pre ei (Ex., 15, 9); *idzvoarale* (Ex., 7, 19); *voiu îngrodzi* (Ex., 23, 27); *obradzul* (Ex., 25, 20); *să le pászîți* (Ex., 23, 13); *pradznicul* (Ex., 34, 22); *slobodziți-mă* (Gn., 24, 56); *dzidiră* (Ex., 1, 11); *dzgăul mări-sa* (Ex., 13, 12). Substituirea fonemului *z* prin africata *dz* s-a produs și în cuvîntul de origine maghiară *bidzuiăște*, în *Bidzuiăște pre ei dobitoacele mele* [Gn., 47, 6; sensul este ‘a încredința’ (< magh. *bizni*; EWUR, p. 123-4)].

Abuzul cu slova *s* indică o cunoaștere superficială a rolului celor două foneme, *z*, respectiv *dz*, în textele coresiene, avute ca model de traducătorii PO.

3.4.0. Fenomenul velarizării constă în trecerea vocalelor prepalatale *e* și *i* precum și *e* semivocalic din diftongul *ea*, precedate de anumite consoane, în vocalele velare *ă* și *î*; pentru alte detalii privind acest fenomen foarte important privind constituirea și evoluția normelor limbii române literare, în genere, vezi studiul lingvistic din BB 2001-2002, p. X-XX, I. 3.4.0-3.13.0, precum și trimiterile la cele cinci studii lingvistice din *Pentateuh*, apărute la Iași în colecția *Monumenta linguae Dacoromanorum* (Iași, 1988-1997).

3.4.1. Velarizarea prin șuierătoarele *ș*, *j*. Exemplele din PO prezintă un amestec de forme velarizate și nevelarizate. Astfel, cuvîntul *cenușă* are în silaba finală un *ș* urmat de *e*, *cenușe*, în *Împleți-vă mănule cu cenușe din cuptoriu* (Ex., 9, 8). Un *ș* muiat apare și în formele verbului *a învîrtoșa*, anume la pf. s. *învărtoșe*, în *Și învărtoșe Domnul inima lui faraon* (Ex., 9, 12); *Învărtoșe-i-se inima lui* (Ex., 9, 35); dar și *Învărtoșatuse-au inima lu faraon* (Ex., 7, 14); verbul *a greși* are la prez. ind. forma *greșăște*, în *Cine în aleanul meu*

greșaste (Ex., 32, 33; -ș-a- < -șea-); silaba -șá- este prezentă și în alte verbe, de pildă, în *a se obârși* ‘a (se) sfârși’, ‘a (se) isprăvi’, în *Atuncea se obârșaste creșterea poamelor și culesul lor* (Ex., 23, 16; < vsl. *obrūšati*); *a sfârși*, în *Sfîrșăste cu ceasta săptămîna de nu[n]ntă* (Gn., 29, 27). Silaba -ș-a- este atestată în *greșală*, în *Nu e cu voie noastră acea greșală* (PO, 10/25-26); pl. *greșale*, în *Să nu cădem în greșale* (Gn., 42, 22); **Greșalele** voastre (Ex., 34, 7); există și varianta cu grupul -șea-, *greșealele*, în *Cum [=ca] să nu-și poarte greșealele sale* (Ex., 28, 43). Variante cu *șă*, *șe* se întîlnesc în *orașă*, în *Aceale orașă* (Gn., 19, 25, 25, 29, 29); *orășanilor*, în *Featele acestor orășanilor* (Gn., 24, 13); uneori silaba finală este -și, *orași*, în *Ședzu împotriva aceluia orași* (Gn., 33, 18); la fel în *Și în orași le grămădiră* (Gn., 41, 48). Oscilațiile între formele cu silaba *șă*, *șî*, față de *șe*, *și* este ilustrată și în continuare cu exemple ca: *șade*, în *Cela ce șade pre el să cadză înapoi* (Gn., 49, 17); *șădzând*, în *Șădzând pre cămile* (Gn., 24, 61); dar *ședzură*, în *Ședzură* [lăcustele] în toate hotarile eghipteanilor (Ex., 10, 14); numeralul *șapte* este prezent ca atare în *Pre ceale șapte vite* (Gn., 41, 2); *În șapte dzile adzimă* (Ex., 34, 18); *a șaptea*, în *Până a șaptea dzi* (Ex., 34, 18); dar și forma cu *șea-*, în *Șeaptezeci de leamne de finic* (Ex., 15, 27); silaba *ș-a-* este prezentă în *șarpele*, în *Și șarpele era mai alnic* (Gn., 3, 1; și în Gn., 49, 17; Ex., 4, 3, 7, 9, 7, 10); numeralul *șase*, ca și numeralul *șapte*, prezintă silaba inițială *ș-a* ca în varianta sudică, muntenească, din perioada înainte de secolul al XVI-lea; către perioada preliterară, cu șuierătoarele dure, velare, trimit și exemple ca *șade*, *greșale*, *șarpe*, *șfîrșaste*, *pășaste*; în aceeași serie vine și varianta *șase*, în *Șase sute de cară alease* (Ex., 14, 7; și în Ex., 20, 9, 28, 10, 10, 36, 27); subst. *șas* este prezent în Gn., 19, 25, 28, 29, în timp ce varianta *șes* este atestată în *Neci să stai pre șes* (Gn., 19, 17). Un ultim exemplu cu -șî-, *roșîu*, în *Era roșîu și cu tot flocos* (Gn., 25, 25) (Vezi BB 2001-2002, p. XIII, I 3.4.3.; Arvinte, ST.L.FAC., p. 56-58, I. 3.5.0.-3.5.17.)

3.4.2. Velarizarea prin șuierătoarea *j* (ž). Ca și în paragraful precedent, textul PO conține în normă inconsecvențe și cu oscilații care au ca efect un amestec de forme velarizate și nevelarizate. Astfel, cuvîntul *grijă* este atestat în varianta *grije*, ca în graiul muntenească, în exemple ca: *Una trebuiaște a o ținea cu mare grije* (PO, 6/9-10); *Nici o grije nu purta* (Gn., 39, 23; și Gn., 39, 6, 8; 41, 40, 43, 7); verbul *a jelui* < vsl. *žalovati* cunoaște formele *să jeluiască*, în *Să jeluiască pre Sara* (Gn., 23, 2); *Ai jeluit la casa tătîni-tău* (Gn., 31, 30; sensul este ‘a dori’); prima silabă *ji-* a cuvîntului *jirtvă* ‘sacrificiu’, ‘ofrandă’ (< vsl. *žrtva*, bg., rus., polon. *żertwa*, srb. *žrtva*) alternează cu silaba *jă-* (< *je-*), *jărtvă*, în *Oltariul jirtvei arzătoare* (Ex., 40, 6), față de *Făcu jărtvă Domnului tătîni-său, lu Isac*; verbul *a sluji* cunoaște formele cu -ș-a-, *slujaște*, în *Lumina mai mare să slujască dzuoiei* (Gn., 1, 16); *slujaște!* (Gn., 29, 27); verbul *a vrăji* are la prez. ind. pers. a III-a sg. forma *vrăjaște*, în *Cu carele vrăjaște?* (Gn., 44, 5) (vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 46-51).

3.5.0. Velarizarea prin labialele și labio-dentalele *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *w*. Velarizarea prin *p*, *b*, are loc numai dacă în silaba următoare nu există *e*, *i*, sunet muiat. În textul de care ne ocupăm, velarizarea de tipul *pă*, *bă* < *pe*, *be* este atestată destul de rar: *păntru*, în *Păntru aceea că darul era destul* (Ex., 36, 7); și unele forme ale verbului *a bea*, prezente în graiul bănățean și ardelenesc: *beutură*, în *Jirtvă de beutură varsă pre ea* (Gn., 35, 14); *beú*, în *Vin încă duse lui, și beu* (Gn., 27, 25); *beură*, în *Găti uspăț lor, mîncară și beură* (Gn., 26, 30; și în Ex., 24, 11); m.m.c.pf. perifrastic *era beut* ‘băuse’, în *Cănd, amu, cămilele toate destul era beut* (Gn., 24, 23). Pentru răspîndirea pe teritoriul daco-român a acestor forme, vezi BDRL, p. 127-128, passim.

3.5.1. Velarizarea prin *v* este ilustrată de cuvîntul *primăvăriei*, în *Că în luna primăvăriei ai ieșit afară den Eghiptet* (Ex., 34, 18).

3.5.2. Velarizarea prin bilabiala nazală *m* se întîlnește în cuvinte ca: *demăneață*, în *Zorile de demăneață* (Ex., 7, 15), în alternanță cu *demîneață*, în *De demîneață tot până în seară* (Ex., 18, 14); *veșmînt*, în *Veșmînt de îmbrăcat să-i faci* (Ex., 28, 3); pl. *veșmintele* (Ex., 28, 4); varianta *vășmânt*, în *Vășmânt larg de mătase* (Ex., 28, 4); varianta *veșment*, în *Veșmentele de jale* (Gn., 38, 14); *mărgînd*, în *Înderăt mărgînd, coperiră trupul de rușine tătîni-său* (Gn., 9, 23).

3.6.0. Velarizarea prin *ț* este absentă în PO. Forma cu *ț* dur din *întărca* (> *țare*) devine *înterca*, în *Fu întercat de țîță* (Gn., 21, 8, 8); ultimul exemplu conține, de asemenea, africată *ț* muiată (sau palatală). Cuvîntul cu un număr foarte mare de ocurențe, anume *Domnedzeu*, conține africată palatală sonoră *dz + e*. La fel, africată *dz + i*, din *dzi*, *dzice* este atestată ca atare în nenumărate exemple. În cazul subst. *dzi*, se întîlnesc și variantele *dzuă*, *dzuo*, *dzuoa*, *dzuoei*. În unele cazuri, africată *dz* este substituită prin sibilanta *z*, prin dispariția ocusivei *d*.

3.7.0. Velarizarea prin sibilantele *s* și *z* a vocalelor *e* (*e semivocalic*), *i* poate fi ilustrată prin puține exemple. Din perspectiva acestui fenomen, PO conține o situație care se aseamănă, ca și în cazul africătei *ț*, cu cea din aria sudică a limbii literare. Velarizarea prin *s*, adică apariția succesivilor sonore *să*, *sî*, *sa*, *s-a* produs în exemple ca: *asămînat*, -ă, ‘asemănător, -oare’, în *Asămînată încă să nu faci cătră însa* (Ex., 30, 32); pronumele reflexiv *se* apare uneori ca *să*, în *Din acesta să făcură moabitani* (Gn., 19, 37); *să cunosc* (Gn., 24, 14); *sărafim*<*i*>, în *C<e>i doi sărafim<i>* (PO, 7/8-9); *dzisără*, în *Vevriră... și aceasta dzisără* (Ex., 17, 3); *însătoșa*, în *Norodul se ară însătoșa pentru niștota apeei* (Ex., 9, 12); în cuvîntul *pasăre* silaba -

să- oscilează cu silabele *-se-* și *-si-*, în *Pasările mânca den capul meu den coșniță* (Gn., 40, 17); *paseri*, în *Den paseri după fealiul lor* (Gn., 6, 20); *pasirilor*, în *Să domnească pasirilor ceriului* (Gn., 1, 26); silaba *să*, în loc de *se* se întâlnește și în *sămănătură*, în *Că era sămănătură târdzie* (Ex., 9, 32); *sămănța* ‘neam’, ‘seminție’, în *Voi înmulți sămănța ta ca stealele cerului* (Gn., 26, 4); *sămînatul pământului* (Gn., 47, 24). (Pentru velarizarea prin *s* și *z* (vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 51-56).

3.7.1. În câteva cuvinte este prezentă intervenția traducătorilor în sensul producerii unor variante hipercorecte sau hiperliterarizate². Astfel, vb. *a săpa* cunoaște și forma de part. trecut *sepat*, în *Am sepat această fântână* (Gn., 21, 30); alături de forma *sîngele* (Gn., 4, 11); apare și varianta hipercorectă *singelui*, în *Glasul singelui fratelui tău strigă la mine den pământ* (Gn., 4, 10); tot astfel *sinteți*, din contextul *Să sinteți derepți, lăsați la mine un frate-vă* (Gn., 42, 33).

În cuvîntul *tinăr* (< lat. *tēnerum*), PO are forma cu *ti-*, *tiner*, în exemple ca: *Un jidov tinăr* (Gn., 41, 12); *Un tinăr frate* (Gn., 44, 20); *Iuda, leu tinăr* (Gn., 49, 9). Un fenomen asemănător este prezent în forma *dinsulu*, *dinsu*, în *La dînsu se strinseră... toți feciorii lu Levi* (Ex., 32, 26); și *dînsul* (Ex., 22, 12); *dînsulu* (Ex., 39, 32); *dînșii* (Ex., 24, 14).

3.7.2. Velarizarea vocalelor *e*, *i*, *i* (semivocalic) precedate de *r*, în *ă*, *î*, se produce sub forma unui amestec de vocale velarizate și nevelarizate. Astfel, întâlnim în PO o situație diferită de cea din limba literară modernă și contemporană. De pildă, în cazul verbului *a omori* la conjunctivul prezent, pers. a III-a, sg., apare forma cu *-ă*, *să omoară*, în [Faraon] *căută să omoară pre Moisi* (Ex., 2, 15); *Pre noi să ne omoară* (Ex., 5, 21); *Vru să-l omoară* (Ex., 4, 24); *Acela să se omoară* ‘să fie omorît’ (Ex., 22, 20; și în: 4, 24; 21, 28, 29, 32, 12, 34, 20); alternanța *-i / -î* apare în *Au vei și pre mine să mă omorî cum omorîși și cel eghiptean ieri?* (Ex., 2, 14).

3.7.3. În varianta *uraște* (< vb. *a urî*), sub influența lui *r* dur, fostul diftong *-eă-* a cunoscut velarizarea lui *e* semivocalic, devenind **ăă*, și apoi *-ă*, în *Să vei vedea asinul celuia cui tine uraște* (Ex., 23, 5; cf. formele *slujaște*, *îngrijaște* etc); consemnăm aici și varianta *urăiu*, în *Urăiu viața mea printru featele lui Het* (Gn., 27, 46).

3.7.4. Desinența de plural *e*, cînd este precedată de consoana *r* dur, se velarizează, devenind vocala *ă*: *carăle*, în *Gătindu-și carăle luo lângă sine toți oamenii* (Ex., 14, 6); *hotarăle*, în *Hotarăle a lor era de la Sidon* (Gn., 10, 19); *izvoară*, în *Doasprădzeace izvoară de apă* (Ex., 15, 27).

3.7.5. Verbul latinesc *eradīco*, *-āre* a cunoscut trecerea vocalei *á* la *ă*, prin acțiunea velarizatoare a cons. *r* dur, *rădic*. În PO se întâlnesc numai variante cu *ă* – *i*: *rădică*, *rădicăte*, *rădica-va*, *se-au rădicat* etc. (vezi *Indicele de cuvinte* din ediția PO a Vioricăi Pamfil). Varianta cu *ri-*, prezentă în alte texte vechi și în norma literară actuală, nu a fost notată în PO. Silaba *ră-* apare ca atare în vb. *a răde*, în *Răde-va cu mine* (Gn., 21, 6); *Răs au făcut mie Domnezeu* (Gn., 21, 5). Aceeași silabă se întâlnește în vb. *a (se) răvârșa* (< *a revârșa*), în: *Să răvârșă zorile* (Gn., 32, 26); *Răvârșatul zorilor* (Gn., 32, 26); cf. și varianta *rătungioară*, cu *ră-* < *re-* sau *ro-* latinești.

3.7.6. Substantivul *rîu* (< lat. *rivus*) apare în patru ocurențe cu silaba *ri-*: în *Și un riu iase den locul dulceției* (Gn., 2, 10); *Și numele riului al doile Ghihon* (Gn., 2, 13); *Și riul treilea Tigris... Al patrul[a] riu, acela iaste Evfratis* (Gn., 2, 14, 14); în două ocurențe este atestată varianta cu *rî-*, în *De la răul Eghipetului* (Gn., 15, 18); *De la răul Exipetului* până la mare apă Efratos (Gn., 15, 18; *răul Eghipetului* = fluviul Nil). Variantele cu *ră-* reprezintă, poate, o fază mai veche, în timp ce variantele cu *ri-* ar putea fi motivate de tendința spre forme hiperliterarizate.

3.7.7. Lat. **extraneānu* > **strañīnu* > *strāñin* > *striin*, *strin* ‘străin’. În PO este atestată numai varianta *striin*, în *Domnedzei striini* (Ex., 20, 3); *striin în pământ* ‘prișleț’, ‘venetic’ (Ex., 18, 3); *Miroseală striină* (Ex., 30, 9).

3.7.8. Grupul sonor *stri-*, în loc de *strî-* (< lat. *strambus*, variantă vulgară de la *strabus*) apare ca atare în *Iar<t>ă fraților tăi strimbătatea lor* (Gn., 50, 17); *Oamenii tăi fac strimbatate* (Ex., 5, 16); *Vei căuta strimbătățile părinților* (Ex., 34, 7); *Vasele oștitoare a strimbătăției* (Gn., 49, 5); *Să nu te giuri strimb* (Ex., 23, 1); *strimb* ‘injust’, ‘fals’, ‘nedrept’, în *Strimbe vădituri [= acuzări] înainte să nu iai* (Ex., 23, 1); *De cuvinte strimbe depărtează-te* (Ex., 23, 7).

3.7.9. Grupul sonor *stri-* este atestat în adj. *strimt* (< lat. **strīnctus*, în loc de *strīctus* < *strīngere*), în *Veșmânt strimt* (Ex., 28, 4); vezi și Ex., 28, 39, 29, 5, 39, 27.

3.7.10. Același tratament al grupului sonor *stri-* (în loc de *strî-*) este prezent în exemple care au la bază verbul *a strînge* (< lat. *strīngere*): *Stringă-se apele de supt ceriu într-un loc* (Gn., 1, 9); *Stringe lăuntru hasna lui* (Ex., 23, 10); *Munca ta... o vei fi stringînd* (Ex., 23, 16); *Strinse în brațe* (Gn., 33, 4); *Strinse-ră-se în aleanul lui Aaron* (Ex., 32, 1); m.m.c.pf. *strinsease*, în *Dobitoacele sale carele strinsease șie* (Gn., 46, 6);

² Pentru prezentarea monografică și amănunțită a acestui fenomen, vezi Al. Gafton, *Hipercorectitudinea*, Iași, 2000.

subst. *strins*, în **Strinsul apelor** (Gn., 1, 10); subst. *strinsurie*, în **Praznicul strinsuriei împreună** (= strângerea roadelor) (Ex., 23, 16). Fenomenele dintre 3.7.6.–3.7.10. ilustrează o tendință a traducătorilor textului studiat de a promova variante cu *r + i* păstrat. Sau, poate, apariția numeroaselor forme în discuție stă în legătură cu preferința aceluiași autori ai traducerii pentru variantele hiperliterare cu *i*, în loc de *î*. În secolele următoare, s-au impus în normă variantele de tipul *rîu*, *străin*, *strîmb*, *strîmt*, *a strînge* etc.

3.7.11. Rostirea dură a consoanei *r* în cuvintele terminate în *-ar*, *-er*, *-or* nu era realizată în norma literară a traducătorilor *Paliei de la Orăștie*; textul conține numeroase ocurențe ale terminațiilor *-ariu*, *-eriu*, *-oriu*, care reflectă o stare mai veche din istoria limbii române literare în cuvinte ca *agiutoriu*, *cocătoriu* etc, față de actualele *ajutor*, *cocător* etc.

3.7.12. Vom ilustra în context câteva din cuvintele cu *î* muiat sau palatalizat: *agiutoriul*, în *De la Domnedzeu tătîni-tău ia agiutoriul tău* (Gn., 49, 25); *arătătoriu* ‘semnificativ’, ‘care are un înțeles (ascuns)’, în *Visul tuturor era arătătoriu* (Gn., 40, 5); *arătoriu* ‘arabil’, în *Pămînt arătoriu* (Gn., 35, 16); *ardzătoriu*, în *Așa era ca focul ardzătoriu* (Ex., 24, 17); *bătătoriu* ‘care luptă, se bate’; cf. *bătaie* ‘război’, ‘luptă’, în *Domnul războiul bătătoriu* (Ex., 15, 3); *benefăcătoriu*, în *Până într-o mie benefăcătoriu* (Ex., 34, 7); *căsătoriu* ‘om căsătorit’, ‘capul familiei’, în *Tot omul căsătoriu ia câte un miel* (Ex., 12, 3); *cocătoriu* ‘brutar’, ‘pitar’, în *Cocătoriu de pite* (Gn., 40, 1); *Mai marele cocătorilor spânzură-l* (Gn., 40, 22); *cuptoriu*, în *Cenușe den cuptoriu* (Ex., 9, 8); *Ca fumul cuptoriului* (Ex., 19, 18); și varianta *cumptoriului*, în *Ca fumul cumptoriului* (Gn., 19, 28); *dătătoriu* ‘care se dă, este dat’, în *Pămîntul ce iaste dătătoriu voao* (Ex., 12, 25); *ducătoriu* ‘conducător’, ‘ghid’, în *Cum [=ca] să fie ducătoriu caliei în amândouă vremile* (Ex., 13, 21); *făcătoriu* ‘care face (minuni)’, în *Sănt făcătoriu în mijloc de ei* (Ex., 3, 20); *fărmăcătoare* ‘care face vrăji’, în *Muiarea fărmăcătoare nu o lăsa a trăi* (Ex., 22, 18); *giudecătoriu*, în *Fu toată lumiei ești giudecătoriu* (Gn., 18, 25); *grăitoriu* ‘vorbitor’, ‘care vorbește’, în *Tot dentăiu-și nu ș-am fost grăitoriu frumos* (Ex., 4, 10); *ispititoriu* ‘care ispitește’, în *Doamne, aștepta-voiu ispititoriu tău* (Gn., 49, 18); *înțelegătoriu*, în *Cum [=ca] mândru, înțelegătoriu și știutoriu să fie* (Ex., 35, 31); *învățătoriu*, în *Nu se va lua... nice învățătoriu de la picioarele lui* (Gn., 49, 10); *lăcuitoriu*, în *Nici într-un locu lăcuitoriu să nu așițați foc* (Ex., 35, 3); *luotoriu*, în *Păcatelor luotoriu* (Ex., 34, 7); *mărturisitoriu*, în *Mărturisitoriu strîmb încă să nu fii* (Ex., 23, 1); *născătoriu* ‘care naște’, în *Nu va fi în pămîntul tău născătoriu fără vreame* (Ex., 29, 26); *răpitoriu*, în *Veniamin, lup răpitoriu* (Gn., 49, 27); *păstoriu*, în *De-aiace se-au rădicat păstoriu* (Gn., 49, 24); *pierzătoriu* ‘diavolul’, ‘satana’, în *Pierzătoriu nu-l va lăsa a intra în casele voastre* (Ex., 12, 23); *protivitoriu* ‘potrivnic’, în *Să nu rogi domnedzeu striin, că numele Domnului e protivitoriu, pintru aceea că Domnedzeu e protivitoriu* (Ex., 34, 14, 14); *răbdătoriu*, în *Răbdătoriu și mare milostiv* (Ex., 34, 6); *răzbitorilor* ‘învîngător’, în *Strigarea aceasta nici a răzbitorilor, nici a răzbiților* (Ex., 32, 18); *slobodzițoriu*, în *Slobodzițoriul meu* (Ex., 15, 2); *spălătoriu* ‘lighean de spălat’, în *Fă și un spălătoriu cu picioarele depreună* (Ex., 30, 18); *tăietoriu* ‘care taie’, în *Tăiate de tăietoriu pietrelor* (Ex., 28, 21); *știutoriu*, în *Cum [=ca] mândru, înțelegătoriu și știutoriu să fie* (Ex., 35, 31); *tremițătoriu*, în *Până nu va veni Șiloh ceta ce-i tremițătoriu* (Gn., 49, 10); *vănătoriu*, în *Putearnic vânătoriu era înaintea Domnului* (Gn., 10, 9, 9); *turburătoriu*, în *Turburătoriu cui tine turbură* (Ex., 23, 22).

3.7.13. Terminația *-ariu* se întâlnește în *oltariu* în numeroase ocurențe. Varianta cu *o-* este de origine slavă; cealaltă, cu *a-*, nu-i atestată în PO. Terminația *-ariu* mai apare în cuvîntul *temniceariu*, în *Să între în voia temniceariului* (Gn., 39, 21); *temniceariul*, în *Și temniceariul deade pre toți prinșii în mîna lui* (Gn., 39, 22).

3.7.14. Substantivul *cer* (< lat. *caelum*) nu avea din etimon terminația cu *î*, *-rii*. Durificarea lui *r* a început în secolul al XVI-lea în graiul muntenesc, de unde s-a răspîndit înspre nord, pentru ca apoi varianta *cer* să fie acceptată în limba literară. Cealaltă variantă mai trăiește în unele graiuri populare, precum și în limba bisericească. În PO apare numai ultima variantă *ceriu*, în *Den ceriu am grăit voao* (Ex., 20, 22); *Ce ține ceriul și pămîntul* (Gn., 14, 19; în text există mai multe zeci de ocurențe); *Ca stealele ceriului* (Ex., 32, 13).

3.8.0. În româna veche, consoana *r* cunoștea opoziția *r / rr* geminat, fonem transcris în alfabetul chirilic prin litera grecească ρ (culcat) iar în alfabetul chirilic românesc prin **pp**. În PO se întâlnesc câteva exemple cu *r* intens, în: *Prince că-i așa rreapede* (Gn., 49, 7); *Vor rroade toate leamnele verdzi a voastre* (Ex., 10, 6); *A treia oară încă fu tărroasă și născu feciorul* (Gn., 29, 34); vb. *a cura* cunoaște o variantă cu *r* geminat la forma de imperfect, pers. a III-a, pl., în *Ce când curra să frăngă ușa* (Gn., 19, 9); subst. *rodie* are forma *rrode*, în *Clopoței... și-i vârstară între rrode* (Ex., 39, 25); și varianta *rrodii*, în *Rrodii de mătase galbină* (Ex., 39, 24); printre formele verbului *a urî* apare varianta de imperfect indicativ *urrîia*, în *Urrîia derept aceea Isac pre Iacob* (Gn., 27, 41). Opoziția consoană simplă / consoană dublă (sau geminată), moștenită din limba latină (*r / rr*) se va anihila și va dispărea din normele limbii literare în secolele al XVII-a și următoarele (vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 58-71).

3.8.1. *n* muiat bănăţean. Unul dintre fenomenele fonetice prin care graiul bănăţean se individualizează faţă de alte graiuri daco-române este păstrarea consoanei *n* muiat în unele cuvinte şi în unele forme gramaticale moştenite din latină, care aveau un *á*- accentuat + *n* + *e*, *i* > *-ăni-* > *-îni*. În graiul bănăţean se păstrează atât realizările cu *-ă-* (*-ăă-*), cât şi cele cu *-î-*, *-în-*: lat. **antaneus* > **ăntănu* > *întînu*. Uneori *-n-* > *i*, rezultând variantele *întăi*, *întîi*; ultima este acceptată acum în limba literară. Exemplele cu formele verbale vor fi grupate separat, pentru că în acest caz intervin în discuţie două alte fenomene: verbele iotacizate şi verbele refăcute cu *t*, *d*, *n*, *r*. La sfârşitul paragrafului, vor fi discutate două cuvinte de origine străină.

3.8.2. În ordine alfabetică sînt înşirate exemple din PO care ilustrează acest arhaism fonetic, întîlnit, uneori, şi în dialectele macedoromân şi istroromân. Ca şi pînă acum, va fi reţinută numai o singură atestare a cuvîntului sau forme gramaticale ilustrative. Astfel, graiul bănăţean cunoaşte în locul termenului general şi literar *cui* (< lat. *cuneus*) variantele *cuñiu*, la plural *cuñe*, art. *cuñele*. În textul din PO, *n* nu este notat ca atare; totuşi valoarea de *n* (muiat) nu poate fi contestată. Acelaşi *n* muiat este semnalat în istr. *cuñu*, constituind un argument în sprijinul părerii ca aceste două variante dialectale au fost altădată foarte apropiate din punct de vedere teritorial. În PO, *cuñe* cunoaşte următoarele atestări: *cuñiele*, în **Cuñiele** cortul<u>i şi ale târnaţului (Ex., 35, 18); *cunele* în Toate **cunele** cortului şi a pridvorului (Ex., 38, 20; şi în 38, 31, 39, 40); Adj. invariabil actual *dîntîi* cunoaşte în PO următoarele cinci variante, în care trăsătura distinctivă este prezenţa, în trei cazuri, a nazalei *-n-*, dar fără semnul înmuierii: *dentăniu* (< *de* + *ăntănu*; cf. mrom. *ntînu*), în *În dzua de-a prima a luniei dentăniu* (Ex., 40, 17; forma cunoaşte cîteva zeci de ocurenţe); a doua variantă conţine vocala *-e*, *dentăne*, în *Carte<a> împăraţilor, iară dentăne* (PO, 2/21); a treia variantă are *-ni*, în *În luna dîntăni* (Gn., 8, 13); a patra variantă are *di-* în silaba iniţială, *dîntăiu*, în *Şi lăasă [= porunci] celuia dîntăiu* (Gn., 32, 17); a cincea variantă are forma *dentîniu*, în *Naşterea asinului dentîniu* (Ex., 34, 20); sunetul *n* (muiat) apare şi în varianta *fănină*, atestată în *O a dzeacea parte de măsură de fănină de jimbe* (Ex., 29, 40; cf. CDDE, 542: „fănină din vechile texte citate e uneori o simplă grafie pentru *fañină* [băn.]”; adv. invar. *întîi* (< lat. **antaneus* cunoaşte în textul PO variantele: *întăniu*, în *Toţi întăniu mai marii adunariei* (Ex., 34, 31); şi varianta *întăn<i>*, în *Aceasta e parte<a> Paliei de întăn<i>* (PO, 2/1); de la verbul *a mîngăia* (< lat. **manganeare* < gr. μάγανον ‘băătură magică’) + sufixul *-ură* s-a creat derivatul *măngînetură* ‘ispăşire’, ‘jertfă de curăţire’, ‘expiere’, în *Şi în toate zilele să omori căte un giune... pre măngînetură* (Ex., 29, 36); şi: *Şi măngînetură să ispravească Aaron odinioră într-un an* (Ex., 30, 10; *-n-* + *e*, *i* = *n* muiat); verbul *a pune* are la conjunctiv prezent, pers. a III-a sg. forma *să punie*, în care *-n* + *ie* conţine un *n* (muiat) rămas din succesiunea latinească *-n* + *eat* > *-nia* > *nă* > *ne*. Formele cu *n* se întîlnesc în contexte ca *Şi-l punie la stîlpîi uşiei* (Ex., 21, 6); **Să-şi punie mînule** (Ex., 29, 10); *să puni*, în *Adevărul... în Ladie să puni* (Ex., 25, 16; şi: 28, 25, 25, 26); *să pune*, în *Prin mijlocul scîndurilor să pune a treace* (Ex., 26, 28; şi Gn., 48, 17; Ex., 25, 27, 29, 15); verbul *a rămînea* (de conj. a II-a, ca în latină) posedă forme în care *n* se menţine sau în care sînt rămăşiţe ale acestuia; grafia cu silaba finală *-ne* reprezintă o soluţie în redarea lui *n*; la fel şi grafiele *-ni*, *nie*; *să rămîne*, în *Să nu rămîne pre demîneaţă* (Ex., 23, 18); *Cum [= ca] să rămîne vii la tine* (Gn., 6, 19; şi în Gn., 33, 15, 44, 33); *rămîiend*, din forma gramaticală alcătuită din vb. *a fi* + gerunziul (vezi mai jos), în *Să ceva va fi rămîiend, ardeţi cu foc* (Ex., 12, 10); V. PO 1968, p. 450, consideră construcţia perifrastică în discuţie ca fiind o formă de prezumtiv prezent, pers. a III-a sg.; autoarea nu vorbeşte despre această construcţie de origine aramaică, ebraică, grecească şi latinească, prezentă în multe alte limbi care au cunoscut cartea sfîntă (vezi V. Arvinte, *Construcţii perifrastice în Biblia de la Bucureşti (1688), în ms. 45 şi 4389*, în SCL XLIV, nr. 3, 1993, p. 177-181); Sunetul bănăţean *n* este prezent şi în formele de imperativ: *rămîne!*, în **Rămîne aicea legat unul dintre fraţii voştri în temniţă!** (Gn., 42, 19); *rămînie!*, în *Oile... şi dobitoacele rămînie!* (Ex., 10, 24; şi în Ex., 21, 36); forma *rămăni!*, în **Rămăni vădud în casa tătîni-tău!** (Gn., 38, 11; şi în Gn., 29, 19); forma fără *-n-*, *să rămîie*, în **Să rămîie într-una [= permanent, mereu] cu acest om** (Ex., 2, 21), această o evoluţie completă a fenomenului *á* + *n* + voc. *e*, *i*, evoluţie nerealizată pînă la capăt unele locuri ale ariei cu *n* din Banat; poate fi vorba, de asemenea, de un împrumut singular din aria întinsă dacoromânească cu variante iotacizate.

Exemplele cu *n* (muiat) din PO, provenite din elemente latineşti, sînt prezentate în continuare după cum urmează: verbul *a spune* este reprezentat de formele *să spuniu*, în *Şi să spuniu în urechile ficiorilor tăi şi nepoşilor tăi* (Ex., 10, 2); *să spune*, în *Şi am tremes cum [= ca] aceasta ţie, domnu-mieu, să-ţi spune* (Gn., 32, 5); verbul *a ţinea*, *-ére* (de conjugarea a II-a, ca în latină) cunoaşte mai multe forme cu *n* muiat, transcris în mai multe feluri: *să se ţină* ‘să se păstreze datina, se se păzească poruncile divine’, în *Cum [= ca] să se ţină celora de după voi* (Ex., 16, 32); *să ţini*, în **Să ţini... carile eu astăzi ţie poruncesc** (Ex., 34, 11; şi în Gn., 32, 17, Ex., 34, 22); varianta *să ţinie*, în **Şi şi-o ţinie muiare** (Ex., 22, 16); *Va vrea să ţinie trecutul Domnului*, adică ‘să sărbătorească Paştele’ (Ex., 12, 48); *Între toată sămînţa lor să se ţie* (Ex., 27, 21); varianta *să ţine*, în *Decă, amu, le ţine eişi* ‘să le păstreze’, ‘să le aibă’ (Gn., 38, 23); **Să se ţine** (Ex., 28, 28); construcţia gerunzială cu verbul *a fi* este prezentă în *Să vei lua aminte poruncile lui, şi vei fi ţiniend toate*

tocmealele lui (Ex., 15, 26); V. Pamfil, PO 1968, p. 482, este de părere că avem a face cu o formă de prezumtiv prezent, pe când este vorba de un viitor perifrastic (care mai târziu va deveni o formă de prezumtiv prezent; vezi, mai jos, capitoul despre verb); este atestată și o variantă de gerunziu: *ținind* ‘țiind’, în *Și ținind toiag în mâinile voastre* (Ex., 12, 11); de la vb. *a ținea* + suf. *-tori* a fost derivat subst. *ținitor*, pl. *-tori*, în *Cum [= ca] în țară ținători de cinste să isprăvească* (Gn., 41, 34; calc. după magh. *tisztartó*; v. V. Pamfil, PO 1968, *Indice*); Sunetul *ń* (muiat) este prezent în varianta *vinie* (în transcriere fonetică *vińe*), în *Să neștine va face pagubă în vinie altui om... să plătească... den vinie cu ce-i mai bun* (Ex., 22, 5, 5); varianta articulată *vinea* se întâlnește în *Așijdere să faci și cu vinea ta* (Ex., 23, 11). Verbul *a veni* are variante cu *ń* muiat după cum urmează: *vinie!* (imper.), în *Cine e al Domnului vinie cătră mine!* (Ex., 32, 26); *să vinie*, în *De trei ori într-un an să vinie înaintea celui Domnitoriu* (Ex., 34, 23; și în Ex., 24, 2); varianta *vini* ‘vii’, în *Tu încă să nu vini de încoace de grămadă pre stricare* (Gn., 31, 52); *Cum [= ca] să vini sus* (Ex., 34, 2); varianta *să vine* ‘să vie’, în *Cine e dentru voi mândru să vine și să facă* (Ex., 35, 10); construcția perifrastică alcătuită din vb. *a fi* + gerunziu se întâlnește în contextul *Cînd va fi vinind vreamea născutului*, cu sensul ‘cînd va veni’ (Ex., 1, 16); gerunziul *venind* apare și în construcția *ară fi venind*, cu sensul ‘ar fi venit’ (cond. pf., pers. a III-a sg.), în *Cînd, iară, ară fi venind zorile de demăneață* (Ex., 14, 24); de la participiul trecut *venit* + suf. *-or*, *-oare*, s-a format adj. *venitor*, *-oare* ‘viitor, -oare’, în *Hrana celor ani buni venitori* (Gn., 41, 35); și *Foamete vinetoare* (Gn., 41, 36); și *Cei șapte ani de foamete vietori* (Gn., 41, 36).

3.8.2. Sunetul *ń* se întâlnește și în unele cuvinte străine: *pustinie* < vsl. *pustynĭ* și *tigane* (< ngr. *τῆγάρι*; cf. cuman. *tegana*, vsl. *tiganŭ*, bg., srb., cr. *tigan*, rus., *tagan*) (Ciorănescu, *DER*, 8682). Primul termen cunoaște variantele: *pust<i>nie*, în *Mearseră în pust<i>nie* cu numele *Surr* (Ex., 15, 22); *Căutară cătră pustinie* (Ex., 16, 10; și în Ex., 13, 18); gen.-dat. art. *pustiniei*, în *Descălecară... lângă marginea pustiniei* (Ex., 13, 20; și în Ex. 13, 18); *pustiniia* în *Pustiniia au încungiurat pre ei* (Ex., 14, 3); și varianta *pustine*, în *Mănă oile în pustine den lăuntru* (Ex., 3, 1; și în PO, 5/7; Gn., 14, 6); art. *pustinea*, în *Purceaseră den pustinea Sinului* (Ex., 17, 1; și în: Gn., 21, 14; Ex., 16, 1); forma actuală *pustie* este atestată în *Mănuntă și rătungioară în pustie* (Ex., 16, 14; și în Ex., 15, 22).

Al doilea termen cu *ń* este *tigăni* (pl. art. *tigănila*), în *Fă... tigăni la jar* (Ex., 27, 3); *tigănila*, în *Tigănila jarului* (Ex., 38, 3).

3.9.0. Alte fenomene în domeniul consonantismului. În textul PO, verbul *a deschide* are grupul consonantic *-șk-* în toate ocurențele. Formele cu *-șk-* sînt etimologice. Cele cu *sk* au apărut în decursul secolului al XVI-lea, prin analogie cu alte cuvinte cu *sk*: *skimb*, *skit*, *a schimba* (vezi BB 2001-2002, p. XXI). Exemple: *Deșchide zgăul mări-sa* (13, 15); *Deșchiseră-se ochii* (Gn., 3, 7); *Va deschide dzgăul mări-sa* (Ex., 13, 12); *Deșchide-se-vor ochii voștri* (Gn., 3, 5); *Sacul său ș-ară fi deșchidzînd la sălaș* (Gn., 42, 27).

3.9.1. Substantivul *preot* din limba literară actuală avea în PO forma *preut*, pl. *preuți*, derivatul *preuție*, vb. *a preuți*, etimonul este lat. *presbiterum* > **preutru* > (prin trecerea lui *-bt-* > *ut* și disimilația *r - r > r*) *preutu*, ca *fratrem* > **fratre* > *frate*; *imperator* > **impăratru* > *împărat* (Dens., *HLR*, p. 416); cîteva atestări: *Preutul din Madian... avea 7 feate* (Ex., 2, 16); *Preuții miei să fie* (Ex., 28, 4); *În preuție să slujască* (Ex., 39, 41); *Cînd... vei preuți mie* (Ex., 29, 1).

3.10.0. Propagarea lui *n* în *genunchi*, caracteristică ariei nordice a limbii literare, nu are loc în PO: *Pre genuchele lu Iosif născură porobaci* (Gn., 50, 22); și varianta cu <c>*he-*, în *Cum [=ca] să nască pre genu<c>hele meale* (Gn., 30, 3).

3.11.0. Propagarea consoanei *n* are loc în cazul cuvîntului *mănunt*, *-ă* < lat. *mĭnutus*: *Mănuntă și rătungioară* (Ex., 16, 14).

3.12.0. Grupul *-șce* din *să împroașce*, în loc de *să împroaște* este prezent în contextul *Acest bou să-l împroașce cu pietri* (Ex., 21, 29; < *proașcă* sau < vsl. *prŭčkati*); și varianta *împroașce* (Ex., 19, 13).

3.13.0. Verbul *a turbura* (< lat. *tŭrbŭlo*, *-āre*) cunoaște varianta sudică, etimologică, cu *-rb-*, în *Domnul acolo turbură limba a tot pămîntului* (Gn., 11, 9); *să turburi*, în *Nice să-l turburi* (Ex., 23, 21); *Turburără-se mai marii Edomului* (Ex., 15, 15); *Turburătoriu cui tine turbură* (Ex., 23, 22).

3.14.0. O formă rară, atestată în PO o singură dată, în prefață, este *gice*, provenit din *dzice*, prin asimilație: *Și Pavel apostol gice* (PO, 8/25; vezi Dens., *HLR*, p. 490).

3.15.0. Pluralul subst. *mînz* este *mînzi* (nu *mînji*), în *30 de cămile sugătoare, cu mînzii depreună* (Gn., 32, 15); și: *Cu 10 mînzi depreună* (Gn., 32, 15). În cazul cuvîntului *călăuz*, pluralul este *călăuji*, în *Călăujii a toată gloatei sale* (Ex., 14, 7).

3.16.0. Sonorizarea lui *s-*, în *z-*, se întâlnește în forma *znopi*, în: *Iacătă legam znopi în cîmp* (Ex., 37, 7); în același verset apare de 3 ori varianta cu grupul *sn-*: *snopul meu susu se rădică și sta înderept, și snopii voștri împregiur plecară-se înaintea snopului meu* (Gn., 37, 7; < vsl. *snopŭ*). Absența sonorității este prezentă în varianta etimologică a verbului *a învînce*, în *Și cînd văzu cum că nu poate învînce, lovi lui Iacov*

osul cliciului (Gn., 32, 25); și în: *Că pre Domnezeu ai învins, cu cât mai tare învînce- veri oamenii* (Gn., 32, 28; lat. *vînco, -erē*).

II. MORFOLOGIA. SINTAXA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. DECLINAREA. Substantivul lat. *mānus*, fem. de declinarea a IV-a, a fost încadrat la declinarea I, *mînă*. În PO, vocala accentuată este *-ă*: *mănă*, art. *măna*, în *Cu tare mănă ai adus afară den Eghipet* (Ex., 32, 11); *Ia în mănă ta toiagul carele făcu-se șarpe* (Ex., 7, 15); aceste variante cunosc un număr mare de ocurențe; la plural, nominativ-acuzativ, articulat, este prezentă, în multe locuri, varianta *mănilē*: *Prin mănilē putearnice a lui Iacov* (Gn., 49, 24; 48, 13, 13, 13, 14, 14); la fel de des apare și varianta etimologică *mănule*, în *Mănule-și rădicate sus le ținea* (Ex., 17, 11); deasemenea și varianta *mînule*, în *Că vrea să-l slobodzească den mînule lor* (Gn., 37, 22); la gen.-dat. pl., întîlnim varianta *mănuilor*, în *Domnezeu au căutat munca mănuilor mele* (Gn., 31, 42); se adaugă și varianta cu *î*, *mînului*, în *Pre împlearea mînului sale*. Norma literară în cazul cuvîntului *mînă* este încă oscilantă.

1.1.1. Un rest din declinarea a III-a imparisilabică se păstrează în forma *tătîne* (< lat. pop. *tatane*), pl. *tătîni*; împreună cu adjectivul posesiv formează sintagmele *tătîne-miu* (Gn., 24, 7); *tătîni-mieu* (Gn., 24, 38, 24, 40, 27, 41, 28, 21); *tătîni-mieu* (Gn., 41, 51); *tătîni-tău* (Gn., 12, 1, 24, 23); *tătîni-său* (Gn., 9, 22, 23, 23; 11, 28 etc); *tătîni-nostru* (Gn., 31, 1, 31, 14, 42, 32); *tătîni-vostru* (Gn., 31, 9); <*tă*>*tăni-vostru* (Gn., 43, 23). Este atestat și *tată*, în *Cinsteaște tată-tău* (Ex., 20, 12); *tată-său* (Gn., 27, 31), apoi *tatălui*, în *La casa tătălui măni-ta* (Gn., 28, 2). Tot de declinarea a III-a este și *mumîniei*, în *Mumîniei mele nu-i e fată* (Gn., 20, 12 < lat. pop. *mama, -ānis*); împreună cu adj. posesiv apar sintagmele *măni-ta*, în *Feciorii măni-ta* (Gn., 27, 29, 28, 2); *măni-sa*, în *Iedul să nu-l fierbi în laptele măni-sa* (Ex., 23, 19); o altă variantă este *mumă* ‘mamă’, pl. *mume*, prezent în graiul muntenesc, dar, parțial, și în PO: *muma-ta* (Gn., 37, 10); *Chiemă muma porobocelului* (Ex., 2, 8); *mumă-ta* (Ex., 20, 12); *mumă-sa* (Ex., 22, 30) (vezi BB 2001-2002, p. XXIII).

1.1.2. După modelul *tată*, *-tătîni*, *mamă*, *mămîni*, au apărut, de la *frate*, pl. *frăți* și apoi sg. *frăține*, *frăți-tău*, în gen.-dat: *Fă lu Aaron, frăți-tău, veșminte sfînte de îmbrăcat* (Ex., 28, 2); și *frăți-său*, în *Când fugiia de înaintea frăți-său* (Gn., 35, 7); adăugăm și sintagmele *frate-mieu* (Gn., 27, 11); *frate-tău* (Ex., 27, 6); *frate-său* (Ex., 10, 25); *frate-vostru* (Gn., 42, 34).

1.1.3. Substantivul *noră* (< lat. *nūrus, -us*, pop. *nōrus*) este atestat în sintagmele *noru-ta*, *noru-sa*, gen.-dat. sg. *nurori*: *Noru-ta, Tamara, ea au curvit* (Gn., 38, 24); *Că nu știia cum ară fi noru-sa* (Gn., 31, 16); varianta actuală, în *-ă*, de declinarea I, nu este atestată în PO.

1.1.4. Lat. *soror, -oris* a devenit în română sg. *soru*, pl. *surori*, fiind atestat ca atare în textul PO: *Sorumi-e* (Gn., 20, 12); *Zavistiia pre soru-sa* (Gn., 30, 1); *Cum soru-noastră să o dăm a oameni netăiați împregiur* (Gn., 34, 14); cf. și varianta *soro-sa*, în *Soro-sa, iară, sta departe* (Ex., 2, 4); *Lua-vom sus soro-noastră* (Gn., 34, 17); *Surorii lu Lotan era numele Timna* (Gn., 36, 22).

1.1.5. Adjectivul posesiv *său* este prezent și alături de subst. *socru* (< lat. *sōcrum*): *Moise... se înturnă la Ietro, la socru-său* (Ex., 4, 18); cu valoare de gen.-dat. art.: *Moisi... păștea oile socru-său, Ietro* (Ex., 3, 1). Consemnăm și sintagma *fie-ta*, în *7 ani sluji-voiu ție derept Rahiila, fie-ta cea mai mică* (Gn., 29, 18).

1.1.6. Substantivul *zi* cunoaște mai multe variante care merită a fi menționate în discuția despre normele limbii literare vechi. Un prim grup conține variantele cu spiranta sonoră *z-*, provenită din africată *dz-*, prin pierderea elementului oclusiv *d-*; consoana *z* poate fi urmată de vocala *-i-* sau de vocala *-u-*, rezultînd formele: *zi*, în contextul *În zi în care făcu Domnedzeu omul* (Gn., 5, 1); pl. neart. *zile*, în *Vremi adeverate, zile și ani; (vremi) adeverate* înseamnă ‘precis’, ‘anumit’; cf. magh. *bizonyos*, la V. Pamfil, PO 1968, *Indice*, p. 330; magh. *bizonyos* înseamnă ‘sicher’, ‘gewiß’, ‘bestimmt’ (Gn., 1, 14); *zilele*, pl. art., în *În toate zilele vieții tale* (Gn., 3, 14); o altă variantă este *zioa*, în *Pănă în zioa de astădzi* (Gn., 19, 37); varianta *zuo*, în *Făcîndu-se zuo era cu suflet trist* (Gn., 41, 8); *zua*, în *Zua nașterii lui faraon* (Gn., 40, 20); *zuua*, în *Zuua sămbetei* (Ex., 20, 8); *zuoiei*, în *Să slujască zuoiei* (Gn., 1, 18).

Variantele cu *dz-* cunosc un număr mai mare de ocurențe: *dz-* în *A șaptea dzi* (Gn., 2, 2); *dzia* în *În dzia de astădzi* (Gn., 47, 23); *dzile*, în *În toate dzile* (Ex., 29, 38); *dzele*, în *70 de dzele* (Gn., 50, 3); *dzilele*, în *În dzilele lu Batăr Jigmon* (PO, 11/1); *dzioa*, în *Den dzioa de-a prima pănă în a 7 dzi* (Ex., 12, 15); *dzio*, în *Chemă lumina dzio și întunearecul noapte* (Gn., 1, 5); *dziva*, în *Nu se-au svârșit stălpul de nuor dziva* (Ex., 13, 22); *dzua*, în *Că negura Domnului dzua era spre cort* (Ex., 40, 38); *dzuo*, în *În dzuo dentăniu* (Ex., 40, 2); *dzuo*, în *Se-ară fi făcut dzuo* (Ex., 19, 16); *dzuo*, în *Dzuo sămbetei* (Ex., 20, 8); *dzuoiei*, în *Să slujască dzuoiei* (Gn., 1, 16).

1.1.7. Substantivul *arames* este declinarea a III-a, în *-e*, ca în etimonul latinesc **aramen* (< *aeramen*, -*inis*). Varianta în *-ă* nu-i prezentă în PO: *Și-l polei cu arames* (Ex., 38, 2); există peste 30 de ocurențe ale variantei în *-e*.

1.1.8. Substantivul *grindină* (< lat. *grindinem*) este în PO de declinarea a III-a, în *e*- art. *-ea*: *Bătu grindinea în tot pământul Eghiptului* (Ex., 9, 25); există și varianta *grindene*, în *Vor mânca ce v-au rămas de grindene* (Ex., 10, 15).

1.1.9. Substantivul *lature* este de declinarea a III-a, în *-e*, față de actualul *latură*: *Cinci de laturea dinapoi a cortului* (Ex., 36, 32); există și forma cu silaba finală în *-i*: *De o laturi a cortului* (Ex., 26, 26, 27); cf. și forma de gen.-dat. sg. *laturiei* (Gn., 4, 16).

1.1.10. Rostirea palatală a lui *s* duce la înlocuirea silabei finale *-să* prin silaba *-se* în cuvântul *mătase* (< lat. *metaxa*, *mataxa* < gr. μέταξα): *Veșminte de mătase* (Gn., 41, 42); sînt prezente sintagme ca *mătase albă* (Ex., 25, 1); *mătase roșie* (Ex., 25, 4); *mătase mohorită* ‘roșu închis’ (Ex., 25, 4); *mătase galbenă* (Ex., 25, 4).

1.1.11. Substantivul *peșteră*, de declinarea I, este în PO de declinarea a III-a, în *Îngrupară pre el în peștere îndoită* (Gn., 50, 13); în alt loc, această peșteră dublă este numită *Peșterea înduplecată* (Gn., 25, 9, 9; lat. în *spelunca duplici*).

1.1.12. Substantivul *taur* este în PO de declinarea a III-a: *În hrăborea sa cea orbitoare omorîră pre taore* (Gn., 49, 6).

1.2.0. GENUL. Alături de *răsărit*, în expr. *răsăritul soarelui*, se folosește în PO și subst. feminin *răsărita soarelui* ‘est’, în: *De cătră răsărita soarelui* (Ex., 14, 21; încă aproximativ 10 atestări; magh. *nap* ‘Sonne’ este de genul masculin).

1.3.0. NUMĂRUL. Unele substantive de genul feminin care astăzi au la plural desinența *-i*, aveau în secolul al XVI-lea desinența *-e*; astfel, întîlnim forme ca *porunce*, pluralul de la poruncă în *Voiu da ție... porunce, carile eu am scris* (Ex., 24, 12); subst. *prăjină* are la plural forma *prăjini* (Ex., 25, 37); apare și varianta *prăjene*, în *Prăjene den lemn de șetim* (Ex., 25, 13); subst. *roată* are la plural forma *roate*, în *Răsturnă roatele carălor* (Ex., 14, 25); subst. *talpă* are pluralul *talpe*, în *40 de talpe de argint* (Ex., 26, 19, 19, 21).

1.3.1. Subst. *piatră* are la plural desinența de feminin *-i*, *pietri*, în *Ce cu pietri să-l împoașce* (Ex., 19, 13); și *Pietri scumpe* (Ex., 35, 37); *Pietrile sta după numele a doasprădzeace fiilor lu Israil* (Ex., 39, 14).

1.3.2. Desinența de neutru *-ure* este atestată în numeroase exemple; trecerea la *-uri* apare în mai puține cazuri; acestea din urmă se vor înmulți în secolul următor. În ordine alfabetică, vom da cîte un exemplu pentru fiecare element în parte. Astfel, pl. în *-ure* este prezent în contextul *Leagă hozenul cu belciugurele sale de belciugurele efordului* (Ex., 28, 28); există și varianta de plural *beciuguri*, cu *-uri*, în *Belciugurile dentaur le feace* (Ex., 36, 34); pluralul subst. *cărd* este *cărdure*, în *Trei cărdure de oi* (Gn., 29, 2); la fel *cep* are pluralul *cepure*, în *Doao cepure să aibă o scîndură* (Ex., 26, 17); este atestat și pluralul în *-uri*: *După cepurile lor* (Ex., 26, 19); desinența *-uri* este prezentă și în subst. *ceriure*, în *Conteniră-se ploile den ceriure* (Gn., 8, 2); la fel, pluralul de la *cîmp* este *cîmpure*, în *Toate carele era în cîmpure* (Ex., 9, 25); destul de numeroase sînt ocurențele cuvîntului *cornure*, în *Pre ceale doo cornure a hozenului* (Ex., 28, 26); cuvîntul mai cunoaște și variantele *corne*, în *Corne să-i faci în tute patru cornurile* (Ex., 27, 2); de asemenea, pl. *coarne*, în *Ieșia dentru el coarnel<e> sale* (Ex., 37, 25); forma de plural a cuvîntului *cort* este *corture*: *Tatăl tuturora carii lăcuiesc în corture* (Gn., 4, 20); pluralul *creangure* ‘brațe la șfetnic’ apare în contextul *Și șase creangure să iasă den coastele sfeașnicului* (Ex., 25, 32); există și varianta cu *-uri*, *creangurile* (Ex., 30, 23); pluralul în *-ure* este ilustrat de numeroasele atestări ale cuvîntului *darure*, sg. *dar*: *Să-m dea mie darure* (Ex., 25, 2; peste 10 ocurențe); desinența *-uri* este întîlnită în contextul: *Dezmîniia-voiu el cu darurile care înainte merg* (Gn., 32, 20); subst. *deal* are pluralul *dealure*, în *Carri rămaseră fugiră la dealure* (Gn., 14, 10); subst. *lanț* are pluralul *lanțure*, în *Ceale doao lanțure de aur* (Ex., 28, 24); la fel, *lucrure*, prezent în *În toate lucrurile de lăcută voastră măncați adzimă* (Ex., 12, 20; sintagma subliniată are sensul ‘locuință’, ‘așezare’; *lucrure* mai are sensul ‘întîmplare’, ‘eveniment’); desinența *-ure* se întîlnește și în *neamure*: *Doao neamure sânt în zgăul tău* (Gn., 25, 23); *ostrov* ‘insulă’ are pluralul *ostrovure*: *Din acestea întinseră-se ostrovure păgînilor* (Gn., 10, 5); subst. *pămînt* are pluralul *pămînture* (Gn., 10, 20); dar și *pămînturi* (Gn., 10, 31); pluralul cuvîntului *plod* (< vsl. *plodŭ*) este *plodure*, ‘roade’, în [Pămîntul] *nu va da ție plodurile sale* (Gn., 4, 12); desinența *-ure* este prezentă și în *podure*, în [Corabia lui Noe] *să aibă trei podure* (Ex., 6, 16); la fel, în cazul cuvîntului *răndure*, în *Cu patru răndure de pietri* (Ex., 28, 17; este atestată și desinența *-uri*, *răndurile*, în Ex., 39, 13); pluralul în *-ure*, articulat, este prezent în *scocurele* (‘scoc’, ‘jghiab la moara de apă’; < vsl. *skokŭ* ‘săritură’), în *Împlură scocurele, cum [=ca] oile tătîni-său să le adape* (Ex., 2, 16); pluralul cuvîntului *stîlp* este fie *stîlpure*, fie *stîlpuri*, în *Tot supt doo stîlpure un bumb era și așa șase stîlpure ieșia dentr-îns* (Ex., 37, 21); și în: *În toate stîlpurile în formă de nucă de magdeală* (Ex., 37, 19); desinența *-ure*

este prezentă și în *trupure* ‘cadavre’, în *Și pogorără pasările pre trupure* (Gn., 15, 11); la fel, pluralul de la *tunet* este *tuneture*, în *Tuneture și fulgere fură* (Ex., 19, 16); subst. *ținut* ‘regiune’ are pluralul în *-ure*, *ținutur*, în *Ție... voiui da toate aceste ținutur* (Gn., 26, 4); subst. *vis* are pl. *visure*, în *Aceaste doo visure un lucru arătă* (Gn., 41, 26); desinența *-uri* se găsește în *folosuri*, în *Printru multe folosuri și hasne* (PO, 7/17).

1.3.3. Desinența de plural neutru *-e* apare în *coarne*, în contextul *În patru coarne și îndoită fie* (Ex., 28, 16); subst. *umăr* are la plural desinența de neutru *-e*, în *Puseră [o plașcă = mantie] pre umere* (Gn., 9, 23).

1.3.4. Alternanța *ă* acc. la sg. *-ă* acc. la pl. este prezentă în *arămie*, în *În tot lucrul arămiei și în fier* (Gn., 4, 22); *bălți* – *baltă*, în *Tinde... mîna ta cu toiagul... pre bălți* (Ex., 8, 5); *jigăanii* – *jiganii* (Gn., 1, 24, 24). Alternanța în discuție, avînd ca punct de plecare grupurile *cetate* – *cetați* – *cetăți*, *parte* – *parți* – *părți*, *țară* – *țari* – *țări*, nu se generalizase în PO, astfel că pot fi date exemple fără alternanță vocalică *ă* la sg. *-ă* la pl. și la gen.-dat. sg. după cum urmează: gen.-dat. sg. art. *adunariei*, cu *ă* păstrat, în *Toți întîniu mai marii adunariei* (Ex., 34, 31); subst. *cale* are la gen.-dat. sg. forma *caliei*, nu *căii*, în: *Cum [= ca] să fie conducătoriu caliei în amăndoao vremile* (Ex., 13, 21); nom.-acc., pl. art. *corabiile* (azi *corăbiile*), apare în contextul *Zavulon va lăcui... lăngă locul ce stau corabiile* (Gn., 49, 13); subst. *rană* are la gen.-dat., pl. art. forma *anelor* (Gn., 34, 25), nu *rănilor*.

1.4.0. CAZUL. Genitivul pl. al substantivului precedat de *a + tot*, *toată*, *toți*, *toate*, constituie o construcție specifică limbajului bisericesc, avînd ca punct de plecare limba greacă; de exemplu: *Înainte a tot norodul pămîntului*, după gr. *Εναντίον παντός του λαού της γης* (vezi Dens., HLR, p. 538-539). În PO pot fi întîlnite exemple ca: *A toată adunariei fiilor lui Israil* (Ex., 16, 10); *Și scoase [apă] a toate cămilelor* (Gn., 24, 20); *Aduseră darure a toate făpturilor* (Ex., 35, 29); *Tatăl a toți feciorilor lui Eber* (Gn, 10, 21; lat. *patre omnium filiorum Heber*; gr. *πατρί πάντων τῶ υἱῶν Εβερ*); *Dziseră Moisi și Aron a toți fiilor lu Israil* (Ex., 16, 6; *καὶ εἶπε Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν πρὸς πάσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραήλ*); *Muri pre vedeara a toți fraților* (Gn., 25, 18); *Călăujii a toată gloatei sale* (Ex., 14, 17); *Tremur a toată jiganiilor, și a to<a>te pasărilor ceriului, și a toate ce se leagănă pre pămînt* (Gn., 9, 2); *Cruța-voiu a tot locului* (Gn., 18, 26); *Să tăiați a tot omului bărbătesc piialea de nainte* (Gn., 17, 11); *A tot pămîntul era o limbă și o bāseadă* (Gn., 11, 1); *După obiceaiul a tot pămîntului* (Gn., 19, 31); *Să fii sluga a toți slugilor între frații lui* (Gn., 9, 25); *Și a tot viilor care sânt cu voi* (Gn., 9, 10); *Și a tot fierilor ce se leagănă spre pămînt* (Gn., 1, 28).

1.4.1. Genitivul cu *de* este întîlnit în puține cazuri: *Să treacă în mijloc de mare pre uscat* (Ex., 14, 16; = mijlocul mării); *Feciorii de Zelfa* (Gn., 14, 18); *Deșchide tot zgăul de maică-sa* (Ex., 13, 2).

1.4.2. Dativul cu *a* este ilustrat de cîteva exemple: *Să o dăm a oameni netăiați împrejur* (Gn., 34, 14); *Dzi aceasta a toată gloata fiilor lu Israil* (Ex., 16, 9); *Porînci... a toț oamenilor* (Gn., 26, 11).

1.4.3. Construcția cu dativul este prezentă în cazul verbului *a domni* ‘a stăpîni’: *Să domnească... jivinelor* (Gn., 1, 26); *Să domnească... pasirilor ceriului* (Gn., 1, 26); *Să domnească... dobitocului* (Gn., 1, 26); în locul construcției cu dativul, apare cea cu acuzativul cu *la*: *Zise șarpele la muiare* (Gn., 3, 4).

1.4.4. Vocativul este reprezentat de cîteva exemple ca: *Agară! De unde vii și de unde mergi?* (Gn., 16, 8); și varinta *Agaro!* (Gn., 21, 17); *Avrame!* (Gn., 22, 1, 11; 15, 1); *Doamne!* (PO, 1/10; Ex., 15, 11; Gn., 49, 18); *Tu, Domnedzeu, vedzi mine!* (Gn., 16, 13); *Iacobe!* (Gn., 46, 2).

1.4.5. Apoziția acordată. Atributul substantival care stă în același caz cu substantivul pe care îl determină, denumit și apoziția acordată, apare adesea în scrierile din epoca veche, sub influența textelor în limbile sacre, din care s-au făcut traducerile în românește. De mult ori substantivul determinat este un nume propriu. Exemple: *Și zise Isac tătîni-său, lui Avraam* (Gn., 22, 7); *Fata lui Batuel sânt, feciorului Milcăei* (Gn., 24, 22); *Când fugiiai de înaintea lu Isau, fratelui tău* (Gn., 35, 1); *Ia muiare ție dintre featele lui Lavan, fratelui mări-ta* (Gn., 28, 2); *Pasă lăuntru și grăiaște lu faraon, craiului Eghiptului* (Ex., 6, 11); *Și zise Răveca lui Iacov, fiului său* (Gn., 27, 6); *În acest chip fură Iacov inima lui Laban, Sirianului* (Gn., 31, 20); *Și deade lui Isac, feciorului său* (Gn., 22, 6); *Și luo Răveca lui Isav, celui fiu mai mare* (Gn., 27, 15); *Mînule-i era flocoase ca a lui Isav, fratelui său* (Gn., 27, 23); *Spuseră Răvecăei beseada lui Isav, feciorului mai mare al său* (Gn., 27, 42); *Acești 8 născu Milca lui Nahor, fratelui lui Avraam* (Gn., 22, 23); *Zise... Iuda Tamareei, nurori-sa* (Gn., 38, 11); *Și duse înlăuntru Isac pre Răveca la cortul mumîniei sale, Sarăei* (Gn., 24, 67); *Și era audzit Răvecăei, surori-sa, beseada ce acesta era zis* (Gn., 24, 30); *Nu am dat ea Șelaei, feciorului meu* (Gn., 38, 26); *Și cădzu frățiorului său, lu Veniamîn pre grumadzi și plînse* (Gn., 45, 14); *Moisi... păștea oile socru-său Ietro, a popei den Madian* (Ex., 3, 1). Apoziția neacordată, ca în româna actuală, este ilustrată de contextul *La fratele Rebecăei, muma lu Iacov și Isav* (Gn., 28, 5).

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît masculin proclitic *lui* este înlocuit, în mare parte a ocurențelor, prin varianta fără *-i*, anume *lu*. Acesta apare, de regulă, înaintea numelor proprii: *Fiiul lu Uri, ficiorului lu Hur* (Ex., 31, 2);

Paharnicul lu craiu (Gn., 40, 1); Indicele conține zeci de atestări ale acestui pronume. Varianta *lui* cunoaște numai câteva ocurențe: *Ascultară lui Moisi* (Ex., 16, 20); *Vornicul lui craiu* (Gn., 39, 1); acest pronume poate apărea și înaintea unui nume feminin: *Au născut lui Agara eghipteană*.

2.1.1. Articolul hotărît feminin proclitic *ii* (= *ei*), *îi*, *a i* antepus apare în cunoscutele exemple din textul de care ne ocupăm (PO): *ii Sara*, în contextul *Și, iaca, muieriei tale, ii Sara fi-va fecior* (Gn., 18, 10); *ii Tamar*, în *Spuseră, iară, ii Tamar* (Gn., 38, 13). În acest text sînt prezente mai ales formele cu articolul hotărît enclitic: *Sarăei* (Gn., 12, 11; 16, 8; 25, 12); *Tamareei* (Gn., 38, 11); cf. și varianta *Sarai* (Gn., 11, 29, 30, 31). Acestora din urmă li se alătură încă vreo câteva nume proprii feminine cu gen.-dat. sg. în *-ei*: *Agariei*, în *Feciorul Agariei eghipteaneei* (Gn., 21, 9; și: 21, 14); *Chitureei*, în *Aceștea sânt feciorii Chitureei* (Gn., 25, 4); *Lieei*, în *Zelfa, slujnica Lieei* (Gn., 30, 10, 12); *Rahileei*, în *Den cortul Lieei mearse în cortul Rahileei* (Gn., 31, 33); *Răvecăei*, în *Zise Răvecăi, mâni-sa* (Gn., 27, 11); *Șuveei*, în *Muri fata Șuveei, muiarea Iudăei* (Gn., 38, 12). Pentru explicațiile date acestui fenomen lingvistic, vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 71-72, **II.2.1.0.-2.1.1.**; ST.L.NM., p. 7, **II.2.1.3.-2.1.4.**; ST.L.DT., p. 14, **II, 2.1.2.**; BB 2001-2002, p. XXVII-XXVIII.

2.1.2. Cîteva nume proprii masculine, terminate în *-ă*, cunosc alipirea articolului hotărît, sg., fem. *-ei*: *Iudăei*, în *Feciorul dintre sămînța Iudăei* (Ex., 35, 30; și 31, 2, 38, 11, 24); numele propriu *Onă* (= Onan) primește articolul gen.-dat. *-ei*, *Onăei*, în *Dzise, iară Iuda Onăei* (Gn., 38, 8); *Șelaei*, în *Nu am dat ea Șelaei* (Gn., 38, 26; și varianta *Șila*, în Gn., 38, 11).

2.1.3. Substantivele de genul feminin, sg., gen.-dat., primesc articolul *-ei*, care, în majoritatea cazurilor, nu a ajuns la aglutinare cu radicalul, așa cum stau lucrurile în norma literară actuală. Fiind vorba de o trăsătură caracteristică a textului PO, vor fi consemnate cît mai multe exemple, în ordine alfabetică: *apeei*, în *Pasă înaintea lui pre țărmurile apeei* (Ex., 7, 15; cca 10 ocurențe); *caseei*, în *Oamenii caseei lu faraon* (Gn., 50, 4; peste 10 atestări); *cenușeei*, în *A cenușeei lui* (Ex., 27, 3); *dosadeei* ‘necaz’, ‘suferință’, ‘întristare’ (< vsl. *dosada* ‘ofensă’), în *Îm pămîntul dosadeei meale*; *dulceței*, în sintagma *raiul dulceței* ‘paradis’ (Gn., 2, 8, 2, 1, 2, 15, 3, 23; cf. *rai*; lat. *Paradisum voluptas*); *dzuoei*, în *Lumina mai mare să slujască dzuoei* (Gn., 1, 16); *facereei*, în *Tot lucrul facereei cortului* (Ex., 39, 32); *fântîniei*, în *O pîiatră mare era pre gura fântîniei* (Gn., 29, 2, 3, 3); *feateei*, în *Duse-l feateei lu faraon* (Ex., 2, 10); *feateei*, în *Și ieși Cain de înainte feateei Domnului* (Gn., 4, 16); *foameței*, în *Mainte de ce i-ară fi veniți anii foameței* (Gn., 41, 50; cf. BB 2001-2002, p. XXV, **II.1.4.2.**); *giudecătîiei*, în *Pune, iară, în hozenul giudecătîiei* *Învățătura și Derepteata* (Ex., 28, 30; vezi BB 2001-2002, p. CVIII, **IV.2.1.168**); *gloateei*, în *Mergea înaintea gloatei lu Israil* (Ex., 14, 19); *hraneei*, în *Sărbătoarea hraneei ce-ai sămănat în cîmp* (Ex., 23, 16); *inimiei*, în *Tot cugetul inimiei sta spre rău* (Gn., 6, 5); *jirtveei*, în *Săngele jirtveei de păcate pre dezăniare* (Ex., 30, 10); *ladeei*, în *Patru coarne a ladeei* (Ex., 25, 12); și varianta *ladiei* (Ex., 37, 5); *Ladițeei*, în *Belciugele den coastele Ladițeei* (Ex., 25, 14); *laturiei*, în *Așjidere laturiei de cătră miadză-noapte* (Ex., 26, 20); *legăturiei*, în *Scrise ceale 10 besedzi a legăturiei pre table* (Ex.,); *legiei*, în *Luînd cartea legiei, ceti-o înaintea dihaniei* (Ex., 24, 7); *lumiei*, în *Păcatele lumiei* (PO, 7/7); *luniei*, în *În dzuoa dentăniu a luniei de-a prima* (Ex., 40, 2); *mariei*, în *Zavulon va lăcui în țărmurile mariei* (Gn., 49, 13); și varianta *măriei* (Ex., 15, 8); *morției*, în *Înaintea morției lui* (Gn., 27, 10); *muieriei*, în *Muieriei lu Avraam numele Sarai* (Gn., 11, 29, 29); *odihniei*, în *Sămbăta odihniei Domnului* (Ex., 35, 2); *slugiei*, în *Casa slugiei voastre* (Gn., 19, 2); *noptiei*, în *Lumina mai mică să slujască noptiei* (Gn., 1, 16); *popeei*, în *A popeei den Madian* (Ex., 3, 1); *neamure*, în *Doao neamure sânt în zgăul tău* (Gn., 25, 23); *robceei* ‘sclavei’, în *Așjiderea de va fi lovind robului sau robceei dintele să-i cadză* (Ex., 21, 27); și varianta *rob[o]ceei* (Ex., 12, 29); *sămbeteei*, în *Zuua sămbeteei aminte să iai* (Ex., 20, 8); *scriptureei*, în *Pentru jelanie [= dorinței] scriptureei sfinte* (PO, 10/10); *semințeei*, în *Semințeei tale voi da* (Ex., 33, 1); *sfințituriei*, în *Că e berbeacele sfințituriei* (Ex., 29, 22); *slaveei*, în *Vederea slaveei Domnului* (Ex., 24, 17); *slugiei*, în *Zise Avraam slugiei ce era mai bătrână în casa lui* (Gn., 24, 2); *slujbeei*, în *Veșmintele slujbeei* (Ex., 31, 10); *slujniciei*, în *Că ficiorul slujniciei nu va fi moștinaș* (Gn., 21, 10); *tabereei*, în *În poarta tabereei* (Ex., 32, 26); *trimbiteei*, în *Glasul trimbiteei ce de ce mai mare se înălța* (Ex., 19, 19); *unsoareei* (Ex., 35, 28); *ușiei*, în *Sîlpii ușiei caseei* (Ex., 12, 7); *vederiei*, în *Păinile vederiei* (Ex., 35, 13; și *păinile ~*); *vieției*, în *Pomul vieției* (Gn., 2, 9); *voiei*, în *Nu te lăsa voiei lui* (Gn., 4, 7).

2.2.0. Articolul genitival-posesival *al, a, ai, ale; alu, alor*. Această parte de vorbire este plină de oscilații și inconsecvențe din partea traducătorilor, încît avem a face cu un amestec de forme corecte și, mai ales, incorecte, din perspectiva evoluției ulterioare a procesului de perfecționare a normelor limbii literare. Situația aceasta are ca punct de plecare realitatea lingvistică a variantei dialectale de la baza textului studiat.

Referindu-ne la faza reprezentată de *Biblia 1688*, de ms. 4389 al lui Daniil Andrean Panoneanu și de ms. 45 al spătarului Nicolae Milescu, putem conchide că textul PO reflectă, în compartimentul discutat, o stare confuză, nenormată. Pe cînd în *Biblia de la București* și în ms. 4389 formele articolului genitival-posesival sînt folosite, cu unele mici abateri, în conformitate cu norma literară actuală, în ms. 45 tendința spre forma

unică, cu *a*, devenise normă în graiurile populare din jumătatea nordică a teritoriului dacoromân. Milesco a preluat în traducerea sa această realitate dialectală nordică, pe care diortositorii *Bibliei 1688* o vor respinge în favoarea normei complicate actuale.

2.2.1. Articolul de masculin **al** este prezent înaintea adjectivelor și pronomelor posesive: *al meu, alu tău* (Ex., 34, 26); *alor tăi* (Ex., 34, 20); *alu vostru* (Ex., 23, 25); înaintea numeralelor ordinale, a unui genitiv etc. În unele exemple, în locul art. *al* apare forma unică *a*: *Pământul a lu faraon* (Gn., 47, 20); *Capul de dinainte a păharnicilor* (Gn., 41, 9); *Meșterul mare a tiparelor* (PO, 11, 16); *Glasul tocma ca glasul a lui Iacov* (Gn., 27, 22).

2.2.2. Articolul de masculin plural **ai** este substituit cu **a**: *Doi ficiori a lui* (Ex., 10, 25); *Cei dzeace frați a lui Iosif* (Gn., 42, 9).

2.2.3. În locul formei de feminin plural, **ale**, se întâlnește, adesea, varianta unică **a**: *În doaospredzeace semințe a lu Israil* (Gn., 49, 29); *Mănile puternice a lui Iacov* (Gn., 49, 24); *Den aceste cărți scris<e> a noastre* (PO, 11/3); *Doao feate a tale* (Gn., 19, 15); *Capetele de dinainte a horișanilor* (Gn., 36, 30); *Că-s a meale toate* (Ex., 13, 2); *Lennele verdzi a voastre* (Ex., 10, 5); *Hotarăle a lor era* (Gn., 10, 19); *Aceaste 5 cărți a lu Moisi* (PO, 6/1); *A cui-s aceastea* (Gn., 38, 25); *Cu a sale toate siriurile* (Ex., 30, 28); *După 12 semințe a fiilor lui Israil* (Ex., 39, 14); *Moisi spuse a dihaniei besedzi Domnului* (Ex., 19, 9); *Pre doo margini a efodului* (Ex., 28, 27); *Împle... mânume lu Aaron și a ficiilor lui* (Ex., 29, 10); *Deagetele mari a mânilor și picioarelor dereapte a sale* (Ex., 29, 20); *Veșmintele sfinte a lui Aaron după el a fiilor să-i fie* (Ex., 29, 29).

2.3.0. Articolul adjectival **cel, cea, cei, cele** cunoaște la genitiv-dativ, singular, feminin, forma etimologică *ceii, ceia* (< lat. **eccu[m]* + *illaei*, fără *-l-* (= forma actuală *celei*), ca și pronumele demonstrativ echivalent *aceii* (= actuala formă *acelei* [a]). Varianta cu *-l-*, (*a)celei(a)*, ca și formele, *aceleiași*, (*a)celeilalte*, sînt semnalate pe la mijlocul secolului al XVIII-lea și s-au impus în norma limbii române literare pe la mijlocul secolului al XIX-lea (vezi C. Frâncu, *Din istoria demonstrativelor românești: formele (a)celeia, aceleiași, (a)celeilalte, (a)cestei(a)*, în SLLF, II, 1972, p. 25-52). Articolul adj. de gen.-dat. sg. fem. *ceii* este prezent în următoarele contexte: *Feciorul ceii muieri den Canaan* (Ex., 6, 15); *Toiagul bătu apa ceii ape curătoare* (Ex., 7, 20); *Zise cea mai mare ceii mai mici* (Gn., 19, 31); *Dereptatea căsătoriei ceia dentîniu* (Ex., 21, 10); *Ceii mari era numele Liia, ceii mai mici era numele Rahiila* (Gn., 29, 16, 16); *Nu-i obiceiiu pre pământul nostru cum [= ca] cea mai mică înaintea ceii mai mari să mărităm* (Gn., 29, 26).

Forma de art. adj., nom.-acuz., fem. este *ceale*, în *Ceale reale se venia lui Laban sârbești* (PO, 4, 2); *ce ceale mai bune lui Iacov* (Gn., 30, 42); iar forma de masculin este *cei*: *Cei fără Domnezeu* (Gn., 18, 23). Articolul nehotărît *nește* se întâlnește în *Așa au ținut noi ca nește striini* (Gn., 31, 15).

3. ADJECTIVUL

3.1.0. *amar, -ă*, adj. ‘de un gust neplăcut, ca al pelinului, al fierii etc.’, în *Pîine azimă cu lăptuci amară* (Ex., 12, 8). Dicționarele includ la acest cuvînt și substantivul abstract ‘jale’, ‘tristețe’, ‘chin’, în expresii ca *a plînge cu amar*: *În multă vreamă plînsă cu amar* (Gn., 37, 34); *Cu glas mare plînsă, tare cu amar fu* (Gn., 27, 34); *Făcură plîns mare și amar* (Gn., 50, 9); *Ară duce... în groapă cu mare amar* (Gn., 44, 31). În realitate, interjecția *amar!* este un calc semantic după cuvîntul slavonesc *gore* ‘wehe’ (= vai!); cf. rus, *gore!* ‘vai!’, *góre mne!* ‘vai de mine!’. La origine, interj. *gore!* a fost identică cu vsl. *gore!*, *-ia* 1. ‘mîhnire’, ‘tristețe’, ‘jale’, 2. ‘nenorocire’, ‘pacoste’; cf. bg. *gorikŭ* ‘amar’ < vsl. **goŕo*, *gorĕti* ‘a arde’, cu evoluția semantică de la ‘jaratec’, ‘jar’, ‘flacăra’, ‘văpaie’ la ‘chin’, ‘suferință’, ‘necaz’, ‘întristare’, ‘jale’ (vezi V. Arvinte, ST.L.NM., p. 17, **IV.10.1.0.**; id., ST.L.DT., p. 30, **II.10.2.0.**; BB 2001-2002, p. LXIII, **IV.10.3.0.**; id., *Norm. Creangă*, p. 110-111, **IV.10.6.0.**). În PO este prezent și derivatul *amărăciuniei*, atît cu sensul concret, cît și cu cel abstract: *Va veni vreamea amărăciuniei tătîni-mieu* (Gn., 27, 41); *Și făcură plîns mare și amar* (Gn., 50, 10). Plecînd de la faptul că în ebraică conceptul «*amar, -ă*» este denumit prin cuvîntul ebr. *mārâ* ‘amar’ (vezi *Dicț. Bibl.*, s.v.), traducătorii *Bibliei* în limbile latină, franceză, română au apropiat cuvîntul ebraic de lat. *amarus*, fr. *amère*, rom. *amar*. În lat.: *Et venerent in Marath nec poterant bibere aquas de Mara eo quod essent amarae unde et congruum loco nomen inposuit vocans illud Mara id este amaritudinem* (Gn., 15, 23); în PO, *ibid.*, *Și sosiră la Mara[aj], ce nu putea bea apa din Mara[aj], că foarte era amară, pentru ce și puseră numele locului aceuia Mara, atîta face amărăciune*. Este un fenomen de atracție paronimică, care se poate produce numai în versiunile latino-romanice și românești. În *Biblia 1688*: *amar, -ă, amărăciune*; în ms. 45 și 4389, la fel; în *Biblia de la 1975*, la fel. Dar în germană apare *bitter* și *Bitterbrunn*; în gr. ὄδωρ ἐξ Μέρρας πικρὸν ἦαρ ἦν, așadar cu termenii folosiți pentru «*amar, -ă*». În PO: *Că amarul lor am cunoscut* (Ex., 3, 7); *Cu mare amaru l-ați duce în mormînt* (Gn., 42, 38); și: *Și pre amărîmea-i ducea viața lor cu robii vârtoase al lutului și a cărămidzilor* (Ex., 1, 14); vezi și V. Arvinte,

Calcuri lingvistice în traduceri românești ale **Bibliei** din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în vol. *Limbaje și comunicare*, Iași 1995, p. 13-21; în special p. 16-17.

3.2.0. Adj. și pron. nedef. atare ‘astfel’, ‘de asemenea’ (< lat. *eccum tālem*) ‘asemenea’ este atestat în *Să va împunge boul pre atare bărbat au muiare* (Ex., 21, 28); alte ocurențe: *Atare groapă* (Ex., 21, 33); *Atare bou* (Ex., 21, 35); *Atare vergură* (Ex., 22, 16); *Atare nevoie* (Ex., 24, 14); *Atare dedzmănietură* (Ex., 30, 10); *Atare bărbați înțelepți* (Ex., 21, 18); *Atare strigare iaste în tabară ca într-o războiu* (Ex., 32, 17); la gen.-dat. atării, în *Chip cioplit pre atării față* (Ex., 20, 4).

3.3.0. *avenit*, -ă ‘dospit’, substantivat ‘aluat dospit’ < *avin*, vb. *a aveni* ‘a crește’, ‘a dospi’; ‘a se umfla’ < lat. *advenire*, în: *Să nu jirtvești cu pâne avenită* (Ex., 34, 25); *Nu fie avenită în casele voastre* (Ex., 12, 15).

3.4.0. *bărbătesc*, -ă, în sintagma *sămînță bărbătescă*, are sensul ‘masculin’, ‘bărbătesc’, ‘de parte bărbătescă’ (Ex., 34, 19).

3.5.0. Adj. *curător*, -oare ‘curgător’, ‘care curge’, în sintagma *apa curătoare* ‘Nilul’, în *Că nu putea bea apa aceii ape curătoare* (Ex., 7, 24; și 7, 18, 20, 21, 21, 21, 25; < lat. *cūrrēre*).

3.6.0. Adj. *dajnic*, -ă ‘supus la bir’, ‘care plătește dajdie’, ‘contribuabil’ (< vsl. *dažda*), în *Va fi sluga dajnică* (Gn., 49, 15).

3.7.0. Adj. *derept*, în sintagma *derept grăitori* ‘oameni drepti’, în *Aleage, derept însă ... temători de Domnedzeu și derept grăitori* (Ex., 18, 21).

3.8.0. Adj. *deș*, *deasă* apare în *întunearece... dease*, în *Să fie întunearece pre pământul Eghiptului atita dease cum [= ca] să le poată pipăi* (Ex., 10, 21).

3.9.0. Adj. *deșert*, *deșartă* ‘cu mîna goală’, ‘fără apă’, ‘sec, seacă’ (< lat. *dē-sērtus*), în *Deșerti ... să nu veniți înaintea mea* (Ex., 23, 15); *Aruncară [pe Iosif] într-o fântînă veache, carea era deșartă și fără apă* (Gn., 37, 24).

3.10.0. Adj. *flocos*, -oasă ‘plin de floci, de mițe’ (< lat. *floccosus*), în *Cela dentăiu ... era roșu și cu tot flocos, ca o piiale flocoasă* (Gn., 25, 25).

3.11.0. Adj. *găunos* ‘gol’, ‘care nu conține nimic’, în *Cum [= ca] găunos să fie denlăuntru* (Ex., 27, 7).

3.12.0. Adj. *gol*, *goală*, pl. *goli*, *goale* (< vsl. *goliū*), în *Și era amîndoi goli, Adam și muiarea lui* (Gn., 2, 25).

3.13.0. Adj. *lăcuitoriu* ‘locul în care se stă, se locuiește’, în *Nici într-un locu lăcuitoriu să nu ațitați foc* (Ex., 35, 3).

3.14.0. Adj. *pisat*, -ă (< vb. *a pisa*) în *Den sămînță pisată den lemn de maslin* (Ex., 27, 20).

3.15.0. Adj. *roșiu*, în *Cela dentăiu ce născu mainte era roșiu și cu tot flocos* (Gn., 25, 25); și *roșie*, fem., în *Mîncare roșie* (Gn., 25, 30).

3.16.0. Adj. *roșit*, -ă; *roșite*, în *Piiale roșită de areate* (Ex., 25, 5); și *Piei roșite de areate* (Ex., 26, 14).

3.17.0. Adj. *șes* ‘plan’, ‘neted’, ‘întins’ (< lat. *sēssus*), în *Aflară un pămînt șes* (Gn., 11, 2).

3.18.0. Adj. *șut*, -ă ‘fără coarne’, ‘cu coarnele tăiate’ (variante *ciut*, -ă; mr. *șut*, *ciut*, mgl. *ciut* și alte limbi balcanice, precum și în ucr., cehă, rusă), în *Areții suie pre tărcațe și pistruie și pre șute* (Gn., 31, 12).

3.19.0. Adj. *tărdziu*, -e (< lat. pop. *tardivus*), în *Era sămănătură tîrdzie* (Ex., 9, 32).

3.20.0. Adj. nehotărît *tute* [= toate], în *Tute șase creangurile* (Ex., 25, 33); *Tute dzeace într-o măsură să fie* (Ex., 26, 2); *Tute unsprădzeace* (Ex., 26, 8).

3.21.0. Gradul de intensitate cel mai înalt, superlativul, este exprimat prin construcția alcătuită dintr-un substantiv articulat, la nom.-ac., urmat de același substantiv, articulat, la gen.-dat., singular sau plural de tipul *ceriul ceriului*, care are sensul ‘cerul cel mai de sus’ o transpunere fidelă a sintagmei grecești ‘Ο οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, care, la rîndul său a fost calchiată din ebraică (vezi BJ, DT. 10, 14, p. 214, nota e; BB 2001-2002, *Biblia 1688*, p. XXX; ST.L.DT., p. 14, II.3.2.0.). În PO sînt semnalate sintagmele: *moartea morții*, în contextul *Cu moarte morții va muri* (Ex., 19, 12; lat. *morte morietur*); *Alta ca aceasta n-au vădzut părinții voștri și părinții părinților voștri* (Ex., 10, 6); *vecia veacului*, în *Domnul se împărățește în vecia veacului* (Ex., 15, 18); *Acesta e numele meu până în vecia veacului* (Ex., 3, 15). Gradația lingvistică este exprimată și prin sintagma *mii de mii*, în *Crește de multe ori mii de mii* (Gn., 24, 60).

3.21.1. În cîteva cazuri, superlativul este exprimat prin adverbele *mult*, *vărtos* sau prin locuțiunile adverbiale *vărtos mare*, *vărtos multe*, *vărtos grea*, *fără seamă tare plodit*: *vărtos* ‘tare’, ‘foarte’, ‘puternic’ după magh. *erős* ‘stark’, ‘kräftig’, în *Vărtos grăi nouă* (Gn., 42, 30); *Că vărtos mare era scumpetea* (Gn., 47, 13); [*nagy*; *drágaság* ‘Teuerkeit’, ‘Teuerung’]; *Făcu să sufle vântul... vărtos mare* (Ex., 10, 19; magh. *erős* ‘stark’, ‘kräftig’); *Vărtos cu mare gloată fu* (Gn., 50, 9); *Și fu Moise bărbat vărtos mare* (Ex., 11, 3; magh. *nagy ember* ‘bărbat puternic’); *Domnul vărtos tare se mânia pre Moisi* (Ex., 4, 14); *Crescură oamenii și vărtos tare se puterniciră* (Ex., 1, 20); *Și vărtos tare se spăriară și strigară cătră Domnul* (Ex., 14, 10); *Că vărtos tare îndrăgiia fata lui Iacov* (Gn., 34, 19); *Cerură de la eghipteani... veșmintele vărtos multe* (Ex., 12,

35; magh. *öltözék* ‘kleidung’; *arany* ‘Gold’); *Cum* [= că] **asa vărtos** te ațițași pre mine, în aleanu-mi? (Gn., 31, 36); **Și vărtos cu mare gloată** fu (Gn., 50, 9).

3.21.2. Superlativul este redat prin construcții ca: *mînă puternică*, în *Craiul den Eghipet nu va lăsa pre voi fără mână puternică* (Ex., 3, 19; lat. *Per manum validam*; germ. *Durch eine starke Hand*; Par une main forte; ματὰ χειρὸς κραταιᾶς; *putearnică apă*, în *Și se afundară ca plumbul în puternică apă* (Ex., 15, 10); *cu grai înalt*, în *Și când ara fi auzind cum c-ași striga cu graiu înalt* (Gn., 39, 15); *cu glas mare*, în *Ce când dediu a striga cu glas mare la mine-ș lăsă haina și fugi afară* (Gn., 39, 18).

4. PRONUMELE

4.1.0. PRONUMELE PERSONALE. Forme deosebite. La persoana I, dat. sg. pronumele conjunct este *îm*, cu *î-*, și fără *-i*: *Place-m* mie, *domnu-mieu* (Ex., 21, 5); *Nemică nu-m* da (Gn., 30, 31); *Spuneți-m* (Gn., 24, 49). Forma de dativ sg., persoana I, *mie*, este prezentă în *Sfințeaste mie* tot născutul de-a prima (Ex., 13, 2). La persoana a doua, *ție*, *ții*, *ți* apar în contextele *Locuiaște acolo unde ție place* (Gn., 20, 15); *Ce am greșit ții* (Gn., 20, 9); *Adevăr muiare ți-e?* (Gn., 26, 9). Pronumele personal de acuzativ singular, persoana I, *mine* nu este precedat, în exemplele care urmează, de prepoziția *pre*: *Domnul Domnezeul ceriului, cine [= care] mine den casa mea... m-au scos* (Gn., 24, 7); *Ascultați mine și rugați drept mine pre Efron* (Gn., 23, 8); *Mine vor omori și tine vor ținea* (Gn., 12, 12). Forma *tine* neprecedată de *pre*, este prezentă în numeroase ocurențe, de exemplu în *Eu tine* voi pune om mare (Gn., 12, 2). O singură dată este atestată varianta arhaică *tene*, cu *e + n + vocală*, în: *Aceasta departe să fie de tene* (Gn., 18, 25; Dens., HLR II, p. 433).

Pronumele de persoana I, plural, *nouă*, și de persoana a II-a, plural, *vouă* cunoscut în textul PO variantele *noao*, *noo* și *voauă*, *voa*: *Aleage noao atare bărbați* (Ex., 17, 9); *Dă noo pâine!* (Gn., 47, 15); *Să nu dea voao pleave* (Ex., 5, 10); *le-au dăruit voo frați românilor* (PO, 11/12-13).

4.1.1. La dativ singular, persoana a III-a, masculin, este *-i*, în contexte ca *Luo-i* muiare (Gn., 38, 6); *Elu-i* ia giurământul (Ex., 22, 11); *Lanț de aur aruncă-i în grumazi* (Gn., 41, 42); *Și Domnezeu ce i-i voia să facă aceea a arătat lu faraon* (Gn., 41, 25); *Că i-s banii* [= îi sînt] (Ex., 21, 21); *Soru-mi e, că tatălui meu i-e fată* (Gn., 20, 12).

4.1.2. Pronumele personal, masculin, de persoana a III-a, singular, cunoaște mai multe variante: *elu*, *el*, *-l*. Prima formă, cu *-u* (< lat. **illu*), este semnalată în *Elu-i* ia giurământul (Ex., 22, 11); *Și când elu* se dzăboviia (Gn., 19, 16); *Elu* se-ară fi săturînd (Gn., 35, 29); *Elu* e Edom (Gn., 36, 19); *Elu* se domni în pămîntul Edomului (Gn., 36, 32); *Tot aceea feace ce elu-i dzisease lui* (Ex., 18, 24). A doua formă nu are *-u* final: *Duse el* afară (Gn., 15, 5); *Sărută el* (Gn., 27, 27); *Nu cunosc el* (Gn., 27, 23); lipsește prep. *pre* în toate aceste exemple). A treia formă are numai *-l*: *Visul știi-l* dezlega (Gn., 41, 15); *Iosif, iară-l* duseră în Eghipet (Gn., 39, 1); *În temniță-l* aruncă (Gn., 39, 20); *Îmbrățișe-l, și-l* sărută, *și-l* duse la casa lui (Gn., 29, 13).

4.1.3. Pronumele personal, feminin, de persoana a III-a, singular, nom.-acuz. *ea*, se întilnește în contexte ca: *Și întrebai ea și dziș* (Gn., 24, 47); *O vădzură și lăudară ea lu faraon* (Gn., 12, 15); *Aduse ia* la Adam (Gn., 2, 22); varianta *ie* (= ea) apare în contextul *Fă pre ie* de un cot mare (Gn., 6, 16).

4.1.4. Pronumele personal, feminin, de persoana a III-a, acuzativ, singular, *o*, este ilustrat de exemple ca: *Lăuntru la ea* mergînd, *întăroșe-o* (Gn., 38, 18); *Aducă-o* afară și *o* arză (Ex., 28, 4); *Și luînd cartea legiei, ceti-o* înaintea dihaniei (Ex., 27, 7).

4.1.5. La plural, pronumele personal, feminin, de persoana a III-a, *iale* (אֵלֶּי), este atestat în exemple ca: *A nu viia noi cu iale* (PO, 6/11); *Blagoslovi iale* (Gn., 1, 22); *Puse iale* (Gn., 1, 17); *Aduse iale* la Adam (Gn., 2, 19); *Luară iale* muieri (Gn., 6, 2); *Să le scriu pre iale* (Ex., 34, 1); există și forma conjunctă de acuzativ, *-le*, în *Ce care om va ceti-le* mai dulci vor fi în rostul lui decît *stredie* (PO, 6/2-3, *stredie* ‘miere’ < vsl. *strūdī*).

4.1.6. Pronumele personal de persoana a III-a, plural, masculin, nom.-acuz., *ei*, apare în sintagme din care lipsește prepoziția *pre*: *Domnedzeu... îmbrăcă ei* (Gn., 3, 21); *Și duseră ei* afară (Gn., 19, 16). Forma de pronume conjunct de acuzativ, plural, masculin, *-i*, este prezentă în: *Ce, de ce mai tare-i chinuia călcîndu-i pre ei, de-aceaea mai tare se înmulția și creștea* (Ex., 1, 12).

4.1.7. Pronumele personale de persoana a III-a. În latina clasică nu existau forme proprii pentru pronumele personal de persoana a III-a, cu excepția pronumelui reflexiv. În latina populară și în limbile și dialectele romanice au fost folosite o serie de pronume demonstrative, precedate, uneori, de prepoziții. În limba română, rolul de pronume personal de persoana a III-a a fost preluat de lat. pop. **ipsu* (în locul formei clasice *ipse*), *ipsa*, *ipsi*, *ipsae*: **ipsu* > *însu(l)*, cu sensul ‘el’; *însă*, cu sensul ‘ea’; *înși* (*i*), ‘ei’, *înse(le)*, ‘ele’. Cînd aceste forme erau precedate de prepoziția *de*, au rezultat variantele: *de* + **ipsu* sau *id* + **ipsu* > *dînsu(l)* ‘el’; dacă prepoziția era *cum-* + **ipsu* > *cumîns* ‘el’ (*de* + *ipsa* > *dînsa* ‘ea’; *cum* + *ipsa* > *cunînsa* ‘ea’).

Paralel cu aceste forme de persoana a III-a, au fost folosite variantele rezultate din pronumele demonstrativ latinesc **ille* (lat. pop. *illu*) > *el*; *illa* > *ea*, *illi* > *ei*, *illae* > *ele*.

Situația acestor elemente în traduceri românești ale Bibliei datînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea este analizată și explicată în studiile lingvistice care însoțesc fiecare din cele prime cinci cărți ale lui Moisi (*Pentatehul*), precum și studiul din vol. I al BB 2001-2002 (vezi ST.L.FAC., p. 74, II.4.1.3.; ST.L.EX., p. 18-19, II.4.1.1.-4.1.2.; ST.L.LV., II.4.1.2.; ST.DT., p. 15, II.4.1.6.; BB 2001-2002, p. XXX-XXXIII, II.4.1.0.-4.1.12.

În continuare, vor fi analizate și explicate fenomenele care definesc normele limbii literare din textul *Paliei de la Orăștie*.

4.1.8. Pronumele personale de persoana a III-a, singular de tipul *însu* ‘el’, *însă* ‘ea’, *înși* ‘ei’, *înse* ‘ele’, sînt destul de mult folosite în textul PO. Astfel, varianta *îns* ‘el’ se întîlnește în: *Nu cu mult cătr-îns* (Ex., 17, 4); *Peștera dintr-îns* (Gn., 23, 11); *Să pădzcască cu îns* (Ex., 27, 21); *Jirtvi pre îns* (Ex., 40, 29); varianta *âns* este prezentă în *Domnul închise denafară ușa dup-âns* (Gn., 7, 16); *îns* poate avea și sensul ‘ele’, ‘dînsele’: *Stropeaște cu îns* [= cu sînge și ulei] (Ex., 29, 21).

a. Varianta *însu(l)* ‘el’ este atestată în: *Mită să nu iai de pre însu* (Ex., 22, 25); *Așjderea să facă cu însu* (Ex., 21, 31); *Pămîntul de arătură și peșterea ce într-însu era* (Gn., 23, 20); *Lucrul tău cu nevoie te hrănește de într-însu* (Gn., 3, 17); *Ia un vas și pune un gomer de mană într-însu* (Ex., 16, 33); *Aaron facă bună miroseală pre <î>nsul* (Ex., 30, 7); *Miroseală striină pre însul să nu faceți* (Ex., 30, 9); *Cu toate siriurile cătră însul* (Ex., 31, 8).

b. Forma de feminin, singular *însă* (< lat. *ipsa*), cu sensul ‘ea’, ‘dînsa’ este atestată în contextele: *Nime, nemică să nu lase pre demîneață dentr-însă* (Ex., 16, 19; este vorba de mană); *Pune cu un gomer dentr-însă* (Ex., 16, 32); *Nu va face cu însa* (Ex., 21, 11); *Va muri într-însă* (Ex., 21, 28); *Va dormi cu însa* (Ex., 22, 16); *Cu peșterea într-însă* (Gn., 23, 17); *Să întrebăm ce va dzice ea de însă* (Gn., 24, 57); *Să nu faci cătră însă* (Ex., 30, 32); *Desupra pre însă* (Ex., 31, 7); *Și feace desupra pre însă* (Ex., 37, 3).

c. Forma de masculin, plural, *înși(i)*, (< lat. *ipsi*) apare în contexte ca: *Să voiu afla 45 într-înși, nu voiu piarde* (Gn., 18, 28); *Înapoi încă dentr-înși* (Gn., 45, 6); *Aceasta încă să faci cu înșii* (Ex., 29, 1); *Cei doi rărunchi cu grăsimea de pre înșii depreună* (Ex., 29, 22); *Și grăi cu înșii* (Ex., 34, 31); *Până grăiia cu înșii* (Ex., 34, 35); și varianta *ânși*, în *Cum* [=ca] *dentr-ânși să fac mîncare tătîni-tău* (Gn., 27, 9).

d. La plural, feminin, forma pronumelui este *înse(le)* (< lat. *ipsae*), precedată de prepozițiile *într-*, *dentr-*: *Și nicînd dentr-însele afară să nu le ia* (Ex., 25, 15); *Cum* [=ca] *prăjine să pune într-însele* (Ex., 25, 27); *În doao dzile să se îmbrace într-însele* (Ex., 29, 30); *Scobește într-înse numele filor lu Israil* (Ex., 28, 9).

4.1.9. Pronumele demonstrativ latinesc **ipsu* (= lat. clasic *ipse*), devenit în româna veche *însu(l)*, a căpătat sensul ‘ins’, ‘individ’, ‘persoană’, ‘om’. Ca substantiv, cu inițiala *în*, cuvîntul este atestat în contexte ca: *Culeaseră... pre tot însul doao măsuru* (Ex., 16, 22); *Tot însul în ușa cortului său sta și căuta după Moisi* (Ex., 33, 8); *Și tot însul... aducea Domnului în dar* (Ex., 35, 24); *Tot însul da giumątate de sicloș* (Ex., 38, 26); *Doisprădzeace înși sântem frați* (Gn., 42, 13; și în 42, 32).

Față de numărul relativ mic de ocurențe ale pronumelui personal provenit din **ipsu*, *ipsa*, *ipsi*, *ipsae*, precedat de diferite prepoziții, cantitatea atestărilor, din *Indicele* întocmit de Viorica Pamfil, a diferitelor forme care descind din demonstrativul **illu*, *illa*, *illi*, *illae* este copleșitor de mare (*el*, *ea*, *ei*, *ele*, *lor* etc.). Foarte mic este numărul atestărilor din PO de tipul *dînsu*, *dînsa*, *dînșii*, *dînse(le)*, care sînt foarte des întîlnite în aria sudică, muntenească, în *Biblia 1688*, dar lipsesc în aria nordică, moldovenească (vezi BB 2001-2002, p. XXXII-XXXIII, II.4.1.10.-4.1.11.).

4.1.10. Pronumele de întărire, alcătuit din pronumele personal *însu*, -ă ‘el’, ‘ea’ + pronumele conjuncte *mi*, *ți*, *și*, pl. *înse* + *ne*, *vă*, *și* este însoțit, adesea, de *eu*, *tu*, *el*, *ea*, *noi* etc., în exemple ca: *Că tu însuși știi bine cum* [= că] *acest nărod e rău* (Ex., 32, 22); *Că ce ședzi tu însuși și... toată ceastă dihanie...?* (Ex., 18, 14); *El însuși încă vine după noi* (Gn., 32, 20); *Și tablele Domnedzeu însuși le făcuse, scriptura încă el însuși o tăiase pre eale* (Ex., 32, 16); *Numai Domnului însuși* (Ex., 22, 20); *De la Noe însuși* (PO, 4/16); *Lucrul mic ei înșiși să giudece* (Ex., 18, 26; și în Ex., 5, 7); *Să se pomenească pre însăși ei* (PO, 5/27-28).

Particula de întărire -și (< lat. *sīc*) este atestată în: *Tocmi-va Domnezeu luiși oaia pre giungheare de ardere* (Gn., 22, 8); *Și tocmi luiși cărd usebi* (Gn., 30, 40); *Și ei adin eiși mirară-se pre[a] aceasta* (Gn., 43, 33; cf. *adins eluș ~ eiș*, *adin voiș*) (Dens., HLR II, p. 531; V. Arvinte, ST.L.EX., p. 19, II.4.1.4.).

4.1.11. Pronumele *însuș(i)* este atestat cu sensul ‘singur’, în: *Vine ție înainte însuși cu 400 de bărbați* (Gn., 32, 6); *Frate-său au murit și numai el însuș au rămas* (Gn., 42, 38); *Numai însuși au rămas de la mumă-sa* (Gn., 44, 22); *Moisi însuși apropie-se cătră Domnul* (Ex., 24, 2); *Și numai el rămase însuși* (Gn., 32, 24).

4.2.0. PRONUMELE REFLEXIV de dativ *șie* (< lat. *sībi*), forma accentuată, este atestat în contextele: *Iacov... făcu casă șie* (Gn., 33, 17); *Dobitoacelor sale care strînsease șie* (Gn., 46, 6). Varianta *șieși* este

prezentă în Zavulon... **șieși** va întinde aghiungînd pînă în Sidon (Gn., 49, 13). Forma cu **-ș** este prezentă în: *La mine-ș lăasă haina și fugi afară* (Gn., 39, 18); *Iacov-ș rupse veșmintele* (Gn., 37, 34); *Ce-ș uită pre el* (Gn., 40, 23); *Să neștine da-ș va banii la priiatnicul său a ținea* (Ex., 22, 7); *Și-și spălară veșmintele sale* (Ex., 19, 14); *Rupse-și hainele sale* (Gn., 37, 29); *Șă-ș era grodzave ca și de mainte* (Gn., 41, 21; *șă-* este în loc de *și*).

Pronumele reflexiv accentuat, *sine*, precedat de prepozițiile *cu*, *la*, *lăngă*, *pre*, este atestat în exemplele următoare: *Mearseră în Eghipet Iacov și toată sămînța lui cu sine* (Gn., 46, 6); *Ducînd cu sine tablele* (Ex., 34, 4); *Rămîne... cineși tot la sine* (Ex., 16, 29); *La lăngă sine vecinul său* (Ex., 12, 4); *Pre sine ca un venit să se hrănească* (Gn., 12, 10). Forma conjunctă *se* apare în *Așa de tare se era spămîntatați înaintea lui* (Gn., 45, 3).

4.3.0. PRONUME ȘI ADJECTIVE POSESIVE. Pronumele *meu* are formele *mieu*, *miu* (sg. masc., *meale*, sg. fem. *mea*, sg. fem. gen.-dat. sg): *Cu domnu-mieu* (Gn., 24, 12); *Feciorul deregătorului caseei meale va fi al miu moșten* (Gn., 15, 3); la pl., *Sfințeaste pre ei cum ai miei preuți să fie* (Ex., 30, 30); *Au ținut tocmeala mea și leagea mea* (Gn., 26, 5); *Eu rădic mănule meale cătră Domnul* (Gn., 14, 22).

Pronumele *său*, *sa*, *săi*, *sale* este prezent în contexte ca: *La casa domnu-său* (Gn., 29, 2); *Să leage tot însul arma sa sus la sine* (Ex., 32, 27); *Cineși cu legăturile de bani în sacii săi* (Gn., 45, 35); *Am învîrtoșat... inima slugilor sale* (Ex., 10, 1).

4.3.1. În funcție de pronume și adjective posesive apar, uneori, și pronumele reflexive și personale în formele conjuncte de dativ. Exemple: *Haina-și în mîna ei o lăasă* (Gn., 39, 12); *Duseră darurile în casă întru brînci-și* (Gn., 43, 26); *Cumu ș-au adus pe capete-și* (PO, 4/13); *Mearse... după frați-și* (Gn., 37, 17); *Cu muiarea-și iasă afară* (Ex., 21, 3); *Carele ce hotar al orașului-și rodise în acela orașu-și grămădiră* (Gn., 41, 48); *Cănd... sacii-și deșertară* (Gn., 42, 35). Pronumele conjunct *-ți* este prezent în exemple ca: *Brîulu-ți și toiagulu-ți carele ți-e a mîna* (Gn., 38, 18); *Cătră ține am venit cu muiarea-ți* (Ex., 18, 6); *Oile-ți și boii tăi* (Ex., 20, 24); *Și afară vei goni ei denainte-ți* (Ex., 23, 31). Consemnăm și alte sintagme în care apar pronume conjuncte în funcție posesivă: *Moisi mănule-și rădicate sus le ținea* (Ex., 17, 11); *Și cel frățioru-vă mai mic aduceți-l la mine* (Gn., 42, 20); *Nici de gură-vă să nu-i audză* (Ex., 23, 13); *Lăsați la mine un frate-vă* (Gn., 42, 33); *Înainte-vă* (45, 7).

Pronumele conjunct *-i* este prezent în: *Și la Moisi aduseră acopărimăntul cortului și toate... cheotorile-i* (Ex., 39, 33); *Ia... coada-i și grăsimia de pre mațe-i* (Ex., 29, 22); *Cunele-i și funele-i* (Ex., 39, 40); *Toate legile-i* (Ex., 21, 3); *Cu muiarea-i și cu tot ce era a lui* (Gn., 12, 20); *Paguba-i... să plătească* (Ex., 21, 19); *Slugile-i* (Gn., 20, 8); *Slujnica-i* (Gn., 20, 17); *Trupină-i* (Ex., 25, 34).

4.4.0. PRONUME ȘI ADJECTIVE DEMONSTRATIVE DE APROPIERE. Forma cu cele mai multe ocurențe este *acest(a)*: *Cunoaște al cui e acest inel, acest brău și acesta toiag* (Gn., 38, 25); varianta terminată în *-a* apare în sintagme ca *În acesta pămînt* (Ex., 8, 25); *În acesta ceas* 'în același ceas' (Ex., 9, 18); *În aceasta vreamă* (Gn., 48, 20); *Aceaste patru* [cărți] (PO, 2/23); forma veche de gen.-dat. sg., *aceștia*, *aceștii* este atestată în contextele: *Aceștii luni* (Ex., 12, 18); *Pre patru cornurile aceștia* (Ex., 37, 3); *Apa aceștii ape curgătoare* (Ex., 7, 17). De menționat forma de plural, masculin, nom.-acuz. *aceștea*, în loc de *aceștia* (< *eccum + *îsti* + *hăc*). Substituirea terminației *ia* prin *-ea* este caracteristică pentru norma litarară din secolul al XVI-lea, în exemple ca: *Feciorii lu Ghersen sănt aceștea* (PO, Ex, 6, 17); și varianta cu *-e*, *acește*, în *Acește sănt feciorii lu Izmail* (Gn., 25, 16) (vezi BB 2001-2002, p. XXXV, **II.4.4.0.**).

Cealaltă variantă, cu afereză, cunoaște formele: masc. *cest(a)*, gen.-dat. masc. *cestuia*; fem. *ceastă*; pl. masc. *cești*, în exemple ca: *Pre cest pămînt* (Ex., 20, 12); *Cestui pămînt* (Gn., 27, 46); *Ia sus cest poroboc* (Ex., 2, 9); *cesta*, în *Ce lucru cesta ce cu acest nărod faci?* (Ex., 18, 14); *ceasta*, în *Ceasta-i ce Domnul a poruncit* (Ex., 16, 32); *ceastă*, în *Pre această cale* (Gn., 28, 20); *ceaste*, în *Lu faraon dzidiră ceaste orașe: Fitomul și Romoșișe* (Ex., 1, 11); *ceastea*, în *Ceastea doo cărți* (PO, 4/11); *cești*, în *Du lăuntru cești bărbați în casă* (Gn., 43, 16); *ceștii*, în *Pănă în a patraspredzeace dz a ceștii luni* (Ex., 12, 6). Consemnăm și forma *acista*, în: *Că acela om acista dzicea noao* (Gn., 43, 5); *ceastă*, în *În această oară* 'de data aceasta' (Ex., 8, 32).

4.5.0. PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE DEMONSTRATIVE-DETERMINATIVE de depărtare. Un prim grup de exemple este format din variantele cu *a-* (< lat. *e-* > *a-*, în *eccum* + **illu*, *illa*): *acel(a)*, în sintagme ca: *La acela loc* (Ex., 10, 26); *De la acela bărbat* (Gn., 38, 25); *În acela an* (Gn., 47, 17); *Pre acela pămînt* (Ex., 6, 8). Varianta *acila* este prezentă în contextul *Acila om cu grije întrebă pre noe* (Gn., 43, 7; *noe* = *noi*). Forma de fem. sg. *aceea* este atestată în *Acea fată ce va veni a scoate apă* (Gn., 24, 43); și varianta *aceea* este prezentă în *Să va muri aceea muiare* (Ex., 21, 23); o altă variantă este *aceaea*, în *Întru aceaea noapte* (Gn., 40, 5; varianta cunoaște un număr mare de ocurențe); există și varianta de genitiv-dativ, singular *aceii(a)* [= *aceleia*], în *Nefiind domnul aceiia fățiși* (Ex., 22, 14); *Nu putea bea apa aceii ape curătoare* (Ex., 7, 24; = Nilul); *Aceiia* [= *aceleia*] *Chitura era numele* (Gn., 25, 1); *Ușa aceiia case în aceaea laturi* (Ex., 12, 23); forma de nom.-acuz., plural, feminin, *aceale(a)*, este prezentă în *Den aceale una*

trebuiește a o ținea cu mare grije (PO, 6/9); Înainte de **acealea** vremi (Ex., 10, 14); Den mâna ta ai poftit **acealea** (Gn., 31, 39).

Al doilea grup de exemple constă din formele cu suprimarea vocalei inițiale (afereză); forma *cel*, identică cu cea a articolului adjectival, se întâlnește în multe ocurențe, din care menționăm câteva exemple. Astfel, sînt de reținut sintagme ca: *Pre cel munte* (Gn., 31, 54); *În cel cort* (Gn., 18, 9); *Aduse... cel vițel* (Gn., 18, 8); *Eu-s cel Domn* (Ex., 6, 8); *Cel stălp de nuor* (Ex., 14, 19); *Cel veșmînt pestriț* (Gn., 37, 23); varianta *cela* ‘celălalt’, în: *Cum un hiruvim într-un cap să fie și altul în cela cap* (Ex., 25, 19); *Ia și cela berbeace* (Ex., 29, 19); *În cela an* (Gn., 17, 21); la gen.-dat. sg., *celuia*, în *Lasă celuia dintăiu* (Gn., 32, 17; lăasă = porunci); *Dzise celuia carele făcea dosada* (Ex., 2, 13); *Asinul celuia cui tine uraște* (Ex., 23, 5).

Forma de feminin, singular, nom.-acuz. *cea*, identică cu forma de articol adjectival, se întâlnește în exemple ca: *Den cea mătase galbină* (Ex., 39, 1); *Deade cea mîncare* (Gn., 27, 17); *Dă-mi cea mandragora a ficiorului tău* (Gn., 30, 14); *Cea soră mai mică* (Ex., 6, 30); varianta *ceaea*, cu *-ea*, este atestată în *De ceaea parte a scîndurilor cortului* (Ex., 36, 32); *Până la ceaea poartă* (Ex., 32, 27); Vezi mai sus, **II. 2.3.0.**

La gen.-dat. sg. fem. sînt folosite variantele etimologice (arhaice) de tipul *ceii* [= celei], *ceiia*: **Ceii mari** era numele Liia, **ceii** mai mici... *Rahiila* (Gn., 29, 16); *Feciorul ceii muieri den Canaan* (Ex., 6, 15); varianta *ceiia* este atestată în *Dereptatea căsătoriei ceiia dentăniu să nu o micșureadze* (Ex., 21, 10).

La masc., pl., nom.-ac. era folosită varianta *ceia*: *Blagoslovi-voiu cea ce blagoslovesc și voiu blăstema cea ce tine blastemă* (Gn., 12, 3). La feminin pl., nom.-acuz. sînt două variante: *ceale* și *cealea*: *Pre ceale șapte vaci grase dentăiu* (Gn., 41, 20); *Hainele lui Aron ceale sfinte* (Ex., 35, 19). În sintagma *muște ca acealea* ‘grozave’, ‘strașnice’ pronumele are valoare neutrală: *Și se împuți pămîntul de muște ca acealea* (Ex., 8, 24).

4.6.0. PRONUMELE RELATIV-INTEROGATIVE cunosc în textul PO forme diferite după gen, număr și caz. Astfel, *care* apare la nom.-acuz. sg. masc. în **Care**, *să nu-l vei schimba, omoară-l* (Ex., 13, 13; azi: *pe care*); *Ia-ți feciorul... tău, Isac, care tu iubești* (Gn., 22, 2). O ocurență mult mai mare se manifestă în cazul formei cu *-le*, *carele*: *Pămînt pre carele zaci* (Gn., 28, 13); *Au nu iaste acesta [păharul] den carele domnu-nostru și cu carele vrăjaște* (Gn., 44, 5); *Acela va fi moșteanul tău carele den trupul tău va ieși* (Gn., 15, 4); *Lu Domnezeu carele au ascultat pe mine în dosada mea* (Gn., 35, 3); *Lucrurile mari ale Domnului, carele-i făcătoriu în ziua de astăzi* (Ex., 14, 13). Forma de gen.-dat., sg. masc. *căruia* este atestată în contextul *În acel oraș mare căruia numele era Hevrun* (35, 27); Forma *carui* (= al căruia) este atestată o singură dată în *După căruia născutul custă 8 sute 15 ani* (Gn., 5, 10).

La feminin, singular, nom.-acuz. apare varianta *careia*: *Ca nisipul mării careia omul de mulție nu poate număra* (Gn., 32, 12); *Cu careia slujaște mie* (Gn., 29, 27; numărul atestărilor este destul de mare); la gen.-dat. sg. fem. există forma *căriia*, în *O scară... căriia vărul ajunge la ceriu* (Gn., 28, 12).

La masculin, plural, nom.-acuz., forma cea mai des atestată este *carii*, în *Iacob... despărți oamenii carii cu el era* (Gn., 32, 7); *Ia de la mine banii carii dau drept acest pămînt* (Gn., 23, 13). În locul formei *carii* apare, o dată, *carei*, în: *Cei șapte miei carei în laturi ai pus* (Gn., 21, 29). La gen.-dat., pl., masc. este forma *cărora*, în **Cărora** iară dzise (Gn., 42, 12).

La feminin, plural, nom.-ac. varianta predominantă este *carile*, în *Cuvintele carile filor lui Israil spune* (Ex., 19, 6); **Carele** sămt întoarse și scoase den limba jidovească pre grecește, de la greci (PO, 2/2-3). Varianta *carelea* este prezentă în *Învață ei pre... acealea fapte carelea să facă*; de asemenea, forma fără *-a*, *carele*, avînd aceleași indicații gramaticale ca și *carile*, se întâlnește în *Cum să faci toate aceale ciude carele am dat înaintea ta* (Ex., 4, 21).

4.6.1. Pronumele relativ-interogativ *cine* (< lat. *quēm* + *-ne*; cf. *mine*, *tine*, *sine*) se identifică de multe ori cu *care*. În câteva cazuri, forma arhaică *cene* se păstrează: *Spune-mi cene ți-e numele?* (Gn., 32, 29); *În ce chip am putea afla om ca acesta în cene ară fi duhul Domnului* (Gn., 41, 38); sensul ‘care’ este atestat în zeci de ocurențe. Menționăm câteva: **Cine** tine afară te-au scos (Ex., 32, 1); *Omul cine mine veade nu poate trăi* (Ex., 33, 20); **Cine** mine pre cale dereaptă au adus (Gn., 24, 48); **Cine** făcu să sufle vântul de cătră apus (Ex., 10, 19); **Cine** era măiestru la țesut și la cusut cu mătase (Ex., 38, 23); **Cine** iaste, tremease pre mine la voi (Ex., 3, 14).

4.6.2. Pronumele relativ-interogativ *ce* (< lat. *quid*) are, uneori, valoarea de ‘care’; în *Un om den Odola, ce-i era numele Hera* (Gn., 31, 1); ‘în care’, ‘unde’, în *Va lăcui... lângă locul ce stau corabiile* (Gn., 49, 13); *Potopul apei, ce în tot trupul să piarză* (Gn., 9, 15; șă 16); *Un frate, ce-i era numele Laban* (Gn., 24, 29); *Mie, ce sânt de 100 de ani* (Gn., 17, 17).

4.6.3. Pronumele relativ-interogativ, gen.-dat., sg. *cui* (< lat. *cui*) apare în *Și dzis: a cui fată ești?* (Gn., 24, 47; și 24, 23); în multe locuri, sensul este ‘cărei(a)’, ‘căruia(a)’ sau ‘care’: **Cui-i era numele Tamar** (Gn., 38, 6); *Acea fată, cui voiu dzice* (Gn., 24, 14); *Asinul celuia cui tine uraște* (Ex., 23, 5; în loc de *care pre*

tine); **Cui** răspunse Iosif [Gn., 47, 30; lat. **Cui** respondit Ioseph = căru(a)]; Și turnul **cui** vârvul să ajiungă la ceriu (Gn., 11, 4).

4.7.0. PRONUMELE ȘI ADJECTIVELE NEHOTĂRÎTE. De la *unul*, forma de fem., sg, gen.-dat. este *uniia*: Numele **uniia** Ada (Gn., 4, 19); la masculin, *unui*a, în **Unuia** nume Fison (Gn., 2, 11).

4.7.1. Pronumele nehotărît *alalt(u)*, *alaltă* (< lat. *illu* + *alterum*) era folosit în secolul al XVI-lea destul de des fără *cest-*, *cel-*. Pentru ultima formă, apare în PO, în câteva cazuri, sintagma *ceaea alaltă*, în: *Nu putea merge cătră ceaea alaltă* (Ex., 14, 20; și în Gn., 29, 27; Ex., 32, 27); **Celuia alalt** (Ex., 18, 4); **Celaalalt** *chiemă Efraim* (Gn., 41, 52). Contopirea celor două elemente se va realiza înspre sfârșitul secolului al XVII-lea, cum se întâmplă în cazul traducerii *Vechiului Testament*, din ms. 4389, atribuit cărturarului episcop Daniil Andrean Panoneanul (vezi BB 2001-2002, p. XXXVI, **II.4.7.0.**).

4.7.2. La masculin, singular, nom.-acuz., pronumele și adj. nehot. *alalt* cunoaște un număr foarte mare de ocurențe. Vom prezenta câteva exemple: *Amândoi legătură făcură unul cu alalt* (Gn., 21, 27); *Pruncii împingea-se unul pre alalt în z[ă]găul ei* (Gn., 25, 22); *Și fața tuturor unul cătră alalt să stea* (Ex., 25, 20); *Și alalt sânge tot varsă gios* (Ex., 29, 12); *Acățară unul de alalt* (Ex., 36, 10); *Până în alalt hotar* (Gn., 47, 21).

4.7.3. Forma de genitiv-dativ, pl., masc. *alăltor* este atestată în *Lui Veniamin de cinci ori sosi mai mult de cum alăltor* (Gn., 43, 34).

4.7.4. Forma de pronume nehot., feminin, singular, nom.-ac., *alaltă*, cunoaște, de asemenea, mai multe ocurențe: *Tinde mâna ta pre mare și împarți ea de cătră alaltă* (Ex., 14, 16); *Cum (= ca) una lângă alaltă să poată pune* (Ex., 26, 17); *Prinse una de alaltă* (Ex., 26, 3); *Era ca și alaltă peliță* (Ex., 4, 7); *Alaltă parte pre oltariu o stropi* (Ex., 24, 6).

4.7.5. Pronumele și adj. nehot., masculin, nom.-acuz., *alalți* este atestat în exemple ca: *Grăiră unii cătră alalți* (Gn., 11, 3); *Era zgaibe reale... și pre alalți eghipteani* (Ex., 9, 11); *Alalți nu se apropie* (Ex., 24, 2); *Folosul celor proroci mulți alalți nu putem scrie* (PO, 6/1-2); *Unele dintr-alalte să iasă* (Ex., 25, 31); *Iacov păștea lui Laban alalte oi* (Gn., 30, 36).

4.7.6. Pronumele și adjectivul nehotărît *altu(l)*, *alta*, are la gen.-dat., plural, feminin, forma *alțiia*, în: Numele *uniia* Ada, numele *alțiia* Silla (Gn., 4, 19); *Și părțile puse una împotriva alțiia* (Gn., 15, 10); *Una în dreptul alțiia să puni* (Ex., 28, 25).

4.7.7. Pronumele și adjectivul nehotărît *atit*, *atita* are la pl. nom.-ac., masc. forma *atăția*, în *Să dea mie în atăția bani cât va agiunge* (Gn., 23, 9).

4.7.8. Pronumele relativ *carele* + *ce* formează pron. și adj. nehot. *carele ce* ‘orice’, ‘orișice’, în: *Săva ce hrană iară carele ce hotar al orașului - și rodise în acela orașu și grămădiră* (Gn., 41, 48).

4.7.9. Pronumele relativ *cine* are, uneori, valoare de pronume și adjectiv nehotărît, însemnând ‘fiecare’, în: *Văndură cine tot pământul său* (Gn., 47, 20); *Apucară doi ficiori a lui Iacov... cine arma sa* (Gn., 34, 25).

4.7.10. Pronumele nehotărît *cineși* (< *cine* + *și*, particulă de întărire)³, este atestat în numeroase contexte cu sensul ‘fiecare’: *Cineși în ușa cortului său* (Ex., 33, 10); *Toți aflară cineși cu legăturile de bani în sacii săi* (Gn., 42, 35); *Purceaseră... cineși după șireagul său* (Ex., 17, 1); uneori *cineși* este precedat sau urmat de *tot*, în *Tot cineș cu numele său* (Ex., 28, 21; și în Ex., 16, 16); *Rămîne... cineși tot la sine* (Ex., 16, 29).

4.7.11. Pronumele și adjectivul nehotărît *cutare* ‘persoană’ sau ‘lucru oarecare’, în *Aceasta va dzice cum [= că] la cutarele iaste* (Ex., 22, 9).

4.7.12. Pronumele și adjectivul nehotărît *neșchit*, -ă ‘cîtva’, ‘puțin’ (< lat. *nescio-quantum*) este prezent în contextul: *Numai neșchite zile păru lui, prince că prea iubii ea* (Gn., 29, 20).

4.7.13. Pronumele nehotărît *neștine* ‘fiecare’, ‘cineva’, ‘careva’, ‘oricare’, ‘oarecine’ (< lat. *nescio quem*, *nescio cui*) este atestat în contexte ca: *Să neștine va ceare împrumut de la vecinul său atare dobitoc* (Ex., 22, 14); *Să neștine va fura boul sau oaie* (Ex., 22, 1; și în Ex., 21, 33; 22, 5; 21, 26; 14, 7). Există și forma *neștene*, în: *Să neștene va amagi [u] atare vergură* (Ex., 22, 16).

4.7.14. Pronumele nehotărît de gen.-dat. sg. *oarecărui* ‘cineva’, ‘cuiva’ este atestat în contextul *Când oarecărui vro nevoie i se tãmplă* (Ex., 18, 16).

4.7.15. Pronumele și adjectivul nehotărît *oarecine* ‘cineva’, ‘careva’ este prezent în contexte ca: *Oarecine lucru va face întru ea să se omoră* (Ex., 35, 2); *Oarecine va atinge acest oltariu să se sfințească* (Ex., 29, 37); uneori pronumele nehotărît este precedat de *tot* ‘fiecare’, în *Tot oarecine va face lucru sãmbãta cu moarte să moară* (Ex., 31, 15).

4.7.16. Pronumele și adjectivul nehotărît *oarece* ‘orice’, ‘tot ce’, ‘ceva, ceea ce’, în *Cum [=ca] toate să facă oarece eu am poruncit* (Ex., 31, 6); *În care era oarece alb* (Gn., 30, 35); *Doară au cădzut oarece*

³ Pentru clarificări asupra situației, a valorilor, a formelor și evoluției acestui pronume în limba română veche, vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 122-123.

greșală (Gn., 43, 12); *Bucuros voi da oarece veți ceare* (Gn., 34, 12); *Păsați iară și cumpărați oarece puțină hrană* (Gn., 43, 2); în câteva cazuri, pronumele este precedat de *tot, toate* ‘ceva’: *Tot oarece era negru între miei* (Gn., 30, 35); *Și tot oarece avea lăsa în mâna lui* (Gn., 39, 4, 5, 5, 6); *Tot oarece se clăt<ea>ște și oarece viază* (Gn., 9, 3); *Toate oarece Domnul au grăit face-le-vom* (Ex., 19, 8); *Prădară tot oarece era în casele lor* (34, 29); *Tot oarece den primă au deșchis zgăul mâni-sa* (Ex., 34, 18).

4.7.17. Sintagmele *tot omul, tot bărbatul* au sensul ‘fiecare’: *Tremeateți afară tot omul de icea* (Gn., 45, 1); *Tot bărbatul de trei ori să vie... înaintea Domnului* (Ex., 23, 17); *tot* este prezent și în alte construcții cu pronumele nedefinite: *Tot cine* ‘oricine’, ‘fiecare’, în *Tot cine mă va afla ucide-mă-va* (Gn., 4, 14); *Toți cine era mândri și toți cine la cort lucra* (Ex., 36, 8); *Tot cine den bună voia sa dea Domnului* (Ex., 35, 5); *Tot cine cu asinul său încarcă* (Gn., 44, 13); *Banii lor să-i dea toți cineși în sacul său* (Gn., 42, 25); *tot* apare și în *Tot varecine va auzi rade-va cu mine* (Gn., 21, 6).

4.7.18. Pronumele și adjectivele nehotărâte *varecare, varecine, varece* păstrează încă în textul PO consoana *v-*; etimonul este lat. **vōlet*, în loc de *vult*; diftongul *-oa-* s-a redus la *-a-*, ca în **afoară* > *afară*, iar *v-* a căzut ca în *voi – oi* (TRDW, s.v. *oare*). Pronumele nehot. *varecine* ‘oricine’ se întâlnește în contextul *Varecine pre acest om... va atinge, cu moartea morției va muri* (Gn., 26, 11); forma *varece* ‘ceva’, ‘oarece’, în *N-ai ținut și mie varece blagoslovenie?* (Gn., 27, 36; și în Gn., 19, 25; 24, 36; 28, 22; 32, 23; 34, 29).

4.7.19. Consemnăm alte câteva pronume și adjective nehotărâte: *oarecîți* ‘unii’, în *Oarecîți dintre nărod ieșiră afară a culege și nemică nu aflare* (Ex., 16, 27); *vareunde* ‘oriunde’, în *Cum [= că] vareunde vom sosi* (Gn., 20, 13); *varecărui* ‘vreunui’, ‘oarecărui’, în *Și săva varecărui seminței bărbătească trupului bărbătesc piiale de înainte nu se va tăia împregiur* (Gn., 17, 14); *vrun*, în *Și vrun bou au asin va cădea într-însă* (Ex., 21, 33); *vro* ‘vreo’, în *Când oarecărui vro nevoie i se tâmplă* (Ex., 18, 16); *vere* ‘oare’, în *Știe Domnezeu cum [= că] vere în care zi vreți mînca dentr-îns* (Gn., 3, 5).

4.8.0. PRONUMELE NEGATIV (și adv. și conj.) *nice unul* este prezent în contextul *Așă cum [= că] nice unul nu rămase dintre ei* (Ex., 14, 28); *Așă cum [= că] nice o parte în aceaea noapte nu putea merge cătră ceaea alaltă* (Ex., 14, 20); *nice când* ‘niciodată’, în *Nice când nu se-au svârșit stălpul de nuor dziva, nice stălpul focului noaptea* (Ex., 13, 22); *Nice un cuvînt bun lui nu da* (Gn., 37, 4); *Nice astăzi nice ieri* (Ex., 5, 14); *În carii nice vor ara, nice secera* (Gn., 45, 6); varianta *nece* este prezentă în *Nece adaugem, neci să luom* (PO, 9/16).

4.8.1. Pronumele negativ (și adv.) *nime* ‘niciunul’, cu variantele *nimene(a), nimea* (< lat. *nemo, nēmīnem*) este atestat de multe ori: *Nime nu iasă afară* (Ex., 12, 22); *Nevinovat înaintea ta nime nu se află* (Ex., 34, 7); *Cum [= ca] nimea să nu-l ucigă* (Ex., 34, 3).

4.8.2. Pronumele nehotărît *niminea* ‘nici un om’, ‘nici o ființă’ cunoaște o singură atestare în PO: *Căutând într-îmbe laturile și nevădzînd niminea, omorî pre acel eghiptean* (Ex., 2, 12).

4.8.3. Pronumele nehotărît (și adverbul) *nimic(ă)* ‘nici un lucru’ (< lat. *necmīca*) cunoaște variantele *nemică* și *nimică*, în: *Nemică nu aflare* (Ex., 16, 27); *Nemică lucru să nu faci* (Ex., 20, 10); *Nemică nu se cunosc pre eale* (Gn., 41, 21); *Pre nimică grije până Iosif cu el era, ce numai mănca și bea* (Gn., 39, 6).

5. NUMERALUL

5.1.0. NUMERALUL CARDINAL. Formele numeralului cardinal *doi, două* sînt diferite de cele actuale. Astfel, forma *doao* este mai rar întilnită decît varianta *doo*: *Cu doao feate ale lui* (Gn., 19, 30); *Doao hotară* (Gn., 49, 14); *Doao muieri* (Gn., 4, 19); a doua variantă, este *douo*, cu diftongul *oa* redus la *o*, dar cu *-uo* în silaba a *douo*, în *Douo lumini mari* [soarele și luna] (Gn., 1, 16); varianta a treia, *doo*, este atestată în exemple ca: *Supt toate doo creangurile* (Ex., 25, 35); *Doo păture* (Ex., 39, 9); *Doo talpe* (Ex., 26, 21); *Doo părți* (PO, 6/10); *Doo belciuge* (Ex., 30, 4); <D>*oo cepure* (Ex., 36, 22); *Doo petri* (Ex., 28, 9). Numeralul 10 cunoaște variantele *zeace*, în *Zeace coți* (Ex., 36, 21); *Dzeace pocroave* (Ex., 36, 8); *Tute dzeace într-o măsură să fie* (Ex., 26, 2); numeralul 11 este transcris *Tute unsprădzeace* (Ex., 26, 6); și *Unspredzeace steale* (Gn., 37, 9); numeralul următor, *doispredzeaci*, apare în contextul *Doisprădzeaci înși sântem frați* (Gn., 42, 32); forma de feminin este *doasprădzeace*, în *Iuo era doasprădzeace izvoară de apă* (Ex., 15, 27); și *doaspredzeace* (Gn., 49, 28); *doisprezeace* (Gn., 35, 2); *doosprădzeace* (Ex., 28, 21); în continuare consemnăm variantele: *patruspredzeace* (Gn., 46, 22); *cincisprădzeace* (Gn., 7, 20); *sașespredzeace* (Gn., 4, 18); *doadzeci* (Ex., 38, 10); *doadzeci* (Ex., 36, 23); *doodzeci* (Ex., 27, 16).

5.2.0. NUMERALUL ORDINAL. Un prim exemplu este *întăi*, în contextul: *În dzi de întăi al dzeace luniei iviseră-se vărhirele munților* (Gn., 8, 5); urmează variantele: *dintăiu* în *Ceaea dintăiu întră și se culcă* (Gn., 19, 33); *dentăniu*, în *Zua dentăniu* (Gn., 1, 5); *de întă<i>* (PO, 2/1); *dentăne* (PO, 2/19); *dentăni* (Gn., 8, 13). Numeralul ordinal (și adj.) *prim*, -ă ‘cel dintîi (în spațiu sau în timp)’ (< lat. *primus*) este prezent în mai multe sintagme precum: *Den primă au dășchis zgăul mâni-sa* (Ex., 34, 19); ‘de prima dată’, ‘primul

născut'; 'primogenit', 'primogenitură'; *de-a prima*, în *Omori tot născutul de-a prima* (Ex., 12, 29); *Ruven, născutul meu de-a prima, tu... de-a prima în darure* (Gn., 49, 3); *Palia Cartea de-prima* 'cartea întâia' (PO, 12/2); *Dziua de-a prima* (Ex., 12, 15); *Luna de-a prima* (Ex., 12, 2).

Numeralul ordinal *al doilea*, *a doua* cunoaște în PO variantele: *Al doile fecior* (Gn., 30, 7); *Cartea... a doa* (PO, 2/20, 22); *S-a izvodit a doo lume* (PO, 4/17); *Lunii a doa[e]* (Gn., 7, 11); *a doară* 'a doua oară' este prezent în *Până acmu a doară încă am fi veniți* (Gn., 43, 10); și în: *A doara iară-i pierdu cu oaste den Rim* (PO, 9/6); *A doară, iară, dzise Moisi* (Ex., 6, 8). De la *trei*, provine numeralul ordinal *al treile*, *a treia*, în: *Până în al treile... văr* (Ex., 20, 5); *Până în a treia... sămînță* (Ex., 34, 7); *A treia oară încă fu tăroasă* (Gn., 29, 34); de la *patru*: *Al patrulea văr* (Ex., 20, 5); *Cea a patra parte* (Gn., 47, 24); *A patra sămînță* (Ex., 34, 7); de la *cinci*, *a cincea*, în *A cincea den grău dați lui faraon* (Gn., 47, 24); *Să ia a cincea în cei șapte ani bogați* (Gn., 41, 34); și: *al cincelea*, în *Al cincilea fecior născu* (Gn., 30, 17); de la *șase*: *A șasea zi* (Gn., 1, 31); de la *șapte*: *A șapte dzi* (Gn., 2, 3); *Al șeptei luniei* (Gn., 8, 1); *Al șaptelea an* (Ex., 23, 11); de la *opt*: *A opta dzi* (Ex., 22, 30); de la *dzeace*: *A dzeacea parte de măsură de fânină* (Ex., 29, 40); *A dzeacea dzi a ceștii luni* (Ex., 12, 3); *Al dzeacea lună și în dzi de întâi al zeace luniei* (Gn., 8, 5); de la 14: *În a patrasprădzeacea dzi seara* (Ex., 12, 18); de la 15: *În a cinsprădzeace dzile* (Ex., 16, 1); de la 17: *A șapteasprădzeace dzi* (Gn., 7, 11); de la 21: *În seara a doadzeci și 1 de dzile aceștia luni* (Ex., 12, 18). Consemnăm și *Al optu* (PO, 4/16); *A opta zi* (Gn., 21, 4).

5.3.0. NUMERALUL COLECTIV *amîndoi*, *amîndouă* 'și unul și altul', 'ambii' (<lat. *ambo duō > *ambi duo*, fem. **ambe due*) apare în contextele: *M-aș despărți într-o zi de amîndoi* (Gn., 27, 45); *Vor fi amîndoi un trup* (Gn., 2, 24); de genul feminin sînt formele: *Și așa fură tăroase amîndoaș fetele lu Lot* (Gn., 19, 36); *Amîndoaș celora table* (Ex., 26, 24). La gen.-dat., pl., sînt atestate variantele *amînduror*, -*ra*: *Și deșchiseră-se ochii amîndurora și cunoscură că sânt goli* (Gn., 3, 7); *Amînduror leagea înaintea dzeilor să meargă* (Ex., 22, 9).

5.3.1. Numeralul colectiv *îmbe*, *îmbi* 'amîndoi', 'amîndouă', 'ambii', 'ambele' (< lat. **ambi, ambae*) cunoaște o apariție destul de numeroasă în textul PO, în contexte ca: *Pre îmbe capetele scaunului mesereriei* (Ex., 25, 18); *Căutând într-îmbe laturile* (Ex., 2, 12); *De îmbe laturile oltariului* (Ex., 27, 7); *Într-îmbele umerele sale* (Ex., 28, 12).

5.4.0. NUMERALUL MULTIPLICATIV "exprimă proporția în care crește o cantitate sau se desfășoară o acțiune" (*D. Neol.*, s.v.). În textul PO sînt cîteva contexte care conțin acest tip de numeral: *De doa ori* (Ex., 16, 5); *Culeaseră de doa ori atîta mîncare* (Ex., 16, 22); *Luară... de doao ori atîția bani* (Gn., 43, 15); *De șapte ori plătit va fi de Cain, iară de Lameh de șapedzeci și șapte de ori* (Gn., 4, 24); *Simbria mea de zeace ori ai schimbat* (Gn., 31, 41).

Consemnăm aici și adj. *îndoit*, -ă 'care este de două ori mai mare', 'dublat', -ă, 'dublu', -ă (< vb. *a îndoi* 'a face să crească ceva de două ori'), în sintagma *peștere îndoită* 'peșteră cu două niveluri', în: *Fu dat lui Avraam ocină lui... în care iaste peșterea îndoită* (Gn., 23, 17); și în: *Și îngrupară pre el în peștere îndoită* (Gn., 50, 13); lat. *In spelunca duplici*; *In der zwiefachen Höhle*; BB: *Peștera cea îndoită*; în magh. *Kettös barlang* 'cu două deschizături' < magh. *ketős* 'doppel-', 'zwei-', 'zwie-' + *barlang* 'Höhle', 'Grotte'.

În textul PO apare și varianta cu adj. *înduplecat*, -ă 'dublu', în *Cum [=ca] să dea mie peșterea înduplecată a lui* (Gn., 23, 9); *Și îngrupară ei feciorii lui Isac și Izmail în peșterea înduplecată* (Gn., 25, 9); lat. *In spelunca duplici* (*ibid.*); prin atracție paronimică, traducătorii PO au creat un adj. de la un verb **a îndupleca*, acesta din urmă apropiat de adj. lat. *duplex, duplicis* 'dublu', 'îndoit'; cf. și vb. *duplicō, -are* 'a dubla', 'a îndoi'.

5.5.0. NUMERALUL DISTRIBUTIV indică repartizarea unor obiecte sau a unor ființe, avînd ca notă distinctivă adv. *cîte* 'în grupuri de', 'în serii de' (< lat. *cata* < gr. κατά): *Doo căte doo* (Ex., 26, 4); *Căte doao, ~ tăie eale* (Gn., 15, 10, 10); *Căte șapte* (Gn., 7, 2).

5.6.0. NUMERALUL SUBSTANTIVAL este ilustrat de cîteva exemple: *Dentre aceștea orîndeăște miiri, sutași, cindzeceari și dzeaceari* (Ex., 18, 21; și: 18, 25). Este vorba de un fel de comandanți peste 10, 50, o sută și o mie de oameni (în lat. *tribunos et centuriones et quinquagenarios et decanos*).

6. VERBUL

6.1.0. CONJUGĂRI. Există unele deosebiri între norma literară veche din PO și cea de astăzi în privința apartenenței la una din clasele verbale moștenite din latină a unora din verbele textului studiat. Astfel, verbul *a adauge* cunoaște forme de conjugarea a III-a, din lat. *adaugere*, în: *Nece adaogem neci luom* (PO, 9/16); de semnalat forma *adaoceți*, de imperativ, pers. a II-a, plural: *Adaogefi la mine zeastrea și ceareți darure* (Gn., 34, 12); verbul *a împle*, -*ere*, astăzi de conjugarea a III-a, era în PO de conjugarea a II-a: *a împlea, -ere* (< lat. *implere*), în *Vor împlea casa ta* (Ex., 10, 6); la fel stau lucrurile și cu verbul *a rămîne*, de conjugarea a III-a

astăzi, dar de conjugarea a II-a în PO (< lat. *rēmaneo*, *-ēre*) în: *Arcul lui va rămînea întreg* (Gn., 49, 24); față de forma actuală *a ține*, *-ere*, de conjugarea a III-a, în PO verbul era de conjugarea a II-a, în *Una trebuiaște a o ținea cu mare grije* (PO, 6/9); există o atestare și a variantei de conjugarea a III-a: *Aceaea parte trebuiaște a le ține* (PO, 6/17); a fost notată și forma *a țenea*, în: *Nu vreți a țenea poruncitele mele* (Ex., 16, 28).

6.1.1. Sufixul verbal *-esc* de conjugarea a IV-a, indicativ și conjunctiv, este prezent în forma *să mirosească*, în: *Oarecine... va face cum [= ca] să mirosească cu ea* (Ex., 30, 38); de la vb. *a orbi*, consemnăm forma *orbeaște*, în *Darul orbeaște vădătorii* (Ex., 29, 8); sufixul *-esc* este prezent și în vb. *a oști* ‘a se război’, ‘a se lupta’, în *Că Domnul oștește pre noi drept ei* (Ex., 14, 25); sufixul *-esc* este prezent și în *trebuiaște*, în: *Că nu știm cu ce-m trebuiaște a face jirtvă* (Ex., 10, 26).

6.1.2. Sufixul verbal *-ez* este prezent în verbul de conjugarea I a (*se*) *adevera*, la prez. conj., pers. a III-a, pl.: *Cum [= ca] să se adevereadze cuvintele voastre* (Gn., 42, 20; și în Ex., 22, 13); vb. *a cuteza* (< vgr. κοττίζω > lat. pop. **cottizare* ‘a juca zarurile’) este reprezentat în contextul: *Gios [adică în Egipt] nu vom mearge, că nu cutedzăm înaintea aceluia mearge* (Gn., 44, 26); cu sufixul *-ez* se formează și vb. *a lumina* (< *lumină*): *Cum [= ca] unul împotriva altuia să lumineadze* (Ex., 25, 37); varianta *a scria*, de conjugarea I, este mai rar atestată în PO, față de cea de conjugarea a III-a, *a scrie*, *scriere* (< lat. *scribo*, *-ēre*): *Și dzise Domnul lu Moisi: Scriadză în carte aceasta pre pomeană* (Ex., 17, 14); *Scriadză ție aceaste bezezi* (Ex., 34, 27); vb. **a strălucia*, *-are*, în loc de *a străluci*, *-ire*, stă la baza formei rare de pers. a III-a, sg., conj. prez. din contextul *Înaintea Domnului, cum [ca] să străluceaze* (Ex., 27, 21); vb. *a înșela* ‘a amăgi’ cunoaște forma de pers. a II-a, sg., prez. ind. *să înșeledzi*, în *Însă cu mai mult să nu ne înșelezi* (Ex., 8, 29).

6.1.3. Varianta transilvăneană și bănățeană a verbului *a lucra* la conj. prez., pers. a III-a sg. și pl., *să lucre*, în: *Nu era neci u<n> om care să lucre pămîntul* (Gn., 2, 5; varianta *să lucră* în Gn., 2, 8); și în: *Cum [= ca] să lucre pămîntul den care era luat* (Gn., 3, 23).

6.2.0. VERBE REFLEXIVE. Sînt avute în vedere verbele reflexive cu valoare de pasiv, dintre care unele au avut modele, din limba veche greacă, de aorist pasiv (vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 76-77, II.6.2.0.; ST.L.EX., p. 21, II.6.2.0.; ST.L.LV., p. 11, II.6.2.0., ST.L.NM., p. 10, II.6.2.0.; ST.DT., p. 17, II.6.2.0.; BB 2001-2002, vol. I, p. XXXIX, II.6.2.0.). Următoarele verbe cunosc forme de reflexiv cu valoare de pasiv: *a se ațîța*, în *De la cine se-au ațîțat focul* (Ex., 22, 6; ‘a fost ațîțat’); *a se bintătui* ‘a pedepsi’ (< magh. *büntet*, în *EWUR*, p. 115-116) în: *Să se bintătuiască* ‘să fie pedepsit’; vb. *a se face* ‘a se naște’, ‘a fi născut’, în *Și se face feciorii acestora după potopul apeei* ‘fură născuți’ (Gn., 10, 1); *a se giudeca* în *Pre moarte să se giudece* ‘să fie giudecați’ (Ex., 22, 3); *a se lua*, în *Nu se lua de la Iuda toiagul crăiesc* ‘nu va fi luat’ (Gn., 49, 10); *a se putea număra*, în *De mulție nu se vor putea număra* ‘nu vor putea fi numărați’ (Gn., 16, 10); *a se număra*, în *Căndu se vor număra* ‘vor fi numărați’ (Ex., 30, 12); *a se omori*, în *Oarecine lucru va face întru ea să se omoară* ‘să fie omorîta’ (Ex., 35, 2); *a se afla*, în *Se află păharul în sacul lu Veniamin* ‘fu aflat’ (Gn., 44, 12); *a se rumpe*, în *Carnea ce se rumpe în câmp de fiară să nu o măncați* ‘care este ruptă’ (Ex., 22, 31); *a se rumpe afară*, în *Oarecine ca aceasta va face... afară se va rumpe dintre nărodul său* ‘va fi suprimat’, ‘va fi stîrpit’ (Ex., 30, 33); *a se rupe de...*, în *Acesta dziset cum că se-au rupt de gadine* ‘a fost rupt, mîncat de...’ (Gn., 44, 28); *a se scrie*, în *Aceasta era table de piatră și cu deagetele Domnului se scrie* ‘fuseseră scrise’ (Ex., 31, 18); *a se smulge afară*, în *Sufletul aceluia afară se va smulge dintre oamenii săi* ‘va fi scos din neamul său’, ‘va fi suprimat, stîrpit’ (Ex., 31, 14); *a se tocmi*, în *Scindurile... împreună să se tocmească* ‘să se potrivească bine’ (Ex., 36, 28); *a se prinde*, în *Să se prindă cu o cheotoare* ‘să fie prinse’ (Ex., 36, 29); *a se ține*, în *Cărțile... se ținu în besearca sfîntă* ‘sînt ținute’, ‘se păstrează’ (PO, 2/8); *a se vinde*, în *Să vîndură căte 30 de jidovi într-un ban jidovesc* ‘fură vînduți’ (PO, 9/8).

6.2.1. Verbele *a împărți* și *a domni* cunosc formele cu pronumele reflexiv, rezultînd construcțiile *Domnul se împărățește în veciia veacului* ‘domnește, în calitate de împărat’ (Ex., 15, 18); *Iosif custă încă și în tot Eghiptul se domnește* ‘id’.

6.3.0. VERBELE NUMITE IOTACIZATE, respectiv verbele cu *t*, *d*, *n* și *r* se întîlnesc la indicativ, la conjunctiv prezent și la gerunziu. Fenomenul constă, pe scurt, în apariția, într-o fază veche a limbii române, a alternanței verbe iotacizate / verbe cu *t*, *d*, *n*, și *r*: (*eu*) *scoț*, față de (*eu*) *să scot*; (*eu*) *văz*, față de (*eu*) *văd*; (*eu*) *spui*, față de (*eu*) *spun*; (*eu*) *ceiu*, față de (*eu*) *cer*, (*eu*) *auz*, față de (*eu*) *aud*. Formele iotacizate au apărut în epoca de formare a limbii române, prin transformarea consoanelor *t*, *d*, *n* și *r*, urmate de *i* (= iot), în *ț*, (*d*)*z*, *i*: lat. pop. **tiu > ț*; **diu > dz (>z)*; **-niu > n̄ > i*; **riu > r̄ > i*. Formele iotacizate sînt prezente în toate textele vechi românești. Inovația, adică apariția variantelor cu *t*, *d*, *n* și *r*, este semnalată în scrierile lui Miron Costin și, apoi, ale altor scriitori moldoveni. Ea a pornit de la formele verbale în care *t*, *d*, *n* și *r* nu erau urmate de *i* (*y*, iot): (*el*) *scoate*; (*el*) *vede*; (*el*) *aude*; (*el*) *cere*. În cazul formelor cu *-n*, PO posedă un fenomen specific graiului bănățean, anume păstrarea consoanei muiate *n̄* în cuvinte de origine latină care conțin un *á* accentuat + *n* + *e*, *i* > *-ăni* > *îni*: *întănu*; *cuînu* ‘cui’; *să rămîne*; (*eu*) *spuînu*; *viîne*, vezi mai sus, I.3.8.0.-3.8.2.

6.3.1. În PO fenomenul iotacizării este bine reprezentat. Conjugarea a II-a, conjunctiv prezent, pers. a III-a sg.: *să cadză*, în *Dintele să-i cadză* (Ex., 21, 27); *Să cază* blăstemul tău (Gn., 27, 13); *să rămîie*, în *Să rămîie în apa curgătoare* (Ex., 8, 9); *să vază*, în *Și pogori Domnul să vază cetatea și turnul* (Gn., 11, 5); *să văz*, în *Eu să văz și să pomenesc de pre legătura mea de vecie* (Gn., 9, 16).

6.3.2. Conjugarea a III-a: (*să*) *arză*, în *Aducă-o afară și o arză* (Gn., 38, 24); *crez*, în *Crez numai ce e mic* (Gn., 19, 20); *să se încindză*, în *Că ce să se încindză mânia ta pre dihaniia ta...?* (Ex., 32, 11); *a se încinde* ‘a se aprinde’); *să înti<n>dză*, în *Arepile și sus să le înti<n>dză* (Ex., 25, 20); *să pierz*, în *Să pierz tot trupul în care duh viu iaste* (Gn., 6, 17); *să piarză*, în *Potopul apei, care să piarză pămîntul* (Gn., 9, 11); *să prindză*, în *Să le prindză cu o cheotoare* (Ex., 26, 24); *să purceadză*, în *Dzi feciorilor lu Israil cum [= ca] să purceadză* (Ex., 14, 15); *să scoată*, în *Curse la fintînă cum [= ca] să scoată apă* (Gn., 24, 20); *spuind*, în *Și spuind domnu-său* (Ex., 21, 29); *să tinză*, în *Să nu cumva să tinză mâna sa și să ia și din lemnul vieții* (Gn., 3, 22); *să ție*, în *Trebuieaste să o ție sfințită* (Ex., 12, 42); (*să*) *vîndză*, în *Vîndză cel bou viu* (Ex., 21, 35).

6.3.3. Conjugarea a IV-a: (*să*) *acoapeie*, în *Să-și acoapeie pielița greții lor, den vintre în gios* (Ex., 28, 42); și varianta *acopeie*, în *Cortul de îmbe laturile să acopeie* [съ акопее] (Ex., 26, 13); *să audză*, în *Cum [= ca] nărodul acesta să audză cum [= că] eu cu tine grăiesc* (Ex., 19, 9); *să descoapeie*, în *Cum [= ca] rușinea ta să nu se descoapeie* (Ex., 20, 26); *să despartă*, în *Să despartă apele de la ape* (Gn., 1, 6); *să împartă*, în *Să împartă cu prețul* (Ex., 21, 35); *să piei*, în *Să nu piei tu și casa ta* (Gn., 45, 11); *să nu piiiaie*, în *Cum [= ca] țara de foame să nu piiiaie* (Gn., 41, 36); *să saie*, în *Să neștine va lovi ochiul robului... cum [= ca] să-i saie* (Ex., 21, 26); *să sloboadze*, în *Cum [= ca] să sloboadză acasă cu voi fratele vostru* (Gn., 43, 14); *să nu vie*, în *Cum [= ca] ciuma sau arma să nu vie pre noi* (Ex., 5, 3); în forma *moriu*, în *Iaca, eu moriu*, dacă -riu, ar fi devenit *-iiu, s-ar fi ajuns la o coliziune omonimică cu vb. *eu moiu*, de la *a muia* (< lat. *mölliare*). (Vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 7, **II.6.3.0.**; ST.L.EX., p. 21-22, **II.6.3.0.-6.3.3.**; ST.L.LV., p.11, **II.6.3.0.-6.3.1.**, ST.L.DT., p. 18-19, **II.6.4.0.-6.4.6.**; BB 2001-2002, p. XXXIX-XLI.

MODUL INDICATIV

6.4.0. PREZENTUL INDICATIVULUI. Forma verbală (*eu*) *poci(u)*, populară și învechită, provenită dintr-un etimon **pōteo*, -*ēre*, în locul lat. clasic *possum*, *posse*, *potui*, are o origine neclară; din lat. **poteo* trebuia să rezulte varianta *(*eu*) *poți(u)*, ca *scoteo* > (*eu*) *scoț(u)*. Substituirea finalei -*țiu* prin africată -*ĉ*, -*ĉiu* a rezultat, poate, din nevoia de a diferenția persoana I de persoana a II-a: (*tu*) *poți* față de (*eu*) *poți(u)*; ultima formă a cunoscut substituirea africată -*ț*- prin africată *ĉ*: (*eu*) *poĉi(u)*. Forma (*eu*) *poĉi(u)* este atestată în multe texte vechi și în arii dialectale întinse. În textul PO, forma *poci(u)* cunoaște un număr de 7 ocurențe, în: *Nu pociu rămînea pre deal* (Gn., 19, 19); *Icea aproape iaste u<n> oraș în care pociu scăpa... acolea pociu rămînea* (Gn., 19, 20); *Nemică nu poci face* (Gn., 19, 22); *Nu pociu căuta moartea feciorului* (Gn., 21, 16); *Ce pociu face eu astădzi featelor meale* (Gn., 31, 43); *Nu mă poci scula înaintea ta* (Gn., 31, 35).

6.4.1. Verbul **a păți** ‘a pătîmi’, ‘a suferi’, ‘a se chinui’ cunoaște la prezentul indicativ forme paralele, cu suf. verbal -*esc* sau fără sufix: (*eu*) *pățesc* / (*eu*) *paț*; (*tu*) *pățești* / (*tu*) *pați*. Etimonul este lat. *patior*, *patiri*.

6.4.2. Verbul predicativ *a fi* are următoarele sensuri: 1. ‘a avea’, ‘a posedă’, în *Ce-ți iaste în mâna ta?* (Ex., 4, 2); *Că nu-m era mai mult decît un toiag cînd am trecut apa Iordanului* (Gn., 32, 10); *sînt de* ‘am, am împlinit’, în *Mie, ce sânt de 100 de ani, să nască fîcior... ?* (Gn., 17, 17); 2. ‘a avea relații sexuale’, în *Iosif nu îngădui ei cum [= ca] să doarmă cu ea sau să fie cu ea* (Gn., 39, 10); 3. *până va fi* ‘cît timp va trăi’, în *Și fie robul lui până va fi* (Ex., 21, 6).

6.4.3. Prezentul indicativului al verbului *a fi* cunoaște în textul PO următoarele forme: pers. I, sg. a prez. indicativ este *sânt*, atestat în zeci de ocurențe; în *Și dzise Domnedzeu lu Moisi: Eu sânt cine sânt!* (Ex., 3, 14); *Eu sânt Domnedzeu tătîni-tău* (Ex., 3, 6). Forma *sânt* provine din lat. **sîntunt*, care, în radical, conține forma de conjunctiv latinesc, persoana a III-a plural *sînt* + terminația -*unt*. Prin evoluție fonetică normală, **sîntunt* a devenit **sentu*, apoi *sântu* și la urmă *sînt*. În PO, este preponderentă varianta cu *ă*, nu cea de astăzi cu -*î*; forma cu *î* este atestată o singură dată, la pers. I, plural, prez. ind., în *Că ne sîntem frați* (Gn., 13, 8; **СЪНТЕМ**; vocala *ă* redă slavon **ѣ**; V. Pamfil, *Indice*, transcrie pe **ѣ** ca *î* în toate ocurențele formelor verbale în discuție). Revenind la chestiunea originii formelor de indic. prez. ale auxiliarului *a fi*, trebuie spus că forma neatestată *sîntunt* conține, în partea inițială, forma de prezent a conjunctivului latinesc, pers. I și a II-a plural, anume *sîmūs*, *sītīs*, păstrate în română sub formele (*noi*) *sem* (= sîntem), (*voi*) *seși* (= sînteți); formele analogice *sîntem*, *sînteți*, precum și varianta (ei) *sînt*, de la pers. a III-a, pl., au dus la apariția la pers. I, sg. indic. prez. a formei (*eu*) *sînt*. Din forma inițială, latinească, *sunt* a devenit, în urma acțiunii legilor fonetice (căderea în lat. pop. a consoanelor finale), *su-* și apoi *s*; în PO întîlnim aceste forme reduse la un singur sunet, *s-*, în exemple ca: *Cum [= ca] să știți că eu-s Domnul cine pre voi sfințește* (Ex., 31, 13); *Neputincioșii ce-s*

între gloatele tale... să mănînce (Ex., 23, 11); *Eu-s putearnic* (Gn., 46, 3); cons. *s* poate fi precedată de un *i*, în forma (eu) *nu-s* > **us* > *îs*, cf. *cumu-s* > *cum îs*, prin delabializarea lui *-u*. Fenomenul reducerii formei latinești la un singur sunet are loc și la persoana a III-a, sg.: lat. *est* > *e*: *Aceasta e ce Domnul voo au porîncit* (Ex., 35, 2); acest *e* trece la *i* (*el nu-i acasă*): pentru soarta ulterioară a variantelor cu *-î*- și *-u*- vezi V. Arvinte, *Norm. Creangă*, p. 28.

6.4.4. Persoana a III-a sg., prez. indic. de la verbul *a fi* este *iaste*, atestat în zeci și zeci de ocurențe. Este varianta generală în textele vechi românești. Închiderea diftongului ascendent *ia-* la *e* (*este*) a avut loc începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (V. Arvinte, ST.L.NM., p. 14, **6.13.0**); formele scurte de pers. a III-a, sg. indic. sînt *e* și *-i*, continuatoarele variantei latinești *est(+ e)*: *Acest nărod cu cerbice vărtoasă e* (Ex., 34, 9); *Și Sim, cine-i frate lui Iațet* (Gn., 10, 21).

6.4.5. La persoana I pl., prez. indic., sînt prezente două forme: (*noi*) *săntem* (o singură dată apare radicalul cu *î* (⌘), *sîntem*) și (*noi*) *sem*. Pentru primul caz, consemnăm următorul context: *Noi slugile tale doisprădzece înși săntem frați* (Gn., 42, 13). Pentru al doilea caz, dăm următoarele contexte: *Noi nu sem legați a le ținea* (PO, 7/13); *Robii domnului nostru sem* (Gn., 44, 16); *Nu poate dzice că sem mincinoși* (Gn., 38, 23).

6.4.6. Persoana a II-a pl. a indicativului prezent, *sănteți* (față de lat. *estis*), a apărut prin analogie cu alte persoane: (ei) *sînt*, (eu) *sînt*, (noi) *sîntem*, toate avînd ca punct de plecare forma de pers. a III-a pl. **sîntunt* (< *sînt* + *-unt*). Exemple: *Să sănteți derepți, rămîne aicea legat unul dintre frații voștri în temniță* (Gn., 42, 19); *Că ce astăzi atîta tare sănteți așa triști?* (Gn., 40, 7). Forma provenită din persoana a II-a a conjunctivului prezent, anume (*voi*) *seți(i)* (< *sitis*), este prezentă, de asemenea, în PO: *Dragi frați, de unde set* (Gn., 29, 4); *Aceasta e cum eu dzic voao, cum [= că] voi seți iscoade* (Gn., 42, 14); *Cum [= că] nu seți iscoade, ce sănteți derepți* (Gn., 42, 34); *Cu grumadzi vărtoși oameni seți voi* (Ex., 33, 5); *Că set leatnici* [Ex., 5, 17; *leatnic* ‘leneș’, ‘trîndav’; forma *set* este refăcută după *fuset, adauset, ziset* (Dens., HLR II, 579)].

6.4.7. La persoana a III-a, plural, circulau mai multe forme, dar cu cele mai multe ocurențe este varianta *sănt* (< **sîntunt*): *Feciorii lui Ruven sănt aceștea* (Ex., 6, 14, 17, 21, 22, 24); mai rar apare forma cu *-u* (final): *Săntu aceștea numele lor* (PO, 2/9). Mai rar este atestată varianta *sămt*, care reprezintă o fază intermediară între **sîntunt* și *sînt*: **sîntunt* > **semtu* > **semt* > *sămt* > *sînt*. Exemple: *Că viețile patriiarhilor sămt scrise în Bitie* (PO, 8/9); din forma lat. *sunt*, prin căderea consoanelor finale *nt*, a rezultat varianta *-s*: *Nu face ție chip cioplit pre atării față, cine-s sus în ceriu, cine-s gios pre pămînt și cine-s întrapele de supt pămînt* (Gn., 20, 4; *cine = care*).

6.4.8. Inversivitatea pronunțelor care însoțesc formele de prezent indicativ este ilustrată de exemple ca: *află-se, în Acolo află-se aur* (Gn., 2, 11); *cade-se, în Cade-se, amu, cum [= ca] eu încă la casa mea să caut* (Gn., 30, 30); *chiamă-se, în De pre carii rudele lui chiamă-se* (Gn., 25, 13); *ia-și, în Ia-și partea lor* (Gn., 14, 24); *rugămu-te, în Rugămu-te, derept aceea* (Gn., 47, 4); *rogu-te, în Rogu-te arată mie proslava ta* (Ex., 33, 18); *Rogu-te iar<t>ă fraților tăi strimbătatea lor* (Gn., 50, 17); *rogu-vă, în Rogu-vă ascultați visul carele am văzut* (Gn., 37, 6); *scrie-se, în Scrie-se încă și multă împutarea lu Israil în aleanul lu Domnedzeu și lu Moisi* (PO, 5/10-11).

6.4.9. Construcții intensive. La prezentul indicativ, precum și la alte timpuri și moduri, limbajul textelor religioase conține o serie de construcții alcătuite dintr-un verb și un substantiv de tipul *Dobitocul ce... ungheaște unghi* ‘are unghii’. Uneori, în locul substantivului coradical, apare gerunziul aceluiași verb: *Zice zicînd*, cu sensul ‘zice’. Forma de gerunziu poate precede substantivul sau verbul coradical: *Vrăjînd vraja*. Aceste construcții perifrastice au avut ca punct de plecare versiunea grecească a Septuagintei, care, la rîndul ei, avusese ca model versiunea aramaică. Procedul a fost preluat în traducerea textului sacru în latină și în diferite alte limbi vernaculare, printre care și în limba maghiară. Din versiunea ultimă au fost preluate în textul *Paliei de la Orăștie* un număr destul de mare de construcții intensive, pe care le prezentăm în continuare. În componența exemplurilor care urmează intră o serie de verbe “dicendi”, mai mult sau mai puțin legate de actul vorbirii: *a blagoslovi - a certa* (cu vorbe) – *a zice*; *a zice - a porunci* (*porînci*); *a cînta - a dzice*; *a chema - a zice*; *a giura - a zice*; *a grăi - a zice*; *a întreba - a zice*; *a lăsa - a porunci*; *a ruga - a zice*; *a striga - a zice*; *a spune - a zice*; *a răspunde - a zice* etc. Exemple: *a blagoslovi cu blagoslovenie, în Cel putearnic va blagoslovi pre tine de sus cu blagosloveniile ceriului* (Gn., 49, 25); *Certă-l pre el tată-său... dzicînd* (Gn., 37, 10); *Chiamă numele lui Sit zicînd* (Gn., 4, 25; și în Ex., 9, 27); *Atunci cîntă Moisi... acest cîntec Domnului* (Ex., 15, 1); *Iosif va creaste făt crescînd* (Gn., 49, 22); *Și ducîndu-se mearse* (Gn., 31, 55); *Nu zdîși voao aceasta dzicînd* (Gn., 42, 22); *Den rostul Domnului dzis și grăit* (PO, 2/7); *Și Ioacov făgăduiță făgădui și zise* (Gn., 28, 20); *Unde mie făgădaș făgăduiși* (Gn., 31, 13); *Ce vreți vrea a coace coaceți și ce vă-i a fiarbe fiarbeți* (Ex., 16, 23); *Și fugînd mearse afară* (Gn., 39, 15); *După giudecata giudeațelor așa să plătească* (Ex., 21, 22); *Prince giurase Iosif pre feciorii lu Izdrail dzicînd* (Ex., 13, 19); *Grăi Iosif... și așa dzise* (Gn., 50, 4); *Grăind dzise lor* (Gn., 42, 7); *Grăiaște... și le dzi* (Ex., 30, 31); *Giură pre mi<n>se tată-*

mieu și așa **dzise** (Gn., 50, 5); **Dumnezeu grăi... dzicînd** (Ex., 20, 1); **Cuvînt grăi lui și zise** (Gn., 39, 17); **Grăiiam ție în Egipt dzicînd** (Ex., 14, 12); **Într-o grămadă grămădiră** (Gn., 31, 46); **Și bînd îmbătară-se cu el** (Gn., 43, 34); **Întrebă... dzicînd** (Gn., 38, 21); **Întreba-va zicînd** (Gn., 32, 17); **Când vei jirtvi jirtva împăcăturiei** (Ex., 29, 36); **Tată-l tău... lăsă dzicînd** (Gn., 50, 16; lăsă = porunci); **Să lucreze la lucru** (Ex., 36, 2); **Lăsă** [= porunci] **noo acela om dzicînd** (Gn., 43, 3); **Cu moarte să moară** (Ex., 31, 14); **Cu moartea morții să moară** (Ex., 21, 15); **Cu moarte veri muri** (Gn., 2, 17); **Porînci lor dzicînd** (Gn., 49, 29); **Laban răspunse și dzise** (Gn., 31, 43); **Răspunse toată dihania cu un cuvînt și aceasta dzise** (Ex., 24, 3); **Rugă-se Domnului... și dzise** (Ex., 32, 11); **Se sfădiră... aceasta dzicînd** (Gn., 26, 20); **Și viața voastră să se slobodzească cu mare slobodzie** (Gn., 45, 7); **Voiu spune lu faraon și lui aceasta voiu dzice** (Gn., 46, 31); **Spuse faraon lu Iosif visul dzicînd** (Gn., 41, 17); **Și feace a striga aceasta zicînd** (Ex., 32, 5); **Strigă... dzicînd** (Ex., 5, 8); **Și turnară-se apele de pre pămînt... turnînd** (Gn., 8, 3); **Tremeate-l pre cine ți-e voia să-l tremeți** (Ex., 4, 13); **Zise... poruncînd lor** (Ex., 1, 15); (vezi BB 2001-2002, I, p. XLII-XLIII).

6.5.0. IMPERFECTUL INDICATIVULUI. La persoana a III-a singular, imperfect, forma veche și etimologică a verbului *a fi*, anume (*ei*) *era*, este preponderentă: **Era amîndoi goli** (Gn., 34, 5); **Feciorii era în câmp la dobitoc** (Gn., 34, 5); **Veșmintele mai scumpe ce în casă era** (Gn., 27, 15); **Toate carele era în câmpure** (Ex., 9, 25); **Aceasta era table de piatră** (Ex., 31, 18); **Muierile încă, care era mîndre** (Ex., 35, 25); **mîndru, -ă** = iscusit, înțelept).

6.5.1. Numai în cîteva cazuri apare varianta cu *i*, iara: **Iara sor<ă> lui Tubalcain Noima** (Gn., 4, 22); **Iara** [mana] **mămuntă și rătungioară în pustie** (Ex., 16, 14; Dens., HLR II, p. 579, scrie că probabil este o greșeală tipografică. Viorica Pamfil dă forma *era* în ambele cazuri).

6.5.2. Verbele de conjugare a IV-a au la imperfectul indicativului terminația *-iia* (cu varianta *-îia*): **acoperiia**, în **Acoperiia** obrazul său (Ex., 34, 35); **Acoperiia-și** obrazul său (Ex., 34, 33); **De ce mai tare-i chinuia... de-aceea mai tare se înmulția și creștea** (Ex., 1, 12); **Un cercel de aur, care cumpăniia giușmătate de siclus** (Gn., 24, 22, 22); **Când fugiia de înaintea lu Isav, fratelui tău** (Gn., 35, 1); **Aceaea gîndiia că vei despărți featele tale de la mine** (Gn., 31, 31); **Avraam goniiia pre iale** (Gn., 15, 11); **Grăbiia îngerii pre Lot** (Gn., 19, 15); **Când încă grăiia cu ei** (Gn., 29, 9); **Că tare greșiia în aleanul Domnului** (Gn., 13, 13); **Iosif hrăniia pre tată-său** (Gn., 47, 12); **Carii întra și ieșiia pre poarta orașului** (Gn., 23, 18); **Iacov iară iubiia pre Rahila** (Gn., 29, 18); **Mergea și se măriia până când mare fu** (Gn., 26, 13); **În naștere mare dureare pățiia** (Gn., 35, 16); **Iosif aceasta porunciia ție** (Gn., 45, 9); **Deregătorii... siluia pre ei** (Ex., 5, 13); **În dreptul muierilor căroră sluiia** (Ex., 38, 8); **Obrazul lui Moisi străluciiia** (Ex., 34, 30); **Îngerii suiia sus** (Gn., 28, 12); **Nu știia** (Ex., 34, 29); **Ea se topiia** (Ex., 16, 21); **Urgisiia pre el frații săi** (Gn., 37, 11); **Veniia în Egipt** (Gn., 41, 57). Terminația *-iia* se întîlnește în contextele: **Carile îmbe amăriia pre Isac și Reveca** (Gn., 26, 35); **Gios pogorîia cel stîlp de negură** (Ex., 33, 9); **Și urîia pre feciorii lu Israil egipteanii** (Ex., 1, 13; și *urăia* în Gn., 37, 4).

6.5.3. Construcții perifrastice de imperfect. Ne vom ocupa de modurile și timpurile care cunosc construcția *a fi* + gerunziul, precum și de alte construcții perifrastice. La imperfect, gerunziul este precedat de auxiliarul *eram*, *erai* etc, în exemple ca: **Izmail era 13 având când piialea dinainte trupului bărbătesc tăiară** (Gn., 17, 25); **Și era și hananei ferezei lăcuind acolo** (Gn., 13, 7; [= lăcuiau]); [*Era*] **stropind și udînd toată fața pămîntului** (Gn., 2, 6). Uneori, în loc de gerunziu apare participiul trecut: **Era ieșit** (Gn., 27, 30); **Isac era sfârșit blagoslovenia lui Iacov** (Gn., 27, 30); **Era grăit cu el** (Gn., 35, 13, 14). În unele pasaje, construcția *era* + participiul poate avea valoarea de mai mult ca perfectul indicativului (vezi BB 2001-2002, I, p. XLIV-XLV).

6.6.0. PERFECTUL SIMPLU, CONJUGAREA I. În textul PO sînt folosite unele forme arhaice de perfect simplu. Terminațiile *-ș*, *-și*, *-șu*, *-șuiu* apar în următoarele contexte: **Aceastea eu le spuș vrăjitorilor** (Gn., 41, 24); **Mă tem prence sănt gol și mă ascunși** (Gn., 3, 10); **Și dziș ei: Rogu-te dă-mi să beau!** (Gn., 24, 45; și în 24, 42; Ex., 32, 24); **Iară eu zîșu domnu-mieu** (Gn., 24, 39); **Și întrebai ea și dziș: A cui fată ești?** (Gn., 24, 47); **Și puș un cercel pre fruntea ei** (Gn., 24, 47); **Și eu răspunșu: iaca, icea sănt** (Gn., 31, 11); **Când afară vă scoș voi den țara Egiptului** (Ex., 16, 32); **Și luund în mână strugurii storșuiu în păhar** (Gn., 40, 11).

6.6.1. La persoana I, plural, perf. simplu, se întîlnesc, uneori, terminațiile *-im*, *-um* la un verb de conjugarea a IV-a, *a ieși*, și la cîteva de conjugarea a II-a: **Ținem ce au Domnul cu noi făcut când ieșim** [= ieșirăm 'am ieșit'] **afară den Egipt** (Ex., 13, 8); **Noi folosul celor proroci mulți alalți nu putum scrie** (PO, 6/2); **Ținum într-una pentru jelanie Scripturiei sfinte** (PO, 10/10); **Că vădzum cum** [= că] **toate limbile au și înfluresc întru cuvîntele slăvite a lui Domnedzeu, numai noi români pre limbă nu avem** (PO, 10/11); **Văzum amăndoi în aceaea noapte vis văzum** (Gn., 41, 11); în cazul verbului de conj. I a *afla*, forma de la pers. I pl. pf. simplu este *aflăm*: **Pre noi, carii ainte de aceasta aflăm** [= aflărăm] **în sacii noștri, cum** [= ca] **să ne năpăstuiască... să ne facă robi** (Gn., 43, 18).

6.6.2. În câteva cazuri apar la persoana a II-a, plural, perf. simplu forme arhaice ca *ceruset* ‘cerurăți’, *dziset* ‘ziserăți’, *grăiset* ‘grăiserăți’: *Dobitocul luați cu voi cum ceruset* (Ex., 12, 32); *Aceasta dziset cum că se-au rupt de gadine* (Gn., 44, 28; și 44, 10); *Acesta e fratele vostru cel mai mic, despre carele grăiset mie?* (Gn., 43, 29); *Ce îmblați la mine, că urît [= (voi) ‘urîrați’] mine și ați gonit mine dintre voi* (Gn., 26, 27).

6.6.3. Perfectul simplu al verbului *a da*, de conjugarea I, cunoaște în PO variantele forte, devenite arhaice: *ded* ‘dădui’, în: *Eu ded lângă tine slujnica mea* (Gn., 16, 5); *Ce când dediu [= dădui] a striga cu glas mare* (Gn., 39, 18; și în 40, 11); la pers. a III-a pl., *Lui Iacov deaderă toți domnezeii striini carii era la ei* (Gn., 35, 4); forma de pers. a III-a sg. cunoaște un mare număr de ocurențe, din care vom da două exemple: *O deade lu Moisi să-i fie muiare* (Ex., 2, 21); *Deade leage și giudecare lor* (Ex., 15, 25).

6.6.4. Verbul *a lua*, cu un număr mare de atestări, are la pers. a III-a, singular, forma cu *-o*, *luo*, față de varianta literară actuală *luă*: *Luo lângă sine toți oamenii săi* (Ex., 14, 6, 7); *Luo aminte cum că are vedere de vis* (Gn., 41, 8).

6.6.5. Consemnăm și formele de pers. I, sg., pf. simplu: *aruncaiu*, în *Și-l aruncaiu în foc și fu vițel dentru el* (Ex., 32, 24); *Mă deșteptaiu* (Gn., 41, 21); *Rugaiu Domnul* (Gn., 24, 48); *Cu glas mare strigaiu* (Gn., 39, 14).

6.6.6. Inversiunea formelor pronominale este un fenomen prezent în multe ocurențe din textul PO, constituind o trăsătură caracteristică a normelor limbii literare vechi. Vom prezenta în acest paragraf exemple alcătuite din verbe de conjugarea I cu diferite feluri de pronume (reflexive, personale); verbele sînt la perfectul simplu: *Toți aceștea adunară-se într-una la zăpodia lui Siddim, unde acmu iaste Marea Sărată* (Gn., 14, 3); *Și astupară-se fântînile adîncului și ferestrelor ceriului, și conteniră-se ploile* (Gn., 8, 2); *Deade-o muiare barbatului său* (Gn., 16, 3); *Apucându-l pre el aruncară într-o fântînă veache* (Gn., 37, 24); *Rogute, Doamne* (Ex., 4, 10).

6.6.7. CONJUGAREA A II-A. Verbul *a mînea* (< lat. *manēre*) ‘a înopța’, ‘a petrece noapte’ este prezent în forma de perf. simplu *maseră*, în *Acolò maseră pre cel munte* (Gn., 31, 59); verbul *a vedea* are la perf. simplu, pers. I, singular finala *-uîu*: *Iaca, vădzuîu ochii tăi* (Gn., 48, 11; și în: 31, 10; 33, 10; 41, 18, 19; 48, 18).

6.6.8. Forma tare a perfectului simplu, persoana a III-a, singular, *feace* (< lat. *fecit*), și plural, *feaceră*, este ilustrată de contexte ca: *Feace unsprăzeace pocroave* (Ex., 36, 14); *Așa feace sluga ta cu mine* (Gn., 39, 19); *Fiii lu Levi... așa feaceră cum Moisi dzisease* (Ex., 32, 28).

6.6.9. Inversiunea formelor pronominale este prezentă în exemple ca: *Aprinse-se de mânia și lepădă de-a mână tablele și le frînse eale* (Ex., 32, 19); *Duse-se la Mesopotamie* (Gn., 28, 4); *Duse-se... Isav la câmp cum [ca] să prinză vânat* (Gn., 27, 5); *Duseră-se de aicea, audziiu de-a firea cum aceasta zicea* (Gn., 37, 17); *Și tot lemnul acelui ținut frîmse-l într-una* (Ex., 9, 25); *Din aceștea întinseră-se ostrovure păgînilor în pămîntul lor* (Gn., 10, 5); *Și de acolo sculară-se bărbații aceia, întoarseră-se cătră Sodom* (Gn., 18, 16); *Puse-se gios corabie spre muntele Aratului* (Gn., 8, 4); *Fu zi cînd rupseră-se fântînile toate adîncului mare și deschiseră-se ferestrelor ceriului* (Gn., 7, 11); *Temu-se Moisi și dzise* (Ex., 2, 14).

6.6.10. În textul PO se întîlnește, adesea, forma de perfect simplu *fu*, la pers. a III-a singular; și *fură*, la persoana a III-a plural, în exemple ca *Mergîndu fu lui a se apropia cătră Damascu; fu mergînd* ‘merse’ este o construcție perifrastică biblică, răspîdită în toate versiunile textului sacru; este alcătuită din verbul *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Punctul de plecare al construcției a fost limba aramaică, de unde a fost preluată în limba greacă, în diferite forme ale verbului γίγνομαι **1.** ‘naître’, **2.** ‘devenir’, **3.** ‘être’, ‘exister’, ‘se trouver’, ‘avoir lieu’: καὶ ἐγένετο, καὶ ἐγενήθη; καὶ γίνεταί; καὶ ἐγίνετο; καὶ ἐγενήθησαν, toate cu sensul ‘und es war’, ‘und es geschah’. În scrierile biblice, aramaice, și apoi grecești, construcția καὶ ἐγένετο constituia un mijloc de a lega, într-o povestire, o întîmplare de altă întîmplare, fiind un fel de „introducător” („einführendes”) caracteristic al limbii aramaice și străin limbii grecești. Din textul Septuagintei, construcția a trecut în latină și în multe limbi ale popoarelor creștine printre care și maghiara și slava veche (Vezi Martin Johannessohn, *Das biblische καὶ ἐγένετο und seine Geschichte*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen”, 53. Bd., Göttingen, 1925, p. 161-163; V. Arvinte, *Construcții perifractice în Biblia de la București (1688), ms. 45 și în ms. 4389*, în SCL XLIV, nr. 3, București, 1993, p. 177-181, idem., ST.L.L.V., p. 11-13, **II.6.4.0.**; BB 2001-2002, I, p. XLI-LII.)

6.6.11. Forma *și fu* cunoaște în PO un număr mare de ocurențe. Sensul de bază este identic cu cel al gr. καὶ ἐγένετο: ‘și fu’, ‘se întîmplă’, ‘deveni’, ‘avu loc’, ‘se petrecu’. Traducătorii români au recurs desigur și la versiunea maghiară, în care se întîlnesc sintagme echivalente, în această limbă, cu sintagma gr. καὶ ἐγένετο. Dăm un singur exemplu: sintagma din Gn., 12, 10 *Și fu foamete* are echivalentul în versiunea grecească καὶ ἐγένετο λιμός [(o)λιμός, -ου ‘faim’, ‘famine’; ‘inanition’] și în cea maghiară *éheség tamada* ‘Hunger’... La persoana a III-a plural, alături de forma *fură*, în exemplu *Fură zilele lu <Isac> deplin 180 de ani* (Gn., 5, 14, 27, 31; în gr. ἐγένετο); în câteva cazuri, în loc de *fură* apare varianta *fure*: *Și fure toate*

zilele lu Mathusalim 9 sute și 69 de ani (Gn., 5, 27; și în 5, 14, 31); *fură* cu sensul ‘avu’, în expresia **Fură** lu Iosif doi feciori (Gn., 41, 50).

6.6.12. Inversiunea formelor pronominale la verbele de conjugarea a IV-a, perf. simplu este prezentă în exemple ca: *Și acoperiră-se toți mu<n>ții înalți de supt tot ceriul* (Gn., 7, 19); **Căi-se** el că au făcut pre om spre pământ (Gn., 6, 6); *Și conteniseră-se ploile den ceriure* (Gn., 8, 2); *În vremea lui despărți-se pământul* (Gn., 10, 25); *Și ivi-se domnul lui Avraam* (Gn., 12, 7); **Împărțiră-se...** oamenii în tot pământul Eghiptului (Ex., 5, 12); *Așa întări-se lui Avraam pământul de arătură* (Gn., 23, 20); *Păstorii den Gherar sfădiră-se cu păstorii lu Isac* (Gn., 26, 20); **Tocmi-l** în cinstea pământului (Gn., 40, 21); inversiunea verbului auxiliar este atestată în **Rătăcit-au** pre pământ (Ex., 14, 3).

6.6.13. Perfectul simplu, pers. I, singular, la câteva verbe de conjugarea a IV-a cunoaște terminația -*iiu*: **Audziiu** de-a firea cum [= că] acesta zicea (Gn., 37, 17; și 41, 15); *Că ce fuu* târoasă (Gn., 25, 22).

6.6.14. Verbul *a veni* are la perfectul simplu, persoana a III-a singular, forma (*el*) *vine* (< lat. *veni, venit* etc.), față de forma actuală (*el*) *veni*; *În gios vine...* Moisi despre munte la năroade și-i sfinți pre ei, și-și spălără veșmintele sale (Ex., 19, 14); *Când, amu, Iacov seara den câmp vine* (Gn., 30, 16); **Vine** frate-tău cu hicleșugul și luo blagoslovenia ta (Gn., 27, 35); *Când, amu, apuse soarele, mare somn veni* pre Avraam, și, iaca, tremur și mare întunearec *vine* pre el (Gn., 15, 12).

6.6.15. Verbul *a veni* cunoaște forma de perfect simplu de persoana a III-a plural (*ei*) *vineră* și (*ei*) *viniră*, în exemple ca: *Și vineră* lacustele pre pământul Eghiptului, și ședzură în toate hotarale eghipteanilor fără număr [Ex., 10, 14; unele cazuri accentul dinamic apare pe silaba inițială, **вѣнерѣ** (Ex., 16, 22); dar nu există o certitudine că accentuarea reală este respectată de traducătorii PO]. Consemnăm o altă variantă cu accentul pe prima silabă notat, *viniră*: *Când apele potopului vineră* spre pământ (Gn., 7, 6, 10).

6.7.0. PERFECTUL COMPUS. Auxiliarul de pers. a III-a sg. este *au* (< lat. *habunt*), față de actualul *a*: (*el*) *au aflat*, în *Nu știm ce au aflat pre acel bărbat Moisi* (Ex., 32, 1); *Acolo i se-au arătat* lui Domnezeu (Gn., 35, 7); *Domnul au auzit* nevoia ta (Gn., 16, 11); **Au căutat** Domnul pre feciorii lu Israil (Ex., 4, 31).

6.7.1. Auxiliarul (ca și pronumele) poate fi pus după participiu, rezultând inversiuni ca: **Blagoslovit-au** Domnul (Ex., 20, 11); **Dusu-ne-am** la frate-tău (Gn., 32, 6); **Dusu-se-au...** Avram (Gn., 12, 4); [Adam] **făcutu-s-au** și știe ce e bine și ce e rău (Gn., 3, 22); **Greșit-am** Domnului (Ex., 10, 16); *Întru a șaptea dzi odihnitu-se-au* (Ex., 20, 11); **Scrisu-se-au** ceaste cărți sfinte... în cetate în Orăștie (PO, 11/25); **Văzut-am** vis (Gn., 30, 18).

6.8.0. MAI-MULT-CA-PERFECTUL INDICATIVULUI, sintetic. Conjugarea I: *Cînd faraon... ne aruncase* în temniță (Gn., 41, 10); forma arhaică *dedease* este atestată în *Bărbații mândri* (= iscusii) cărora Domnul mândrie (= iscusință) **le dedease** (Ex., 36, 2); *Carele în dar dedease* (Ex., 38, 24); **O dedease** Laban Lieei, feateei sale (Gn., 46, 18); *Cărora Domnul mîndri și înțelepciune dedease* (Ex., 36, 1; vezi mai sus, II.6.6.3.); *Unde descălecase* (Ex., 18, 8); *Care nu se înturnase iară înapoi* (Gn., 8, 12); *Cum Domnul lui lăsase* (= poruncise); *După ce bătuse* Domnul acea apă curătoare (Ex., 7, 25); *Ce culesease* mai mult... *ce culesease* mai puțin (Ex., 16, 18, 18); *Cine [= care] dusease* pre ei acolo (Gn., 39, 1); *Cuvintele carele dzisease* Domnul lu Moisi (Ex., 4, 30); *Și vădzu* Domnedzeu toate ce **făcuse** (Gn., 1, 31); *Că i se încinsease* inima cătră frățiorul său (Gn., 43, 30); *Carii mersease* după ei în mare (Ex., 14, 28); *Cap de dinainte pusease* pre el (Gn., 39, 5); *Cum făgăduise* lu faraon (Ex., 8, 12); *Carele pre ei fusease* (Gn., 42, 29); *Iuo Domnezeu grăise* cu el (Gn., 35, 15); *După ce ieșise* din Mesopotamia (Gn., 33, 18); *Ochii lui Izrail împainjenase* (Gn., 48, 10); *Pre ceale vise carile văzuse* (Gn., 42, 9).

6.8.1. Mai mult ca perfectul perifrastic este prezent în numeroase ocurențe, fiind alcătuit din imperfectul verbului auxiliar *a fi* + participiul trecut al verbului de conjugat (cf. germ. *ich war gewesen*). Exemple: *Și după ce ară fi svârșind hrana carele era adus* den Eghipt (Gn., 43, 2); *Soarele era apus* (= apusese) (Gn., 28, 11); *Nu era atî<n>s* (= atinsese) (Gn., 20, 4); *Cîndu, amu, era auzit* oca (= motiv, ‘cauză’) venitului lui Iacov (Gn., 29, 13); *Domnul era blagoslovit* pre el în toate (Gn., 24, 1); *Chiemă eale cu acela nume cu care era chemat* [chemase] tată-său (Gn., 26, 18); *Iarba cîmpului, ce mainte nu era crescut* (= crescuse) (Gn., 2, 5); *Până nu se era culcați* (= se culcaseră) (Gn., 19, 4); *În câmp care Avraam de la feciorii lui Het era cumpărat* (= cumpărase) (Gn., 25, 10); *Cînd, amu Iacov era deșteptat* din somn (Gn., 28, 16); *Cu toată avuția lui carea era dobîndit și suflute care era rodit* în Haran (Gn., 12, 5); *În ce chip era dzis* Iosif (= zisese) (Gn., 41, 54); *Cetatea și turnul care ficiorii oaminilor era dzidit* (= zidiseră) (Gn., 11, 5); *Odihi...* de toate lucrure ce **era făcut** (= făcuse) (Gn., 2, 2); *După aceea care era fos<tr>* (= fusesese) (Gn., 26, 1); *La cel deal de pre care Domnezeu era grăit* lui (= grăise) (Gn., 22, 3); *Și cătră seară era ieșit* la câmp să se roage (Gn., 24, 63). Numărul atestărilor acestei construcții, alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + participiul trecut al verbului de conjugat, depășește cifra de 50.

6.8.2. O altă construcție perifrastică de mai-mult-ca-perfect este alcătuită din perfectul compus al verbului *a fi* + participiul trecut al verbului de conjugat: *Domnul au fost auzit* vreava voastră, cum împotiva

lui ați murguit (Ex., 16, 8); *Așa leage lui Domnezeu n-au fost dat afară* (= nu fusese făcut cunoscut) (PO, 8/8); *Unde le-au fost făgăduit pre Mesie, Hristos* (= li se făgăduise) (PO, 8/18-19); *Mai vărtos să l-au fost luat în năiem* (= a angaja, a tocmi) (Ex., 22, 15); *Derept aceea unde au fost lovit lui Iacov vâna cliciului* (Gn., 32, 32).

6.9.0. VIITORUL I. Formele auxiliarului *a vrea, a voi* sînt: la pers. I, sg. *voiu*, în *Mă voiu slăvi în faraon și toată gloata lui* (Ex., 14, 17); *Nu voiu vedea mai mult fața ta* (Ex., 10, 29); *La tine mă voiu turna* (Gn., 18, 10); și: *Oameni voi tocmi* (Gn., 17); varianta cu *-u, voiu*, este atestată în zeci de ocurențe. La pers. a II-a, sg., forma predominantă este cea arhaică, anume *veri*, în: *La cine domnezeii tăi veri afla* (Gn., 31, 32); *Fratelui tău veri sluji* (Gn., 27, 40); la fel în cca 30 de atestări din PO; varianta *vei*, admisă în normele limbii literare, cunoaște numai 7 ocurențe: *Și-l vei încinge pre el desupra efodului* (Ex., 29, 5); *Ce vei mearge la casa mea... și de acolo veri lua muiare feciorului meu* (Gn., 24, 4). La pers. a III-a, sg. auxiliarul este *va*, ca și astăzi: *Și se va încinde mânia mea* (Ex., 22, 24); *Domnul va deștinge pre muntele Sinaei* (Ex., 19, 11). Auxiliarul de pers. a III-a, sg., viitorul I este urmat, de multe ori, de conjunctivul prezent cu *să*, avînd valoare de viitor I perifrastic: *Învărtoșatu-se-au inima lu faraon, nu va să lase oamenii* (Ex., 7, 14). La pers. a I-a, pl., auxiliarul este *vom* (și varianta *văm*): *Până când vom păți această bătaie?* (Ex., 10, 7); *Noi acest loc văm pierde* (Gn., 19, 13). Pers. a II-a, pl., cunoaște două variante: una care-i admisă în norma literară actuală, *veți*, și alta, mai veche, *vreți*: *Că, să-i veți călca, ei la mine vor striga și eu strigătul lor voiu asculta* (Ex., 22, 23); *În care zi vreți minca dentr-îns deșchide-se vor ochii voștri și vreți fi ca Domnedzeu, știind binele și răul* (Gn., 3, 5). La pers. a III-a, pl., auxiliarul este *vor*: *Cînd vor intra în cortul adevăraturiei sau când se vor apropia cătră oltariu* (Ex., 28, 43).

6.9.1. Există o anumită confuzie între formele verbului auxiliar și cele ale verbului predicativ: *voiu* 'vreau', *vei* 'vrei', *vom* 'voim', 'vrem', *veți* 'vreți'; *vru* 'voi'; *vrut*, în *Voi nu vrut să...*; *el nu vru să...*; *Nu vrur noi să-l ascultăm* (Gn., 42, 21); *Tu însuși... veri să biruiești* (= să stăpînești) (Gn., 19, 9). Tendința constă în a nu se face deosebire între formele auxiliarului *voiu* și cele ale verbului predicativ *voiesc*.

6.9.2. O formă perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul I al verbului auxiliar *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Construcția a fost preluată din limba greacă [vezi V. Arvinte, ST.L.LV., p. 13, II.6.4.0., a) 3; BB 2001-2002, I, p. XLVIII-XLIX, II.6.9.3.]. În textul PO au fost înfîlnite exemplele următoare: *Când voiu fi bătînd pămîntul Eghiptului* (Ex., 12, 13); *Și să se va tămpla cum [= ca] faraon pre voi va fi chemînd și va fi dzicînd aceasta* (Gn., 46, 33); *Și atare bărbat au muiare va fi împungînd cum să moară* (Ex., 21, 31); *Așijdere de va fi lovînd robului sau robceei dintele să-i cadză* (Ex., 21, 27); *Cine va fi mîncînd venit peri-va* (Ex., 12, 15); *Cum în mănă-i va fi murînd, să se bintătuiască* (= a fi pedepsit) (Ex., 21, 20); *Voiu fi pierdzînd pre ei* (Ex., 23, 23); *Legătura mea veți fi pădzînd* (Ex., 19, 5); *Când toată munca ta den cîmp lăuntru o vei fi strigînd* (Ex., 23, 16); *Să ceva va fi rămîniend ardeți cu foc* (Ex., 12, 10).

6.9.3. Inversiunea poziției auxiliarului de viitor I se înfîlnește în contexte ca: *Acoperi-voiu tine cu dreapta mea* (Ex., 33, 22); *De acolo aduce-te-voiu* (Gn., 27, 45); *Aduna-se-vor pre mine și mă vor bate* (Gn., 34, 30); *Doară afla-se-vor acolo 20?* (Gn., 18, 31); *Avea-veți, iară, pre pomeană* (Ex., 12, 14); *Aștepta-voiu ispitoriul tău* (Gn., 49, 18); *Bate-voiu eu păcatele lor* (Ex., 32, 35); *Blagoslovi-te-voiu și înmulți-voi sămînța ta stealele ceriului* (Gn., 22, 17); *Chi-<e>ma-se-va sămînța* (Gn., 21, 12); *Cruța-voiu a tot locului* (Gn., 18, 26); *Cunoaște-veți folosul* (PO, 11/21); *Tot acest pămînt... da-l-voiu și-l moșteniți în vecie* (Ex., 32, 13); *Despărți-se-vor din trupul tău* (Gn., 25, 23); *Duce-l voi acolo pre acel pămînt* (Gn., 24, 5); *Duce-mă-voiu eu de-a dreapta* (Gn., 13, 9); *Duce-vei lontru* (Ex., 40, 4); *Dzice-veți lor* (Ex., 12, 27); *Face-vom și vom asculta* (Ex., 24, 7); *Face-i-voi de vor fugi înaintea ta* (Ex., 23, 27); *Face-le-vor* (Ex., 31, 11); *Face-le-vom* (Ex., 24, 3); *Face-voiu oamet* (Ex., 21, 13); *Face-vei aicea jirtvă* (Ex., 3, 12); *Bine face-voiu* (Gn., 32, 12); *Fi-l-va bătînd cu toiaagul* (Ex., 21, 20); *Nestătătoriu și budușlău fi-veri pre pămînt* (Gn., 4, 12); *Fi-vor în oraș* (Gn., 18, 28); *Goni-voiu pre ei* (Ex., 15, 9); *Ieși-va lăngă apă* (Ex., 7, 5); *Sămînța ta înmulți-voi* (Gn., 26, 24); *Înmulți-te-voi pre tine* (Gn., 17, 2); *Până când mânia lui de pre tine întoarce-se-va* (Gn., 27, 45); *În miiadză-noapte intra-voiu în Eghipt* (Ex., 11, 4); *La-va în vin veșmîntul său* (Gn., 49, 11); *Lăsa-voiu ploaia spre pămînt* (Gn., 7, 4); *Să veri face bine lua-veri plată* (Gn., 4, 7); *Lua-va de la tine faraon capul tău* (Gn., 40, 19); *Mearge-voiu și voiu vedea ceastă vedeare mare* (Ex., 3, 3); *Mearge-vei cu cest om?* (Gn., 24, 58); *Eu și porobocul mearge-vom încolo* (Gn., 22, 5); *Să nu veri da, muri-voiu* (Gn., 30, 1); *În dureri naște-veri ficiorii* (Gn., 3, 16); *Că pre frate-mieu Iacob omorî-voiu* (Gn., 27, 41); *Pentru muiarea mea omorî-mă-vor* (Gn., 20, 11); *Peri-va acela suflet den Israil* (Ex., 12, 15); *Pierde-voiu pre omul care am făcut den fața pămîntului* (Gn., 6, 7); *Măna mea piuarde-va pre ei* (Ex., 15, 9); *Pipăi-va mine tată-mieu* (Gn., 27, 12); *Pogoră-voiu în mormînt* (Gn., 37, 35); *Preîmbra-voiu astăzi toate oile tale* (Gn., 30, 32); *Sămînța ta pune-voiu ca năsipul mării* (Gn., 32, 12); *Scoate-voi [apă] și cămilelor tale* (Gn., 24, 19); *Cu pâine sătura-vă-veți* (Ex., 16, 12); *Cel mai mare sluji-va celui mai mic* (Gn., 25, 23); *Sta-voiu bășau sau în alean* (Gn., 9, 5); *Tremite-va îngerul său cu tine* (Gn., 24, 40); *Toată dihaniia... vedea-va faptele Domnului*

(Ex., 34, 10); **Veni-vor** șapte ani cu scumpeate (Gn., 41, 30); **Vrea-veri** cum [= ca] să chiem o doică dintre muierile evreianelor, ca să apleace porobocelul (Ex., 2, 7).

MODUL CONJUNCTIV

6.10.0. CONJUNCTIVUL PREZENT. Multe verbe care cunosc iotacizarea, respectiv formele cu **t, d, n, r**, au fost prezentate și discutate mai sus, , **II.6.3.0.-6.3.3.**; BB 2001-2002, I, p. XL-XLI, **II.6.3.0.-6.3.3.**

6.10.1. Conjunctivul prezent în PO nu cunoaște forme diferite de cele admise în normele limbii române actuale. O singură dată morfemul de conjunctiv *să* apare ca *se*, o formă arhaică (< lat. *sī*): *Și den aceale se cunoști cine slujaște lui Domnedzeu* (PO, 6/15; vezi V. Arvinte, ST.L.NM., p. 13, **II.6.9.2.**).

6.10.2. Forma (să) *aibi* de la conj. prezent, persoana a II-a, singular a fost creată prin analogie cu pers. a III-a sg. *aibă* (< lat. *habeat*) și pers. a III-a, pl., (ei) *să aibă* (< lat. *habeant*): **Să nu aibi tu înaintea mea alți domnedzei striini** (Ex., 20, 2).

6.11.0. Conjunctivul perfect. Este prezentă în PO forma *să fure* pentru *să fie*, în contextul *Să Domnezeu fure cu mine și mă va păzi* (Gn., 28, 20); originea formei *fure* ar putea fi găsită în perfectul conjunctiv latinesc al auxiliarului *a fi*, anume *fūerūt*; alt context sprijină această presupunere: *Sau să nu fure* [= fie] *neagre între miei și capre* (Gn., 30, 33).

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

6.12.0. Față de formele actuale ale auxiliarului de condițional-optativ, în textul PO apar unele diferențe, dintre care menționăm: la persoana I, sg. sînt atestate variantele *aș*, în *Aș avea putere* (Gn., 31, 29); și *ași*, în *Derept ce mi-ași despărți* (Gn., 27, 45). La persoana a III-a, sg., apare și varianta *ar*, în *Ar înțelege Iosif* (Gn., 42, 23); la persoana a II-a, plural, forma auxiliarului este *ați*, în *L-ați duce în pămînt* (Gn., 42, 38). La pers. a III-a, sg. și pl. este atestată, în foarte multe ocurențe, varianta *ară* + infinitivul verbului de conjugat: *Doară ară afla* (Gn., 18, 29); *Ne-ară cutrupi* (Ex., 33, 16); *Ară cunoaște* (Gn., 24, 21); *Cum că ară fi frumos porobocul* (Ex., 2, 2); *Se-ară înturna înapoi în Eghiptet* (Ex., 13, 17); *Când ară merge lăuntru la ei* (Gn., 40, 6); *Ară sta lângă o apă curătoare* (Gn., 41, 1); *Să ară vedea pre sine* (Ex., 13, 17); *Ce ară vrea și Domnedzeu a face* (Gn., 41, 28).

6.12.1. Construcția perifrastică alcătuită din viitorul verbului auxiliar *a fi* + gerunziul verbului de conjugat este ilustrată de următoarele contexte: *Voiu fi aducînd afară feciorii lui Israil* (Ex., 7, 5); *Când voiu fi ieșind afară den oraș* (Ex., 9, 29); *Va fi dănd ție* (= va da) (Ex., 13, 11); *Când va fi ducînd pre tine Domnul* (Ex., 13, 11); *Va fi dzicînd voao* (Ex., 7, 9); *Cine va fi mănîcînd avenit* (Ex., 12, 19); *Să se va tot omul carele cap de bărbat fi tăind împregiur* (Gn., 34, 15).

6.12.2. O formă de condițional-optativ, izolată, este *să custarem*, în contextul: *Iară mă voiu turna la tine să custarem, și iaca, muierii tale, ii Sara, fi-va fecior* (Gn., 18, 10; O. Dens., HLR II, p. 569-570, observă că forma „ne saurait être qu’une faute, due à la confusion avec la 1re pl.”; pers. I pl. a conjunctivului imperfect este, în cazul verbului de conjugarea I, *constô, -are, constaremus*, cu sensul de condițional-optativ).

6.12.3. Foarte numeroase sînt în PO construcțiile perifrastice alcătuite din condiționalul-optativ prezent *ară fi* + gerunziul verbului de conjugat. Valoarea gramaticală este, uneori, cea de perf. compus, de m.m.c.pf., de perf. simplu, viitorul I; interpretările acestui aspect pot fi diferite în cazul multor contexte. Urmează mai multe exemple: *Și când Ruven iară ară fi venind la cea fântînă veache și pre Iosif într-însă nu l-ară fi aflînd, rupse-și hainele sale* (Gn., 37, 29); *Și când ară fi agiungînd pre ei, zise lor aceastea cuvinte* (Gn., 44, 6); *Eu-ți voiu fi arătînd pildele ție* (Ex., 25, 9); *Când, iară, Iacob ară fi audzînd cum [= că] în Eghiptet ară fi vîndzînd grîu* (Gn., 42, 1); *Aluatul ainte de ce se-ară fi avenind* (Ex., 12, 34); *Văzu cum [= că] Șila ară fi crecut și pre ea lui nu ară fi dănd să-i fie muiare* (Gn., 38, 14); *Sacul său ș-ară fi deschizînd la sălaș* (Gn., 42, 27); *Cum [= că] acest lucru spurcat el ară fi făcînd pre Israil* (Gn., 34, 7); *Când, iară, acea muiare ară fi văzînd cum [= că] Iosif veșmîntul său și-l ară lăsa în mîna ei și ară fi fugînd* (Gn., 39, 13); *Când iară se-ară fi turnînd cătră ei, și ară fi grăind cu ei* (Gn., 42, 24); *Când ară fi ieșind afară de la faraon* (Ex., 5, 20); *Când se ară fi împlînd vremea* (Gn., 47, 18); *Când ară fi întindzînd mîna sa pre mare* (Ex., 14, 21); *Când ară fi lăsînd afară faraon oamenii* (Ex., 13, 17); *Când Iosif ară fi mergînd în casă să-și lucreze lucrul* (Gn., 39, 11); *Când porobocul se-ară fi mărind* (în germ.: *das Kind groß war*); *Când pămîntul Eghiptetului ară fi prinzînd a înflămîndzi* (Gn., 41, 55); *Acei tîrgoveți... pre acii ară fi mergînd* (Gn., 37, 28); *Când... Iosif ară fi murind* (= a murit) (Ex., 1, 6); *Ară fi puind [mîna] pre capul lu Efrem* (Gn., 48, 17); *Când ară fi purcezînd* (Gn., 35, 5); *Cu viața sa elu se-ară fi săturînd* (Gn., 35, 29); *Când... se-ară fi sfârșind banii* (Gn., 47, 15; germ. *Geld gebrach* ‘banii nu ajungeau’); *Ară fi svârșind hrana* (Gn., 43, 2); *Când ară fi Iosif sosin<d> la frații săi* (Gn., 37, 23); *Când l-ară fi spuind fraților săi* (Gn., 37, 5); *Văzu cum doi jidovi frați s-*

ară fi svădind (Ex., 2, 13); *După ce ară fi trecînd zilele de plîns* (Gn., 50, 4); *Cănd, iară, se-ară fi turnînd cătră ei și ară fi grăind cu ei* (Gn., 42, 24); *Cănd... Iacov ară fi audzind cum [= că] în Eghipt ară fi vîndzând grîu* (Gn., 42, 1); *Cănd de departe... <ară> fi vîzînd frații lui pre el* (Gn., 37, 18); *Cănd... ară fi venind zorile de demăneață* (Gn., 14, 24).

6.12.4. O altă construcție perifrastică este alcătuită din verbul auxiliar de condițional prezent, persoana a III-a, singular și plural, anume *ară fi* [*ară* < (volebam, -as, -at) > *voream, -ai, -are; de ex. *cantare volebat* > *vorea cantare* > *cântare* – *reare* > *are cănta*] + participiul trecut al verbului de conjugat, acordat după gen și număr. Urmează câteva contexte care conțin construcții de tipul: *Cănd ară fi depărtați de la Efrata...*, *născu Rahila* (Gn., 35, 16); *Și căndu, amu, Domnul pre muntele Sinaei ară fi deștins* (Ex., 19, 20); *Și cănd se-ară fi duși frații săi în Șikhem* (Gn., 37, 12); *Și cănd... se-ară fi făcut dzuo* (Ex., 19, 16); *Cu trei luni dup-aceea, cum ară fi ieșiți fiii lu Izdrail din Țara Eghiptului* (Ex., 19, 1); *Cănd, iară, Iosif lăuntru ară fi mers în casă* (Gn., 43, 26); *Și încă foarte departe n-ară fi merși* (Gn., 44, 4); *Auzi, iară, Iacov fata lui Dina ară fi rușinată* (Gn., 43, 5); *Cănd aceasta tătîni-său și fraților ară fi spus* (Gn., 37, 10); *Deaca ară fi venit den Mesopotamiia* (Gn., 35, 9); *Mainte de ce i-ară fi veniți anii foameței* (Gn., 44, 50); *Și după ce ară fi mîncat pre eale* (Gn., 41, 21); *Cănd socru-său ară fi vîdzut toate acealea ce cu dihania feace* (Ex., 18, 14); *Pănă acmu a doară încă am fi veniți* (Gn., 43, 10); *Ați fost veniți întru Eghipt* (Ex., 22, 21); *Cănd această veaste în casa lui faraon ară fi sosind, cum [= că] frații lui Iosif ară fi veniți* (Gn., 45, 16); *Ainte de ară fi mers* (Gn., 37, 18).

6.12.5. Condiționalul-optativ perfect este o construcție alcătuită din perfectul compus al verbului *a vrea*, anume *am vrut* + participiul trecut al verbului de conjugat: *Cănd... am vrut fi sosiți la sălaș și am vrut dedzlega sacii* (Gn., 43, 21); *Oarecine dintre oameni cu muiarea ta se-au vrut culca și greșeale ai vrut aduce pre noi* (Gn., 26, 10); *Frica cu mine n-au vrut fi, acmu încă în deșert m-ai vrut slobozi* (Gn., 31, 42); *Iaca, vîdzuiu ochii tăi care n-am vrut nice gîndi* (Gn., 48, 11); *Mai bine am vrut muri prentu mîna Domnului în țara Eghiptului* (Ex., 6, 3); *Ne ținu așa ca cănd am vrut fi iscoade* (Gn., 42, 30); *Cum am vrut fi furați [banii]... de la casa domnu-tău argint sau aur?* (Gn., 44, 8); *Că s-au vrut putea tîmpla cum oarecine dintre oameni cu muiarea ta se-au vrut culca și greșeale ai vrut aduce pre noi* (Gn., 26, 10); *Cine au vrut aceasta de Avram cuteza grăi* (Gn., 21, 7); *Pănă ară cunoaște cum că Domnul calea lui au vrut năroci* (Gn., 24, 21); *Cum așa mare păcat ai vrut pre mine și pre țara mea a aduce?... ce n-au vrut trebui să faci* (Gn., 20, 9); *S-au vrut trebui a fi așa că ce fuiu tăroasă?* (Gn., 25, 22).

6.12.6. Inversiunea auxiliarului *aș, ai, ar* este prezentă în câteva atestări, precum: *Piirdere-ai tot orașul derept 5?* (Gn., 18, 28); *Fir-ar cum, cănd ară vedea cum porobocul cu noi n-ară fi, murir-ar și ară duce noi... tatăl nostru... în groapă* (Gn., 44, 31).

MODUL IMPERATIV

6.13.0. Verbul *a îmbla* (< lat. *ambulo, -āre*) are la modul imperativ formele de pers. a III-a, sg. *blăm!* și de pers. a II-a pl. *blați!*, în: *Blăm, să meargem!* (Gn., 33, 12); *Blăm gios... la mine* (Gn., 45, 9; *gios* = Egipt); *Blați, să-l vindem ismailteanilor!* (Gn., 37, 27); *Blați, să-l omorîm pre el și să-l aruncăm în cea fântîină veche!* (Gn., 37, 20). Forma *blem!* provine din conjunctivul prezent latinesc, pers. a I-a, pl., *ambulēmus*, iar *blați!* din indicativul prezent, pers. a II-a, pl., *ambulātis* și conjunctivul prezent, pers. a II-a pl. *ambulētis*. Silaba inițială a dispărut prin afereză.

6.13.1. Verbul defectiv *a păsa* (< lat. pop. *passo, -āre* < *passus* ‘pas’) cu sensul ‘a merge’, ‘a se duce’, cunoaște în textul PO un număr mare de ocurențe ale formelor *pasă!* imperativ, pers. a II-a, sg.; *păsați!*, imperativ, pers. a II-a pl. Exemple în context: *Pasă la dihanie și-i sfințește pre ei* (Ex., 19, 10: *dihanie* ‘popor’; ‘ființă’, ‘suflet’); *Pasă la câmp și prinde vînat mie* (Gn., 27, 3); *Rog, pasă la oi și adu mie 2 iezi buni* (Gn., 27, 9); *Pasă, și te du în gios, vino sus tu și Aron cu tine, ce preuții și nărodul să nu treacă prespre hotar a veni sus la Domnul* (Ex., 19, 24); *Pasă, d-acii!* (Gn., 19, 9); *Rogu-te, pasă și vezi să sânt îm pace frații tăi și oile!* (Gn., 37, 14); *Pasă lăuntru la faraon și dzi aceasta lui!* (Ex., 8, 1). Forma *păsați* ‘mergeți’, ‘duceți-vă’, ‘plecați’ este prezentă în: *Adăpați mainte oile și păsați și le pașteți!* (Gn., 29, 7); *Păsați iară și cumpărați oarece puțină hrană* (Gn., 43, 2); *Păsați și faceți jirtvă Domnului* (Ex., 10, 8); *Pasă și vă iară în Eghipt!* (Ex., 4, 19). În ultimul exemplu apare și verbul defectiv *vă!* ‘mergi!’. Este trans. *vă!* ‘geht!’, cu formele *vați, vareți* ‘geht’ (< lat. *vadit, vade, vadite* < *vadere*); în *Vă, derept aceaea, și adună într-una bărbații lu Izdrail* (Ex., 3, 16); *Zise Ietro lui: <<Vă cu pace!>>* (Ex., 4, 18); *Vă înaintea lui Moisi în pustie!* (Ex., 4, 27); *Vă la faraon, măne demăneață!* (Ex., 7, 15).

6.13.2. Verbul *a zice* are la imperativ forma *zi!* (și *dzi!*): *Zi, iară aceasta în aceaea dzi feciorilor tăi* (Ex., 13, 8). Verbul *a duce* are la imperativ formele: *du*, în *Du pre mine afară den cest pămînt* (Gn., 49, 30); *Du-te denainte-m și te ferește cum [= ca] mai mult fața mea să nu vedzi* (Ex., 10, 28); *Duceți-vă înaintea*

mea (Gn., 32, 16). Verbul *a aduce* are la imperativ formele *adu!* și *adă!*, apoi *aduceți!*, în: **Adu mie 2 iezii buni!** (Gn., 27, 9); **Adă înainte feciorii lui încă, și-i îmbracă ei în veșminte** (Ex., 29, 9); **Păsați și aduceți voi iuvo veți găsi** (Ex., 5, 11). Verbul *a face* are la imperativ formele: *fă!*, *facă!*, *faceți*, în contextele: **Scoală-te și fă noao domnezei cine [= care] să ne îmble înainte** (Ex., 32, 1); **Toată adunarea feciorilor lu Izdrail facă aceasta** (Ex., 12, 47); **Când faraon aceasta va fi dzicînd voao: «Faceți ciude!»** (Ex., 7, 9). Verbul *a da* are la imperativ formele *dă!* și *de!* ‘dă’, în: **Dă-mi să beau!** (Gr., 24, 45); varianta *de!* ‘dă’ (*dea!*) este prezentă în **De Domnul Dumnezeu... și alt fecior** (Gn., 30, 24). Verbul *a veni* cunoaște la imperativ forma terminată în *-o*, **Vino sus! Pasă, și te du în gios, vino sus tu și Aron cu tine** (Ex., 19, 24). Verbul *a fi* are la imperativ, pers. a II-a, forma *fii!*, în **Fii milostiv greșalelor și păcatelor noastre!** (Ex., 34, 9); și *fie!*, în **Fie lumină! Și fu lumină** (Gn., 1, 3); și: **Sfinți fiți că eu sfinți sânt** (PO, 8/24).

6.13.3. Imperativul negativ sau prohibitiv, cu finalele *-areți*, *-ereți*, *-ireți*, se întîlnește în: **Și nu căștigareți pre hrana casei voastre** (Gn., 45, 20; sensul este ‘a se îngriji’, ‘a se gândi’); **Nu vă întristareți și nu cugetareți aceea** (Gn., 45, 5); **Nu dareți pleave lor pre facerea cărămidei!** (Ex., 5, 7); **Den oasele lui nice unul nu dzdrobireți!** (Ex., 12, 45); **Nice un lucru nu facereți într-însele!** (Ex., 12, 16); **Nu împușinareți numărul de dzi în facere cărămidelor!** (Ex., 5, 19); **Și cetiți și nu judecareți!** (PO, 10/19-20); **Cînd veți merge afară nu meargereți deșerti!** (Ex., 3, 21); **Nici mai micșurareți!** (Ex., 5, 8); **Nu vă prigonirăți pre cale!** (Gn., 45, 24); **Nu vă teamereți!** (Gn., 19, 21); **Nu mă țineareți!** (Gn., 24, 56); **Nu-i vărsareți sângele, ce-l aruncați în fântîna veache!** (Gn., 37, 22); **Nu venireți înaintea mea!** (Gn., 13, 5); **Vădua și săracul nu-i obidireți** (Ex., 22, 22).

6.13.4. Din numeroasele ocurențe ale formelor de imperativ prohibitiv mai reținem, spre exemplificare, cîteva contexte: **Nu te apropia, descultă-ți încălțămintele tale den picioarele tale!** (Ex., 3, 5); **Legătură să nu face nice cu ei, nice cu dzeii lor!** (Ex., 23, 32); **Doamne, nu te mânia!** (Gn., 18, 30); **Venitul de laturi și năimnicul nu mănînce dentr-însul** (Ex., 12, 45); **Nu omori!** (Ex., 20, 13); **Nu sugușa pre el!** ‘a strînge de gît’, ‘a sugruma’, ‘a constrînge cu asprime’ (Ex., 22, 25); **Nu viiadze!** ‘să nu trăiască’ (Ex., 19, 13).

6.13.5. O construcție specială, alcătuită din conjuncția *și* + imperativul (uneori apare și forma de conjunctiv prezent, sg. și pl. a verbului de conjugat) a fost sesizată și explicată de mine ca fiind un calc gramatical după limba greacă, în studiile lingvistice care însoțesc textul primelor cinci cărți ale Vechiului Testament (vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 79, **II.6.9.1.**; ST.L.EX., p. 24, **II.8.9.1.**). Construcția se întîlnește și în textul PO, unde a putut fi preluată din varianta maghiară a celor două cărți, *Facerea și Ieșirea*. Urmează cîteva exemple: **Și adune într-una de toată hrana celor ani buni vinetori** (Gn., 41, 35); **Și arate seamne** (Gn., 1, 14); **Și-ți dea ție blagoslovenia lu Avraam** (Gn., 28, 4); **Și despartă dzua și noaptea** (Gn., 1, 14); **Și facă mie un loc sfînt** (Ex., 25, 8); **Și fie robul lui** (Ex., 21, 6); **Și înfige acesta pre patru stîlpi** (Ex., 26, 32); **Și lasă lor ‘poruncește’** (Gn., 45, 19); **Și-l punie la stîlpii ușiei și-i pătrundă ureachea lui cu o sulă și fie robul lui până va fi** (Ex., 21, 6); **Și poarte giudecățile fiilor lui Israil în pieptul său** (Ex., 28, 30); **Și-l punie șa stîlpii ușiei** (Ex., 21, 6); **Și-și speale veșmintele sale** (Ex., 19, 10); **Și-l ține cum să fie viptul în Eghipt** (Gn., 41, 36).

6.13.6. Textul PO este plin de fragmente de vorbire directă: porunci, îndemnuri, rugăminți, invocație, toate exprimate și prin forme ale modului imperativ: **Adunați-vă într-una!** (Gn., 49, 1; *într-una* ‘la un loc’, ‘împreună’); **Împlețiți-vă mînule cu cenușe!** (Ex., 9, 8); **Moise arunce aceea [cenușa den cuptoriu] sus în ceriu!** (Ex., 9, 8); **Bagă apă în el (= spălătoriu)!** (Ex., 30, 18); **Acmu... caute faraon un om înțelept și mîndru!** (Gn., 41, 33; *mîndru* ‘iscusit’); **Lase pre ei slobodzi!** (Ex., 21, 27); **Leapădă... de pre tine podoaba ta!** (Ex., 35, 5); **Ia sus cest poroboc și-l ține mie!** (Ex., 2, 9); **În șase dzile lucreadză!** (Ex., 34, 21); **Schimbați-vă și veșmintele voastre!** (Gn., 35, 2); **Lepădați de la voi domnezeii striini** (Gn., 35, 2); **Scoală-te și fă noao domnezei!** (Ex., 32, 1); **Și stă cu mine în vîrful muntelui** (Ex., 34, 2); **Turnați-vă la casa slugiei voastre și mănêț acolea** (Gn., 19, 2); **Adaogefi la mine zeastrea și ceareți darure!** (Gn., 34, 12; **АДАВУЩЕЦИ**); **Creasteți și... împleți apele mării!** (Gn., 1, 22); **Fă și... doao verigi... și le direage eale pre doo margine a efodului!** (Ex., 28, 27); **Încinge și Aron și feciorii lui cu brînele!** (Ex., 29, 9); **Și pochiolatele leagă-le pre cap** (Ex., 29, 9); **Tocmeaște sus... și înfige sus dverul pre ușa pridvorului** (Ex., 40, 8); **Purceade... și voiu fi în gura ta și voiu învăța pre tine ce vei grăi** (Ex., 4, 12); **Treaceți decinde pren tabără** (Ex., 32, 27); **Tremeateți afară tot omul de icea!** (Gn., 45, 1); **Curăteaste oltariu... și-l unge!** (Ex., 29, 36); **Rogu-te, desparti-te de la mine** (Gn., 13, 9); **Domniți... pre pasările ceriului** (Gn., 1, 28); **Gonește pre acea slujnică!** (Gn., 21, 10); **Grăbeaște-te și meastecă trei măsurii de făină de jemle și coace pâine!** (Gn., 18, 6); **Întră la faraon și grăiaște cătră el!** (Ex., 19, 1); **Și ia îmbrăcămintele și învești pre Aron** (Ex., 29, 5); **Măntuiaște viața ta și nu căuta înapoi... ce în deal măntuiaște pre tine!** (Gn., 19, 17); **Păziți simbăta mea!** (Ex., 31, 13); **Sfînteaste eale!** (Ex., 30, 29); **Și sleiaște patru belciuge!** (Ex., 25, 12); **Slobodzi cu mine porobocul!** (Gn., 43, 8); **Socotiți această dzi în semințe voastre cu țiitură de vecie!** (Ex., 12, 17; *a socoti* ‘a păstra’, ‘a păzi’, ‘a ‘griji’); **Și luați și den sângele**

lui și **stropiți** cu el stîlpul uşiei casei amîndoi! (Ex., 12, 7); *Ce bodzii lor z<d>robeaște și chipurile lor să frîngi!* (Ex., 23, 24).

MODUL INFINITIV

6.14.0. Infinitivul scurt apare în construcții care concurează cu cele alcătuite din prezentul conjunctivului, cu morfemul *să*. Construcțiile cu infinitivul sînt însă mult mai numeroase: *Că den fântîină obiceiul era a adăpă oile* (Gn., 29, 2; astăzi: *să adape*); *Așa mare păcat ai vrut pe mine... a aduce* (Gn., 20, 9; astăzi: *să aduci*); *Popii... carii vor cătră Domnul a se apropia* (Ex., 19, 22); *Și de-acia se vor încinde a arde clăile* (Ex., 22, 6); *Și-m va fi mie a mă ascunde de la fața ta* (Gn., 4, 14; azi: *să mă ascund*); *Și deade lui a bea* (Gn., 24, 18; *să bea*); *Dup-aceea ședzu gios nărodul a mânca și a bea și se sculă a giuca* (Ex., 32, 6); *Începu a cerca* ‘a căuta’ (Gn., 44, 12); *Feace-se a culca cămelele sara... când muierilor iaste obiceiul a ieși a scoate apă* (Gn., 24, 11); *Ieșiră afară a culeage* (Ex., 16, 27); *Mearseră... feciorii lu Izdrail a cumpăra* (Gn., 42, 5); *Să nu o va vrea tatăl ei a o da aceluia* (Ex., 22, 17); *Lui Domezeu se cade a dezlega* (Gn., 40, 8); *Eram veniți gios... a cumpăra grău* (Gn., 43, 20); *Au început aceasta a face* (Gn., 11, 6); *Să nu vei vrea a le ierta* (Ex., 32, 32); *Și-mi va da pâine a mânca și veșminte a mă îmbrăca* (Gn., 28, 20); *Vineră a împlea apă* (Ex., 2, 16); *Cu el mersease în sus a îngrupa pre tată-său* (Gn., 50, 14); *Cum ați cutezat face aceasta?* (Gn., 44, 15); *Om... cum eu sânt va ști înțeleage?* (Gn., 44, 15; azi: *să înțeleagă*); *Să nu-i lași ei în pămîntul tău a lăcui* (Ex., 23, 33); *Prinse a mearge după gloată* (Ex., 14, 19); *Nu-i vream încă a mîna acasă oile* (Gn., 29); *Tu-l lasă a odihni* (Ex., 23, 11); *Va da a paște asin* (Ex., 22, 10); *Va veni a scoate apă* (Gn., 24, 43); *Mai bine era a sluji lor* (Ex., 14, 12); *Cuvine-se a ști* (Ex., 35, 10); *Muierea fărîmătoare nu o lăsa a trăi* (Ex., 22, 18); *Mearse sus a tunde oile sale* (Gn., 38, 12); *De-acia mai vartos începură a-l urî* (Gn., 37, 5); *Nu vreți a țenea poruncile mele* (Ex., 16, 28); *Preuții și nărodul să nu treacă prespre hotar a veni sus la Domnul* (Ex., 19, 24); *Și slobodzi un corb a zbură* (Gn., 8, 7). După verbul *a putea*, urmează, de regulă, o formă scurtă de infinitiv, fără *a*: *Voiu pute ascunde* (Gn., 18, 17); *Să ară putea custă* (Gn., 17, 18); *Ară putea întra la noi* ‘a face amor’, ‘a se culca’ (Gn., 19, 31); *Nu se putu ținea* (Gn., 45, 1); *Ce putem dzice?* (Gn., 44, 16); *Să-l poată purta* (Ex., 37, 27); *Au ce putem grăi?* (Gn., 44, 16); *Frații săi nu putea răspunde* (Gn., 45, 3); *Poți-le număra?* (Gn., 15, 5).

6.14.1. Forma lungă a infinitivului, precedată de *de*, *de-a*, *pre*, *înspre*, a cunoscut un proces de substantivare, păstrîndu-se, însă, în unele cazuri, valoarea verbală. Textul PO conține destul de multe ocurențe ale acestui fenomen gramatical. Astfel, infinitivul lung este prezent în contextele care urmează: *Așa stătu nărodul de aducere darure* (Ex., 36, 6); *În șase dzile lucreadză, în a șaptea dzi tu rădzbună de-a ararea și de-a secerarea* (Ex., 34, 21; vb. *a rădzbuna* ‘a înceta’, ‘a termina cu’; cf. și subst. *răzbun* ‘odihnă’, ‘răgaz’); *Domnul, iară după ca obîrși de-a beseduirea cu Moisi în muntele Sinaiului* (Ex., 31, 18); *Descălecară în Rahidim, acolo n-avea nărodul apă de-a bearea* (Ex., 17, 1); *Aduseră tot, și bărbații și muierile căroră pre dare bună voie avea* (Ex., 35, 22); *Și lăsă de-a grăirea cu el* (Gn., 17, 22; *a lăsa* ‘a înceta’, ‘a întrerupe’); *Osul cliciului în luptare scrinti-se* (Gn., 32, 25); *Acealea carele-s de-a mîncarea tuturor sufletelor* (Ex., 12, 16); *În toate meargirele lor* (Ex., 40, 38); *Iale au mîndrie de-a moșirea și mainte de ce venim la eale nasc* (Ex., 1, 19); *Când văzu Liia cum că era stătută de-a nașterea* (Gn., 30, 9); *Pre atăta cum de-a numărarea stătură* (Gn., 41, 49); *Să nu altă i se va tămpla vro perire* (Gn., 42, 4); *Pietri scumpe de-a podobirea efordul și hojenul* (Ex., 35, 27); *Ce umerele sale le plecă de-a purtarea povară* (Gn., 49, 15); *Când au venit vreamă de-a slobodzirea* (Gn., 31, 10; ‘a zămisli’, ‘a concepe’); *Și apă de-a spălarea picioarele aceluia* (Gn., 24, 32); *Fă și luotoriu de muc și vase de-al stingerea den curat aur* (Ex., 25, 38); *Și cum [= ca] teamerea lui înaintea ochilor voștri să fie* (Ex., 20, 20); *Că lu faraon dzidiră ceaste orașe, Fitomul și Romoșișe, de-a ținearea corturilor* (Ex., 1, 11); *Și un riu iase den locul dulceței spre udare raiului* (Gn., 2, 110); *Mearge-voiu și voiu vedea ceastă vedeare mare* (Ex., 3, 3); *Din vreamă sa aduseră darure* (Ex., 35, 29).

MODUL PARTICIPIU

6.15.0. Formele înglobate în această parte de vorbire pot fi văzute în construcțiile perifrastice de la unele timpuri și moduri. Vezi mai sus: **II.6.7.0.-6.7.1.**; **II.6.8.1.**, **6.8.2.**; **II.6.12.3**, **6.12.4.**

MODUL GERUNZIU

6.16.0. Forma de gerunziu este prezentă în unele construcții perifrastice și în construcțiile intensive. Vezi mai sus, **II.6.4.8.**; **II.6.5.3.**; **II.6.8.1.**; **II.6.12.1.**; **II.6.12.1.**, **II.6.12.2.**

6.16.1. Consemnăm câteva forme de gerunziu cu iotacizarea consoanei $d + i > dz$, z : **Audzind**, iară, *Isus Navin vreava oamenilor* (Ex., 32, 17); **Cădzînd** la pămînt (Gn., 37, 10); **Purcedzînd** afară din Rafidim (Gn., 19, 2); **Vădzînd**, iară, *faraon că au stătut ploaia și grindinea și tuneturele* (Ex., 9, 34).

6.16.2. Forma de gerunziu a verbului *a lua* este *luund* (Gn., 24, 61; 40, 11; Ex., 29, 7); forma *luond* este prezentă în Ex., 29, 21.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *aicea* (*icea*) (< *ici* < lat. *hicce*, cu *a-* și *-a* adăugate mai târziu) indică primul loc, mai apropiat, corespunzînd persoanei întîi. Pentru un loc mai apropiat, corespunzînd persoanei a doua, există adverbele *acii(a)* sau *acolea*, pe locul al doilea; iar pentru locul mai îndepărtat apare adv. (*a*)*coló*, corespunzînd persoanei a treia. Cf. sistemul tripartit latinesc *hic – ibi – illic*; fr. *ici – là – là bas*; germ. *hier – da – dort* (TRDW, s.v. *acolea*).

7.1.1. Adverbul *aicea* este prezent în numeroase ocurențe dintre care cităm: *Și răspunse: Iată-mă aicea* (Ex., 3, 4); *De aicea se încep cărțile prorocilor mari* (PO, 3/7); varianta *icea* se întîlnește în contexte ca: **De icea** *chiamă-se acel oraș Verjava* (Gn., 26, 33); *Rămîneți icea până noi iară îndărăpt vom veni* (Ex., 24, 14); varianta *acicea* (< lat. *ecce-*, *eccum-* + *hicce*), precedat de *de*, a devenit *de-acice* > **decice*; *de-* fiind înlăturat, a apărut varianta *cice(a)*, în: *Aceaea păru mie, doară nu e frica lui Domnezeu cicea în acest loc* (Gn., 20, 11).

7.1.2. Pentru poziția a doua se folosesc formele *acii(a)* (< lat. *eccum* + (*i*)*llīc* sau *-(i)llāc*) și *acolea* (< lat. *eccum* *-(i)llāc*): **Pasă, de-acii!** (Gn., 19, 9); *Să va fi domnu-său acciia* (Ex., 22, 15). Cu particula *-și* se formează adv. *aciiashi* ‘acolo’, în: *Și aciiashi întinse cortul și feace un oltariu* (Gn., 33, 20); adv. *acolea* este atestat în *Măneți acolea, să vă spele picioarele voastre* (Gn., 19, 2).

7.1.3. Adverbul de departare *acolo* cunoaște un număr mare de atestări: *Mearse în cămară și acoló plînse* (Gn., 43, 30).

7.2.0. Adverbul *acum* (< lat. *eccum-modo*), admis în limba literară actuală, nu este atestat în textul PO, pe cînd varianta *acmu* (< lat. *eccum-mó(do)* sau *-mó(do)hūc*), din care provine varianta *amu*, este atestată în numeroase ocurențe (vezi BB 2001-2002, I, p. LV, **II.7.2.0.**). Exemple pentru *acmu*: *Dă-mi pace acmu mie* (Ex., 32, 10); *De acmu până în vecie* (Gn., 9, 12); exemple pentru *amu*: *Iaca amu acmu vor ceare sîngele de pre noi* (Gn., 42, 22); *Amu vei vedea ce voi face cu faraon* (Ex., 6, 1); *Inul, amu, înfluriia*; de multe ori, *amu* este un element de legătură între o întîmplare și altă întîmplare; alteori este o conjuncție cu sensul ‘deci’.

7.3.0. Adverbul *abiia* ‘de foarte puțin timp’, ‘tocmai’, în *Iacov abiia era ieșit afară* (Gn., 27, 30).

7.4.0. Adverbul *adecă* ‘iată’, ‘iaca’, ‘și anume’ este prezent în: *Demăneața, iară, adecă, iaca, Liia* (Gn., 29, 25).

7.5.0. Adverbul *adevăr* ‘cu adevărat’, în: **Adevăr** *Domnul iaste în cest loc și eu n-am știut* (Gn., 28, 16).

7.6.0. Adverbul *afară*, în expr. *a aduce afară*, în: **Aduseră afară** *broaștele pe pămîntul Eghiptului* (Ex., 8, 7).

7.7.0. Adverbul *aiminteri*, variantă a lui *altminteri* ‘altfel’, ‘în alt chip’, în: *Că nu vădzui aimintri obrazul tău* (Gn., 33, 10).

7.8.0. Adverbul *ainte* (< lat. *ab ante*) este atestat de câteva ori în PO cu sensul ‘înainte’: *Și-i va fi naște ainte de vream* (Ex., 21, 22); *Încă ainte de-aceaea* (Ex., 1, 5). Cu adverbul mai s-a format varianta *mainte*, atestată în contextul: *Scrie mainte sama și numărul fiilor lu Israil și al leviteanilor* (PO, 5/6); **Mainte** *de cât voi muri* (Gn., 27, 4); cu *în-* se formează varianta *nainte(a)*, prezentă în: **Naintea** *ușei păcatul tău va fi?* (Gn., 4, 7).

7.9.0. Adverbul *aiurea*, cu varianta *aiurile*, se întîlnește în contextele *Ceteaște și aiurea* (PO, 7/22-23); *Caută la Ishod... și aiurile* (PO, 6/20-21).

7.10.0. Adverbul (și adj.) *aseaminea* ‘la fel’, ‘tot așa’, ‘asemenea’ apare în: *Cepleaște ție doao table de piatră, aseaminea cătră ceale den primă* (Ex., 34, 1). Sînt prezente și variantele *aseamina* (Gn., 2, 20); *aseaminile* (Ex., 9, 14); *aseaminilea* (Ex., 8, 7).

7.11.0. Adverbul *astară* ‘diseară’, ‘astă seară’ este atestat în: **Astară** *veți ști cum [= că] Domnnul v-au scos den țara Eghiptului* (Ex., 16, 6).

7.12.0. Adverbul *astădzi*, în *Da mie, dară, încă astădzi nașterea ta dentiiu* (Gn., 25, 31).

7.13.0. Adverbul *ași* (< *ac* + *sīc*) ‘astfel’, ‘în felul acesta’, apare în contextele: *Să veri face bine lua-veri plată, e să rău ași naintea ușei păcatul tău va fi* (Gn., 4, 7); *Iosie ași feace cum Moisi lui dzise* (Ex., 17, 10).

7.14.0. Adverbul *așiși* ‘îndată’, ‘imediat’, ‘pe loc’ (< *ași* + *și*) se întâlnește în exemple ca: *Avraam așiși căzu pre obrazul lui* (Gn., 17, 3); *Și tocma așiși blagoslovi el* (Gn., 32, 29); *Și așiși-i scoaseră dinaintea lu faraon* (Ex., 10, 11).

7.15.0. Adverbul *așjidere*, -a ‘tot așa’, ‘la fel’, ‘asemenea’ (< *ași* = așa + vsl. [tako]žde + re + a) este prezent în: *Așjidere să facu cu însu* (Ex., 21, 31); *Așjiderea den pasările ceriului câte șapte... bărbătuși și muieruși* (Gn., 7, 3).

7.16.0. Adverbul *atătînd* ‘tot’, ‘atît de’, ‘tot atît cît’, ‘la fel de’ (< lat. *eccum-tantus*, -a, -um > *acutînt* (> *ahîntu* > *tot atînt* > *tot atît*), în *Oltariu... fă... de 5 coți în lung atătînt și de lat* (Ex., 27, 1).

7.17.0. Adverbul *atunce* ‘în vremea aceea’ (< **ad-tuncce*), în *Atunce pomeni-voiu de legătura mea* (Gn., 9, 15); *Nu voiu mânca până atunce până când lucrul meu nu-l voiu isprăvi* (Gn., 24, 33).

7.18.0. Adverbul *au* (< lat. *aut*), folosit în propoziții interogative, exprimă mirarea că cel întrebat consideră ca adevărat conținutul propoziției interogative (TRDW, s.v.); este însoțit de *doară* sau de nu: *au doară, au nu: Au nu-i destul cum ai luat domnu-mieu, ce încă veri să iai și mandragora a feciorului meu?* (Gn., 30, 15); *Au numai o blagoslovenie ai, drag tată?* (Gn., 27, 38); *Au doară nu era gropnițe în Eghipt?* (Ex., 14, 11).

7.19.0. Adverbul *ba* ‘nu’ este prezent în: *Ce ei ziseră: “Ba”* (Gn., 19, 2); *Ba, ce pre aceea ați venit, cum să vedeți unde e țara mai netare* (Gn., 42, 12).

7.20.0. Adverbul *curînd* ‘îndată’, ‘imediat’, ‘numaidecît’, ‘repede’, în: *Și prea curînd slobodzi veadra pre mână și deade lui a bea* (Gn., 24, 18); *E ea prea curînd luă veadra de pre umăr și dzise: Bea!* (Gn., 24, 46). Și variantele: *curund, curundu, curându*.

7.21.0. Locuțiunea adverbială *cu adevăr* ‘într-adevăr’, ‘cu adevărat’, în: *Cu adevăr am vădzut pre cela ce după mine căuta* (Gn., 16, 13).

7.22.0. Locuțiunea adverbială *cu dinioară* ‘o singură dată’, ‘o dată’, în: *Vădzură... amîndoi vise întru aceea noapte cu dinioară și păharnicul și cocătoriu craiului den Eghipt* (Gn., 40, 5).

7.23.0. Adverbul *ca* (< lat. *quam*) ‘la fel cu’, ‘cum’, ‘precum’, în *Și vineră lăcustele... fără de număr, ca carile înainte de acelea vremi n-au fost* (Ex., 10, 14).

7.24.0. Adverbul interogativ *că ce?* ‘de ce?’, confundat adesea cu conj. *căce, căci*, este prezent în nenumărate ocurențe: *Că ce ați adus pre noi cum [= ca] în ceastă pustie să omoriți ceastă mulțime de foame* (Ex., 16, 3); *Că ce ai zis că ți-e soră?* (Gn., 26, 9).

7.25.0. Adverbul *chiar* ‘clar’, ‘limpede’ în: *Moisi grăia și Domnedzeu chiaru-i răspundea lui* (Ex., 19, 19).

7.26.0. Adverbul *cătelin* ‘încet’, ‘încetșor’, ‘lin’ (< *cîte* + *lin*) este caracteristic pentru unele graiuri populare din Transilvania, Crișana și Maramureș (*kítilin, cîtigan*). În PO, adv. apare în contextul: *Eu încă cătelin merge-voiu după el* (Gn., 33, 14); *Cătelin, cătelin voiu goni ei înaintea ta* (Ex., 23, 30).

7.27.0. Adverbul *dară* ‘deci’, ‘așadar’, ‘prin urmare’ (< lat. *de vero*) în: *Dară, să nu va vrea să vie muiarea cu mine* (Gn., 24, 5); *Dă mie, dară, încă astăzi nașterea ta dentîiu* (Gn., 25, 31).

7.28.0. Adverbul *de* ‘decît’ apare în *Mai tari de noi* (Ex., 1, 9); *Mai mare-i de toți domnedzeii* (Ex., 18, 11).

7.29.0. Adverbul *de-acia* ‘apoi’, în: *Și de-acia se vor încinde a arde clăile* (Ex., 22, 6); *De-acia mai virtos începură a-l urî* (Gn., 37, 5; și variantele de *acia, de-acia*).

7.30.0. Locuțiunea adverbială *cu de-adîns* ‘cu intenție’, ‘anume’, ‘cu hotărîre’, ‘negreșit’ în *Aceaea arată cum Domnedzeau cu de-adîns și curînd va face* (Gn., 41, 32).

7.31.0. Locuțiunea adverbială *de-a firea* ‘într-adevăr’, ‘cu adevărat’, în: *De-a firea pămînt și cenușă sânt* (Gn., 18, 27).

7.32.0. Adverbul *aicea*, cu varianta *de-aicea*, este prezentă în contextul: *Duseră-se de aicea, audziiu de-a firea cum aceasta zicea* (Gn., 37, 17).

7.33.0. Adverbul *decinde* ‘dincolo’, ‘de cealaltă parte’ (< lat. *de-ecc* + *inde*) este prezent în: *Treceți decinde pren tabără* (Ex., 32, 27); *Și altă prăjină pren mijlocul scîndurilor petrecu decinde de pre un cap pre altul* (Ex., 36, 33).

7.34.0. Locuțiunea adverbială *de fățis* ‘de față’ și expr. *față fățiș* ‘în față’ sînt atestate în contextele: *Pre Domnedzeu față-fățiși am văzut* (Gn., 32, 30); *Domnul, iară, față-fățiși grăia cu Moisi* (Ex., 33, 11); *Înaintea tuturor acelora carii era de fățis* (Gn., 45, 1); *Iuo fățișu voiu fi cu voi* (Ex., 29, 42).

7.35.0. Locuțiunea adverbială *den giur împregiur* apare în *Și o poleiaște cu aur curat, și den giur împregiur cunună de aur fă pre ea, și beartă den giur împregiur* (Ex., 25, 24).

7.36.0. Locuțiunea adverbială *de pripă* ‘îndată’, ‘imediat’, ‘repede’, ‘iute’, în: *De pripă pre voi voiu merge și vă voiu piiarde* (Ex., 33, 5).

7.37.0. Adverbul *depreună* ‘împreună’, ‘la un loc’, ‘laolaltă’, în: *Să ungi și Aron cu feciorii săi depreună* (Ex., 30, 30).

7.38.0. Adverbul *desupra* ‘deasupra’, ‘pe lângă’; (V. Pamfil) magh. *fölötte* ‘extrem de...’, ‘foarte’, ‘în cel mai înalt grad’, în contextele: *Mearse la Izmail și desupra muierile lui, luo și pre Mahala* (Gn., 28, 9); *Și fă desupra pre ea... cunună de aur* (Ex., 25, 11).

7.39.0. Locuțiunea adverbială (*de*) *usebi* ‘separat’, ‘despărțit’, în: *Ei puseră lui de usebi..., fraților lui încă usebi și eghiptenilor încă usebi* (43, 32).

7.40.0. Locuțiunea adverbială *de vreme* ‘de timpuriu’, în: *Încă prea de vreme iaste și nu-i vreme încă a mîna acasă oile* (Gn., 29, 7).

7.41.0. Adverbul *dinioară* ‘o dată’, ‘o singură dată’, în: *Dinioară să fie într-un an* (Ex., 30, 10).

7.42.0. Locuțiunea adverbială *dins-de-demîneață* ‘în zori de zi’, ‘foarte de dimineață’, în: *Dins-de-demîneață sculă-se Iacov* (Gn., 38, 18).

7.43.0. Adverbul *doară* ‘de sigur’, ‘cum se știe’, ‘poate’, ‘decît numai’, ‘afară de’ (< lat. *de*volat* < *velit* sau din *de-oară* < lat. *hora* ‘fois’) este prezent în: *Veniți... să-i călcăm pre ei, că doară se vor înmulți* (Ex., 1, 10).

7.44.0. Locuțiunea adverbială *dup-aceea* ‘apoi’ este atestată în: *Dzise dup-aceea* (Ex., 33, 20).

7.45.0. Locuțiunea adverbială *de fiete*, din expr. *a lua de fiete numele Domnului* ‘a lua numele Domnului în deșert’, în: *Numele Domnului Dumnedzeului tău în deșert să nu-l iai, că nu va lăsa Domnul nevinovat pre acela cine numele lui de fiete-l ia!*; expr. *a lua în deșert numele Domnului* se găsește în BB, în ms. 45, în ms. 4389 și în *Biblia 1975* și în alte versiuni românești ale Bibliei; *fiete* este alcătuit din *fie-*, un element de compoziție în legătură cu un pronume (DA, s.v.) + *fie-și-ce* > *fiește* > *fi(e)te*; TRDW, s.v.: cu *te* neclarificat.

7.46.0. Adverbul *furiși* ‘pe ascuns’ este prezent în: *Furiși m-au adus aicea* (Gn., 40, 15).

7.47.0. Adverbul *gios*, în expr. *a merge gios* ‘a merge în Egipt’; Canaanul are o altitudine mai mare decît Egiptul; *Nu te teame a merge în gios în Egiptet* (Gn., 46, 3).

7.48.0. Adverbul *iuo* ‘unde’ (< lat. **ūbi*), este prezent în mai multe ocurențe: *Iuo iaste acel om?* (Ex., 2, 20); *Aduceți voi iuo veți găsi* (Ex., 5, 11).

7.49.0. Adverbul și prepoziția *împrotivă* ‘față în față’, ‘în față’, ‘vizavi’ (< *în* + *potrivă* < vsl. *protivŭ* ‘contra’) sînt întîlnite în: *Sosiră în pustia Sinaei și îmblară tabăra acolo împrotiva muntelui* (Ex., 19, 2); *Feaceră și alte doo verigi de aur și le puse una împrotiva alțiia* (Ex., 39, 20).

7.50.0. Adverbul *înainte* (< lat. *in ab ante*) este prezent în exemplul: *Cine e acel om care înainte-ne vine în câmp* (Gn., 24, 65).

7.51.0. Locuțiunea adverbială (și prepozițională) *în aleanul cuiva* ‘împotriva’, ‘contra’ se întîlnește în textul studiat în exemple ca: *În aleanul nostru* (Ex., 16, 7); *În aleanul priatnicului tău* (Ex., 20, 16); *Au putem sta de-a aleanul voiei lui Dumnedzeu?* (Gn., 50, 19).

7.52.0. Adverbul *încă* ‘în plus’, ‘pe deasupra’, ‘de asemenea’, ‘chiar’, ‘și acum’, ‘în continuare’, în contexte ca: *Încă făcu un fecior* (Gn., 4, 26); *Lot încă mearse cu el* (Gn., 12, 4); *Blagoslovenia încă mi-au luat* (Gn., 27, 36); *Fiiul tău dentăniu născut încă-l dă mie* (Ex., 22, 30).

7.53.0. Adverbul interogativ *încătruo* ‘încotro?’, ‘în ce direcție?’ (< lat. *in-contra-ubi*) este atestat în *Oare-încătruu veri mearge?* (Gn., 28, 15); *Încătruo mergi?* (Gn., 32, 17).

7.54.0. Locuțiunea adverbială *în ce chip* ‘în ce fel’, ‘așa cum’, ‘după cum’, în: *Și în ce chip noao dezleagă, așa fu* (Gn., 41, 13).

7.55.0. Adverbul *încoace* ‘înspre mine’, ‘în direcția mea’, în *Vom îmbla încoace și încolo* (Gn., 49, 22).

7.56.0. Adverbul *îndărăpt* ‘în spate’, ‘în urmă’, ‘înapoi’, în contextul: *Și Domnul marea îndărăpt întoarse pre ei* (Ex., 15, 19; și varianta *înderăt*, Gn., 9, 23).

7.57.0. Adverbul *înlăuntru* cunoaște în PO următoarele variante: **a)** *lăuntru*, în: *Fură duși lăuntru în casa lui Iosif* (Gn., 43, 18); **b)** *înlăuntru*, în: *Și duse înlăuntru la Iacov* (Gn., 29, 23); **c)** *lăuntru*, în *Și fu cum acesta trase-i lăuntru mîna* (Ex., 25, 11); **d)** *lontru*, în: *Duse lontru lada în cort* (Ex., 40, 2; și: *lontrul*, Ex. 26, 33); **e)** *lountru*, în: *Oaminii casei lountru-i chemă* (Gn., 39, 14); **f)** *denlontru*, în: *Denlontru de cătră efod* (Ex., 39, 19); **g)** *denlăuntru*, în: *O poleiaște... și denafară și denlăuntru* (Ex., 25, 11); pentru răspîndirea teritorială și etimologia diferitelor variante, vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 25-26, II.7.21.0., a)-d).

7.58.0. Locuțiunea adverbială *pe loc* ‘imediat’, ‘pe loc’, în contextul: *Acoló tocma în loc adurmi* (Gn., 28, 11).

7.59.0. Locuțiunea adverbială *într-aceasta* ‘între timp’, ‘în timpul acesta’, în: *Și într-acestea rădicîndu-și sus ochii văzură cum o gloată de izmailteani veniia den Ghiliad* (Gn., 37, 25).

7.60.0. Locuțiunea adverbială *într-una* ‘împreună’, ‘la un loc’, ‘mereu’, ‘permanent’, ‘complet’, ‘în totalitate’, în: *Și tot lemnul aceluî ținut frîmse-l într-una* (Ex., 9, 25; *lemn* ‘copac’, ‘arbore’); *Chiemă într-una toți bătrîni* (Ex., 12, 21).

7.61.0. Locuțiunea adverbială *mai mult* ‘altădată’, ‘încă’, în: *Să fratele vostru cel mai mic gios cu voi nu va veni înaintea mea, mai mult să nu veniți* (Gn., 44, 23; *gios* = Egipt).

7.62.0. Adverbul *mîine* (< lat. *mane*) este prezent în varianta *măne*, cu *-ă-* netrecut la *-î-*, *-îi-*; și loc. adv. *măne dzi* ‘a doua zi’ (Ex., 9, 6); *Măne* *voiu aduce lăcuste* (Ex., 10, 4).

7.63.0. Adverbul *nicăiurilea* ‘nicăieri’, ‘nici într-un loc’, ‘în nici o parte’, în propozițiile negative, în contextul: *Nu era, iară, pre acel pămînt lat nicăiurilea păine* (Gn., 47, 13).

7.64.0. Adverbul (și conj.; și pron. negativ) *nici* (< lat. *neque*) cunoaște variantele: *nice*, în *Nice unul să înțeleagă beseada altuia* (Gn., 11, 7); *neci*, în: *Neci o sămînță n-ai dat* (Gn., 15, 3); *Derept aceaea nemică în aleanu-ți nu putem grăi, neci bine, neci rău* (Gn., 24, 50); *nece*, în: *Nu voiu lua nece o ață sau neci o legătură de dzgarbură* (Gn., 14, 23).

7.65.0. Locuțiunea adverbială *nicicînd* este atestată în contextul: *Și nicicînd dentr-însele afară să nu le ia* (Ex., 25, 15); și *Nici cînd noi iscoade n-am fost* (Gn., 42, 11); cf. și loc. adv. *nece cum, Nececum nu va fi așa* (< lat. *nēquāquam* ‘în nici un chip’, ‘întru nimic’, ‘deloc’ (Gn., 4, 15).

7.66.0. Adverbul (și pronumele negativ) *nimic*, este atestat mai ales în varianta *nemică* (< lat. *ne mica*): *Nemică să nu faceți lăngă mine* (Ex., 20, 22).

7.67.0. Adverbul *anume* ‘cu numele de’, ‘iată care’, ‘adică’ apare fără *a-*, în: *Eu nume am chemat Vesaleel* (Ex., 31, 2).

7.68.0. Locuțiunea adverbială *oare cum* ‘cum’, ‘așa cum’, ‘după cum’, în contextul: *Că oare cum au chemat Adam paserile ceriului așa li-e numele* (Gn., 2, 19).

7.69.0. Locuțiunea adverbială *oare unde* ‘undeva’, ‘oriunde’ este atestată în: *Că oare unde în ce loc voi orîndi pomeana numelui meu, acolo la tine voiu merge* (Ex., 20, 24).

7.70.0. Adverbul *odinioară* ‘o singură dată’, ‘o dată’, în: *Și mîngînetură să isprăvească Aaron odinioară într-un an* (Ex., 30, 10; *mîngînetură* ‘ispășire’, ‘iertare’).

7.71.0. Locuțiunea adverbială *pre atîta cum* [= că] ‘în asemenea măsură’, ‘așa de mult’, în: *Pre atîta cum de-a numărarea stătură, că nu-l putea număra* (Gn., 41, 49).

7.72.0. Adverbul *pretutindinea* ‘peste tot’ (cu etimologia nesigură) (< lat. *per tot unde* + *-re*) este prezent în contextul: *Deșchise Iosif jînișele de pretutindinea* (Gn., 41, 56); și variantele *tutindinea* (Gn., 41, 54); și *tutindinea* (Gn., 20, 16).

7.73.0. Adverbul *sus* ‘zona muntoasă a Izraelului, a Canaanului’, în: *Du sus această dihanie* (Ex., 33, 12; *dihanie* ‘totalitatea evreilor’; < vsl. *dyhanije* ‘răsuflare’); *Cînd tu vei merge sus în Ierusalim* (Ex., 34, 24).

7.74.0. Adverbul *tocma* ‘aidoma’, ‘la fel’; ‘precis’, ‘exact’; ‘deasemenea’, ‘numai’, ‘abia’, ‘chiar’ este prezent în numeroase ocurențe, fără *-i* (final) (< vsl. *tūkümü*); în: *Tocma într-o zi tăiară-se toți împregiur* (Gn., 17, 26).

7.75.0. Locuțiunea adverbială *tot deplin* ‘în întregime’, ‘complet’ este atestată în: *Feace și cel veșmînt larg de mătase supt efod tot deplin den mătase galbină* (Ex., 39, 22).

7.76.0. Locuțiunea adverbială *tot dentăiu-și* ‘de la început’ este prezentă în: *Tot dentăiu-și nu ș-am fost grăitoriu frumos... că grăiesc cu greață și am limbă grea* (Ex., 4, 10).

7.77.0. Adverbul *usebi* ‘aparte’, ‘separat’; ‘distins’, ‘diferit’, ‘deosebit’ < vsl. *osobī* ‘aparte’ apar în contextul: *Usebi-usebi pre toată lipsa* (Ex., 35, 24).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (< lat. *ad*) este prezentă în exemple ca: *Să tu de-a stînga veri merge, duce-mă-voiu eu de-a dreapta, sau să tu în a dreapta veri merge, eu în a stînga voiu merge* (Gn., 13, 9); prep. *a*, cu valoare de ‘la’, în: *Ce a oameni striini să nu fie slobod a o vinde* (Ex., 21, 8); [Moisi]... *a mînă aducînd ceale doao table ale adevăraturiei* (Ex., 34, 29); *Și-ți ia a mînă toiaagul tău* (Ex., 17, 5).

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *asupra de aceasta* ‘pe lăngă’, ‘în afară de’; ‘peste’, ‘de această’, în contextul: *Asupra de aceasta noi încă robii domnu-<no>stru vom fi* (Gn., 44, 9).

8.2.1. Locuțiunea prepozițională cu forma de plural a pronumelui și adjectivului demonstrativ este *asupra de-aceastea*, în: *Asupra de-aceastea vor împle casa ta... pîna în atîta cum altă ca aceasta n-au vădzut părinții voștri* (Ex., 10, 6); *Asupra de aceasta, Iosif văzu un vis* (Gn., 37, 5).

8.2.2. Forma de pron. demonstrativ-adjectival este prezentă în sintagma *asupra de-aceea*, în contextul: *Feaceră asupra de aceea și jirtvă dăriei de har feaceră* (Ex., 32, 6).

8.2.3. Locuțiunea prepozițională alcătuită din *asupra* + *de tot* se găsește în contextul: *Eu și nărodul tău să te lăudăm asupra de toate năroadele cine-s pre fața cestui pămînt* (Ex., 33, 16).

8.3.0. Prepoziția *cătră* ‘spre’, ‘înspre’, în: *Acela veni la el cătră seară* (Gn., 8, 11).

- 8.4.0.** Prepoziția *de* ‘după’, ‘de la’, ‘din cauză că’, în: [Iarba]... *care a rămas de grindine* (Ex., 10, 12).
- 8.5.0.** Locuțiunea prepozițională *dedesuptul* ‘sub’, ‘din jos’, în contextul: *Și feace 40 de talpe de argint dedesuptu-le* (Ex., 36, 24).
- 8.6.0.** Locuțiunea prepozițională *de la* ‘de’, în: *Despărți Dumnezeu lumina de la întunearec* (Gn., 1, 4).
- 8.7.0.** Prepoziția *denaintea* ‘din sau în locul aflat înaintea cuiva sau a ceva’, ‘din sau în fața cuiva sau a ceva’ (DEX, s.v.), apare în contextul: *Întoarse-se și ieși denaintea lu faraon* (Ex., 10, 6); *Să fugim denaintea lu Israil* (Ex., 14, 25); *Și Iacov blagoslovi pre faraon și vine afară dennaintea lui* (Gn., 47, 10).
- 8.8.0.** Prepoziția *entre* ‘dintre’, ‘care se află între’, ‘în mijlocul’ este prezentă în: *Ieseu luo muiare entre featele cananeilor* (Gn., 2); *Unul entre noi însă nu iaste* (Gn., 42, 13).
- 8.9.0.** Prepoziția *dentru* ‘dintru’, ‘din’, în: **Dentru** *rostul Domnului dzis și grăit* (PO, 2/7); *Și fu dentru seară și dentru demîneață, zua dentăniu* (Gn., 1, 5; vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 82, **II.8.1.0.**).
- 8.10.0.** Locuțiunea prepozițională *de pre* ‘despre’ se întâlnește în contextul: *Grăi lui de pre fântînă care era săpat* (Gn., 26, 32).
- 8.11.0.** Prepoziția *derept* ‘pentru’ apare și în locuțiuni conjuncționale, și adverbiale, în foarte numeroase ocurențe. Exemple: *Suflet să dea derept suflet; Ochiul derept ochiu dinte derept dinte, mână derept mână, picior derept picior* (Gn., 21, 23-24); *Patru oi derept o oaie* (Ex., 22, 1).
- 8.11.1.** Prepoziția *derept* ‘din cauză’, ‘pentru’ este atestată în: **Derept** *Sara muiarea lui Avraam* (Gn., 20, 18); *Blagoslovi-te-voiu și sămînța ta înmulți voiu derept Avra<a>m, sluga mea* (Gn., 26, 24).
- 8.11.2.** Locuțiunea prepozițională *în dereptul* + gen. ‘vizavi’, ‘(față) în față cu’, în: *Toți oamenii lui era în șesul Hiretolui, în dreptul Vasifonului* (Gn., 14, 9).
- 8.12.0.** Prepoziția *depre* ‘de’ în: *Pomenește... depre Isac și depre Israil* (Ex., 32, 13).
- 8.13.0.** Prepoziția *despre* ‘de’, ‘de pe’, în: *Pomenește-te despre A<a>vram..., despre slugile tale* (Ex., 32, 13); *Să ia broaștele despre mine și despre oaminiî miei* (Ex., 8, 8); *Și despre masa lui Iosif mîncările ducea pre masa acelora* (Ex., 43, 34); sensul ‘după’, *despre* e atestat în: *Să se chame despre numele mieu și despre numele tătîni-mieu* (Gn., 48, 16).
- 8.14.0.** Prepoziția *dinafara* + gen. se întâlnește în: *Și dinafara orașului, lângă o fântînă, feace-se a culca cămelele sara* (Gn., 24, 11).
- 8.15.0.** Prepoziția *în*, urmată de bilabialele *p* sau *b*, devine *îm*, în urma unui fenomen de acomodare la modul de articulare: *-n > -m*, în exemple ca: **îm** *pară de foc* (Ex., 3, 2); **îm** *pămîntul Canaanului* (Gn., 42, 32); **îm** *pace* (Gn., 42, 29); **îm** *prețul* (Ex., 13, 14); **îm** *Betel* (Gn., 31, 13); **îm** *brațe* (Ex., 6, 6).
- 8.16.0.** Prepoziția *împrotiva* (+ gen.) ‘în față’, ‘(în) contra’ este prezentă în exemple ca: *Unul împrotiva altuia* (Ex., 25, 37); *Ședzu împrotiva acelui oraș* (Gn., 33, 18).
- 8.17.0.** Prepoziția *întru*, cu elidarea vocalei finale, în: *Domnul arătă-i un lemn ce-l băgă într-apă și se îndulci apa* (Ex., 15, 25).
- 8.18.0.** Prepoziția *între*, în: **Între** *noi e Domnul au nu-i?* (Ex., 17, 7).
- 8.19.0.** Prepoziția *pintru* (< *printru*), este atestată în: *Să dea Domnului pintru descumpărăciunea sufletelor sale* (Ex., 30, 15).
- 8.20.0.** Prepoziția *pre* (la acuzativ) este prezentă în exemple ca: *De pre tine* (Gn., 41, 15); *Chemă pre Iosif* (Gn., 41, 14); **Pre** *el* (Gn., 17, 20); *Avram ascultă pre Saarai* (Gn., 16, 2); **Pre** *muiarea ta* (Gn., 17, 15); *Blagoslovi Domnul pre casa lu Putifar* (Gn., 39, 5); *Voiu lovi pre faraon și pre Eghipet* (Gn., 39, 5). Aceeași prepoziție este absentă în construcții ca: *Voiu goni ei* (Ex., 23, 30); *Și-l înbrățișe el* (Ex., 18, 7); *Chiemă el* (Ex., 19, 3); *Văzînd ei* (Gn., 40, 6); *Întrebă ei* (Gn., 40, 7); *Să păzească el* (Gn., 2, 15); *Puse el* (Gn., 2, 15); *Îmbracă ei* (Gn., 3, 21); *Prădară eghipteanii* (Ex., 12, 36); *Făcu ei* (Gn., 5, 2); *Rugăm tine* (PO, 9/21-22); *Carii tine au adus afară den Eghipet* (Ex., 32, 8). Norma privind prezența sau absența prepoziției *pre* + acuzativul era încă oscilantă.
- 8.21.0.** Prepoziția *pregiur* se construiește cu acuzativul nearticulat, în exemple ca: **Pregiur** *cort și oltariu* (Ex., 40, 33); **Pregiur** *munte* (Ex., 19, 23); **Pregiur** *tine* (Ex., 18, 14); **Pregiur** *tabără* (Ex., 16, 13); **Pregiur** *oltar* (Ex., 27, 5).
- 8.22.0.** Prepoziția *prentu* ‘pentru’; ‘prin intermediul’ mai păstrează pe *-r-* din prima silabă, în: *Rugați pre Domnedzeu prentu Mărie lui* (PO, 11/14); *Mai bine am vrut muri prentu mânia Domnului în țara Eghiptului* (Ex., 16, 3).
- 8.23.0.** Prepoziția *prespre* ‘peste’ (< lat. *per super*), astăzi dispărută din normă, se întâlnește în exemple ca: *Cumu i-au trecut prespre Marea Mohorîtă în pustie* (PO, 4/25-26); *Pre ei răsfiră prespre tot pămîntul* (Gn., 11, 9); *Preoții și nărodul să nu treacă prespre hotar* (Ex., 19, 24).
- 8.24.0.** Prepoziția *printru* (< *pre* + *întru*), o variantă a prepoziției *prentu* (vezi mai sus, **II.8.22.0.**) cunoaște atestări ca: *Cearem printru singur sfînt fiul tău* (PO, 1/10); **Printru** *multe folosuri și hasne* (PO,

7/16); *Nu voi mai blăstema pământul printru om* (Gn., 8, 21). Varianta fără -r- în prima silabă, *pintru*, e atestată în Ex., 34, 14.

8.25.0. Prepoziția *spre* ‘peste’, ‘deasupra’, ‘pe’ (< lat. *super*), în: *Potopul stătu spre pământ o sută și 50 de dzile* (Gn., 7, 24); *Blăstemat să fii spre pământ* (Gn., 4, 11); [Corabia] *o înălță în sus spre apă* (Gn., 7, 17); *Pasări zburătoare spre pământ* (Gn., 1, 20).

8.26.0. Prepoziția *supt* ‘sub’ (< lat. *subtus*), în: *Și despărți apele ce era de supt tărie de la cealea ce era desupra tăriei* (Gn., 1, 7); *Și stătură supt munte* (Ex., 19, 17).

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Adverbul *amu* are în unele contexte un înțeles vag, corespunzător celui al conjuncțiilor ‘adică’, ‘însă’, ‘dar’, ‘deci’ (CADE, s.v., V. Pamfil, *Indice*); alteori este un element de legătură într-o povestire și altă povestire. Cu sensul conjuncțional, *amu* apare în: *Amu toate slujbele besearecii în el s-au împlut* (PO, 7/11). *Amu* este prezent și în unele locuțiuni conjuncționale: *când amu* ‘după ce’, în *Când amu apuse soarele* (Gn., 15, 12); *deaca amu* ‘după ce’, în *Deaca amu se înturnă den oastea lu Chederlaomor* (Gn., 14, 17); *Cându amu o vreama acolo fu* (Gn., 26, 8).

9.2.0. Conjuncția *au* ‘sau’, ‘ori’ (< lat. *aut*) este prezentă în: *Va lovi... cu piatră au cu pumnul* (Ev., 21, 18); *Deșchide au sapă groapă* (Ex., 21, 33); *Aveți tată au frate?* (Gn., 44, 19).

9.3.0. Locuțiunea conjuncțională temporală, *după ca* ‘îndată ce’, ‘imediat ce’, ‘după ce’ (< *după* + *ca*; *ca* < lat. *quam*; vezi BB 2001-2002, I, p. LXI, II.9.8.0.; V. Arvinte, *Norm. Creangă*, p. 109, II.9.1.0.). Exemple: *Domnul, iară, după ca obârși de-a beseduirea cu Moisi* (Ex., 31, 18); *După ca se închinară unul altuia* (Ex., 18, 7); *După ca se-ară svînta roao* (Ex., 16, 14); *Custă Enoh după ca născu Matusalam 300 de ani* (Gn., 5, 22).

9.4.0. Locuțiunea conjuncțională cauzală *căce că* ‘pentru că’, ‘deoarece’, ‘de ce’ este întâlnită în contexte precum: *Căce că sufletul lui legat iaste cătră acest poroboc* (Gn., 44, 30); *Căce că le-ară fi măncînd șă-ș era grodzave ca și de mainte* (Gn., 41, 21); *Căce că Dumnezeu era cu Iosif* (Gn., 39, 29); *Căce că în aceea era odihnit de toate lucrurile sale* (PO, Gn., 2, 3).

9.4.1. Locuțiunea conjuncțională *căce cum* ‘deoarece’ este atestată în contextul: *Căce cum oarece vrea face Domnezeu înărociia* (Gn., 39, 23).

9.4.2. Locuțiunea conjuncțională *ce căce* ‘cu toate acestea’, ‘(și) totuși’, ‘dar’, ‘doarece’ se întâlnește în: *Ce căce Onan știa că sămînța n-ară fi a lui* (Gn., 38, 9).

9.4.3. Locuțiunea conjuncțională *că ce* ‘de ce’, ‘pentru ce’, în: *Că ce astăzi atîta tare santeți așa triști?* (Gn., 40, 7).

9.5.0. Conjuncția adversativă *ce* ‘ba’, ‘dimpotrivă’ (< lat. *quid* ‘was?’ sau *quîn* ‘vielmehr’), după o negație sau o propoziție negativă, este prezentă în *Ce numai mănca și bea* (Gn., 39, 6); *Ce, te rog, dzi ceasta, cum că-mi ești soră* (Gn., 12, 13).

9.6.0. Locuțiunea conjuncțională *cu ce* ‘pentru că’, ‘pentru faptul că’ este prezentă în contextul: *Iaca, cu ce sluga ta milă au aflat înaintea ochilor tăi* (Gn., 19, 19).

9.7.0. Conjuncția *cum* are valoarea de ‘ca’, exprimînd finalitatea, fiind atestată în zeci și sute de ocurențe: *Cum [= ca] pământul să nu pustiiască și cum [= ca] fierile împotriva ta să nu se înmulțească* (Ex., 23, 29); *E voi rodiți-vă și vă înmulțiți și viați pre pământ, cum [=ca] să fiți mulți pre el* (Gn., 9, 7); *Dați-ne apă cum [= ca] să bem!* (Ex., 17, 2). Echivalentul rom. *cum* ‘ca’ în textul maghiar este conj. *hogy* **1.** *daß* [= că, ca], **2.** *damit, um zu*, [= ca, pentru că]; este vorba de un calc lingvistic după conjuncția *hogy*, fenomen care a avut loc și în cazul numeroaselor atestări în textul românesc ale conj. *cum* cu valoare de *că* (vezi paragraful următor).

9.8.0. Conjuncția *cum* [= că] este atestată, de asemenea, într-un număr foarte mare de ocurențe. Exemple: *Că ce ați făcut aceasta cum [= că] feciorii ați lăsat să viiadze?* (Ex., 1, 18); *Până în atîta cum [= că] pământul nu-l vor putea vedea* (Ex., 10, 5); *Cum [= că] voi seși iscoade* (Gn., 42, 14); *Când ară vedea cum [= că] porobocul cu noi n-ară fi, muri-ară* (Gn., 44, 31).

9.9.0. Conjuncția adversativă *dară* ‘însă’, ‘deci’, ‘așadar’, ‘apoi dar’ se întâlnește în contextul: *Să vă e voia a viia, voi, dară, aceasta faceți* (Gn., 42, 18).

9.10.0. Conjuncția *de* are valoare cauzală în contextul: *Așa cum descîntătorii nu putură sta înaintea lu Moisi de ceale zgaipe reale* (Ex., 9, 11).

9.11.0. Conjuncția *deaca* ‘îndată ce’, ‘imediat ce’, ‘după ce’, ‘cînd’, ‘cît timp’ este alcătuită din *de* + *ca*. Ultimul element provine din lat. *quam*, detașat din conjuncțiile *antequam* ‘înainte de’, ‘înainte de a’ și *priusquam* ‘mai întîi ca’, ‘mai degrabă... decît’; vrom. *ca* avea el însuși sensurile temporale ‘după ce’, ‘îndată ce’, ‘după ce’. Conjuncția *deaca* apare în numeroase ocurențe din PO: *Deaca vădzu Moisi că nărodul fu*

prădat... stătu în poarta taberei și dzise (Ex., 32, 25-26); Că **deaca** Dom<nul> Domnedzeu era făcut den pământ toate jigăniile pământului (Gn., 2, 19); Și **deaca** bău din vin, îmbătă-se și se culcă în cort descoperit (Gn., 9, 21); **Deaca** îngrupară tată-sau, Iosif iară se înturnă în Eghipt cu frații săi (Gn., 50, 14); vezi V. Arvinte, *Norm. Creangă*, p. 109, **II.9.1.0.**; Al. Gafton, *Evoluția*, p.157-162; BB 2001-2002, I, p. LXI, **II.9.8.0.**

9.12.0. Locuțiunea conjuncțională *derept aceasta* ‘pentru’, ‘(din) această cauză’ sau ‘din acest motiv’, ‘pentru că’, ‘deoarece’ este frecvent folosită în PO: **Derept aceasta ocă unde rușinate pre soro-sa** (Gn., 34, 27; *ocă* ‘cauză’, ‘motiv’ < magh. *oka* ‘id’); **Derept aceasta că strigarea lor mare e înaintea Domnului** (Gn., 19, 13).

9.12.1. Locuțiunea conjuncțională *derept aceaea* (și ~ *aceea*) ‘pentru aceaea’, ‘din cauză’; ‘deoarece’, ‘pentru ce’, ‘de aceaea’; ‘așadar’, ‘deci’; ‘prin urmare’ ‘fiindcă’; ‘prin urmare’ este prezentă în contexte ca: *Acmu, derept aceaea, nu vă întristareți și nu cugetareți cum [= că] eu prin aceaea m-aș fi mâniaat* (Gn., 45, 5); *Ce derept aceaea spuneți mie. Spuse, derept aceaea mai marele păharnicilor visul său lu Iosif* (Gn., 40, 8-9); *Lasă <să> meargem, derept aceaea cale îmblet de trei dzile în pustie cum [= ca] să facem jărtvă Domnului Dumnezeului nostru* (Ex., 3, 18); **Derept aceaea va fi arcul meu în no<o>r** (Gn., 9, 16).

9.12.2. Locuțiunea conjuncțională *derept cest* conține ca al doilea element component pronumele și adjectivul masculin fără *a-* și *-a*: *Să nu cădem în greșale derept cest poroboc* (Gn., 42, 22).

9.13.0. Locuțiunea conjuncțională *derept ce* ‘pentru că’, ‘deoarece’, în: *Numele era Peleg, derept ce în vreama lui despărți-se pământul* (Gn., 10, 25); **Derept ce m-ași despărți într-o zi de amândoi** (Gn., 27, 45).

9.14.0. Locuțiunea conjuncțională *derept însă* ‘deci’, ‘prin urmare’, în: **Derept însă, oare cum au viiat jidovii cu muierile și cu viețile lor** (PO, 8/13-14); **Derept însă Avraam pogori gios la Eghipt** (Gn., 12, 10).

9.15.0. Conjuncția coordonatoare, arhaică, *e ‘și’* (< lat. *et*) este atestată în PO în 12 ocurențe, din care cităm în context mai multe exemple: *Să veri face bine lua-veri plată, e să rău ași, naintea ușei păcatul tău va fi?* (Gn., 4, 7); **E pământul era pustiu și în deșert** (Gn., 1, 2); *Și Avel fu păcurariu e Cain un plugart* (Gn., 4, 2); **E Noe zidi un oltariu Domnului** (Gn., 8, 20); **E voi rodiți-vă și vă înmulțiți** (Gn., 9, 7); **E Lot lăcui în oraș** (Gn., 13, 12); **E îngerul Domnului află ea în pustie la o fântînă** (Gn., 16, 7); Conj. *e ‘și’* mai este atestată în Gn., 19, 18; 24, 5; 24, 33; 24, 46.

9.16.0. Locuțiunea conjuncțională *fără de* ‘cu excepția’, ‘afară de’ (și varianta *fără ce* id.): *Și oamenii împărți ... până în alalt hotar, fără de pământul popilor* (Gn., 47, 22); **Fără ce feciorii au cheltuit** (Gn., 14, 24).

9.17.0. Conjuncția *pentru* ‘din cauză’ se întâlnește în contextul: *Și Noe întră în corabie..., pentru apele potopului* (Gn., 7, 7).

9.18.0. Locuțiunea conjuncțională *pentru aceaea* ‘din care cauză’, în: **Pentru aceaea aceaea parte trebuiaște a le ține** (PO, 6/17); **Pentru aceaea rugați pre Domnedzeu** (PO, 11/13).

9.19.0. Locuțiunea conjuncțională *pentru ce* ‘pentru că’, ‘din cauză că’, ‘deoarece’ se întâlnește în: **Pentru ce că o au urit pre ea** (Ex., 21, 8); **Pentru ce atunci se obârșăște creășterea poamelor și culesul lor** (Ex., 23, 16); *Bătu... Domnul dihania pentru ce făcuse vițelul, care Aaron vărsase* (Ex., 32, 35).

9.20.0. Locuțiunea conjuncțională *pintru aceea că* ‘din cauză că’, ‘pentru că’, în contextul: *Să nu rogi domnedzeu striin, că numele Domnului e protivitoriu, pintru aceea că Domnedzeu e protivitoriu* (Ex., 34, 14).

9.21.0. Locuțiunea conjuncțională *pre aceea* ‘pentru aceea’, ‘din care cauză’, ‘pentru că’, în: *Iscoade sănteți voi, și pre aceea ați venit cum [=ca] să vedeți partea cea mai nătase a ceștii țări* (Ex., 42, 9).

9.22.0. Conjuncția *prence* ‘căci’, ‘pentru că’, ‘deoarece’ se întâlnește în contexte ca: **Prence ordzul începuse a înspica** (Ex., 9, 31); *Ce mă tem prence sănt gol, și mă ascunși* (Gn., 3, 10); *După ce am văzduț fața ta și prence că încă viedzi* (Gn., 46, 30).

9.23.0. Conjuncția *prince* are aceeași valoare ca și conjuncția din alineatul precedent: *De icea fu numele lui chemat Vavilon, prin ce Domnul acolo turbură limba a tot pământul* (Gn., 11, 9). Varianta grafică *prince* ‘deoarece’, ‘pentru ce’, cunoaște mai multe atestări: *Și prince temură moașele pre Domnezeu* (Ex., 1, 21); *Mai vărtos iubiia pre Iosif, prince că născuse pre el la bătrînețele sale* (Gn., 37, 3); de asemenea, după *prince* poate urma *cum*: **Prince cum, amu, strigatul ficiorilor lu Izdrail au sosit la mine** (Ex., 3, 9); *Temură-se iară prence cum fură duși lăuntru în casa lu Iosif* (Gn., 43, 18).

9.24.0. Conjuncția condițională *să ‘dacă’* (< lat. *sī* > *se*, ca în *vecin* < *vīcīnus*) cunoaște în PO un număr mare de ocurențe. În secolul următor, al XVII-lea, *să ‘dacă’* va fi concurat de conjuncțiile *de, dacă (deaca, deca, daca)*, pentru ca mai apoi să dispară din normele limbii române moderne, pe la sfârșitul secolului al XVII-lea. Despre acest fenomen, vezi BB 2001-2002, I, p. LXII-LXIII, **II.9.16.0.**, cu alte trimiteri bibliografice M. Roques, *Recherches sur les conjonctions conditionnelles să, de, dacă en ancien roumain*, extras din Rom. Forsch., XXIII; N. Drăganu, *Dacorom. III*, p. 272.

Conjuncția *să* este prezentă în exemple ca: *Și să neștine fata sa pre slujbă în preț o va vinde, afară să nu meargă, ca slugile ce-s robi* (Ex., 21, 7); *Să, iară, cătră mine va striga, eu-l voi asculta pre el* (Ex., 20, 27); *Să va fi bărbat, omoriți-l pre el, să va fi, iară, fată, țineți-o pre ea* (Ex., 1, 16); *Că să pre Domnezeu ai învins, cu cât mai tare învins-veri oamenii* (Gn., 32, 28).

9.25.0. Conjuncția *să* cunoaște și varianta *se* ‘dacă’, în exemplul următor: *Veniți, cu mîndrie să-i călcăm pre ei, că doară se [= dacă] vor înmulți și se [= dacă] va fi năvălind pre noi oaste, se vor da cătră vrăjmașii noștri* (Ex., 1, 10).

9.26.0. Conjuncția condițională *săva* ‘dacă’ **1.** (< *să* + *va*, ca *undeva*, *cîndva*) se întâlnește în contexte ca: *Și săva varicărui semințeei bărbătească trupului bărbătesc piiale de înainte nu se va tăia împregiur, acelu suflitul peri-va dintre oamenii lui* (Gn., 17, 14); *Săva [= dacă] luați un ied și-l veți ținea pre el până în a patraspredzeace dzi* (Ex., 12, 5); **2.** sensul ‘măcar’, ‘cel puțin’ este prezent în contextul: *Lasă să grăiască sluga ta săva numai un cuvînt înaintea urechilor tale* (Gn., 44, 18); **3.** cu valoare de *fie* (< imperat. vb. *a fi*), *sava* este prezent în contextul: *Să neștine pre altul va vâdi pentru atare lucru strîmb, săva bou fie, săva asin, săva oaie, săva veșmînt, săva ce aceea ce-au pierit* (Ex., 22, 9); **4.** *săva* are și valoare de pronume nedefinit: ‘orice’, ‘oarecare’, ‘tot’; *Alege afară Domnului tot aceea săva ce-i sâmință de bărbat, de va deșchide dzgăul mâni-sa* (Ex., 13, 12); *Tot săva ce au ei al nostru va fi* (Gn., 34, 23).

9.27.0. Conjuncția *unde* ‘deoarece’, ‘pentru că’; ‘dacă’, ‘de’ este prezentă în exemple ca: *Unde-ai făcut aceasta și n-ai cruțat feciorului tău cel unul* (Gn., 22, 16); *Ce săntem noi, unde [= fiindcă] în aleanul nostru ați vevrit?* (Ex., 16, 7). Loc. conj. *căce unde* ‘deoarece’, ‘pentru că’, ‘fiindcă’, în: *Nemică de mine n-au cuntenit [= n-au oprit, n-au interzis], ce numai pre tine, căce unde ești muiare lui* (Gn., 39, 9); loc. conj. *ca unde* ‘ca și cum’, în: *Așa făcă cu însă ca unde ară fi fata lui* (Ex., 21, 9).

10. INTERJECȚIA

10.1.0. Interjecția *amin!* (< gr. ἀμήν < ebr. *āmēn*) ‘așa să fie!’ este atestată în 3 ocurențe din „*Prefața*” *Paliei de la Orăștie*: PO, 1/12; 9/20; 10/28.

10.2.0. Cu valoare de interjecție se întâlnește adj., adv. *destul!* ‘ajunge!’ ‘încetează!’, în: *Și dzise Izdrail: Destul mie!* (Gn., 45, 28).

10.3.0. Interjecția *iaca!* (și *iacă!*), cu o etimologie mult discutată (vezi DER, 4221), apare *destul de des* în textul PO (peste o sută de ocurențe). Cîteva exemple: *Și dzise Domnedzeu lui: Iacobe, Iacobe! Cui răspunse: Iaca, aicea sănt!* (Gn., 46, 2); *Și iaca, vine Isav cu 400 de bărbați* (Gn., 33, 1). Varianta *iacătă!* este prezentă în: *Iacătă, legam znopi în câmp* (Gn., 37, 7).

10.4.0. Interjecția *iată!* ‘ia! uite! vezi!’; ‘deodată, pe neașteptate, fără veste’ cunoaște un număr mare de ocurențe: *Iată că eu știu că tu ești obradz frumos!* (Gn., 12, 11); *Iată, tăroasă ești!* (Gn., 16, 11); *Iată... făcut-am aceasta!* (Gn., 20, 5).

10.5.0. Interjecția *ni!* (trans.) ‘cuvînt cu care se îndeamnă la mers, se cheamă sau se alungă unele animale’; ‘uite!’ ‘vezi!’ haide! (DEX, s.v. EWUR, p. 566-567; cf. magh. *ni*), în exemplele: *Ni! deaca amu ai vrut să te duci!* (Gn., 31, 30); *Zise Laban: Ni!, bătr, așa să fie cum dzici!* (Gn., 30, 37); *Ni! să dăm vin a bea tatălui nostru și să ne culcăm cu el!* (Gn., 19, 32); *Ni! să facem cărămide și să ardem!* (Gn., 11, 3; și 4, 7).

10.6.0. Interjecția *o!* este atestată în contextele: *O, nu, Doamne!* (Gn., 19, 18); *O, Israile!* (Ex., 32, 4); *O! să ară putea custa Izmail înaintea ta!* (Gn., 17, 18).

10.7.0. Interjecția *zău!* întărește o afirmație sau o negație: ‘pe legea mea, jur că’; ‘într-adevăr’, ‘bineînțeleș’, ‘desigur’ (< lat. *deus*); în: *Răspunse faraon: Bine-i, zău, Domnul cu voi!* (Ex., 10, 10); și varianta cu *dz-*, *dzău*, apare în: *N-ai neci lăsat să sărut feciorii și featele mele, dzău, nebunește ai făcut!* (Gn., 31, 28); *Dzău, rău ați făcut!* (Gn., 44, 5).

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul de origine vsl. *-an* este prezent în derivatul *orășan* ‘locuitor al unui oraș’ (< *oraș* < magh. *város*), în contextele: *Grăiră orășanilor zicînd aceasta* (Gn., 34, 35); *Când orășanii ară fi în dureare ranelor* (Gn., 34, 25).

1.2.0. Sufixul *-ar(iu)* (< lat. *-arius*) se întâlnește în derivatul *călar* ‘călăreț’, ‘om călare’; cf. lat. *caballarius*: *Calul și călariul lui în mare-l aruncă* (Ex., 15, 21); *Toți caii lu faraon și călarii și carăle* (Ex., 14, 23); *Cutrupiră carăle și călarii cu toată gloata lu faraon depreună* (Ex., 14, 28). Sufixul *-ar* este prezent și în derivatul *pieptari* ‘îmbrăcăminte care acopere numai pieptul’, în: *Pieptari, efod, veșmînt larg de mătase...* (Ex., 28, 4). Cu același sufix *-ar(iu)* s-a format de la *plug* derivatul *plugariu* ‘agricultor’, ‘lucrător

de pământ', prezent în: *Avel fu păcurariu, e Cain un plugar* (Gn., 4, 2; *păcurar* < lat. *pecorarius*); *Și Noe începu a fi plugariu și sădi vie* (Gn., 9, 20); *Isav fu om vânătoriu și plugariu* (Gn., 25, 27). Sufixul *-ar* este prezent și în derivatul *vătrar* (< *vatră*) 'unealtă de fier de scormonit focul', atestat cu forma de plural: *Vătrare, medelnițe, furci* (Ex., 27, 3). Sufixul *-ar(e)* este întâlnit și în derivatul *vânătare* 'echimoză', 'semn vînat pe piele după o lovitură', față de *vînătaie* 'id.', care provine din lat. **venetalia*; contextul este: *Rană pentru rană, vânătare pentru vânătare* (Ex., 21, 25; cf. *pierzare, crezare, născare, zăcare*, în G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 93; BB 2001-2002, I, p. LXIV, III.1.3.0.).

1.3.0. Sufixul *-aș*, alipit substantivului *moștean* 'moștenitor', formează derivatul *moștinaș*, din: *Ficiorul slujniciei nu va fi moștinaș cu ficiorul meu Isac* (Gn., 21, 10).

1.4.0. Sufixul *-ăciune* (variantă a lui *-ciune*) (< lat. *-tio, -tionis*) este prezent în derivate ca: *descumpărăciune* 'răscumpărare', în contextul: *Să dea Domnului pintru descumpărăciunea sufletelor sale* (Ex., 30, 15); *împutăciune* 'muștrare', dojană, 'reproș' [< vb. *a împuta* 'a muștra', 'a dojeni', 'a reproșa' + suf. *-ăciune* (< lat. *imputare*)], în *Domnezeu au luat de pre mine împutăciunea* (Gn., 30, 23); *închinăciune* 'aplecare în fața cuiva, plecăciune' (< lat. *inclinatio, -ātiōnem*), în: *Cu dragoste priimind închinăciunea lor* (Gn., 43, 27); *plinăciune* 'primele roade', în: *Plinăciunea, amu, den hrana și poama ta să dai pargă den primă* (Ex., 22, 29).

1.5.0. Sufixul *-esc, -ească*, pl. *-ești* este prezent în derivate ca: *văduvești* în: [Tamara] *luo pre sine veșmintele văduvești* (Gn., 38, 19); *Și tăiară împregiur toți bărbăteasca parte* (Gn., 34, 24); *vrăcesc* (< *vraci* 'vrăjitor' + suf. *-esc*), în *Și fă dentr-aceastea mestecat cu măiestrie vrăceas<c>ă făpturi de bună miroseală* (Ex., 30, 35).

1.6.0. Sufixul *-et*, introdus prin *gēmītus > geamăt* (din care avem, în PO, varianta *geamet*) este prezent în derivatul *oamet* 'un număr foarte mare de oameni', în: *Tine, iară, mare oamet te voi face* (Ex., 32, 16; și: Gn., 46, 3); *geamet* apare în: *E<u> am audzit geametul ficiorilor lui Izdrail* (Ex., 6, 5).

1.7.0. Sufixul *-ătate* apare în derivate ca: *bogătate* 'abundență', 'bogăție', în *Se vor uita despre cea bogătate toată în pământul Eghiptului* (Gn., 41, 30); *bunătațe* 'avuție în dobitoace, în vite', 'avuție', 'avere', 'bogăție', în: *Bunătațea lor multă era și nu putură lăcuî într-una* (Gn., 13, 6); *Dobitocul lor și bunătațea și tot sava ce au ei al nostru va fi* (Gn., 34, 23); *meserătate* 'milă', 'îndurare', în sintagma *Scaunul meserătăției* (Ex., 25, 17); și varianta *mesererie*, în *Scaunului mesereriei* (Ex., 25, 17); sufixul *-ătate* mai este atestat în derivatul *răotate* < *rău* + suf. *-ătate, -otate*: *Și răotate păru Domnului ce făcu acesta* (Gn., 38, 10); *striinătatea* 'străinătatea', în: *Dzilele striinătății mele 130 de ani* (Gn., 47, 9, 9); *strîmbătățe* 'nedreptatea', în *Că mi-e urită strîmbătățe* (Ex., 23, 7; și în: Gn., 6, 13; 21, 23, 31, 36).

1.8.0. Sufixul *-ător(iu), -(i)toriu, -ătoare, -ietor(iu)*, este întâlnit în derivate ca: *sunătoriu*, în: <U>n *nastur de aur sunătoriu pre poalele aceleuia vășmănt de mătase* (Ex., 28, 34); *nestătătoriu* 'pribeag', 'rătăcitor', 'prișleț', 'nemernic', 'venetic', în: *Nestătătoriu și budușlău fi-veri spre pământ* (Gn., 4, 12); *oștitoare* 'luptătoare', 'care duce un război', în: *Vasele oștitoare ale strîmbătății* (Gn., 49, 5); *văzătoriu* 'care visează vise', în: *Iaca, iuo vine văzătoriu de vise* (Gn., 37, 19); *adăpătoare* 'jghiabul de adăpat', în: *Puse nuialele care era belite la albie a scos de adăpătoare* (Gn., 30, 38); *arătoare* 'care se ară', 'arabil', în: *De pre pământurile arătoare* (Ex., 22, 6); *curătoriu, -atoare* 'curgător', 'în care curge', în: *Au giurat părinților tăi cum [= ca] să dea ție acest pământ curătoriu cu lapte și cu miiare* (Ex., 13, 5); *curătoare* 'curgătoare', în: *Ia apă den apă curătoare și o varsă pre uscat* (Ex., 4, 9, 9); *curătoare* 'care fișnesc', 'izbucnesc', 'care curg', în: *Domnul deade... fulgere curătoare pre pământ* (Ex., 9, 23); *făcătoriu* 'care face', în: *Vedești lucrurile mari ale Domnului, care-i făcătoriu în dzioa de astăzi* (Ex., 14, 13); *isprășitoriu* 'salvator', 'mîntuitor', în: *Domnul și ispășitoriu nostru* (PO, 1/12); *lăcuioriu* 'care locuiește', în *Lăcuioriu în Deva* (PO, 11/7); *îmbrăcătoare* 'care se îmbracă', în *Tu stropeaște cu îns pre Aaron și veșmintele îmbrăcătoare* (Ex., 29, 21); *împungătoriu* 'care împunge', în: *Iară să au fost boul împungătoriu* (Ex., 21, 29); *îngrupător, -oare* 'de îngropare', în: *Pre uricul de îngrupătoare* (Gn., 49, 30); *pădzitoriu* 'care păzește', în *Au voi fi eu pădzitoriu fratelui meu?* (Gn., 4, 9); *ploditoriu* 'prolific', 'fecund', în: *Și-l voi face ploditoriu* (Gn., 17, 20); *pierzătoare* 'care distruge', în: *Nice va fi în voi bătaie pierzătoare* (Ex., 12, 13); *săgetător* 'arcaș', 'care aruncă cu arcul'; 'vînător', în: *Săgetătorii vor mânia și vor oști pre el și-l vor dosădi* (Gn., 49, 23); *stîngătoare* 'unealtă de stins mucerile lumînărilor', în: *Feace și ceale șapte candile, cu mucariul și cu stîngătoarele depreună* (Ex., 37, 23); *sugătoare* 'care alăptează', în: *30 de cămile sugătoare, cu mănzii* (Gn., 32, 15); *tăietoriu*, în *Tăiate cu tăietoriu pietrilor* (Ex., 28, 21; și: *tăietorul peceșilor*; Ex. 28, 36); *venitor* 'care va veni', în: *Și adune într-una de toată hrana celor ani buni vinetori* (Gn., 41, 35).

1.9.0. Sufixul *-(e)ală* apare în derivate substantivale de verbe: *izbeală* (< *a izbi*) 'prăpăd', 'flagel', 'lovitură', în: *Cum [= ca] atare izbeală să nu fie pre ei* (Ex., 30, 12); *miroseală* 'miros plăcut', 'mireazmă' (< vb. *a miroși*), în *Aaron facă bună miroseală pre <i>nsul în toate demăneși* (Ex., 30, 7; și în: Ex., 29, 18, 41; 30, 1, 8); *tocmeală* 'legămînt', 'alianță' (< *a tocmi*), în *Încă cu tine voi face tocmeală* (Gn., 6, 18);

turbureală ‘mînie’ (< a turbura), în: *Până se va turna turbureala frățiini-tău* (Gn., 27, 44); *usebeală* ‘deosebire’, ‘diferență’, în *Pentru aceea să știi ce [=că] e usebeală între ele* (PO, 6/8).

1.10.0. Sufixul *-et* (< lat. *-itus*) este prezent în derivatul *oamet* ‘mulțime de oameni’, ‘popor’, în: *Face-voiu el oamet mare* (Gn., 21, 18; și în: Gn., 21, 13; 25, 23; 28, 3).

1.11.0. Sufixul *-el*, pl. *-ei*; fem. *-ea*, pl. *-ele* este atestat în derivate ca: *clopoțel*, în contextul *Clopoței încă feaceră den curat aur* (Ex., 39, 25); *cîrligeale*, în *Fă den arame 50 de cîrligeale* (Ex., 26, 11); *porobocel* ‘copilaș’, în: *Sora porobocelului feateei lu faraon* (Ex., 2, 7); *puținel*, *-ea*, *-ei*, *-ele*, în *Cumpărați încă puținel grău* (Gn., 44, 25); *Și rămăi acolo puținea vreama* (Gn., 27, 44); *Eu, iară sânt cu puținei* [oameni] (Gn., 34, 30); *Puțineale și reale dzilele vieții mele* (Gn., 47, 9); *bucățea*, în *O bucățea de pâine aduce-voiu voua* (Gn., 18, 5).

1.12.0. Sufixul *-itor*, *-itoare*, în: *Hrăboriia sa cea orbitoare omorîră pre taore* (Gn., 49, 6).

1.13.0. Sufixul *-itură*, *-ietură*, în: *Derept aceea chiiamă acea grămadă Galaat, grămada Mărturisituriei* (Gn., 31, 47); *Să fie mărturisitură între mine și între tine* (Gn., 31, 44); sensul este ‘mărturie’; *Pre clăditura cortului adevăraturiei* (Ex., 35, 21); *răpitură* ‘pradă’ în *Voii împărți răpitura* (Ex., 15, 9); *țietură* ‘păstrare’, în *Cum aceea iaste deșchis pre țietura a multe limbi* (Gn., 50, 20; limbă ‘popor’).

1.14.0. Sufixul *-ătură*, (*-itură*) este prezent în derivate ca: *Adevăratură* ‘mărturie [adevărată]’, ‘chivotul mărturiei sau al legămîntului’, ‘cortul adevăraturiei’, în: *Iară Moisi luo cortul și-l întinse afară den tabără, și-l chiemă cortul adevăraturiii* (Ex., 33, 7); *Cortul adevăratureei* (Ex., 30, 26); *Afară de adevăritură* (Ex., 27, 20); *Moise nu putea merge lontru în cortul adevăraturiei până negura pre însul era* (Ex., 40, 35). Sintagmele de mai sus cunosc un număr mare de ocurențe în textul PO. Alte derivate cu sufixul *-ătură* sînt: *alesătură* ‘alegere’, ‘deosebire’, ‘diferență’, în *Mare usebitură și alesătură* [este] (PO, 6/6); *așezătură* ‘stare’, ‘împrejurare’ (magh. *állapot* ‘Zustand’ ‘id.’), în *Omul, întru ce așezătură l-au rodit, că l-au rodit în curăție* (PO, 4/8-9); *dezlegătură* ‘tălmăcire’, ‘tîlcuire’, ‘explicare’, în: *Spînzură-l în ce chip Iosif arătase în dezlegătura visului* (Gn., 40, 22); *călcătură* ‘împilare’, ‘asuprire’, ‘prigonire’ (< vb. a călca), în *Văzut-am călcătura oamenilor miei în Eghipt* (Ex., 3, 7); *gemătură* ‘geamăt’, în *Ei nu ascultară pre Moisi derept* [= din cauză că] *împresurătura gemăturiei și mare slujba lor* (Ex., 6, 9); *împresurătură* ‘călcare a drepturilor cuiva’, în sintagma *Împresurătura gemăturiei* (Ex., 6, 9); *începătură* ‘început’, ‘origine’, în *Scris-au sfînt Moisi începătura a toate făpturilor* (PO, 4/7); *înțelesătură* ‘sens’, ‘înțeles’, ‘tîlc’, în *Aceasta-i înțelesătura acestuia* (Gn., 40, 12); *Învățătură*, în *Pune, iară, în hozenul giudecăției Învățătura și Detepatea* (Ex., 28, 30; germ. *Licht und Recht*; lat. *doctrina et veritatem*; BB: arătarea și adevărul); *învincătură* ‘îvingere’, ‘biruință’ (< lat. *vîncere*), în *Prin mare [= mari] învîncături* (Gn., 49, 9); *legătură* ‘legămînt’, în *Vino... și eu și tu să facem legătură care să fie mărturisitură între mine și între tine* (Gn., 31, 44); *luminătură* ‘lumîinare’, ‘făclie’, în *Sfeășnicul luminăturiei* (Ex., 35, 14); *rumegătură* ‘baligă’ [în lat. *fimus*, germ. *Mist*, magh. *ganeat*; magh. *ganaj*, ~t ‘Mist’ (= balebă)], în *Rumegătura-i afară din tabără cu foc să le arzi* [Ex., 29, 14; recurgerea la un derivat de la vb. a rumega (< lat. *rûmigo*, *-are* ‘id.’) pentru cuvîntul balebă este, probabil, rezultatul unei confuzii făcute de traducători]; *roditură*, în sintagma *roditura lumiei* ‘facerea lumii’, (cf. vb. a rodi ‘a da rod’, ‘a naște’, ‘a produce’ < vsl. *rodiți*) (în PO, 12/4); *secerătură* ‘secerat’, ‘acțiunea de a seceră’; ‘timpul cînd se seceră’, în *Ruven ieși la vreama săcerăturiei* (Gn., 30, 14); *sămănătură* ‘semănat’, ‘timpul cînd se seamănă’, în *Până va fi pămîn<t>ul să nu se lase sămănătura și secerătura* (Gn., 8, 22); *sfînșitură* ‘lucru sfînșit’, ‘sfînșenie’, ‘sfînșire’, în *Fiii lu Israil sfînșesc în toate darurile sfînșituriei* (Ex., 28, 38); *spălătură* ‘spălare’, în *Fă și un spălătoriu cu picioarele depreună de arame pre spălătură* (Ex., 30, 18); *temătură* ‘teamă’, ‘frică’, în *Și când ară fi purcezînd temătura lui Domnezeu* (Gn., 35, 5); *usebitură* ‘deosebire’, ‘diferență’, în *Mare usebitură* [este] (PO, 6/6); *știutură* ‘cunoștere’, ‘știință’, ‘cunoștință’, în *Pomul știuturiei binelui și răului* (Gn., 2, 9); *țietură* ‘păstrare’; ‘obicei’, în *Țietură de vecie* (Ex., 12, 17).

1.15.0. Sufixul *-eațe*, pl. *-ețe*; și sg. *-eță* (< lat. *itia*), se întîlnește în derivate ca: *bătrîneațe*, în *L-au născut în bătrîneațele sale* (Gn., 44, 20); *În bătrîneațe bune muri* (Gn., 25, 8); *buneațe* ‘bunătăți’, ‘fapte bune’, în: *Cunoaște-veți folosul buneaților și plata păcatelor* (PO, 11/21-22); *tinereațe*, în *Au hrănit pre mine den tinereațele mele până în dzioa de acmu* (Gn., 48, 15).

1.16.0. Sufixul *-ete*, în varianta *-eate* (< lat. *-ittus*), este prezent în derivatul substantival *scumpeate* ‘timp în care toate lucrurile sînt scumpe sau se vînd la un preț foarte ridicat’; ‘foamete’ (< vsl. *skoⁿpu* > *scump* + suf. *-ete*), în: *Că mare era scumpeatea în tot pămîntul* (Gn., 41, 57).

1.17.0. Sufixul *-ie*, cu origine multiplă (lat., sl., ngr.; vezi V. Arvinte, *Român*, p. 181-190), se întîlnește în mai multe derivate: *avuție* ‘avere’, în *Toată avuția lui deade lui Isac* (Gn., 25, 5); *credzuție* ‘credință’, ‘încredere’ < part. *crezut*, pl. *-uți* + *-ie*, în *Nedestoinic sânt pre toată milostivnicia și credzuția ta* (Gn., 32, 10); *curăție* ‘curățenie’, ‘castitate’, în *Au născut Hristos, în mare curăție* (PO, 8/22); *cuscrie* ‘calitatea de cuscu’, ‘raportul dintre cuscri’, în *Să tocim între noi cuscrie* (Gn., 34, 9); *destoinicie* ‘vrednicie’, ‘capabil’,

‘pe bună dreptate’, în *Cu destoinicie pășim aceasta c-am greșit înaintea fratelui nostru* (Gn., 42, 21); *frăție* ‘calitatea de frate’; ‘fraternitate’, în *Cum [= ca] feciorului domnu-mieu să iau fată din frăția lui* (Gn., 24, 48); *A face cu domnu-mieu frăție cu credință a fi* (Gn., 24, 49); *hrăborie* ‘curaj’, ‘violență’; ‘răutate’, ‘viclenie’ (< vsl. *hraborū* ‘viteaz’, ‘curajos’), în *Cu mare hrăborie intrară înlăuntru în oraș și pre toți bărbații omorîră* (Gn., 34, 25); *înălție* ‘înălțime’, ‘munte’, ‘deal’; ‘ridicătură de pământ’ (< *înalt* + *ie*), în *După poftete înălțiilor ceștii lumi* (Gn., 49, 26; în lat. *collium*); *mândrie* ‘înțelepciune’, ‘pricepere’, ‘iscusintă’ (< *mîndru* + *-ie*), în *L-au rodit în curăție, în mândrie și sfinție* (PO, 4/10); *Întru toată măiestriia a lucra den aur, argint și den arame* (Ex., 35, 32); *mărie* ‘măria sa’, (termen de reverență), în *Rugați pre Domnedzeu prentu Mărie lui* (PO, 11/14); *milostivnicie* ‘compătimire’, ‘milă’ (< *milostivnic* ‘milostiv’ + suf. *-ie*), în *Feace și scaunul milostivniciei den curat aur* (Ex., 37, 6; și *milostivnicia*, în Gn., 32, 10); *mirosenie* ‘miros’, în *Simți mirosenia veșmântului său* (Gn., 27, 27, 27); *mulție* ‘mulțime’ (< *mulți* + suf. *-ie*) în *Toată mulția feciorilor lu Israil* (Ex., 12, 6); *necredzuție* ‘necredință’, în *Că pentru necredzuția toți căzură și muriră* (PO, 5/24); *păhărhicie* ‘funcția de păharnic’, în *Tocmi-l în cinstea păhărniceii cum [= ca] să împlă pâharul lu faraon* (Gn., 40, 21); *prietnicie* ‘prietenie’ (< *prietnic* + *-ie*), în *Prietnicie să nu faci cu lăcuitorii acelui pământ* (Ex., 34, 12); *preuție* ‘calitatea de preot’, ‘preoțime’, în *Și voi veți fi mie preuție crăiască și narod sfinț; răiie* ‘păcat’, ‘răutate’, ‘nelegiuire’ (< adj. *rău* + suf. *-ie*), în *Voiu bate răiia părinților în coconii săi* (Ex., 20, 5); *sfinție* ‘sfințenie’, ‘sfințire’, în *Aceasta e slujba de sfinție a trecutu<lu>i a Domnului* (Ex., 12, 43); *soție* ‘tovărășie’ (< *soț* + *-ie*), în *Besuditul și soția ce fu cu Domnul* (Ex., 34, 29; *besuduit* ‘vorbire’, ‘discuție’, ‘convorbire’); *tărie* ‘putere’ (< *tare* + *-ie*), în *Ruven... tu, tăriia mea și putearea mea* (Gn., 49, 3); *vecie* ‘veșnicie’, ‘eternitate’, în *Și să ia și den lemnul vieției și să mînince și să viadză până în vecie* (Gn., 3, 22).

1.18.0. Sufixul *-ime* (< lat. *-imen*) este prezent în derivatul *lărgime* (< *larg* + *-ime*), în *Acmu au tocmit Domnul noao lărgime* (Gn., 26, 22); *tărimie* ‘tărie’, ‘putere’ (< *tare* + *-ime*), în *Doamne, dereapta ta înălțată iaste în tărimie* (Ex., 15, 6); *lucime* ‘strălucire’, ‘lumină’ (< vb. *a luci* + *-ime*; cf. *luciu* ‘strălucire’), în *Carii vedea lucime obrazului lui Moisi* (Ex., 34, 35); *afunzime* ‘adîncime’ (< trans. *afund* ‘adînc’ + suf. *-ime*), în *Cu blagosloveniile afunzimeei de gios* (Gn., 49, 25); *amărime* ‘suferință’, ‘chin’, ‘viață amară’, în *Și pre amărîmea-i ducea viața lor cu robii vărtoase al lutului* (Ex., 1, 14).

1.19.0. Sufixul *-os* (< lat. *-osus*) se întîlnește în derivatul *scobinos* ‘gol’, ‘găunos’ (< vb. *a scobi*), în contextul *Și-l feace scobinos denlontru* (Ex., 38, 7); varianta fem. sg. *tăroasă*, pl. *tăroase* ‘gravidă’, ‘însărcinată’, ‘îngreunată’ (radicalul este *tar* ‘sarcină’, ‘povară’ < magh. *tár*), în *Liia fu tăroasă și născu un fecior* (Gn., 29, 32); *Și așa fură tăroase amîndouă featele lu Lot de la tatăl lor* (Gn., 19, 36); *bătjocuros*, din *batjocură* + suf. *-os*, în *Cum [=că] acela batjocuros era* (Gn., 21, 9); *zgăibos*, *-oasă* ‘lepros’, *-oasă*, în *Era zgăiboasă ca și neaua* (Ex., 4, 6).

1.20.0. Sufixul *-nic* (< vsl. *-nik*) este prezent în derivate ca: *priatnic* ‘prietin’, în contextul *Iară să neștine rău va cugeta pre priatnicului său și cu hienie pre el va omori* (Ex., 21, 14); *putearnic* este atestat în *Și era în aceale dzile uriași sau putearnici spre pământ* (Gn., 6, 4); *plodnică* ‘care face mulți copii’ (< *plod* ‘copil’ + suf. *-nic*), în *Plodnică face ea* (Gn., 29, 31).

1.21.0. Sufixul *-ui*, fem. *-uie* (< lat. *-uleus*) se întîlnește în derivatul *cămășui* (și varianta cu *-ș-* muiat și cu *-e-*, în loc de *-ă-*), în *Fă lor den giolgiu și cămășui* (Ex., 28, 42); *Cămeșuile încă den mătase albă răsucită* (Ex., 39, 28).

1.22.0. Sufixul *-uș* (< vsl.) este prezent în derivatele *bărbătuș* ‘de genul masculin, bărbătesc’, în contextul *Bărbătuș miel de un an* (Ex., 12, 5); *Bărbătuși și muieruși* (Gn., 6, 19; și în: Gn., 7, 2); *muieruși* ‘de genul feminin, femeiesc’; derivat cu suf. *-uș*, *-ă*, este și *pielcelușă* (< *pielcea* + suf. *-ușă*) ‘prepuțiu’, în *Sifora... tăie împregiur pielcelușa de dinainte feciorului său* (Ex., 4, 25).

1.23.0. Sufixul *-șug* de origine maghiară (< magh. *-ség*) se găsește în derivatul *ieftenșug* ‘belșug’, ‘îndestulare’: *Nice se vor pomeni drept cea scumpete vietoare, despre cel ieftenșug* (Gn., 41, 31). Menționez absența sufixului *-că* în cuvîntul *leoaie*, în *Odihnindu-te culcași ca leul și ca și leoaia* (Gn., 49, 9; fenomenul este caracteristic unei arii dialectale întinse, care cuprinde Banatul, Crișana și partea de vest a Transilvaniei propriu-zise) (vezi V. Arvinte, *Român*, p. 222, harta).

1.24.0. Sufixul verbal *-a* este prezent în verbul *a descuța*, imperat. *Descuță-ți încălțămintele tale den picioarele tale* (Ex., 3, 5); de la *cheotoare* ‘gaura în care intră nasturele’, ‘butonieră’, s-a creat, cu prefixul *în-* și sufixul *-a* verbul *a încheotora*, în *Încheotoreadză într-una pocroavele unul de cătră alalt* (Ex., 26, 6).

1.25.0. Sufixul verbal *-ui* se întîlnește în verbul *a besedui* ‘a discuta’, ‘a vorbi’ (< *beseadă* ‘vorbire’, ‘vorbă’, ‘a convorbi’ < magh.) în forma de infinitiv lung substantivat: *Domnul... după ca obârși de-a beseduirea cu Moisi în muntele Sinaiului* (Ex., 31, 18); vb. *a povestui* este prezent în contextul *Numele meu să se povestuiască în tot pământ* (Ex., 9, 16).

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *a-* din cuvintele *a acoperi*, *acoperimânt* (< lat. *acoōpērīre*) apare în foarte multe ocurențe fără *a-* protetic: *coperemînt* ‘veșmînt’, ‘vâl’ (Gn., 26, 6); ***Coperimântul*** cortului (Ex., 40, 19); ***Coperimîntul*** făcut de piei de viedzure (Ex., 39, 34); varianta cu *a-* protetic este prezentă în *Feace și alt acoperimânt asupra de acesta, din piei roșite de areate* (Ex., 36, 19); *a-* protetic lipsește și în derivatul *mestecat*, în loc de *amestecat*, -ă, în sintagma *foc mestecat*, în contextul *Și grindine și foc mestecat aseminilea se lăsă gios* (Ex., 9, 24); *Să fie mestecată* (Ex., 29, 10).

2.2.0. Prefixul *de-* este atestat în verbul *a se delunga* ‘a se îndepărta’, ‘a se feri de’, în *De aceale pilde toate să te delungi* (PO, 8/15-16).

2.3.0. Prefixul *des-* (*dedz-*, *dez-*) este înlînit în numeroase atestări: *descîntător* ‘vrăjitor’, în *Făcură descîntătorii pren descîntecele sale aseminilea* (Ex., 8, 7); *descîntec* ‘vrajă’, ‘minunăție’, ‘ciudesă’, în *Pren descîntecele sale eghiptenești* (Ex., 7, 11); prefixul *des-* are adesea valoarea prefixului *răs-*, de pildă în vb. *a descumpăra* ‘a răscumpăra’, în *Alor tăi ficiori nașterile dentăniu să o decumperi* (Ex., 34, 20); *Îm prețu-l descumpără!* (Ex., 13, 13); subst. *descumpărare* ‘răscumpărare’, în *Slobodă fără descumpărare ea se ducă* (Ex., 21, 11); subst. *descumpărăciune* ‘răscumpărare’, în *Toți să-și dea Domnului răscumpărăciunea sufletului său* (Ex., 30, 12); și derivatul cu sufixul -*ătură*, în *descumpărătură* ‘răscumpărare’, în *Să iai... banii descumpărăturiei de la fiii lu Israil* (Ex., 30, 16); prefixul *des-* este atestat și în derivatul *despoietură* ‘golicieune’, în *Și Ham... văzînd despoietura tătîni-său* (Gn., 9, 22); variantele cu *dez-*, *dedz-* se înlînesc în derivatele *dezlegătură* ‘îlcuire’, ‘îlcovanie’, ‘tălmăcire’, ‘interpretare a unui vis’, în *În ce chip Moise arătase în dezlegătura visului* (Gn., 40, 22); *dezmaniare* ‘împăcare’, în *Cu sângele jirtveei de păcate pre dezmaniare* (Ex., 30, 10); derivatul *dedzmaniatură* ‘împăcare’ apare în contextul *Atare dedzmaniatură dinioară să fie într-un an* (Ex., 30, 10); vb. *dezminia-voiu el* (Gn., 35, 20).

2.4.0. Prefixul *în-* apare, uneori, în locul lui *îm-*, în vb. *a înbrățișa*: *Plecă-se înaintea lui și-l înbrățișe el* (Ex., 18, 7).

2.4.1. De la adj. *lat.* -ă + prefixul *în* s-a format verbul *a înlăți*, în *Hotarăle tale voiu înlăți* (Ex., 34, 24); vb. *a lumina* primește prefixul *în-*, *a înlumina*, în ***Înluminează-ne*** cu duhul sfînt al tău (PO, 9/19-20); verbul *mări* are, uneori, derivatul *a înmări* ‘a crește’, ‘a se mări’, ‘a spori’, în *Den dzi în dzi se măriia foamea în pămîntul Eghiptelui* (Gn., 41, 56).

2.4.2. Prefixul *în-* înaintea unui cuvînt care începe cu sonanta nazală *n-* face să apară geminata *-nn*, în *a se înnoi*, în *Domnul... în a șaptea dzi se odihni și se înnoi* (Ex., 31, 17); vb. *a înnăroci* ‘a aduce cuiva noroc’, ‘a noroci’ este atestat în contextul *Căce cum oarece vrea face, Domnezeu înnorăciia* (Gn., 39, 23); pentru existența în româna veche, în scriere, dar și în rostire, a consoanei nazale geminate *nn*, vezi BB 2001-2002, I, p. LXVIII, III.2.3.3.).

2.4.3. Prefixul *în-* apare în derivatul *a înpica* ‘a da în spic’ (despre grîu, orz etc), în *Ordzul începuse a înpica* (Ex., 9, 31); vb. *a întăroșa* (< *taroșă* ‘gravidă’, ‘însărcinată’ + pref. -*în*) ‘a deveni gravidă’, în *Aceasta întăroșe și născu un făt* (Gn., 38, 3); *întăroșind*, în *Iar întăroșind născu un făt* (Gn., 38, 4); vb. *a se învălui*, ‘a se acoperi cu un vâl’, ‘a se înfășura’ (< *vâl*), în *Acoperi-se cu un veșmînt și se învălui* (Gn., 38, 14); *a se învărtoșa* (< *vîrtos*) ‘a se întări’, ‘a deveni neîndurător’, ‘a se pietrifica (inima cuiva)’, în *Ce eu voiu învărtoșa inima lui* (Ex., 7, 3); *Adîncul învărtoșe-se în mijlocul mării* (Ex., 15, 8); verbul *a înverdzi* (< *verde*), în [Buciumul] *avea trei vițe și înverdziră, crescură și înfloriră* (Gn., 40, 10); verbul *a învermînoșa* (< *viermănos*), în *Și învermînoșe aceaea [= mana] și se împuți* (Ex., 16, 20); *a se întrarma* ‘a (se) înarma’, ‘a (se) înzestra cu arme’, în *Gad întrarmîndu-se va purta oștile* (Gn., 49, 19).

2.4.4. Prefixul *în-* (*îm-*) dispăre. Astfel, vb. *a bătrîni* este folosit fără *îm-*: *Avraam bătrîni* (Gn., 24, 1); *Ce amu m-am bătrînit* (Gn., 18, 13); verbul *a se puternici* ‘a deveni puternic’ este atestat în contextul *Vărtos tare se puterniciră* (Ex., 1, 7); verbul *a clei*, fără *în-*, este prezent în ***Cleiește*** cu rășină denlăuntru și denafară (Gn., 6, 14); vb. *a podobi* ‘a înfrumuseța’, ‘a împodobi’, în *Lucrul sirumanului să nu-l podobești în nevoia ta* (Ex., 23, 3); adj. *roșit*, -ă, fără *în-*, apare în *Den piei roșite de areate* (Ex., 36, 19); vb. *a semna* ‘a însemna’, ‘a avea înțelesul...’, în *Carea seamnă: „Ce e aceasta?”* (Ex., 16, 15); vb. *a tălni* este folosit fără prefixul *în-*, în *Mă voiu tălni cu el* (Gn., 32, 20; la fel *în*: Gn., 32, 8, 33, 8; Ex., 23, 4, 28, 27); vb. *a tămplina*, în *El tămplină și sărută pre el* (Ex., 4, 27); vb. *a se tămpla*, fără prefixul *în-*, se înlînește în contextul ***Tămplă-se*** și isprăvi uspăț tuturor slugilor sale (Gn., 40, 20); vb. *a tinde* este folosit fără prefixul *în-* în cele mai multe ocurențe: ***Tinde-voiu*** mănulele mele cătră Domnul și vor sta tunurele și grindene nu va fi (Ex., 9, 29); varianta cu *în-*, *a întinde*, cunoaște mai puține atestări, ca, de pildă, în *Și întinse Moisi toiagul său în ceriu, cum [= ca] să fie grindine pre oameni* (Ex., 9, 23); vb. *a trece* cu sensul ‘a întrece’, în *Darul era destul și încă și trecea* (Ex., 36, 7); vb. *a (se) turna* are sensul ‘a (se) întoarce’, în ***Toarne-se*** izbînda mănii tale

(Ex., 32, 12); este atestată și varianta cu prefixul *în-*: *Și se înturnară apele și cutrupiră carăle și călarii* (Ex., 14, 28); vb. *a vinovăți*, fără prefixul *în-*, este prezent în contextul *Să nu-l vinovățească* (Ex., 21, 21).

2.4.5. Prefixul *ne-* se întâlnește în exemple ca *necetind*, în *Și cetiți și nu judecați necetind mainte* (PO, 10/20); *necredință*, în *Cu necredința lor* (PO, 9/5); *negândit*, -ă, în *Viețile lor... negândite* (PO, 9/4); *nemăncând*, în *Nemăncând pîne, nici bând apă* (Ex., 34, 28); *nestătătoriu* ‘nestatornic’, în *Voii fi nestătătoriu și budușlău pre pămînt* (Gn., 4, 14); *nevinovat* ‘nepedepsit’, în *Nu va lăsa Domnul nevinovat pre acela* (Ex., 20, 7); *netare* ‘slab’, ‘fără putere’, în *Ați venit cum [= ca] să vedeți unde e țara mai netare* (Gn., 42, 9); varianta cu *nă-*, *nătare*, în Gn., 42, 9; varianta de pl. *nătari*, în Gn., 33, 13: *Feciori netari am cu mine*.

3. SCHIMBAREA CATEGORIEI GRAMATICALE

În textul PO, fenomenul denumit în titlul prezentului subcapitol are loc în destul de multe ocurențe. Schimbările sînt grupate pe părți de vorbire: trecerea de la participiu la substantiv; trecerea de la adjectiv la substantiv, trecerea de la infinitivul lung la substantiv. Ultima categorie are o situație specială. Elementele lexicale privind trecerea de la infinitivul lung la substantiv sînt ilustrate pe larg în capitolul dedicat *modului infinitiv* (vezi mai sus, II.6.14.1.; aici sînt prezentate numai cîteva noi exemple).

3.1.0. Schimbarea categoriei gramaticale de la **participiul trecut** la **substantiv**: part. *biruit* apare ca subst. fem. art. *biruita* ‘putere’, ‘stăpînire’, în *Lasă să fim noi supt biruita ta* (Ex., 34, 9); *gemut* ‘geamăt’, în *Domnedzeu audzi gemutul lor* (Ex., 2, 24); *căutat* ‘înfățișare’, ‘privire’, ‘căutare’, în *Frumos pre căutat* (Gn., 49, 22); *ieșitul* ‘ieșire’, în *După ieșitul lor den Eghipt* (PO, 5/18); *măncatul* ‘mîncarea’, în *Iuo sânt puținei într-o casă pre măncatul mielului* (Ex., 12, 4); *mestecat* ‘amestec (de mirodenii)’, în *Și fă dentraceastea mestecat cu măiestrie vrăceas<c>ă* (Ex., 30, 35); *poruncitele* ‘poruncile’, în *Și să vei lua aminte poruncitele lui* (Ex., 15, 26); în sintagma *Lada cu poruncitele* sensul este ‘chivotul legii cu cele 10 porunci’ (PO, 7/7); *prinși* ‘prizonier’, în *Toți porobocii și muierile acelora duseră prinși* (34, 29); *purcesul* ‘plecarea’, în *Blăstămată să fie mânia lor... și purcesul lor* (Gn., 49, 7); *răsărta* ‘răsărit’, ‘est’, în *De cătră răsărta laturiei lui Edem* (Gn., 4, 16); *rodit* ‘generație de oameni’, ‘dependență’ (< vb. *a rodi* ‘a crea’, ‘a face’), în *Această carte a roditului Adam* (Gn., 5, 1); *strigat* ‘gălăgie’, ‘zgomot’, ‘țipet’, în *Strigatul lor voii asculta* (Ex., 22, 23); *suitul* ‘suire’, în *Patul meu l-ai spurcat cu suitul tău* (Gn., 49, 4); *ținut* ‘regiune’, ‘țară’, în *Și fu foamete acolo în acel ținut* (Gn., 12, 10); *uscat* în *Trecură pre uscat pre mijlocul mării* (Ex., 14, 29); *vădzut* ‘vedere’, în [fântîna] *vădzutului* (Gn., 25, 11); *vănat* ‘acțiunea de a vîna’, în *Den vînatul lui bucuros mănca* (Gn., 25, 28); *venit* ‘pribeag’, ‘prișleț’, ‘venetic’, ‘nemernic’, ‘străin’, în *Venit să fii pre cest ținut* (Gn., 26, 3); cf. sintagma *veniți de laturi* ‘prișleț’, ‘venetic’, în *Hevron, în carele Avraam și Isac era veniți de laturi* (Gn., 35, 27).

3.2.0. Schimbarea categoriei gramaticale de la **adjectiv** la **substantiv** este ilustrată cu următoarele exemple: *albele* ‘oile albe’, în *Albele să fie simbria ta* (Gn., 31, 8); *bunilor*, în *Cum [= ca] pildele bunilor să învățați pilde bune* (PO, 9/1); *înaltul* ‘înălțimea’, în *Înaltul de-al doilea cot era* (Ex., 37, 1); *latul* ‘lățime’, în *Iară latul de 4* (Ex., 36, 15); *lungul* ‘lungime’, în *Cărora tuturor lungul de căte 30 de coți era* (Ex., 36, 15); *răului*, în *Pomul binelui și răului* (Gn., 2, 17); *răilor*, în *Den pildele răilor* (PO, 9/2-3); *viului*, în toponimicul *Fântîna Viului*, în *Lăcuia Isac la Fântîna Viului și Vădzutului (Vederiei)* (Gn., 25, 11).

3.3.0. Schimbarea categoriei gramaticale de la **infinitivul lung** la **substantiv** se întâlnește și în următoarele exemple: *audzire* în *Cartea legiei ceti-o înaintea dihaniei pre audzirea lor* (Ex., 21, 7); *firea* ‘făptură’, ‘ceva ce a fost făcut, realizat’, în *Stânge-voii toată firea ceea ce am făcut* (Gn., 7, 4); *luptare* ‘luptă’, în *Osul cliciului în luptare scrinti-se* (Gn., 32, 25); *pierire* ‘moarte’, în *Agiunge-mă-va acea pierire și voi muri* (Gn., 19, 19); *putearea*, în *Ruven... tu, tăriia mea și putearea mea* (Gn., 49, 3); *strigarea* (< *a striga*), în *Atare strigare iaste în tabără ca întru război* (Ex., 32, 17); *teamerea* ‘frică’, ‘spaimă’, în *Pune-voii teamerea mea înaintea ta* (Ex., 23, 27); *vedeare* ‘vis’, în *Fu beseada Domnului cătră Avraam în vedeare* (Gn., 15, 1). Adăugăm și subst. *binele* (< adv. *bine* + art. *-le*), în *Poftind tot binele* (PO, 1/8).

IV. VOCABULARUL

Cuvinte proprii limbii române vechi.

Cuvinte puțin cunoscute sau păstrate în anumite arii dialectale.

Prime atestări

I. STUDIUL STATIGRAFIC AL LEXICULUI

1.1.0. ELEMENTE LATINE DIN FONDUL MOȘTENIT

Sînt grupate în acest capitol cuvintele de origine latină care prezintă o serie de particularități lingvistice demne de a fi reținute: caracterul arhaic, regional, probleme de etimologie, de istorie a limbii, de dialectologie, de semantică, prime atestări etc.

1.1.1. adînc ‘profund’, are și sensul ‘abis’, ‘fără fund’, (< lat. *ādancus*) preluat din versiunea latină a Bibliei, iar în latină, din greacă (ἀβυσσος), în *Rupseră-se fântînile toate adîncului mare* (Gn., 7, 11).

1.1.2. a (se) afunda ‘a (se) adînci’, în *Și se afundară ca plumbul în putearnică apă* (Ex., 15, 5); cf. și derivatul cu *-ime*, **afundzimea** (Ex., 15, 5); **afunzime** ‘adîncime’, ‘profunzime’, în *Cu blagosloveniile afunzimeei de gios* (Gn., 49, 25); adj. *adînc* este prezent în teritoriul de la est și de la sud de Carpați, în timp ce *afund* formează arie unitară în teritoriul de la vest și nord de Carpați (vezi ALR.SN., III, h. 837; vezi și V. Arvinte, ST.L.LV., p. 16, IV.1.1.1.).

1.1.3. aluat (nedospit), în *Și oamenii, aluatul ainte de ce se-ară fi avenind* (Ex., 12, 34).

1.1.4. amiadzădzi ‘sud (punct cardinal)’, în *Că el [Isac] pre acel pămînt de cătră amiadzădzi lăcuia;* pentru ‘nord’, există termenul **mîiazănoapte** (Gn., 28, 14).

1.1.5. aua ‘strugure’ (< lat. *ūva* ‘id.’), cu *a-* protetic, în *La-va... în sângele aoiei tãmbariul său* (Gn., 49, 11).

1.1.6. a apleca ‘a alăpta’ (< lat. *applicāre*), în *Vrea-veri cum să chiem o doică... ca să apleace porobocelul?* (Ex., 2, 7)⁴.

1.1.7. arbure ‘copac’; ‘pom’ (< lat. *arbōr*, *-ōris*), în *Măncară... ce au fost în arbu<r>i, ce lăsase grindinea* (Ex., 10, 15).

1.1.8. arc ‘curcubeu’ (< lat. *arcus*), în *Arcul meu voi pune în nouri* (Gn., 9, 13); *Vedea-vor arcul meu în nuori* (Gn., 9, 14); (vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 93, IV.2.2.7.); există și sensul ‘armă alcătuită dintr-o vergea flexibilă, ușor încovoiată, și o coardă’, în *Ia... siriul tău, cucura, arcul și pasă la câmp și prinde vânat mie* (Gn., 27, 3).

1.1.9. ardere, din infinitivul lung substantivat (< vb. *a arde*, *-ere* < lat. **ardēre*) este prezent în sintagma *jirtvă de ardere*, cu sensul ‘ardere de tot’, ‘holocaust’, în contextul *E Noe zidi un oltariu Domnului... și giunghe pre jirtvă de ardere pre oltariu* (Gn., 8, 20).

1.1.10. area (art.) ‘arie’, ‘loc unde se treieră cu caii’ (< lat. *ārea*), în *Plîngerea lângă area <A>tad* (Gn., 50, 11); și: *Și când ară fi sosind la area Atad, carea iaste la Iordan* (Gn., 50, 10).

1.1.11. arîpă (< lat. *ārîpēs*, *-îpedis*) ‘cu aripi la picioare, ca Zeul Mercur’, este atestat în contextele: *În ce chip am purtat pre voi în arepile vulturului* (Ex., 19, 4); *Și heruvimii arepile-și sus să le înti<n>dză, acoperind cu arepile sale scaunul milosteei* (Ex., 25, 20).

1.1.12. areate, pl. *areți* ‘berbec’ (< lat. *ārîēs*, *-îetem*) cunoaște în PO aproximativ 20 de ocurențe, față de cele cca 10 atestări ale termenului *berbece* (< lat. *berbēcem*); *areate* este prezent în contexte ca: *Piiale roșită de areate* (Ex., 25, 5); *Când vei omori areatele* (Ex., 29, 20); *Areții oilor tale n-am mîncat* (Gn., 31, 38).

1.1.13. armă ‘sabie’ (< lat. *arma*), în *Ați dat armă în mînile lor cum [= ca] pre noi să ne omoară* (Ex., 5, 21).

1.1.14. asin ‘măgar’; fem., gen.-dat. art. *asineei*, în *Puiul asineei sale* (Gn., 49, 11); și: *Nașterea asinului dentîniu pre o oaie schimbă* (Ex., 34, 20); sinonimul *măgar* nu apare niciodată în PO.

1.1.15. a ațița ‘a aprinde focul’ (< lat. **attītio*, *-āre*), în exemple ca *Să nu ațițați foc* (Ex., 35, 3).

1.1.16. a aveni ‘a dospî’, ‘a fermenta’; ‘a se umfla’, ‘a crește’ (despre aluat) (< lat. *advenire*), în *Coapseră den aluat... și făcură pogaci, pîne adzimă, că nu-l putea aveni, silindu-i eghipteanii să iasă* (Ex., 12, 39).

1.1.17. avenit, *-ă* ‘dospit’, ‘(aluat) dospit’, în *Să nu mîncăți pîne avenită* (Ex., 13, 3); *Nu fie avenită în casele voastre* (Ex., 12, 15; prima atestare a verbului și a adjectivului se află în PO).

1.1.18. bătaie ‘pedeapsă’ (< *battālia* < *battuālia*), în *Până când vom păți această bătaie* (Ex., 10, 7; cf. expr. *a bate cu ciună*, în (Ex., 10, 7).

1.1.19. bătrîn, *-ă* ‘șef (a poporului)’, ‘șef, conducător’ (< lat. *větērānus*), în *Aron și toți bătrînii lu Israil vineră... să mînînce pîne înaintea lu Domnedzeu* (Ex., 18, 12); *Și 70 de bătrîni a lu Israil* (Ex., 24, 1; vezi V. Arvinte, ST.L.NM., p. 29, IV.2.1.12.).

⁴ Termenul acesta apare destul de des în vechile texte românești: „«Păzește-m copilașul acesta și mi-l apleacă și eu îți voi da plata ta!» Și luu muierea copilul și-l apleca pre el”. (BB, Ex., 2, 9) „cum au fost oareunde un cucon carele mainte până a să împlea 9 ani, îngroșe pre mamca ce-l apleca;” (LEGI Mold., 163, 33-35); „Ferice de ceale stearpe și zgăurele ceale ce n-au născut și fițele carele n-au aplecat” (NTB, Lc., 23, 29); „Și la vreama aplecatului veniia capra de la turmă însăș de-l apleca și iarăși să ducea la turmă, pină-ncepu a mînca bucățele” (VS, 35, 49-50); „fiiul meu (...) carele au fost aplecat de fițele mele” (CPLR, Al., 99, 6-8).

1.1.20. berbeace (< lat. pop. *berbēcem* < *vervex*), în *Pre capul acestui berbeace să-și pună mâinile* (Ex., 29, 15).

1.1.21. besearecă (< lat. *bāsīlica*) are în PO o formă arhaică, față de actuala variantă, cu *ba-* > *bă-* > *be-*, iar astăzi *bi-*, și cu *ī* (scurt accentuat) trecut la *e*, apoi, prin diftongarea lui *-é-* în poziție *-e* > *-eă-*; forma actuală a rezultat prin fenomenul închiderii diftongului *-eă-*, în poziția *-e*, la *e*; a avut loc, apoi și închiderea vocalei neaccentuate *-e-* > *-i-*, atât în prima, cât și în ultima silabă: *biserică*; cuvântul are sensul ‘adunarea creștinilor’, ‘creștinătatea’; au fost înregistrate variantele: *beseareca*, (PO, 2/8, 8/22); *beseareceei* (PO, 1/7); adj. *besserecești* (PO, 4/28-5/1). Termenul aparține terminologiei religioase de origine latină și s-a păstrat în toate cele patru dialecte românești: arom. *băsear(i)că*, mgl. *bășerică*, istr. *baserike*.

1.1.22. bucin ‘instrument muzical’, ‘bucium’ (< lat. *būcina* sau *būccina*), în *Când vor audzi lung glasul bucinului, meargă cătră munte* (Gn., 19, 13).

1.1.23. bucium ‘butuc la vie’, ‘tulpină’ (< lat. *bucina*; etim. nesigură); în *Vis văzuiu și un bucium de vie era înainte-mi* (Gn., 40, 9); și: *Aceasta va lega mândzișorul său la buciumul viei* (Gn., 49, 11).

1.1.24. cățin ‘strachină’, ‘blid’ (< lat. *catinum*), în *Luo o parte a sângelui și-l băgă în cățin* (Ex., 24, 6).

1.1.25. a câștiga ‘a purta de grijă cuiva’ (< lat. *castigō*, *-āre*) **1.** ‘a muștra’, ‘a dojeni’, **2.** ‘a pedepsi’, **3.** ‘a ține în frâu’, ‘a îndrepta’, în *Și nu câștigareți pre hrana casei voastre* ‘nu purtați de grijă’ (Gn., 45, 20); există și subst. *câștigă* ‘grijă’, în expresia *a purta de grijă cuiva*, în *Purta-voiu câștiga pre voi și pre ficiorii voștri* (Gn., 50, 21); *Tu poartă câștigă dihaniei înaintea lu Dumnezeeu* (Ex., 18, 19). Sensul din contexte de mai sus caracterizează unele graiuri transilvănene (graiul moșilor). Apariția acestui sens, ‘a avea grijă’, nu-i clară (TRDW, s.v.).

1.1.26. a căuta ‘a privi’, ‘a se uita’, în *Căută Domnul pre gloata eghiptenilor* (Ex., 14, 24).

1.1.27. ceateră ‘ceteră’ (< lat. *cithāra*), în *Iuvat, acela au fost tatăl celor ce cîntă în ceateri și în cimpoi* (Gn., 4, 21).

1.1.28. cep, pl. *cepure* (< lat. *cippus* + vsl. *čepŭ*), în *Doao cepure să aibă o scîndură* (Ex., 26, 17).

1.1.29. cer ‘varietate de stejar’ (< lat. *cerrus*), în *Le îngrupă acealea Iacov supt un lemn de cer* (Gn., 35, 4).

1.1.30. cerbice ‘ceafă’, ‘grumaz’ (< lat. *cervicem*), în *Și unde acest nărod cu cerbicea vârtoasă e* (Ex., 34, 9).

1.1.31. cercel ‘obiect de podoabă purtat la urechi’ (< lat. *circēllus*), în *Rumpeți gios cerceii de pre urechile muierilor voastre* (Ex., 32, 2).

1.1.32. cetate ‘oraș’ (< lat. *civitātem*), în *În cetate în Orăștie* (PO, 11/25).

1.1.33. a chema ‘a denumi’, ‘a da un nume unui obiect, unui om etc.’ (< lat. *clamāre*), în *Și chiemă Adam cu numele a lor toate jigăniile* (Gn., 2, 20); și: *Adam chemă numele muieriei sale Evva* (Gn., 3, 20); *Derept aceaea chiemă Isac acea fântină Eseac* (Gn., 26, 20).

1.1.34. cimpoi ‘instrument muzical popular, alcătuit dintr-un burduf’ (< lat. **centipollium* ‘stomac al rumegătoarelor’, lat. *centipellio*, *-onis* ‘foios, la rumegătoare’), în *Iuval, acela au fost tatăl celor ce cîntă în ceateri și în cimpoi* (Gn., 4, 21).

1.1.35. coastă ‘latură’, ‘parte’, ‘margină’ (< lat. *cōsta*), în *Belciugele den coastele Ladițeei* (Ex., 25, 15).

1.1.36. a se culca ‘a avea relații sexuale’ (< lat. *collōcāre*), în *Culcă-te cu mine!* (Gn., 39, 12); *Să ne culcăm cu el* (Gn., 19, 32).

1.1.37. a cunoaște ‘a avea relații sexuale’ (< lat. *cognoscere*), în *Și Adam conosci muiarea lui Evva* (Gn., 4, 1); *Cain conosci muiarea sa* (Gn., 4, 17; sens biblic < ebraică).

1.1.38. a cunteni ‘a opri’, ‘a reține’, ‘a înceta’ (< lat. *continēre*), în *Nemică de mine n-au cuntenit, ce numai pre tine, căce unde ești muiarea lui* (Gn., 39, 9)⁵.

1.1.39. a cure ‘a curge’, ‘a fugi’, ‘a alerga’, în *Pre pămîntul ce cură cu miiare și cu lapte* (Ex., 3, 8); și în *Acela cură spre tot pămîntul Arapiei* (Gr., 2, 13); *Rahila... curse și spuse tătîni-său* (Gh., 29, 12).

1.1.40. curînd ‘grabnic’, ‘repede’; ‘fugind’ (< lat. *currendo* < vb. *cŭrrere*), în *Și curînd lăsară pre el afară den temniță* (Gn., 41, 14).

1.1.41. curte ‘ogradă’, ‘spațiu împrejmuit pe lângă casă’ (< lat. **curtem* < lat. *cōhortem*), în *În curțile și în orașăle lor* (Gn., 25, 16).

1.1.42. a custa ‘a trăi’, ‘a viețui’ (< lat. *constāre*), în [Iosif] *custă o sută și dzeace ani* (Gn., 50, 22); și: *Custă încă tată-vostru?* (Gn., 43, 7).

⁵ Prezent în texte importante ale secolului al XVII-lea, precum NTB și BB, termenul apare și în texte premergătoare PO: „ce să nu mai multu tinză-se întru oameni, cu *contenimintu se cuntenim* [ei] mai multu să nu grăiască de numele acesta nice unuia dintru oameni” (CB, FA, 4, 17) sau: „*contenit-ai limbilor, și peri necuratul*” (PS.C., IX, 6).

1.1.43. a cuteza ‘a îndrăzni’, ‘a se încumeta’ (< lat. pop. **cottizāre* < vgr. κοττίζω ‘a juca zaruri’), în *Că eghipteanii nu cutedza mănca pâine cu jidovii, că-i lucru urît înaintea lor acela* (Gn., 43, 32); fără a înaintea verbului *mănca*; la fel și în alte cazuri: *Nu cutedza căuta* (Ex., 3, 6); *Nu cutedza zice* (Gn., 26, 7); *Nu se cutzară apropiia de însul* (Ex., 34, 30).

1.1.44. a deșchide, cu -șk- etimologic (< lat. *dīsc̄lūdēre*), în contextul *Care deșchise gura lui* (Gn., 4, 11); și în: *Și fu zi cînd rupseră-se fântînile toate adîncului mare și deșchiseră-se ferestrele ceriului* (Gn., 7, 11); vezi BB 2001-2002, I, p. XXI, **IV.3.21.0**.

1.1.45. a deștinge ‘a coborî’ (< lat. *dēscendēre* ‘id.’), în *Pre filisteani frică deștîNSE* (Ex., 15, 14); și în: *Și cînd deștîNSE Domnul în negură* (Ex., 34, 5).

1.1.46. a dezlega ‘a țilcui visele’, ‘a explica’, ‘a tălmăci’ (< lat. *dīslīgāre*), în *Lui Domnezeu se cade a dezlega* (Gn., 40, 8).

1.1.47. a domni ‘a stăpîni’ (< *domn* ‘stăpîn’), în *Ce tu domneaște lui* (Gn., 4, 7); *Zise noao domnul acelui pămînt* (Gn., 42, 33).

1.1.48. dor ‘durere’, ‘chin’, ‘mîhnire’; ‘dorință’, ‘tristețe’ (< postverbal de la lat. *doleō, -ēre* ‘a dura’ (fizic); ‘a fi îndurerat, întristat’; ‘a suferi’), în contextele: *Căi-se el că au făcut pre om spre pămînt și fu dor într-inima lui* (Gn., 6, 6); *Și luo pre Răveca și fu lui muiare, și iubi pre ia, și în cest chip fu veselit Isac de dorul mâni-sa* (Gn., 24, 67). Prima atestare a cuvîntului *dor* se află în cele două contexte menționate în acest paragraf.

1.1.49. dzeastre ‘dotă’, ‘averea fetei la măritiș’ (< lat. *dēxtrae* ‘promisiune’, ‘făgăduință solemnă’), în *Să-i dea dzeastra și și-o ținie muiare* (Ex., 22, 16).

1.1.50. faur ‘fierar’ (< lat. *fāber*), în *Tuvalcaim, care au fos<t> meșter și faur în tot lucrul arămiei și în fier* (Gn., 4, 22).

1.1.51. fāmeaie ‘familie’ (< lat. *fāmīlia*), în trei ocurențe: *Aceștea-s capetele de dinainte fāmeilor leviteanilor în semințele lor* (Ex., 6, 25); *Aceasta sânt feciorilor lui Noe fāmeaie după rudele și oamini* (Gn., 10, 32); *Și marhă multă avea, dobitoace mici și mari, și mare fāmeaie* (Gn., 26, 14). Situația acestui termen în limba română veche este ceva mai complexă decît pare. Alături de valoarea ‘familia’, vrom. *fāmeaie* (cu toate variantele sale fonetice, și, indiferent de acestea) apare, concomitent, în vechile texte românești, și cu valori precum ‘mulier’ și ‘uxor’. Datorită faptului că suprapunerea semantică între aceste concepte este, adeseori, posibilă, „impuritatea” sensului contextual al termenului este evidentă în destul de multe situații. Valoarea ‘mulier’ este evidentă în cazuri precum: „Nu se cade fāmeii a se face diaconiță mai nainte de 40 de ani” (LEGI Munt., 444, 30); „De-are fi neștine boiarin, sau de-are fi fāmeae, nemică nu să va folosi cu aceaia să poată scăpa de certarea uciderii; ce să va certa boiarinul și muiarea, dacă vor face ucidere, ca și fieștecine di cei mai proști oameni” (LEGI Mold., 89, 17-19); „întrară la casă de fāmeaie curvă, căriia numele Raav, și odihniară acolo” (BB, *Iosua*, 2, 1); „Și tot carele nu va cerceta pre Domnul Dumnezăul lui Israil va muri, den tînăr până în bătrîn, de la bărbat până la fāmeaie” (BB, *2Paralipomenon*, 15, 13). În exemplele următoare, însă, deși este clar că *fāmeaie* are valoarea ‘uxor’, datorită faptului că, înainte de toate, o soție este o ființă umană de sex feminin, nubilă, valoarea ‘mulier’ nu dispare complet. Pentru situații precum: „Voi știț că fāmeaia doi mi-au născut” (BB, *Gen.*, 44, 27); „voiu omorî pre voi cu sabiia și vor fi fāmeile voastre văduve și feciorii voștri săraci” (BB, *Ex.*, 22, 24); „Dă fata ta fiiului meu întru fāmeaie!” (BB, *4Împărați*, 14, 9); „și nu va fi cel ce să îngroape pre ei și fāmeile lor și fiii lor și featele lor. Și voiu vărsa preste ei răutățile lor” (BB, *Ieremia*, 14, 16); „adec au pîrît de faț înaintea domnii mele fāmeia Popăscului din Mațcani (...)” (IZ², 84, 13-14); „Adecă, au venit înaintea noastră și dinaintea boiarilor noștri sluga noastră Postolachi cu fāmeaia lui, Sora, și s-au pîrît de faț înaintea noastră cu Strătulat (...). (IZ¹, 29, 6-9), chiar dacă sensul ‘uxor’ pare a domina, sensul ‘mulier’ nu poate fi considerat ca lipsind complet. Imposibilitatea, una ontică, este reflectată și în: „Și, cunoscînd Avnan că nu lui va fi sāmînța, fu cînd mergea la fāmeaia fratelui lui vărsa pre pămînt, pentru ca să nu dea sāmînță fratelui său” (BB, *Gen.*, 38, 9) (sugestivă pentru discuția asupra sensului, dar și în ceea ce privește conștiința cărturarului care utiliza cuvintele limbii române, este alăturarea de versetul precedent: „Întră la muiarea frăține-tău și fii bărbat ei și rîdică sāmînță fratelui tău”).

Sensul care apare în PO poate fi întîlnit și în: „Și în sāmînța ta să vor blagoslovi toate fāmeile pămîntului” (NTB, *FA*, 3, 25); „Și vaide căsătoriu cel ce nu-ș va deștepta fōmeaia din casă sfînta dumerecă de noapte să meargă la besearcă!” (CS, 241, 8-10); „Și să meargă omul la besearcă co toată fōmeaia să se roage cu frică și cu grije!” (CS, 241, 16-17); „Se fie fāmeaia lui în pagubă, într-o sāmînță se piiiea numele lui” (PH, 108, 13).

1.1.52. fāntînă ‘izvor’ (de apă vie) (< lat. *fontana*), în *Ce o fāntînă sau negură de pămînt stropind și udînd toată fața pămîntului* (Gn., 2, 6); *Fu zi cînd rupseră-se fāntînile toate adîncului mare* (Gn., 7, 11); și în: *Fāntînă a viului, în Derept aceea chiemă pre cea fāntînă “Fāntîna a viului”... care fāntînă iaste între Cades și între Bared* (Gn., 16, 14).

1.1.53. făptură în sintagma *făpturi luminoase* ‘luminători’ (‘stele’, ‘soare’, ‘lună’) (< lat. *factura*; în versiunea latină: *luminaria in firmamento caeli*), în *Fie făpturi luminoase în țăriia cerului* (Gn., 1, 14).

1.1.54. făt, pl. **feți** ‘copil’, ‘prunc’ (< lat. *fētus*), în numeroase ocurențe: *Iosif va creaste făt crescînd* (Gn., 49, 22).

1.1.55. feată ‘tînără’; ‘persoană de sex feminin, nemăritată’ (< lat. *fēta*), în nenumărate atestări; în *Cu bătrînii noștri vom merge, cu feții și cu featele* (Ex., 10, 9).

1.1.56. ferecat, -ă ‘fericit, -ă’ (< trans., bân. *a ferica* ‘a ferici’, ‘a face fericit’ < lat. **fēlicāre*), în *Bine iaste mie lucrul, că mine ferecată vesti-vor featele* (Gn., 30, 13).

1.1.57. fereastră, în sintagma *ferestriile cerului* ‘deschizătură prin care năvălesc apele din cer’; cf. sintagma *fântînia adîncului*, prin care năvălesc apele de sub pămînt (la potop); în versiunea latinească: *fontes abyssi et cataractae caeli*; *fereastră* (< lat. *fēnestra*) poate fi un calc după magh. *ablak* ‘fereastră’.

1.1.58. fur ‘hoț’, ‘tîlhar’ (< lat. *fūr*, -is) în *Iară să vor prinde furul frîngînd sau săpînd casa* (Ex., 22, 2).

1.1.59. gratie ‘grilaj’, ‘zăbrele’, ‘grătar’ (< lat. *grātes* și *cratis*), în *Gratie de arame* (Ex., 38, 4); prima atestare a acestui cuvînt se găsește în textul studiat al PO.

1.1.60. giunc ‘junc’, ‘bou sau taur tînăr’ (< lat. *iūvēncus*), în *Ia un giunc dintre dobitoace și doi întregi areți* (Ex., 29, 3).

1.1.61. giunghiat, -ă ‘înjunghiat, -ă’ (< vb. *a giunghia* < *iugulāre* ‘a junghia’, ‘a ucide’ > **iungulāre*, cu infix nazal > **gunglāre* > *junghiare*), în *Săngele unui ied giunghiat* (Gn., 37, 31).

1.1.62. greață ‘dificultate’, ‘greutate’ (< lat. **grēvītia*), în expresia *a grăi cu greață*, în *Că grăiesc cu greață și am limbă grea* (Ex., 4, 10); și sensul ‘scîrbă’, ‘repulsie’, în *Le va fi greață a bea apa aceii ape curătoare* (adică ‘apa Nilului’) (Ex., 7, 18). După cum se vede, încă din limba veche, cele două sensuri coexistau, cel de-al doilea decurgînd, în mod firesc, probabil pe cale metaforică, din primul. Plecînd de la sensul cel mai concret, precum în: „Căzumu întru locu cu năsipu, lăsămu corabiia și nasu lui, amu, opri-i-se și fu neclătitu, iară cîrma frîngea-se de greață de unde” (CB, FA, 27, 41-42) încep să se dezvolte nuanțe de sens și sensuri derivate de aici: „Și greșînd și făcînd păcate fără de greață și fără rușine înaintea lui, și prea amărîm și mîniem pre Dumnezeu.” (CCĪ, 63, 18-20); „să nu ne pare rău, nici să ne mîniem de ce se tîmplă noao greu sau greață sau dosadă.” (CCĪ, 63, 3-5) și chiar: „Atunce mearse voivodă cu slugile-și, aduse ei, nu cu greață, temea-se, amu, de oameni se nu ucigă ei cu pietri” (CB, FA, 5, 26), unde sensul lui *greață* este ‘violență, forțat’. Prin situații precum: „Că așa, amu, sînt muerile cealea curvele, mai vîrtos de toți nerușinoase și fără de greață și necuvioase!” (CCĪ, 547, 30-32), unde metafora ironică este evidentă, se deschide larg calea unor uzuri precum: „Pentr-aceaea îi era greață de dînșii ca de nește lucruri spurcate și fără de treabă”. (VS, 128, 16). Senzația fizică de greutate și de dificultate, asociată în același chip, conduce la sensul al doilea, precum în: „Pentru că în multe mîncări va fi dureare și nesațiul să va apropiia până va veni greață” (BB, *Înț. Sir.*, 37, 33); „Și de bolnavul ce i-i greață de bucate, nice o nedeajde nu-i di-ns, așea și ceia ce li-i greață de cuvîntul lui Dumnedzău (...)” (VARL, 248, 12-14).

1.1.63. grindine ‘ploaie cu piatră’, ‘grindină’ (< lat. *grandīnem*), în *Iaca, voiu ploia mîne în acesta ceas grindinea vartos multă* (Ex., 9, 18).

1.1.64. gruiet, diminutiv de la *grui* ‘dîmb’, ‘pisc’ (cf. lat. *grunium* ‘rît de porc’, în *Măine eu în vîrvul gruietului voiu sta și toiagul a lu Dumnedzeu în mînă-mi voiu ținea* (Ex., 17, 9).

1.1.65. gură ‘tivitură’, ‘bordură’, ‘garnitură’, ‘margină’, în contextul *Și sus, în partea desupra, să fie o gură într-ănsu și preg<iu>r gură într-una să fie beartă tivită, cum [ca] să nu se destrame* (Ex., 28, 32; pasajul este obscur; vezi explicația dată în ST.L.EX., p. 50, IV.2.2.69.).

1.1.66. im ‘nămol’, ‘mîl’, ‘noroi’, ‘glod’, ‘mocirlă’ (< lat. *līmus* ‘id.’), în *Și luară cărămidă în locul pietrilor și im în locul varului* (Gn., 11, 3); *În zăpodia lui Siddim era multe groape de im* (Gn., 14, 10); prima atestare a cuvîntului *im* este aceasta din PO.

1.1.67. iuo ‘unde’ (< lat. *ubi* ‘id.’), în *Să fie semn iuo cu el era grăit* (Gn., 35, 14); adv. *iuo* cunoaște în acest text prima sa atestare; într-un număr de cca 15 ocurențe.

1.1.68. îmbe ‘amîndoi’, ‘-două’ (< lat. **ambi*, *ambae*), în *Pre îmbe capetele scaunului mesereriei* (Ex., 25, 18).

1.1.69. a împuta ‘a dojeni’, ‘a muștra’; ‘a bănuî’ (< lat. *imputare*), în *Ce vă împuțați cu mine?* (Ex., 17, 2)⁶.

1.1.70. împutare ‘reproș’, ‘muștrare’, ‘dojană’, în *Multă împutarea la Israil în aleanul lu Dumnedzeu și lu Moisi* (PO, 5/11-12).

⁶ Precum următorul, acest termen este destul de frecvent în vechea română literară, el apărînd în CB, CV, CP, CCĪ, *Psaltrile* secolului al XVI-lea, BB etc.

1.1.71. început ‘la început’ (< *a începe* < lat. *incipio*, -ere), în **Început** făcu Domnedzeu ceriul și pământul (Gn., 1, 1).

1.1.72. a (se) încinde ‘a (se) aprinde’ (< lat. *incendēre*), în *De-acia se vor încinde a arde clăile* (Ex., 22, 6). Termenul este frecvent în secolul al XVI-lea, dar rarissim în secolul următor.

1.1.73. a (se) încinge ‘a lega mijlocul corpului cu brîul, cu cureaua’ (< lat. *incingēre*), în *Și încinge și Aaron și feciorii lui cu brînele* (Ex., 29, 9).

1.1.74. încredințat, în sintagma **Încredințat de sânge** tu ești mie (< vb. *a încredința* ‘a se logodi’ (mai ales în Transilvania)); în germ. *Blutsbräutigam*; în fr. *époux de sang*; lat. *sponsus sanguinum tu mihi es* (Ex., 4, 25, 26); prima atestare în PO, 1582.

1.1.75. a întinge ‘a muia’, ‘a băga într-un lichid capătul, vârful unui obiect’ (< lat. *intingēre*), în *Luați o legătură de isop și o întingeți în sângele den trocă și stropiți cu el pragul* (Ex., 12, 22).

1.1.76. a (se) întrâma ‘a se restabili’, ‘a se înzdrăveni’, ‘a-și recăpăta sănătatea’ (< lat. *arm* ‘picior’ + *întru-*; TRDW, s.v.: < *tramă*, ca *a destrăma*), în *Cum [= ca] să mă întram prin ea* (Gn., 30, 3); prima atestare în 1582, PO.

1.1.77. întrămătură ‘întărire’, ‘refacere’, ‘înzdrăvenire’ (< *arm* ‘picior’ + *întru-*, DER; din lat. *trama* + suf. *-ătură*, ca *a destrăma*, TRDW, s.v.), în *Pentru întrămătura besearece<i> sfîntă a românilor* (PO, 1/7); prima atestare a acestui cuvînt: 1582, PO.

1.1.78. întunecarec, pl. -e (< lat. *tēnēbrīcus*; vb. *intēnēbrīcāre*), în *Tinde mîna ta în ceriu și să fie întunecarece pe pămîntul Eghipetului* (Ex., 10, 21).

1.1.79. a se înturna ‘a se întoarce’, ‘a reveni la punctul de plecare’ (< lat. **intornare*), în *Iosif se înturnă în Eghipet* (Gn., 50, 14).

1.1.80. a învești ‘a (se) îmbrăca’, ‘a acoperi’, ‘a înveli’, ‘a înfășura’ (< lat. *(in)vestīre*), în *Se [= să] învească Aaron și ficiorii săi cînd vor intra în cortul adevăraturiei* (Ex., 28, 43).

1.1.81. a învărtoșa ‘a întări’ (< lat. *virtūōsus*), în *Și învărtoșa-voiu legătu<ra> mea între mine și între tine* (Gn., 17, 7).

1.1.82. a la ‘a (se) spăla’ (< lat. *lavo*, -āre), în *La-va în vin veșmîntul său* (Gn., 49, 11); *Lău-se și se rase* (Gn., 41, 14).

1.1.83. lăptucă ‘salată verde’, în expr. *lăptuci amare* (< lat. *lactūca*), în *Păine adzimă cu lăptuci amară* (Ex., 12, 8).

1.1.84. a (se) lăsa 1. ‘a porunci’, în *Lasă <să> fim noi supt biruita ta* (Ex., 34, 9); **2.** ‘a întrerupe’, ‘a înceta’, în *Să nu se lase semănătura și secerătura* (Gn., 8, 22).

1.1.85. lege ‘normă’, ‘regulă divină’, ‘credință’ (< lat. *legem*), în *Le-au dat lor legi* [cele 10 porunci] (PO, 4/28).

1.1.86. lemn 1. ‘arbore’, ‘copac’, ‘pom roditor’, **2.** ‘substanță lemnoasă’ (< lat. *lignum*). Primul sens este atestat în peste 20 de puncte din rețeaua E. Petrovici, puncte situate în Banat, Transilvania, Crișana, Maramureș (vezi ALR.SN., V, h. 1349, 1351). Cu sensul ‘pom’, ‘arbore’, termenul apare în nenumărate ocurențe în PO. Dublul sens putea fi preluat și din limbile greacă (ξύλον); vsl. АРЕВО; magh. *fa*.

1.1.87. a mîna ‘a face animalele să meargă’ (< lat. *mīnare*) în *A cui e aceasta ce înainte mîni?* (Gn., 32, 17); ‘a împinge’, în *Mână Dumnedzeu marea cu un vînt tare de cătră răsărta soarelui* (Ex., 14, 21).

1.1.88. measer ‘sărac’ (< lat. *mīser(um)*), în *Measerul, încă, să nu dea mai mult de giurătare de siclus* (Ex., 30, 15).

1.1.89. mesereare ‘milă’, ‘îndurare’, ‘misericordie’ (< lat. *mīserēre* ‘fie-ți milă’ < *miser* ‘nenorocit’), în *Ai făcut mare miserearea ta* (Gn., 19, 19).

1.1.90. mesererie ‘milă, îndurare’ (< *measerer* + suf. -ie), în *Pre îmbe capetele scaunului mesereriei* (Ex., 25, 18).

1.1.91. meserătăției ‘milă’, ‘îndurare’ (< *measer* + suf. -ătăție), în Ex., 25, 18.

1.1.92. mișel ‘sărac’, ‘sărman’, ‘nenorocit’ (< lat. *mīsellus*), în *Să vei da bani împrumut alor miei mișei oamini* (Ex., 22, 25).

1.1.93. mucariu ‘clește de curățit mucul luminărilor’ (< lat. **mucalē* > *mucare*, de declinarea a III-a, > *mucari*), în: *Feace și ceale șapte candile, cu mucariul și cu stingătoarele depreună* (Ex., 37, 23).

1.1.94. muiere (*muiare*) ‘femeie’, ‘soție’ (< lat. *mūlier*, -ris), *Ia mie ceastă fată să-m ea fie muiare* (Gn., 34, 4) (vezi mai sus, 1.1.51.).

1.1.95. a se muta (fața) ‘a se transfigura’, ‘a-i cădea cuiva fața’ (< lat. *mūtāre*), în *Că ce te-ai mîniat și fața ta s-au mutat?* (Gn., 4, 6).

1.1.96. nea ‘zăpadă’, ‘omăt’ (< lat. *nix*, *nivem*), în *Măna era zgăiboasă ca și neaua* (Ex., 4, 6).

1.1.97. negoț ‘comerț’ (< lat. *nēgōtium*), în *a îmba în negoț* (despre bani ‘a circula’) (Gn., 23, 16).

1.1.98. negură ‘ceață’, ‘pîclă’ (< lat. *nēbŭla*), în *Tuneture și fulgere fură, și negură groasă în munte* (Ex., 19, 16); *Stîlpul neguriei în ușa cortului sta* (Ex., 33, 10).

1.1.99. nuia ‘vargă’, ‘băț’ (< lat. *novella*), în *Punea nuiale în crepă înaintea oilor cum [= ca] deasupra nuialelor să se prindză* (Gn., 30, 41).

1.1.100. oacăr, -ă ‘cu pete negre la bot, ochi sau urechi’ (cf. lat. **obaquilus* < *aquilus* ‘negricios’; pentru sufix, cf. *cearcăn*, *mesteacăn*), în *Voiu aleage oacărăle și pistruiile oi* (Gn., 30, 32).

1.1.101. oaste ‘armată’; ‘război’ (< lat. *hostis*, -em ‘dușman’, ‘inamic’, ‘vrămaș’; isto-rom. *oste*, mgl. *oaste*, arom. *oaste*; „Semnificațiunea românească, se scrie în CDDE, 1278, ce apare și în vfr., prov., port., se explică prin întrebuintărea lui *hostis* cu sensul ‘armée ennemie’”; apoi cu sensul general ‘armée’; expr. *hosta gutica* avea sensul ‘campagne’, ‘expedition militaire’; trecerea de la sensul ‘dușman’ la cel de ‘oștean’ s-ar explica prin faptul că după secolele al IV-lea – al V-lea armata romană era alcătuită din germanici, huni, alani etc., care, în loc să-i apere pe romanici, îi asupreau, jefuiau, omorau, erau, așadar, ‘inamici’, în loc să fie apărători ai Imperiului de apus, pe care l-au și desființat în anul 476). În textul PO, cuvîntul pare a fi păstrat sensul ‘dușman’, ‘inamic’, ‘vrăjmaș’: *Că doară se vor înmulți și se va fi năvălind pre noi oaste, se vor da cu vrăjmașii noștri* (Ex., 1, 10).

1.1.102. a oști ‘a lupta’ (< *oaste*; vezi cuvîntul *oaste* din paragraful precedent), în *Iosie... oști în aleanul lui Alamec* (Ex., 17, 10).

1.1.103. oștire ‘luptă’ (< vb. *a oști*), în *Oștirea lor cu păgînii* (PO, 5/16-17).

1.1.104. omșor ‘ușor (la ușă)’ (< lat. **ostiōlum*), în *Luați o legătură de isop și o întingeți în sângele den trocă și stropiți cu el pragul de sus a ușiei și amîndoi omșorii* (Ex., 12, 22).

1.1.105. Paști ‘sărbătoarea învierii Domnului’ (< lat. *Pascae* < ebr. *pesah*, de la un verb cu sensul ‘a trece peste’; a cruța; vezi *Dicț. biblic*, s.v.), în *Măncați grăbind că e Paștile Domnului, trecutul Domnului* (Ex., 12, 11); *Faceți jirtvă Paștile* (Ex., 12, 21).

1.1.106. păcurariu ‘păstor’, ‘cioban’ (< lat. *pecorarius*), în *Avel fu păcurariu* (Ex., 4, 2).

1.1.107. păduche ‘insectă parazită’ (< lat. *pedicūlus*), în *Se făcură păduchi și în oameni și în dobitoace* (Ex., 8, 17).

1.1.108. păgîn ‘necredincios’ (< lat. *paganus*), în *Oștirea lor cu păgînii* (PO, 5/17).

1.1.109. păstor ‘cioban’, ‘păcurar’ (< lat. *pastōr*, -ōris, cu -orius după subst. terminate în -orius) (TRDW, s.v.), în *Sănt, iară, păstori[ul] de dobitoace* (Ex., 46, 32).

1.1.110. pedestru ‘care merge pe jos’ (cf. lat. *pēdestrem*)⁷, în *Șase sute de mii bărbați pedestri* (Ex., 12, 37).

1.1.111. peliță ‘piele’, în sintagma *pielita greției* ‘parte a trupului de la brîu în jos, pînă la coapse, acoperită cu nădragi de in; aceștia acoperă „rușinea trupului”’ (< *piele* + suf. -iță < lat. *pēllem*), în *Fă lor giolgiu și cămășui, cum [= ca] să-și acoapeie pelița greției lor, den vintre în gios* (Ex., 28, 42).

1.1.112. poamă în sintagma *poamă grană* ‘rodie’, în *Să faci poamă grane de mătase galbenă* (Ex., 28, 33; germ. *Granat-apfel*; fr. *des grenades*).

1.1.113. pulbere ‘praf’, ‘țărînă’ (< lat. *pŭlvĕrem*), în *Loveaște pulberea pămîntului* (Ex., 8, 16).

1.1.114. a purcede ‘a se porni la drum’, ‘a pleca’, ‘a se porni’ (< lat. *prōcēdere* ‘a merge înainte’, ‘a înainta’), în *Purceaseră cum [= ca] să meargă în pămîntul lui Hanan* (Gn., 12, 5).

1.1.115. a rădica ‘a înălța’, ‘a pune un lucru mai sus’ (cf. lat. *eradicō*, -āre ‘a smulge cu rădăcini’), în *Eu rădic mănule mele cătră Domnul* (Gn., 14, 22; varianta actuală cu silaba inițială *ri-* nu apare în PO; vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 64-65, I.3.15.0.).

1.1.116. a răposa ‘a se odihni’ (< lat. *rĕpausāre*), în *Și răposați supt cest lemn* (Gn., 18, 4).

1.1.117. rărunchi ‘rinichi’ (< lat. **rĕnŭncŭlus*), în *Cei doi rărunchi cu grăsimea a lor depreună* (Ex., 29, 13).

1.1.118. a (se) răsfire ‘a (se) împrăștia’, ‘a (se) răsîndi’ (< *a rășchira*; vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 54-55, I.3.1.1.).

1.1.119. rost ‘gură’ (< lat. *rōstrum*), în *Cărțile... ce se cheamă Scriptură Sfîntă dentru rostul Domnului dzis și grăit* (PO, 2/7); *Ce care om va ceti-le mai dulci vor fi în rostul lui decît stredie* (PO, 6/2-3).

1.1.120. rug ‘mur’, ‘arbust din specia *Rubus*’ (< lat. *rŭbus*), în *Îngerul Domnului se ivi lui în pară de foc den mijloc de rug, și vedea cum rugul ardea și nu se amistuia* (Ex., 3, 2).

1.1.121. a (se) rumpe ‘a rupe’ (< lat. *rŭmpere*), în *Rumpeți gios cerceii* (Ex., 32, 2); apare și varianta *rupnseră*, în *Rupnseră... tot nărodul cerceii de aur de pre urechile lor* (Ex., 32, 3).

1.1.122. a rușina (o femeie) ‘a necinsti’, ‘a pîngări’, ‘a viola’, ‘a umili’, ‘a înjosi’ (< *rușine* < lat. **rossiōnem*), în *Această slugă jidov... întră la mine și vrea să mă rușineaze* (Gn., 39, 17).

⁷ Vezi și cele spuse de Al. Gafton, în *Evoluția*, p. 201-203.

1.1.123. **rușine** în expr. *trupul de rușine* ‘organele genitale’ (< lat. *rossiōnem), în *Coperiră trupul de rușine tătini-său, întorcînd fața lor, cum [= ca] să nu vază trupul rușiniei tătini-său* (Gn., 9, 23); *Cum [ca] rușinea ta să nu se descoapeie înaintea lui* (Ex., 20, 26).

1.1.124. **a scoate** ‘a traduce un text dintr-o limbă în alta’ (< lat. *excotēre), în *Cu mare muncă scoasem den limbă jidovească și grecească și sârbească pre limbă românească 5 cărți ale lui Moisi prorocul* (PO, 10/14-15).

1.1.125. **a (se) scure** ‘a se scurge’ (< lat. excūrēre), în *Lacrămile... den vin și den uleiul tău și den tot ce se scură ce-i al tău, să dai pârğa dentăniu* (Ex., 22, 29).

1.1.126. **scut** ‘pavăză’, ‘apărătoare’ (< lat. scūtum), în *Eu sânt scutul tău* (Gn., 15, 1).

1.1.127. **semn** ‘miracol’, ‘minune’ (< lat. signum), în *Moisi și Aron făcură toate seamnele și minunile... înaintea lu faraon* (Ex., 11, 10).

1.1.128. **a socoti** ‘a păzi oile’, ‘a griji’, ‘a păstori’, ‘a păstra’ (cf. lat. succūtēre), în contextul *Acel Anah iaste care află în pustie mășce, când asinii tătini-său... socotiia* (Gn., 36, 24); *Să socotiți sâmbăta mea* (Ex., 31, 14); *Oile socotiia cu frații săi* (Gn., 37, 2; ‘păzea oile’); **Socotiți**, *drept aceea, acest cuvînt de lege tu și feciorii tăi până în vecie* (Ex., 12, 24).

1.1.129. **spată 1.** ‘spadă’, ‘sabie’ (< lat. spatha), în *Puse nainte raiului vieții heruvimi de cătră răsărită cu spată scoasă ca un foc tîind* (Gn., 3, 24); **2.** (în expr.) *speate a umerilor* ‘efod’, lat. superhumerale ‘eșarfă de pînză purtată de preoții evrei’, în *Și pune aceale doo pietri pre doo speate a umerelor în efod* (Ex., 28, 12); derivatul cu suf. -ie, *spetie* ‘omoplat’, în sintagma *spetie înălțării*, în *În acest chip să sfințești pieptul înălțării și spetie înălțării* (Ex., 29, 27).

1.1.130. **speteadză** băn.-trans. ‘plantă de apă cu frunze lungi și late’, ‘papură’ (< spată + suf. -ează), în *Făcu o lădiță de spetează și o lepi cu clei* (Ex., 2, 3; în BB și ms. 45, sicriu de papură).

1.1.131. **striin** ‘străin’, ‘venetic’, ‘prișleț’, ‘nimearnic’ (cf. lat. extraneus > *extrainu (DER, 8233)), în *Neci striin nu mănînce dentr-însul* (Ex., 12, 43).

1.1.132. **talpă**, pl. *talpe* ‘suport’, ‘bază’ (< lat. *talpa; cf. magh. talp)⁸, în *Și feace 40 de talpe de argint dedesuptu-le* (Ex., 36, 24).

1.1.133. **a se trage** ‘a se tîri (despre reptile)’ (< lat. pop. *tragēre < trahere), în *Tot fealul de viermi carii se trag pre pămînt* (Gn., 8, 17).

1.1.134. **treaptă** (la scară) (< lat. trajectus, part. de la traicere > rom. a trece), în *Pre treapte să nu sui la oltariul meu, cum [= ca] rușinea ta să nu se descoapeie înaintea lui* (Ex., 20, 26).

1.1.135. **tremur** ‘cutremur’ (< lat. tremulāre), în *Și, iaca, tremur și mare întunearec vine pre el* (Gn., 15, 12).

1.1.136. **tufă** ‘tufiș (de mure)’, ‘arbust’, ‘lăstăriș’ (< lat. tufa; cf. vgr. τύφη), în *Vădzu ... un areate acățat cu coarnele întru o tufă de spini* (Gn., 22, 13).

1.1.137. **tun** ‘tunet’ (< lat. tōnus; vb. tōnāre), în *Vor sta tunurele și gridine nu va fi* (Ex., 9, 29).

1.1.138. **turmă** ‘mai multe animale (oi, miei) la un loc’, ‘ciurdă’, ‘cireadă’ (< lat. turmă), în *Și acmu pre doao turme am crescut* (Gn., 32, 10).

1.1.139. **a se turna** ‘a se întoarce’ (< lat. torno, -āre), în *Acmu iară la mine se va turna domnul meu* (Gn., 29, 34).

1.1.140. **turturea** ‘porumbel-sălbatic’ (< lat. turturēlla), în *O turturea și un pui de porumb* (Gn., 15, 9).

1.1.141. **țarmure** ‘mal’, ‘margine de apă (de mare, de rîu)’ (< lat. tērmīnus), în *Ca năsipul ce iaste pre țarmurele mariei* (Gn., 22, 17).

1.1.142. **unger** ‘uger’ (< lat. ūber, ūberis), în *Cu blagosloveniile ungerelor și zgăului* (Gn., 49, 25); prima atestare, în PO.

1.1.143. **uspăț**, variantă băn., criș., trans. a termenului ospăț (< hōspitium; în expr. a isprăvi uspăț ‘a aranja, a face, a organiza un ospăț’ (Gn., 40, 20; vezi ALR I, vol. 2, harta 254, nuntă).

1.1.144. **veardză** ‘verdează’ (< lat. *vīrdia > *vīrdia), în *Și rodi pămîntul iarbă și veardze* (Gn., 1, 12).

1.1.145. **vergură** ‘virgină’ (< lat. vīrgo, vīrginis > *vīrgula > vergură), în *Să neștene va amăgi[u] atare vergură* (Ex., 22, 16).

1.1.146. **vierme** ‘reptilă’, ‘tîrîtoare’ (< lat. vermis), în *Spre toți viermii ce se trag pre pămînt* (Gn., 1, 26).

1.1.147. **a via** ‘a trăi’, ‘a costa’ (< lat. vīvēre), în *Cum [= ca] să viem și să nu murim* (Gn., 47, 19); *Oare cum au vīiat jidovii cu muierile* (PO, 8/14).

1.1.148. **vīiață** ‘trăire’ (< lat. *vīvītia < vivus), în *Și vīiață sfîntă oamenilor* (PO, 6/14).

⁸ Vezi Al. Gafton, *Evoluția*, p. 247-248, în special nota 1018.

1.1.149. viiu, vie ‘care trăiește, este viu’; ‘viețuitor, -toare’, ‘vietate’ (< lat. *vīvus, -a*), în *De toate viile pământului* (Gn., 9, 10); *Și a tot viilor carii sânt cu voi* (Gn., 9, 10).

1.1.150. vie în sintagma *vița viecei* (< lat. *vīnĕa*), în *Acesta va lega mândzișorul său la buciumul viecei și puiul asineei sale cătră vița viecei* (Gn., 49, 11).

1.1.151. vintre ‘pîntece’, ‘abdomen’; ‘partea de jos a pîntecelui, de lângă coapse’ (< lat. *vĕntrem*), în *Den vintre în gios* (Ex., 28, 42).

1.1.152. vipt ‘bucate’, ‘hrană’, ‘alimente’, ‘mîncare’ (< lat. *vĭctus*), în *Să fie viptul în Eghipet* (Gn., 41, 36); *Carele grîu, pâine și vipt ducea tătîni-său pre cale* (Gn., 45, 23).

1.1.153. vită ‘animal’, ‘dobitoc’ (< lat. *vĭta* ‘viață’), în *Den vite după fealiul lor* (Gn., 6, 20).

1.1.154. viță ‘ramură mlădioasă’, ‘coardă de vie’ (< lat. *vĭtea*), în *Aceasta [butucul de vie] avea trei vițe* (Gn., 40, 10).

1.1.155. vițel ‘puiul vacii, pînă pe la un an’ (< lat. *vĭtĕllus*), în *Și fu vițel dentru el* (Ex., 32, 24).

1.1.156. a zăcea ‘a sta culcat’, ‘a sta întins în pat sau pe pămînt (de lene sau oboseală)’ (< lat. *jaceo, jacĕre*), în *Acest pămînt pre carele zaci ție voiu da* (Gn., 23, 8); *Să îngrop mortul mieu care dzace înaintea mea* (Gn., 23, 8).

1.1.157. zgaibă ‘lepră’ (< lat. *scăbia*, clas. *scabies*) în *Cum [= ca] să fie zgaibe în tot pămîntul Eghiptului* (Ex., 9, 9); cf. și adj. *zgăibos, -boasă* ‘lepros, -oasă’ (< *zgaibă* + suf. *-os*), în [Mîna] *era zgăibosă ca și neaua* (Ex., 4, 6); *Se făcură zgaibe reale* (Ex., 9, 10).

1.2.0. ELEMENTE GRECEȘTI, ELEMENTE ORIENTALE (ebr., egipt., pers., etc.) ELEMENTE LATINE SAVANTE etc.

Sînt grupate în acest subcapitol denumirile unor plante exotice, ale unor pietre prețioase, substanțe etc. Unele cuvinte provin din limbi orientale ca ebraica, aramaica, eghipteana veche, asiriana, babiloniana, prin intermediul limbilor veche slavă, latină, greaca veche, maghiară.

1.2.1. acatie, numele unei pietre prețioasă (*agată*): gr. (ο) ἀχάτης, lat. *achates*, magh. *acates*, în înșiruirea: *Ligurie, acatie, amatie* (Ex., 28, 19; și *acates* în Ex., 39, 12).

1.2.2. adzimă ‘pîine nedospită’ (< gr. (τα) ἄζυμα, -ων < (η) ζυμη = ‘aluățel’, ‘drojdie’, precedat de α-privativum), în contextul din PO: *În șapte zile vei mănca cu adzimă și în a șaptea zi va fi sărbătoarea Domnului* (Ex., 13, 6, 7).

1.2.3. amatie ‘numele unei pietre prețioase’; ‘ametist’ [*(ῆ) ἀμέθυστος* < α-privativum și μεθύω ‘care nu cade în amețeală’], în înșiruirea *Ligurie, acatie, amatie* (Ex., 28, 19).

1.2.4. a amăgi ‘a înșela’, ‘a ademni’, ‘a atrage’ (< vgr. μαγέω ‘a fermeca’ > lat. **magīre, *magāre*), în *Afară au amăgit pre ei* (Ex., 32, 12).

1.2.5. arom, pl. *aromate* ‘mirodenie’ (< gr. ἄρωμα, ἀρώματα ‘substanță aromatică’; ‘smirnă’, ‘tămîie’; lat. *arōma, -atis* ‘aromă’; vsl. *aromatŭ* ‘mirodenie’); magh. *arommackal*, în *Și Iosif porunci slugilor sale, vracilor, cum cu arom* să ungă pre tată-său (Gn., 50, 2); *Făpturi făcute den aromate de bună miroseală* (Ex., 39, 38).

1.2.6. aspidă ‘năpîrcă’, ‘un fel de viperă’ (< gr. ἄσπίς -ῖδος ‘nume pentru cobra eghipteană’, în *Dan șarpe fie în cale și aspidă în colnic* (Gn., 49, 17).

1.2.7. bdelion ‘rășină de palmier oriental’ (< ebr. *b^edōlah*, assyr. *budulhu* > vgr. βδέλλιον, lat. *bdellium*, magh. *bedelyomotte*), în *Acolo află-se bdelion* (Gn., 2, 12); (vezi H. Frisk, *GEW*, I, 229; V. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 89, **IV.1.3.14.**).

1.2.8. cajie ‘scorțișoară’ (< gr. κασία ‘id.’; lat. *cassia* < ebr., assyr (vezi H. Frisk, *GEW*, I, p. 797; vezi V. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 38, **IV.1.6.1.**), în contextul *Cajie cinci sute de siclușul celui cort sfînt* (Ex., 30, 24; în versiunea maghiară: *cassiat*).

1.2.9. candelă ‘lampă mică cu ulei’ (< ngr. κόνδηλα; cf. și vsl. *kanūdilo*, tc. *kandil*, alb. *kandilje*, bg.srb. *kandilo*), în *Ulei în candile* (Ex., 35, 8).

1.2.10. carmel și varianta *carmen* ‘numele unei pietre prețioase de culoare roșie aprinsă’; ‘numele unei substanțe colorante de un roșu aprins, produsă de femela coșenilei’ (cf. pers., tc., arab. *qirmiz*; fr. *carmin*, germ. *Karmin*; denumirea substanței este și *carbunculus* ‘petit charbon’), în contextul *În al doilea rînd, fie carmel, safir și gheman* (Ex., 28, 18) (vezi V. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 30-31, **IV.1.2.4.**).

1.2.11. cărămidă (< mgr. κερραμίδα)⁹, în *Ni, să facem cărămide și să ardem* (Gn., 11, 3).

⁹ Dar vezi și ipoteza, destul de plauzibilă, a provenienței termenului, în limba română, prin filieră slavă, la Dens., *HLR*, 357, mai recent la Al. Gafton, *Evoluția*, p. 211-212.

1.2.12. catizmă ‘ședere’; ‘parte din psalmi la a căror citire este permis să șezi’ (< ngr. κάθισμα; vsl. *kathisma*), în *Psalom*, **catizma**, 17 (PO, 6/3).

1.2.13. chindisit, -ă ‘brodat, -ă’ (< mgr. κεντέω, aor. κεντήσαι ‘a broda’), în *Feacără și cel brîu chindisit den mătase răsucită* (Ex., 39, 29); și derivatul cu suf. -itură, *chindisitură* ‘broderie’, în *Feace dver... den mătase răsucită albă cu măiestrie ca chindisitura* (Ex., 36, 37).

1.2.14. corieandru ‘chimen’, ‘*Coriandrum sativum*’ (< lat. med. *Coliandrus*, gr. κορίανδρον, χολιανδρον; vsl. *koriandrū*), în contextul *Și așa era ca sămînța corieandrului albă* (Ex., 16, 31) (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 31, IV.1.2.5.).

1.2.15. cort ‘adăpost portativ demontabil’ (< mgr. κόρτη < lat. *cohors*), în *Și cînd negura sus se înalță de spre cort* (Ex., 40, 36) (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 36, IV.1.5.11.).

1.2.16. crijolită ‘topaz’, ‘o piatră prețioasă’ [< gr. (δ) χρυσολίθος < χρυσός ‘aur’ + λίθος ‘piatră’; lat. *chrysolithos* ‘topaz’; magh. *crisolitus*], în *În al patru rînd: crijolita* (Ex., 28, 20; și în Ex., 39, 13) (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 36, IV.1.5.17.).

1.2.17. cucură ‘tolbă de săgeți’ (< mgr. κούκουρον < lat. med. *cucura*; alb. *kukurë*, bg. *kukur*, it. *còcano*; germ. *Köcher*, ahd. *chochar(i)*, mhd. *kochaere*; probabil împrumut din limba hună), în *Ia... cucura, arcul și pasă la cîmp și prinde vînat mie* (Gn., 27, 3).

1.2.18. dafină ‘arbust numit și laur’ (< vsl. *dafina* < gr. δάφνη, lat. *daphinus*; cf. și bg. *dafina*, alb. *dafinë*, tc. *dafne*), în *Aromat, mir, nuci și dafine* (Gn., 43, 11).

1.2.19. dascal ‘învățător’, ‘profesor’ (< ngr. δάσκαλος, διδάσκαλος), în *Zacan Efrem, dascălul de dăscălie a Sebeșului* (PO, 10/6).

1.2.20. efa ‘măsură de capacitate pentru cereale’ (< gr. ὄφι, οἰφί < ebr. ’ēyphah), în *Gomerul, iară, a dzeacea parte de efa* (Ex., 16, 36).

1.2.21. efod ‘haină preoțească de ceremonie, fără mîneci, pusă peste umăr, la vechii evrei’ (< ebr. *aphad*, lat. *ephod*; în versiunea maghiară: *ephodba*, în cea latinească: *superumeralis*), în *Pre podoaba efodului și hojenului* (Ex., 35, 9; în textul PO sînt peste 20 de atestări ale cuvîntului în discuție; apare și varianta *ehod*).

1.2.22. fâlnar ‘felinar’, ‘candelă’ [cf. ngr. φανάρα, vgr. φανάριον (< φανός, -ή, -όν ‘brillant’, ‘éclatant’; subst. (δ) φανός, -οῦ ‘lanterne’, ‘lampe’], în *Uleiul în fâlnariu* (Ex., 25, 6; și **fâlnare**, Ex. 35, 28).

1.2.23. falon ‘obiect de îmbrăcăminte la preoții evrei’ (< gr. φελόνιον ‘manta’; vsl. *felonî*), în *Piatră de onichinos în falon* (Ex., 25, 7; în BB *cel-preste-umăr*).

1.2.24. folos ‘profit’, ‘avantaj’, ‘utilitate’ (< gr.-biz. φελός), în *Cunoaște-veți folosul buneaiilor și plata păcatelor de la Domnedzeu* (PO, 11/21).

1.2.25. gomer ‘unitate de măsură de capacitate’ (< ebr. *ōmer*, arab. *‘umar*, *gheman* 39, 11, ‘un vas mic’; ‘a 1/10 dintr-o efă’; gr. γομός; lat. *gomor*; magh. *gommerel*), în *Pre tot omul câte un gomer* (Ex., 16, 16).

1.2.26. grană, în sintagma *poamă grană*, înseamnă poama arbustului numit *rodiu* (*punica granatum* sau *mālum grānātum* ‘măr plin de sîmburi’, din *granum* ‘sîmbure’, ‘grăunte’), în *Era între doo poame grane un clopoșel tot așa vîrstat* (Ex., 39, 26); *Și pre poalele lui să faci poamă grane de mătase galbenă* (Ex., 28, 33; este vorba de un ornament de mătase cu rodii).

1.2.27. har ‘grație divină’; ‘mulțumită’, ‘slavă’, ‘laudă’; ‘în dar’, ‘gratis’, ‘fără plată’ (< mgr. χάρις; cf. și vsl. *chari*), în *În har sluji-veri mie?* (Gn., 29, 15); *Acmu har dau Domnului* (Gn., 29, 35).

1.2.28. heruvim ‘chipul unui înger care urmează ierarhic după arhangel’ (< gr. χερουβίμ < ebr. *cherūb* < assyr. *k’rub* ‘pasăre uriașă cu labe de leu și cap de om’), în *Feace doi heruvimi den prisne de aur* (Ex., 37, 7); și varianta hipercorectă *firuvimii* (Ex., 37, 7); **Heruvimi...** *cu spata scoasă ca un foc tîind* (Gn., 3, 24).

1.2.29. hin ‘unitate de măsură pentru lichide’ (< gr. ἔιν, lat. *hin* < ebr.), în *A patra parte de hin de uloiu pisat* (Ex., 29, 40).

1.2.30. hojen ‘pieptar al marelui preot, la evrei’ (cu variantele *hoșen*, *hosen*, *hodzen*, *hozin*; < magh. *hosen*), în *Feace și hojenul cu aceaea măiestrie și lucru-și* (Ex., 39, 8).

1.2.31. iaspie ‘piatra semiprețioasă din categoria cuarțului, netransparentă, de diferite culori’ (< gr. ἰασπίς; lat. *iaspis* < ebr. *iāš’poch* < assyr. *āšpū*; magh. *iaspie*), în contextul *În al patrul rînd: crijolita, onifinos și iaspie* (Ex., 28, 20).

1.2.32. idol ‘divinitate păgînă’ (< gr. εἶδωλον) în *Rahila pre idolii tătîni-<s>ău furase* (Gn., 31, 19).

1.2.33. isop ‘plantă biblică, neidentificată’ (< gr. ὕισωπος < ebr. ’ēzōb) în *Luați o legătură de isop* (Ex., 12, 22).

1.2.34. ligurie ‘un fel de piatră prețioasă de culoare roz-galbenă, transparentă’; ‘piatra linxului’; ‘turmalină’ [< gr. λυγγούριον (și λυνκ-, λιγκ-) ‘Art Bernstein’; denumirea este alcătuită din cuvintele λῶγξ + οὔρον, pentru că se credea că respectiva piatră provenea din urină de linx (H. Frisk, *GEW*, II., p. 141)]; în

latină: *liguris*, de la care denumirea din PO, *ligurie*; și magh. *lincurius*, în înșiruirea de denumiri de pietre scumpe: *În al treile: ligurie, acarie și amatie* (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 36, IV.1.5.19.).

1.2.35. a lipsi ‘a fi nevoie de ceva’, ‘a fi necesar’, ‘a trebui’ (< mgr. λείπω, aor. ἔλειψα), *Nărodul prea aduce mult* [= daruri], *mai mult decât ară lipsi pre lucru* (Ex., 36, 5); *Că lipsiia a se spăla când intra în cortul adevăraturiei* (Ex., 40, 32). Există și substantivul postverbal *lipsă* ‘necesitate’, ‘nevoie’, ‘trebuință’: *Nu fu lipsă* [= nu fu necesar] *cum* [= ca] *să-și vândă pământ<t>urile sale* (Gn., 47, 22).

1.2.36. migdeală ‘fructul migdalului’ (< mgr. ἄμυγδάλον, ngr. μύδαλο), în *În toate stlpurile în formă de nucă de migdeală* (Ex., 37, 19).

1.2.37. mană ‘hrană miraculoasă, trimisă de Dumnezeu evreilor în pustie (un fel de lichen comestibil, în formă de ghemuri cenușii, care, purtate de vânt, cad ca o ploaie)’ (< gr. (ἡ) μάννα, -ης ‘mana evreilor’ < ebr. *man*, lat. *manna*), în contextul: *Și casa lu Irail cheame aceasta Mană, și așa era ca sămînța corieandului albă și ca nește jimble îndulcită cu miiare* (Ex., 16, 31).

1.2.38. mandragoră ‘mătrăgună’ (< gr. μανδραγόρα = *Datura Stramonium*), denumește fructele sub formă de boboțe, de culoare galbenă, cu efect soporific; se folosesc în vrăjile de dragoste; este o plantă din familia solanaceelor (*Mandragora Officinarum*); cuvîntul grecesc este o traducere a cuvîntului ebraic *dūdāim*; originea acestuia nu este cunoscută (H. Frisk, *GEW*, II, 170; V. Arvinte, ST.L.EX., p. 88-89, IV.1.3.12.), în: *Ruven... află în câmp mandragora... Rogu-te, dă-mi cea mandragora a feciorului tău* (Gn., 30, 14).

1.2.39. a mângîia ‘a consola’, ‘a încuraja’ (< gr. μαγγανεύω ‘a folosi băuturi fermentate’; lat. **manganiāre*), în *Pururea în frunte-i fie, cum* [= ca] *să mângîie Domnul acestora* (Ex., 28, 38).

1.2.40. mănîe (și *-iie*) ‘supărare’, ‘furie’ (< gr. μανία, lat. *mania* ‘nebulie’), în expr. *a lua mănîe* ‘a supăra pe cineva’, în *Să vă feriți să nu luați mănîe lu Domnedzeu* (PO, 9/3); expr. *a fi în mănîe* ‘a fi împotriva, contra cuiva’, în *Cine iaste în mănîe lui Domnedzeu* (PO, 6/16-17); și verbul *a se mănîia*, în *Foarte se mănîiară* (Gn., 34, 7).

1.2.41. mărăgăritariu ‘perlă’, ‘o boboțică sferică dură și strălucitoare ca sideful’ (< ngr. μαργαριτάρι), în *Veți afla întru iale mărăgăritariu scumpu* (PO, 11/19-20).

1.2.42. a mărturisi ‘a atesta’, ‘a depune mărturie’ (< gr. μαρτυρώ, aor. μαρτυρήσω; cf. și vsl. *marturisasi*), în *Voiu mărturisi numele Domnului înaintea ta* (Ex., 33, 19).

1.2.43. mătase ‘țesătură fină’, în expr. ca [mătase] *mohorită* ‘roșu închis’ (Ex., 33, 24); [mătase] ~ *galbină*, ~ *roșie*, ~ *albă* (Ex., 35, 6) (< gr. μέταξα, lat. *metaxa*, *mataxa*).

1.2.44. mir ‘untdelemn sfințit’ (< mgr. мiрov; vsl. *miro*), în înșiruirea *Puținea miiare, aromat, mir, nuci* (Gn., 43, 11).

1.2.45. a mirosi ‘a exala’, ‘a emite un miros plăcut’ (< gr. μύρωνω, aor. ἐμύρωσα ‘a parfuma’), în *Oarecine defa* *aceasta va face, cum* [= ca] *să mirosească cu ea, afară se va rumpe dintre oamenii lui* (Ex., 30, 38); derivatul cu suf. *-eală*, *miroseală*, apare în contextul: *Făpturile mirosealei încă den curate aromate cu a vracilor măiestrie* (Ex., 37, 29).

1.2.46. onichinos (*onichinos*, *onifinos* -f < h ‘onix’, ‘numele unei pietre prețioase’) [< gr. ὄνυξ, -υχός, de la ὄνυξ ‘unghie’, după culoarea alb-strălucitoare asemănătoare celei a unghiei; gr. (τὸ) ὄνυξιον; magh. *onix*], în *Piatră de onichinos în falon* (Ex., 25, 7) (vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 36, IV.1.5.24.).

1.2.47. păziie ‘topaz’ [< gr. τοπάσιον, pl. -α, cu afereza silabei to-, în gr. τὸ- fiind articol neutru; lat. *topazion*, -*azius*, magh. *topasius*, după numele insulei *Tópazos* din Golful Persic (Scriban, *Dicț.*, s.v.) sau al unei insule din Marea Roșie, din limba trogloditilor (H. Frisk, *GEW*, II, p. 910-911)], în *Den rāndul den primă era: sardonie, paziiie și smaracdie* (Ex., 39, 10).

1.2.48. pătriiarh ‘personaj venerabil din Biblie’ (< mgr. πατριάρχης; vsl. *patrijarchū*), în *Cartea lu Iov pătriiarhul* (PO, 3/1; și 4/15, 8/9).

1.2.49. a pedepsi ‘a supune pedepsei (bătaie, amendă)’; ‘a chinui’ (< mgr. παιδέω, aor. ἐπαίδεψα), în *Venitul să nu-l pedepsești* (Ex., 23, 9); pentru subst. *pedeapsă*, cf. ngr. παιδευσis.

1.2.50. peteală ‘podoabă pe cap din foițe de aur’ (< mgr. πετάλιον ‘foiță de aur’ > lat. med. *petalum*, ngr. πετάλι), în *Feaceră și peteala cununa sfîntă den curat aur* (Ex., 39, 30).

1.2.51. piscop ‘episcop’ (< mgr. ἐπίσκοπος) cu afereza lui e-, în *Eu Tordaș Mihaiu, ales piscopol românilor din Ardeal* (PO, 10/4-5).

1.2.52. potropop ‘protopop’ [< prefixul de prioritate proto- + *pop(ă)* și cu metateza *prot-* > *potr-*], în *Archirie, potropopol varmigiei Henedoriei* (PO, 10/9-10).

1.2.53. psalom ‘imn religios’ (< mgr. ψαλμός; vsl. *psalŭmŭ*, *psalomŭ*), în *Psalom, catizma*, 17 (PO, 6/3).

1.2.54. safir (și *șamfir*) ‘lazulită’, ‘lapislazuli’ (< gr. σάπφειρος ‘Lasurstein’, ‘Saphir’ < evr. *sappir*; magh. *saphirus*; lat. *sapphyrus*), în înșiruirea *Carmen, safir și gheman* ‘diamant’ (Ex., 39, 11); în alte texte vechi (BB, ms. 45, ms. 4389) apare varianta **zamfir**.

1.2.55. sardonie (și *șardie*, Ex., 28, 17) ‘numele unei pietre prețioase’ (< gr. σάρδιον ‘piatră din Sardes, locul în care a fost găsită’; σαρδόνιξ, -υχο; lat. *sardius*; magh. *sardonix* (Ex., 39, 10) (vezi H. Frisk, *GEW*, II, 678; V. Arvinte, ST.L.EX., p. 37, **IV.1.5.30.**).

1.2.56. sarafim<i> ‘înger de rang superior’ (< mgr. σεραφεΐν < ebr. *sāraph*), în *C<e>i doi sarafim<i>* (PO, 7/8).

1.2.57. scafă ‘cupă’, ‘vas’, ‘trocă’, ‘lighean’, ‘strachină’, ‘blid’ (< mgr. σκάφη), în *Cupele și scafele* (Ex., 37, 16).

1.2.58. scule, pl., ‘obiecte de cult’, ‘bijuterii’ (< mgr. σκόλη, cf. ngr. σκουλαρίκι ‘cercei’), în *Scule besericești* (PO, 4/25; 5/1).

1.2.59. setin (*sitim*, *setem*, *șetim*), în sintagma *lemn de ~*, [care-i transpus în lat. *ligna setim*; în magh. *setim fa*; în germ. *Akazienholz*; în B.Jer.: *du bois d'accacia*; în gr. ξύλα ἄσηπτα (ἄσηπτος ‘qui ne pourit pas’), în BB: *leamne putrede*, calc după greacă; la fel în ms. 45 și în ms. 4389], în *Masa... o feace den lemn de setim* (Ex., 37, 10); *Stilpi den lemn de setim* (Ex., 36, 36). Etimologia acestui cuvânt nu este cunoscută; pare a fi un termen oriental egiptean.

1.2.60. simbrie (și *simbriia*) ‘salariu’, ‘plată’ (cf. mgr. σεμβρία ‘muncă la câmp în dijmă’; σεμβρος ‘dijmaș’; cf. vsl. *sūmbrū*; magh. *szimbra* ‘societate’) în *Simbria mea de zeace ori ai schimbat* (Gn., 31, 41).

1.2.61. smaracdiie (și *smeragdie*, Ex., 28, 17) ‘piatră prețioasă strălucitoare, transparentă, de culoare verde’ (< gr. σμάραγδος, lat. *smaragdus*, magh. *smaragdus*), în *Den rândul den primă era: sardonie, paziie și smaracdiie* (Ex., 39, 10).

1.2.62. a sosi ‘a ajunge undeva’, ‘a fi în situația de a fi...’ (< mgr. σώνω, aor. ἔσωσα), în *Strigarea lor... sosi înaintea lui Domnedzeu* (Ex., 2, 23); *Cum [= că] sosiră pre aceea de să vândură câte 30 de jidovi într-un banu jidovescu* (PO, 9,7-8).

1.2.63. tãmbãriu ‘manta’, ‘veșmînt’, ‘cămașă’, ‘manta femeiască’ (< gr.-biz. ταμπάριον, it. *tabarro* ‘id.’), în *La-va în vin veșmîntul său și în sângele aoiei tãmbãriul său* (Gn., 49, 11).

1.2.64. tãmîie ‘substanță rășinoasă aromatică, folosită în biserică’ (< gr. θυμιάμα > lat. *thymiama*), în *La aromate..., curată-tãmîie* (Ex., 30, 34).

1.2.65. tãmpãnã ‘daira’, ‘darabană’ (< mgr. τύπανον, lat. *tympanum*; vsl. *topanŭ*), *Mariia prorocița... luo tãmpãna în mîna sa* (Ex., 15, 20).

1.2.66. tigane ‘tigaie’, ‘vas de bucătărie’, ‘cratiță’, ‘vas de metal’ (< mgr. τιάγνι; vsl. *tiganŭ*, bg. srb. *tiganŭ*), în *Tigãni la jar* (Ex., 27, 3); *Tigãnile jarului* (Ex., 38, 3).

1.2.67. a tipãri ‘a imprima un text cu tiparul’ (< mgr. τυπάριον, vsl. *tiparŭ* + suf. verbal -i), în *Va și alte tipãri și scoate* (PO, 11/8-9); *Tipãritu-se-au ceaste doo cãrți* (PO, 4/3-4).

1.2.68. topazie, vezi mai sus *paziie* 1.2.47.

1.2.69. trufã ‘trufie’, ‘îngîmfare’, ‘aroganță’, ‘mîndrie’ (< gr. τρυφή; lat. *triumphus*; cf. it. *tronfio* ‘mîndrie’), în *Cã cu trufã făcuse împrotiva lui* (Ex., 18, 11).

1.2.70. urgie ‘ură’, ‘furie’, ‘furie dumnezeiască’, ‘pedeapsă divină’ (< gr. ὄργή; lat. pop. **orgia*), în *Și pentru duhul urgiei tale adunară-se apele* (Ex., 15, 8).

1.2.71. vison ‘pînză fină de in, de bumbac sau de cânepă’ (< gr. βύσσο; din limba egipteană (H. Frisk, *GEW*, I, p. 278)), în *Și îmbrăcă în veșminte de mătase și în vison* (Gn., 41, 42).

1.2.72. vistiariu ‘tezaur’, ‘comoară’, ‘locul în care sînt ascunse lucruri prețioase’ (< lat. *vestiarium* ‘dulap de haine’ > mgr. βεστιαρίτις; vsl. *vistiarija*), în *Vestiariu sufletesc* (PO, 10/21).

1.2.73. za, pl. *zale* ‘împletitură de inele mici de fier’; și varianta *dzale* (< mgr. ζάβα > lat. med. *zaba*), în *Așa cum dzalele una dentr-alaltă se înfîngea* (Ex., 28, 23).

1.2.74. zmirnã ‘smirnã’, ‘rășină scoasă prin incizii din coaja copacului *stýrax benzoin*’ (< mgr. ζμύρνα; ζμύρνα, lat. *zmyrnae*; vsl. *smirŭna*, *zmirŭna*), în *Den mai curată zmirnã* (Ex., 30, 23; și *zmirne*, cu -e, Ex., 30, 34).

1.3.0. STRATUL ELEMENTELOR DE ORIGINE SLAVĂ

1.3.1. Selecția elementelor lexicale de origine slavă este realizată după criteriile lingvistice, și anume: cuvinte arhaice, termeni speciali, rari, sensuri neobișnuite, prime atestări, aspecte fonetice mai puțin cunoscute. Intră aici elemente vechi slave de factură populară, apoi cele slavone, bisericesti sau savante, așadar elementele culte proprii limbii române literare vechi. Sînt incluse aici și elementele slave mai noi, care au fost împrumutate, mai ales la nivelul vorbirii populare, din limbile ucraineană, poloneză, bulgară, sîrbo-croată, rusească. În fiecare caz, se va specifica limba slavă din care provenea împrumutul. Materialul lingvistic de proveniență slavă este cît se poate de bogat și variat. Din analiza atentă a acestuia, se poate vedea clar cît de important a fost rolul jucat de limba veche slavă bisericească în constituirea normelor

lexicale ale limbii române literare în epoca veche, începînd cu secolul XVI-lea. Rolul acestui strat de împrumuturi lexicale este comparabil cu cel jucat de împrumuturile masive, la fel de numeroase, din limba greacă eclesiastică, mai ales începînd din secolul al XVII-lea, cînd principalele traduceri se fac din această limbă. Alături de împrumuturile lexicale, îmbogățirea se realizează și prin recurgerea la așa-numitelor calcuri semantice și chiar gramaticale. Așadar, se constituie acum cîmpul onomasiologic referitor la viața spirituală, cu dominantă ei religioasă, aspect esențial în constituirea unei limbi literare cu un inventar adecvat de norme și stiluri.

1.3.2. a<e>ve ‘pe față’, ‘clar’, ‘real’, ‘vizibil’, ‘la lumina zilei’ (< a- + vsl. *javě*), în *Această față prea a<e>ve frumos avea căutat* (Gn., 24, 16).

1.3.3. așjidere(a) (și *asișdire*, *așejdere*) ‘tot astfel’, ‘la fel’, ‘asemenea’ (< așa + sl. [tako]žde + re + a), în *Așjidere în partea de cătră miadzănoapte să fie pocrovul* (Ex., 27, 11).

1.3.4. beadă ‘cusur’, ‘defect’ (< vsl. *běda*), în *Să fie, iară, mielul fără beadă* (Ex., 12, 5; cunoscut în graiurile băn., trans., bucov.; prima atestare în textul PO).

1.3.5. bejenăriu ‘fugar’, ‘priebeag’, ‘emigrant’, ‘prișleț’, ‘venetic’ (cf. *bejenie* < vsl. *bježanije* ‘fugă’; vb. *bježati* ‘a fugi’; srb. *bježunar* ‘fugar’), în *Bejenariu am fost eu în pămînt striin* (Ex., 18, 3).

1.3.6. belciug ‘verigă’, ‘inel’ (< vsl. *belūčugŭ*, cf. bg. *belčjug*, v. srb. *bělčugŭ* ‘verigă la ușă’ < tc. *bilezik*, **biležik* ‘brățară’), în *Belciugele acestora le fă dentr-aur* (Ex., 26, 9).

1.3.7. a (se) blagoslovi ‘a binecuvînta’ (< vsl. *blagosloviti*, calchiat după gr. εὐλογέω ‘benir’, lat. *benedicō*, -ēre), în numeroase ocurențe: *Că eu pre ea blagoslovi-voi* (Gn., 17, 20); *Să blagoslovesc tine* (Gn., 27, 7); *Blagoslovi-se-vor toate rudele* (Gn., 12, 3).

1.3.8. blagoslovenie ‘binecuvîntare’ (< vsl. *blagoslovenije*), în *Cel putearnic va blagoslovi pre tine de sus cu blagosloveniile ceriului, cu blagosloveniile afunzimeei, cu blagosloveniile ungerelor și zgăului* (Gn., 49, 25).

1.3.9. blagoslovie ‘blagoslovenie’, (< a *blagoslovi* + suf. -ie), în *Blagosloviia Domnului* (Gn., 39, 5; prima atestare este în PO).

1.3.10. blid ‘tipsie’, ‘taler’ (< vsl. *blīudŭ*), în *Blide, linguri, cupele și scafele* (Ex., 37, 16).

1.3.11. bold ‘țepușă, băț sau par ascuțit’; ‘ornament la sfeșnic’ (< vsl. *bodlŭ*), în *Boldurele de aur* (Ex., 26, 32).

1.3.12. boz ‘idol’ (< vsl. *bozi*, pl. al lui *bogŭ*), în *Cine va face jirtă bodzilor... acela să se omoară* (Ex., 22, 20).

1.3.13. a se căi ‘a regreta’, ‘a-i părea rău’, ‘a avea remușcări’ (< vsl. *kajati se*, *kajo* se ‘a face penitență’), în *Mă căiesc că am făcut iale* (Gn., 6, 7).

1.3.14. cărd ‘cîrd’, pl. -ure, -uri (<vsl. *kŭrd*), în *Toate cărdurile usebi, usebi* (Gn., 32, 16); *După cărdure mergea* (Gn., 32, 19).

1.3.15. a cepli (și: a *ciopli*) ‘a ciopli’ (< vsl. *čepiti*, -*pljo* -*piši* ‘a sparge’, ‘a rupe’; cf. srb. *čoplit* ‘a sparge’; bg. *čoplija*; magh. *csapláni* ‘a tăia’), în *Cepleaște ție doao table de piatră* (Ex., 34, 1); *Leamne cu măiestrie a ciopli și a face tot feliul de lucru* (Ex., 35, 33).

1.3.16. chit ‘balenă’ (< vsl. *kitŭ* < gr. κῦτος), în *Și făcu Domnezeu mari pești, ce se chiamă chitul* (Gn., 1, 21).

1.3.17. cinste ‘funcție’, ‘slujbă’, ‘demnitate’ (< vsl. *čestŭ* ‘parte’, ‘soartă’; vsl. *čistŭ* ‘venerație’), în *Mă nemestiu în cinstea mea* (Gn., 41, 13); în sintagma *în cinste* ‘în dar’, ‘gratis’; *Ba, domn bun, ascultă, în cinste da-voiu ție acel pămînt arătoriu* (Gn., 23, 11).

1.3.18. ciudă ‘minunăție’, ‘semn’, ‘miracol’ (< vsl. *čudo*), în *Ia în mânia ta toiagul cu carele fă ciude!* (Ex., 4, 17); *Voiu înmulți seamnele și ciudele meale* (Ex., 7, 3).

1.3.19. a se clăti ‘a se mișca’ (< vsl. *klatiti* ‘a scutura’), în *Toate fierile ce se clătesc* (Gn., 1, 21).

1.3.20. clădit, -ă ‘construit’, ‘construire’ (< vsl. *klasti*, *klado* ‘a aranja’), în *Darurile... carele dedeose pre clăditul celui loc sfînt* (Ex., 36, 3).

1.3.21. cleiu ‘lipici’, ‘pap’ (< vsl. *klej*), în *Făcu o lădiță de speteadză, o lepi cu cleiu și cu rășină* (Ex., 2, 3); și vb. *a clei* ‘a da cu clei’, în *Cleiește cu rășină denlăuntru și de înafară* (Gn., 6, 14).

1.3.22. clici ‘șold’, ‘coapsă’, ‘de la șold pînă la genunchi’ (< srb. *kluč* ‘claviculă’), în *Lovi lui Iacov osul cliciului și osul cliciului în luptare scrinti-se* (Gn., 32, 25); *Rogu-te pune mânia ta supt cliciul meu* (Gn., 47, 29).

1.3.23. colnic ‘drum îngust de munte sau de deal, prin pădure’ (< bg. *kolnik*, srb. *kólnik* ‘drum de țară’ < vsl. *kolo* ‘roată’), în *Dan... aspidă în colnic* (Gn., 49).

1.3.24. comornic ‘șambelan’, ‘demnitar de rang superior însărcinat cu îngrijirea camerei unui suveran’ (*D.Neol.*, s.v.) [*scr. komornik*; magh. (Heltai) *komornikanac*], în *Putifar, comornicul lu faraon și vornicului* (Gn., 37, 36).

- 1.3.25. corabie** ‘navă’, ‘vas’ (< vsl. *korably* < gr. *καράβι*), în *Rădicară corabiia și o înălța în sus spre apă* (1.3.25.).
- 1.3.26. coșniță** ‘paner’ (< vsl. *košnica*, bg. *košnica*), în *Trei coșnițe albe ducea în capu-mi* (Gn., 40, 16); *Den coșnița adzimelor* (Ex., 29, 23).
- 1.3.27. crai** ‘rege’, ‘domnitor’ și ‘împărat’ (< vsl. *kralī* < germ. *Karl*, numele lui *Carol cel Mare*), în *Meargeți lăuntru la craiul eghipteanilor* (Ex., 3, 18); *La craiul filisteilor* (Gn., 26, 1).
- 1.3.28. cuprină** ‘mătase’ (< vsl. *koprina* ‘id.’, bg. *koprin* ‘mătase’, srb., cr. *koprena* ‘vâl’, ‘șal’), în *Feacără și cel veșmînt strimt den mătase albă cu coprină cu tot* (Ex., 39, 27).
- 1.3.29. curvă** ‘prostituată’ (< vsl. *kurŭva*), în *Însă așa au vrut trebui să facă cu soru-noastră ca și cu o curvă?* (Gn., 34, 31); și verbul **a curvi** (< *curvă* + suf. *-i*), în *Cine va curvi cu dobitoc cu moarte să moară* (Ex., 22, 19); *Să nu curvească și feciorii voștri după bodzii lor* (Ex., 34, 16).
- 1.3.30. deal** ‘colină’, ‘formă de relief ca o ridicătură de pământ’ (< vsl. *dělŭ*; cf. bg. *dijel*), în *Pre-acel deal care eu ție voi spune* (Gn., 22, 2).
- 1.3.31. destoinic**, -ă ‘capabil’, ‘vrednic’ (< vsl. *dostoinŭ* cu schimbarea silabei *do-* prin *de-*), în *Iacov era bărbat destoinic și lăcu în corture* (Gn., 25, 27); cf. și *nedestoinic* ‘nedemn, care nu merită ceva’, în *Nedestoinic sânt pre toată milostivnicia și credzuția ta* (Gn., 32, 10).
- 1.3.32. dihanie 1.** ‘ființă’, ‘animal’, ‘vietate’, ‘suflare’, **2.** mulțime ‘lume’; ‘popor’, **3.** ‘poporul evreu’, ‘evreimea’, ‘suflarea evreiască’, ‘poporul ales’ (< vsl. *dyhanije* ‘răsuflare’; în graiul bănățean este atestat sensul ‘popor’, ‘lume multă’, ‘mulțime’, încît avem a face cu o particularitate a dialectului menționat, care a pătruns în textul PO); din contextele numeroase, cu peste 30 de ocurențe, vom menționa câteva exemple: *Luo Moisi sângele și stropi dihaniia cu el* (Ex., 24, 8); *Toată dihaniia vâdzu tunetul ceriului* (Ex., 20, 18); *Cădzură dintre dihanie așa ca la trei mii de bărbați* (Ex., 32, 28); *Dihaniia nu poate veni sus pre munte* (Ex., 19, 23); *Și toată dihaniia cutremura-se în tabără* (Ex., 19, 16); *Voi meniți ai mei veți fi pespre toate dihaniile* [= popoare] (Ex., 19, 5).
- 1.3.33. diiac** ‘scriitor de cancelarie’, ‘logofețel’ (< vsl. *dijakŭ* < mgr. *διδάκκος*), în contextul *Eu Șerban diiacu, meșterul mare a tiparelor* (PO, 11/15).
- 1.3.34. a dobândi** ‘a cîștiga’, ‘a obține’ (< vsl. *dobyti*, *doboⁿdoⁿ* ‘a cîștiga’), în *Toată marha carea dobândise în pământul Canaanului* (Gn., 36, 6).
- 1.3.35. dobitoc** ‘animal’, ‘vite’ (< vsl. *dobytukŭ* ‘avere’, ‘cîștig’), în *Dobitocul lu Avraam* (Gn., 13, 7); *Dobitocul tău cel mărunt și cel mare* (Gn., 45, 10).
- 1.3.36. a dobîndi** ‘a cîștiga’, ‘a obține’, ‘a înfrînge’, ‘a învinge’ (< vsl. *dobyti*, *doboⁿdoⁿ* ‘a cîștiga’), în *Cum [= ca] iertare să dobîndesc înaintea ochilor tăi* (Gn., 32, 5); *Și până Moisi mănule-și rădicate sus le ținea, Israil dobîndia, când, iară, mănule sale slobodzia în gios, atunci Amalec dobîndia* (Ex., 17, 11, 11).
- 1.3.37. doică** ‘mancă’, ‘femeie care alăptează alt copil’ (< bg. *doika*, polon. *dojka* ‘oaie alăptătoare’ < vsl. *doiti* ‘a alăpta’; magh. *dajka* ‘doică’), în *Vrea-veri cum [= ca] să chiem o doică dintre muierile evreianelor, să apleace porobocelul* (Ex., 2, 7).
- 1.3.38. a dosădi** ‘a chinui’, ‘a prigoni’, ‘a insulta’, ‘a ocări’, ‘a persecuta’ (< *dosaditi*, *doždati* ‘a întrista’), în *Dzua dzăduhul m-au dosădit, noaptea frigul...* (Gn., 31, 40).
- 1.3.39. dosadă** ‘necaz’, ‘suferință’; ‘ceartă’, ‘ocară’ (< vsl. *dosada* ‘ofensă’, ‘chin’, ‘suferință’, ‘muștrare’), *Dzise celuia care făcea dosada: “Că ce bați fratele tău?”* (Ex., 2, 13).
- 1.3.40. dver** ‘cortină’, ‘perdea la altar’, ‘catapeteasmă’ (< vsl. *dverŭ*), în *Dverul pre ușa cortului* (Ex., 35, 15); *Dverul spre ușa târnațului* (Ex., 35, 17); *Dverul înaintea ladei înfige* (Ex., 40, 3).
- 1.3.41. gadină** ‘fiară’, ‘bestie’, ‘jiganie’ (< vsl. *gadinŭ* ‘de reptilă’ < *gadŭ* ‘reptil’), în *Iară să va fi mîncat de gadine, adevereadze aceea* (Ex., 22, 13).
- 1.3.42. gloată** ‘formație militară’, ‘oaste (de țară)’, ‘armată’; ‘mulțime de oameni’ (< vsl. *glota*), în *Cu toată gloata lu faraon* (Ex., 14, 28); *Neputincioșii ce-s între gloatele tale dentr-acela să mînince* (Ex., 23, 11).
- 1.3.43. gol** ‘dezbrăcat’ (< vsl. *golŭ*), în *Cunoscără că sânt goli* (Gn., 3, 7).
- 1.3.44. a grăbi** ‘a se grăbi’ (< vsl. *grabiti* ‘a răpi’), în *Și Iosif grăbi... și căuta loc unde ară putea plînge* (Gn., 43, 30).
- 1.3.45. grămadă** ‘cantitate mare de obiecte adunate la un loc’, ‘morman’ (< vsl. *gramada*), în *Și luară pietrile și într-o grămadă grămădiră, desupra grămădziei mîncară* (Gn., 31, 46).
- 1.3.46. gropniță** ‘mormînt’; ‘cimitir’ (< vsl. *grobnica*, influențat de rom. *groapă* ‘mormînt’ < vsl. *grobŭ* < got. *Grube*; bg. *grob* ‘mormînt’), în *Au doară nu era gropnițe în Eghipet?* (Ex., 14, 11).
- 1.3.47. grozav**, -ă ‘teroare’, ‘spaimă’ (< vsl. *grozavŭ* ‘teribil’, ‘formidabil’; adv. ‘foarte’), în *Alte șapte vaci mărșave și grodzave și foarte reale vineră sus* (Gn., 41, 19).

1.3.48. hrăbor, -oară ‘curajos’, ‘viteaz’, ‘tare’, ‘puternic’ (< vsl. *chrabŭrŭ*; derivatul *hrăborie* 1. ‘curaj’, ‘violență’, 2. ‘răutate’, ‘viclenie’, în *Viețile lor hrăbore și negîndite* (PO, 9/4); *În hrăboriia sa cea orbitoare omorîră pre taore* (Gn., 49, 6).

1.3.49. iscoadă ‘spion’ (deverbal de la *a iscodi* < vsl. **izhoda* = *šŭhoda* ‘spion’ și vsl. *sŭhoditi* ‘a explora’), în *Voi seți iscoade* (Gn., 42, 14); *Iscoade sânteti voi* (Gn., 42, 9).

1.3.50. ispășenie ‘ispășire’, ‘expierea unei greșeli, a unei vini’ (< vsl. *sŭpasenije*, vb. *ispasti, ispašoⁿ, ispasati* ‘a expia’), în *Ispășenie creștinilor români* (PO, 1/9); și: *ispășitoriu*, în *Isus Hristos, Domnul și ispășitorul nostru* (PO, 1/9).

1.3.51. a ispiti ‘a cerceta’; ‘a pune la încercare’ (< vsl. *ispytati*), în *Ce să ispitim cu toată inima scriptura* (PO, 9/13-14); *Că ce ispitiți pre Domnul?* (Ex., 17, 2).

1.3.52. a isprăvi ‘a îndrepta’, ‘a îndeplini’, ‘a rîndui’, ‘a aranja’, ‘a face’ ‘a institui (în funcție)’ (< vsl. *ispraviti*), în *Isprăvește lor giudecări* (Ex., 18, 20); [Faraon] *în țară ținători de cinste să isprăvească* (Ex., 41, 34).

1.3.53. a (se) ivi ‘a se arăta’, ‘a apărea’ (< vsl. *javitii*), în *Domnul ivi-se lui în aceea noapte* (Gn., 26, 24); *Cu mîna goală înaintea mea să nu te ivești* (Ex., 34, 20).

1.3.54. a se izvodii ‘a crea’, ‘a da naștere’, ‘a (se) produce’, ‘a inventa’, ‘a alcătui’ (< vsl. *ivoditi*), în *Se-au izvodit iarăși a doo lume* (PO, 4/17).

1.3.55. iznoavă, în sintagma *de iznoavă* ‘din nou’ (< vsl. *izŭnova* ‘id.’), în *Moisi scrie de iznoavă toate legile și poruncile* (PO, 5/20).

1.3.56. împrotivă ‘față în față’, ‘vizavi’ (< *în-* + vsl. *protivŭ*), în *Puse una împrotiva alțiiia* (Gn., 15, 10).

1.3.57. jelanie ‘cerere’, ‘dorință’; ‘plîngere’, ‘lamentație’ (< vsl. *želanije*; cf. bg. *želanie*), în *Ținum într-una pentru jelanie scripturei sfinte* (PO, 10/10).

1.3.58. jiganie ‘vietate’, ‘fiară sălbatică scîrboasă’, ‘animal tîrîtor’, ‘jivină’, ‘bală’; ‘insectă’ (cf. srb. *žiganja* ‘insectă’), în *Apele... să rodească jiganii vii* (Gn., 1, 20).

1.3.59. jirtvă ‘jertfă’, ‘sacrificiu’; ‘ofrandă’; ‘dar’, ‘prinos’. În sintagme ca: *jirtvă de ardere* ‘holocaust’ (Gn., 8, 20); *jirtvă ardătoare* ‘id.’ (Ex., 32, 6); *jirtva dăriei de har* (Ex., 32, 6); *jirtvă de beutură* (Gn., 35, 14); *jirtva trecutului* ‘a Domnului iaste aceasta, când au trecut prespre casele feciorilor lui Israil în Eghipt, bătfînd eghipteanii’ (vezi mai jos, IV.2.1.65.).

1.3.60. jitniță ‘hambar’ (< vsl. *žitnica*, srb., bg., rus. *žitnica*), în *Și poate grîul în oraș în jitnițele lui faraon* (Gn., 41, 35).

1.3.61. leatnic ‘leneș’ (< vsl. **lētīnikŭ* < *lēti*), în *Că set leatnici* (Ex., 5, 17); *Că numai ce-s leatnici* (Ex., 5, 8).

1.3.62. a lepi ‘a lipi’ (< vsl. *lēpiti, lēpēti*), în *O lepi cu cleiu și cu rășină* (Ex., 2, 3).

1.3.63. limbă ‘popor’, ‘neam’ (< lat. *lingua*) este un calc după vsl. *językŭ*, vgr. *έθνοϋς*; apare în PO, 10/11: *Că vădzum cum toate limbile au și înfluresc întru cuvîntele slăvite a lui Domnezeu, numai noi români pre limbă nu avem.*

1.3.64. locșor, diminutiv al lui *loc* (< lat. *locus*) are sensul ‘siciu’, ‘raclă’, ‘coșciug’, în *Și-l puseră în Eghipt într-un locșor.*

1.3.65. maslin ‘pomul care face măslina’ (< vsl. *maslina*), în *Den sămînță pisată den lemn de maslin* (Ex., 27, 20).

1.3.66. mândrie ‘iscusință’, ‘înțelepciune’, ‘pricepere’ (< vsl. *moⁿdrŭ* ‘înțelept’), în *Căroră Domnul mândrie și înțelepciune dedeace* (Ex., 36, 1).

1.3.67. mândru, -ă ‘iscusit’, ‘dibaci’, ‘înțelept’ (< *moⁿdrŭ* ‘prudent’, ‘iscusit’, ‘înțelept’), în *Lucrără... toți bărbații mândri, căroră Domnul mândrie... dedeace* (Ex., 36, 1); *Vineră, iară, mândrii care lucra la cel cort sfînt toți* (Ex., 36, 4).

1.3.68. mărșav, -ă ‘slab’, ‘costeliv’, ‘sfrijit’ (< vsl. *mrŭšavŭ* < *mrŭša* ‘cadavru’), în *Șapte vite mărșave și reale* (Gn., 41, 27).

1.3.69. mășcă ‘femela catîrului’ (< vsl. *mŭškŭ*, fem. *mŭška*; bg. *mășka*, rus. *mesk*; alb. *mŭšk* ‘catîr’) în *Anah iaste care află în pustie mășce, când asinii tătîni-său, lu Ziveon, socotiia* (Gn., 36, 24; *socotiia* = păzea).

1.3.70. medelniță ‘lighean’ (< vsl. *mēdēnica*), în *Medelnița spălătoriului* (Ex., 38, 8).

1.3.71. menit, -ă ‘ales’, ‘destinat, -ă’ (< vb. *a meni*), în *Voi meniți ai mei veți fi prespre toate dihaniile* (Ex., 19, 5).

1.3.72. a (se) meni ‘a destina’; ‘a spune’ (< vsl. *mēniti*), în *Scriadză în carte aceasta pre pomeană și o meneaste urechilor lu Iosif* (Ex., 17, 14); *Avraam crezu Domnului și se meni lui pre dereptate* (Gn., 15, 6).

1.3.73. milă ‘compasiune’, ‘grație’, ‘ajutor divin’ (< vsl. *milŭ*, fem. *mila* ‘demn de compasiune’), în *Pre cine, iară, -m va fi milă, pre acela mila-m va fi* (Ex., 33, 19); *Scaunul mileei deasupra pe ladă* (Ex., 40, 20); *Noe află milă naintea Domnului* (Gn., 6, 8).

1.3.74. a se milcui ‘a se ruga’, ‘a implora milă’ (< vsl. *milikovati*; bg. *milkamŭ* ‘a implora milă’), în *Plecă capul acel bărbat și se milcui Domnului* (Gn., 24, 26); *Cându se milcuia noao, nu vrum noi să-l ascultăm* (Gn., 42, 21).

1.3.75. mi<I>cuială ‘rugămintă’, ‘cerere umilă’, ‘implorare’ (< *a se milcui* < bg. *mikam se*), în *Rugăm tine... ascultă-ne mi<I>cuiala* (PO, 9/23-24).

1.3.76. milosîrd, -ă ‘milos’ (< vsl. *milosrŭdŭ*), în *Dumnezeu milosîrd și milostivnic* (Ex., 34, 6).

1.3.77. miloste ‘milă’ (< vsl. *milostŭ*), în *Și pre îmbe capetele scaunului milostiei feace doi heruvimi* (Ex., 37, 7; și varianta de gen.-dat., sg., art. *milosteei*, în Ex., 25, 20 și în alte locuri).

1.3.78. milostiv ‘clement’, ‘caritativ’ (< vsl. *milostivŭ*), în *Milostivu și de vecie putearnic Domnezeu rugăm tine cu drag părintele nostru* (PO, 9/21).

1.3.79. milostivnic, -ă ‘milos’ (< vsl. *milostivnikŭ*), în *Dumnezeu milosîrd și milostivnic* (Ex., 34, 6).

1.3.80. milostivniciei ‘compătimitoare’, ‘milă’ (< vsl. *milostiv* + suf. *-nik*), în *Scaunul milostivniciei* (PO, 7/8-9).

1.3.81. mită ‘bacșiș’, ‘bani sau lucruri date unui funcționar pentru obținerea unor avantaje’ (< vsl. *myto*), în *Mită încă să nu iai de pre însu* (Ex., 22, 25).

1.3.82. mlădiță ‘vlăstar’, ‘lăstar’, ‘odraslă’ (< vsl., bg., srb., slov. *mladica*), în *Ceale trei mlădițe trei dzile sânt* (Gn., 40, 12).

1.3.83. mreajă ‘vîrșă’, ‘plasă’, ‘năvod’ (< vsl. *mręza*; cf. bg. *mręza*, srb., cr. *mręza*, slov. *mreža*), în *Așa ca o mreaje* (Ex., 27, 4).

1.3.84. mulcom ‘liniștit’, ‘tăcut’, ‘care nu zice nimic’ (< vsl. *mlŭkomi*, bg. *mlŭkŭ*), în *Voi, iară, fiți mulcomi* (Ex., 14, 14).

1.3.85. năiem, -uri ‘angajament’, ‘chirie’, în expr. *a lua cu naim* ‘a angaja’, ‘a tocmi’ (< vsl. *naimŭ*, *naiemŭ* ‘leafă’ < vb. *naimati* ‘a năimi’, ‘a tocmi’, ‘a angaja (lucrători)’, srb., cr. *najmiti* ‘id.’), în *Mai vărtos să l-au fost luat în năiem* (Ex., 22, 15).

1.3.86. năimnic ‘simbriăș’, ‘tocmit cu simbrie’, ‘salariat’ (< vb. *a năimi* < vsl. *na-imati*, srb. *naimiti*), în *Venitul de laturi și năimnicul nu mănince dentr-însul* (Ex., 12, 45).

1.3.87. a nămesti (și *a nemesti*) ‘a agăța’, ‘a prinde’, ‘a pune’ (< srb. *namestiti*), în *Și le nămistii acealea între umerele efodului* (Ex., 39, 7); în expr. *a se nemesti în cinstea sa* ‘a fi așezat în slujba sa’, ‘a-și relua slujba’, în *Că eu iară mă nămestiu în cinstea mea* (Gn., 41, 13).

1.3.88. a năpusti ‘a arunca’, ‘a lăsa să cadă’, ‘a abandona’ (< vsl. *napustiti* ‘a porunci’), în [Onan] *când mergea lăuntru la muierea frății-său pre pămînt năpustia și o pierdea, cum să nu dea sămînță frății-său* (Gn., 38, 9).

1.3.89. nărav ‘obicei’ (< *nrvŭ*; cf. bg. *nărav*, srb. *narav*), în *Iosif cu bun năravul său* (PO, 4/20).

1.3.90. nărod ‘popor’, ‘nație’ (< vsl. *narodŭ* < *roditi* ‘a zămislî’), în *Și voi veți fi mie preoție crăiască și nărod sfînt* (Ex., 19, 6).

1.3.91. a năroci ‘a face să reușească tot ce întreprinde’ (< *năroc* < *narokŭ* + suf. *-i*), în *Și oarece ară face pren Iosif, Domnezeul nărociia* (Gn., 39, 3).

1.3.92. a năvăli ‘a se repezi’ (< vsl. *navaljati*), în *Iosif năvăli pre fața tătîni-său plângînd și sărutînd pre el* (Gn., 50, 1).

1.3.93. a nămeri ‘a ajunge (din întîmplare undeva)’ (< vsl. *nameriti*, srb. *namjeriti* ‘a nimeri’), în *Trecu pre apă și nămeri pre deal lui Gheliiad* (Gn., 31, 21).

1.3.94. nepotreabnic, -ă ‘nefolositor’, ‘netrebnic’, ‘inutil’ (< *ne-* + *trebnic* < vsl. *trębinŭ*, vsl. *potriębînŭ*), în *Nepotreabnici robi și viermi* (PO, 23-24).

1.3.95. nevoie ‘suferință’, ‘necaz’, ‘strîmtoare’, ‘chin’ (< *nevolja*, *nevolje*, srb., cr., slov., rus. *nevolja*), în *Înmulți-voiu nevoiele tale când veri fi tăroasă* (Gn., 3, 16).

1.3.96. nimearnic ‘prișleț’, ‘vagabond’, ‘venetic’, ‘nomad’, ‘priveag’, ‘venit’, în sintagma *nimearnic de laturi* (< vsl. **namerînŭ* < **nameriti*; cf. rom. *a nimeri*, *nemernicie* ‘vagabondaj’), în *Săva fie nimearnic de laturi, săva lăcuitoriu de-aicea* (Ex., 12, 19).

1.3.97. niștotă ‘nevoie’, ‘trebuință’, ‘sărăcie’, ‘lipsă mare (în special de bucate)’; în expr. *a fi pre niștotă* ‘a fi de trebuință, de necesitate’ (< srb. *ništ* ‘sărac’, bg. *ništeta*; vsl. *ništeta* ‘lipsă mare’), în *Toate dobitoacele... carele sânt pre niștotă în sluba Domnului* (Ex., 10, 26); *Acolo nărodul se ară însătoșa pentru niștota apei* (Ex., 17, 3).

1.3.98. a obârși (și *a obârși*) ‘sfîrși’, ‘a duce la capăt’, ‘a termina’ (< vsl. *obrŭšati*), în *După ca obârși de-a beseduirea cu Moisi în muntele Sinaiului* (Ex., 31, 18).

- 1.3.99. obicei** ‘uz’, ‘practică’, ‘stil’; ‘tradiție’, ‘obiceiul pământului’ (< vsl. *obyčaj* < *učiti* ‘a învăța’; srb., cr., bg., slov. *obyčaj*), în *După obiceiul* *muielor mi-e lucrul* (Gn., 31, 35).
- 1.3.100. a obidi** ‘a obijdui’, ‘a asupra’, ‘a împila’ (< vsl. *obiděti*), în *Venitul de laturi tu nu-l obidi* (Ex., 22, 21).
- 1.3.101. a oborî** ‘a strica’, ‘a distruge’, ‘a dărâma’, ‘a doborî’ (< vsl., srb., cr., slov. *oboriti*), în *Și toate fântinile... oborîia și împlea cu pământ* (Gn., 26, 15).
- 1.3.102. oboroc** ‘tain’, ‘rație’, ‘porție’; ‘furaj’, ‘nutreț’ (și ‘grăunțe de ovăs’); și varianta *obroc* ‘nutreț’ (< vsl. *oborükü, obrokü*, srb., cr., slov. *obrok* ‘rație’), în *Paie și obroc destul la noi iaste* (Gn., 24, 25).
- 1.3.103. obraz** ‘chip’, ‘față’ (< vsl. *obrazü*), în *Domnezeu omul pre obrazul lui au făcut* (Gn., 9, 6); *Tu ești obradz frumos* (Gn., 12, 11).
- 1.3.104. obrocit, -ă** ‘năucit prin farmece’, ‘buimac’ (< vsl. *obro"čiti* ‘a promite căsătorie’), în *Să neștine va amăgi atare vergură, carea încă n-ară fi obrocită și va dormi cu însă, să-i dea dzeastrea și și-o înie muiare* (Ex., 22, 16).
- 1.3.105. ocină** ‘moștenire’, ‘moșie părintească inalienabilă’, ‘baștină’ (< vsl. *otičina*; cf. *otiči* ‘părinte’), în *În acest chip fu dat lui Avraam ocină lui pământul lui Efron* (Gn., 23, 17).
- 1.3.106. a odihni**, în expr. *a odihne pe cuvinte mincinoase* ‘să nu cugete lucruri deșarte’; în lat. *ut non acquiescant verbis mendacibus*; vb. *acquiēscō* ‘a se odihni (încetînd o activitate)’, în *Cutrupiți pre ei cu muncă... să nu odihnească pre cuvinte mincinoase* (Ex., 5, 9).
- 1.3.107. oloi** ‘ulei’, ‘untdelemn’ (< vsl. *olei*), în *Oloiu unsureei* (Ex., 31, 11).
- 1.3.108. oltariu** ‘altar’ (< vsl. *olūtari*; bg., srb., cr., slov., rus. *oltar*), în sintagme ca: *oltariul jirtveei ardzătoare* ‘holocaust’ (Ex., 40, 10); *oltarul ardzăturiei* ‘id.’; *oltariul bunemirosealeei* (Ex., 35, 15); *oltariul la bună miroseală* (Ex., 37, 25); *cel oltariu de arame* (Ex., 39, 39); *cel oltariu de aur* (40, 5).
- 1.3.109. orîndă** ‘orîndueală’, ‘ordin’, ‘stil’, ‘mod de aranjare’ (< vsl. *urędü* ‘ordin’), în *Într-aur să fie prinse* [pietre prețioase], *după orînda sa* (Ex., 28, 20).
- 1.3.110. a orîndi** (și varianta *a orândi*) ‘a organiza’, ‘a așeza’, ‘a rîndui’ (< vsl. *uredite*; cf. și vsl. *uredü* ‘rînduială’), în *Dentre aceștea orîndeaste miari, sutași, cindzeceari și dzeceari* (Ex., 18, 21).
- 1.3.111. pagubă** ‘daună’, ‘pierdere’, ‘prejudiciu’ (< vsl. *paguba*), în contextul *Noao nice o pagubă nu veri face* (Gn., 26, 29).
- 1.3.112. păharnic** ‘cupar’, ‘cel care are grijă de băutura domnului’ (< vsl. *pacharñikü*), în *Vei împlea păharul lui* [faraon] *ca și de mainte când erai păharnic* (Gn., 40, 13).
- 1.3.113. pãrgă** ‘cele dintîi poame și roade ale pământului, aduse ca jertfă’ (< vsl. *prüga* ‘primele boabe de grîu copt’), în *Să dai pãrga den primă* (Ex., 22, 29); *Pãrga dentăniu a rodului pământului tău să o duci în casa Domnului Domnedzeului tău* (Ex., 23, 19).
- 1.3.114. a păzi** ‘a respecta’, ‘a întreține’, ‘a apăra’, ‘a străjui’ (< vsl. *paziti* ‘a urmări atent’), în *Păzeaste, derept aceaea, legătura mea* [= legămîntul] (Gn., 17, 9).
- 1.3.115. pestriț, -ă** ‘pătat’, ‘bălțat’, ‘pistruiat’ (< vsl. *pīstrü*), în *Făcu lui u<n> veșmânt de multe feațe, pestriț* (Gn., 37, 3); același etimon vsl. este prezent și în *pistru* ‘oaie sau capră albă cu pete negre la bot’ (Gn., 30, 35).
- 1.3.116. a pipăi** ‘a atinge’, ‘a palpa’ (< vsl. *pipati*), în *Fiiul meu, lasă să te pipăiesc* (Gn., 27, 21).
- 1.3.117. plașcă** ‘manta’, ‘veșmînt lung’ (< vsl. *plāštī*), în *Iară Sim și Iafet luară o plașcă... coperîra trupul de rușine tătîni-său* (Gn., 9, 23).
- 1.3.118. pleavă** ‘rămășițe de spice de grîu’ (< vsl. *plěva*), în *Nu dareți pleave lor!* (Ex., 5, 7).
- 1.3.119. plod** ‘poamă’, ‘roadă’, ‘rod’ (< vsl. *plodü*), în *Den plodul pomilor ce sânt în rai mănăcăm* (Gn., 3, 2).
- 1.3.120. ploscă** ‘burduf de apă’ (cf. vsl. *ploskü* ‘turtit’, *ploskva*), în *Avraam... luo pâine și apă cu o ploscă* (Gn., 21, 14).
- 1.3.121. poală** ‘partea de jos a unui veșmînt’ (< vsl. *polu* ‘margine’; cf. bg., srb. *pola*), în *Cum* [= ca] *poalele vășmîntului de mătase* (Gn., 41, 13).
- 1.3.122. pocrov** ‘învelitoare de lucruri sfinte’, ‘perdea’, ‘acoperemîntul potirului’ (< vsl. *po-krovü* ‘învelitoare’, ‘covor’ < *po-kryti* ‘a acoperi’; srb. *pokrov*), în *Pocroavele tărnațului cu stîlpurele și cu talpele* (Ex., 35, 17); *Cea a șasea pocroavă* (Ex., 26, 9).
- 1.3.123. a pofti** (și varianta *a pohti*) ‘a dori’, ‘a jîndui’, ‘a rîvni’, ‘a cere’, ‘a solicita’, ‘a oferi’ (< vsl. *pohoteti* < *hotieti* ‘a vrea’), în *Nime nu va pohti pământul tău* (Ex., 34, 24); *Poftind tot binele* (PO, 1/8).
- 1.3.124. a pogorî** ‘a coborî’ (< vsl. *pogorî* ‘în jos’), în *Avraam pogorî gios la Eghipet* (Gn., 12, 10).
- 1.3.125. poiată** ‘adăpost pentru animale’ (< vsl. *pojata* ‘colibă’, bg., srb., cr., slov. *pojata*), în *Și făcu casă șie și dobitoacelor poieți*.
- 1.3.126. pojar** ‘incendiu’, ‘foc’ (< vsl. *požarü*), în *Să se va lăsa pojar* (Ex., 22, 6).

- 1.3.127. a polei** ‘a auri’, ‘a acoperi cu un strat supțire de metal’ (< vsl. *polijati*), în *Și-l polei cu aur curat* (Ex., 37, 26).
- 1.3.128. pomeană** ‘amintire’, ‘pomenire’, ‘aducere aminte’; ‘memorie’ (< vsl. *poměňŭ* ‘memorie’), în *Să fie pre pomeana fiilor lu Israil* (Ex., 30, 16). Și verbul **a (se) pomeni** (< vsl. *pominati, pomîněti*), în *Ce tu te pomeneste despre mine* (Gn., 40, 14); *Nu se pomeni* ‘nu își aminti’ (Gn., 40, 23).
- 1.3.129. poroboc** ‘copil’, ‘copilaș’ (< vsl. *porobŭkŭ*), în numeroase atestări în PO; derivatul cu suf. *-ie*, *porobocie* ‘copilărie’, ‘pruncie’, este prezent în contextul *Den porobocia noastră tot până acmu am fost oameni țietori de dobitoace, noi și părinții noștri* (Gn., 46, 34).
- 1.3.130. potop** ‘diluviu’, ‘inundație mare’ (< vsl. *potopŭ*), în *Apele potopului vineră spre pământ* (Gn., 7, 6); vb. **a potopi** poate proveni din vsl. *potapiti, potopiti*, în *Așa potopi tot ce era spre fața pământului* (Gn., 7, 23).
- 1.3.131. prag**, în sintagma *pragul de sus* (< vsl. *pragŭ*), în *Stropiți cu el [= sîngele] pragul de sus a ușiei* (Ex., 12, 22).
- 1.3.132. prah** ‘praf’, în toate cele 5 ocurențe cu *-h* (nu cu *-f*, sau *-v*, sau băn. *-u*: *praf*, mold. *prav*, băn. *prau*) (< vsl. *prachŭ*, bg., srb., cr. *prah*), în *Și-l feace prah* (Ex., 32, 20); *Ca prahul pământului* (Gn., 13, 16).
- 1.3.133. praznic** ‘sărbătoare’, ‘comemorare religioasă’ (< vsl. *prazdnikŭ*), în *Veți sluji ca praznic Domnului* (Ex., 12, 14).
- 1.3.134. prăjină** ‘par subțire și lung’ (< vsl. *prŭžina*, bg. *prăžina*), în *Prăjinele încă le poleiaște cu aur* (Ex., 26, 29).
- 1.3.135. preastol** ‘sfînta masă din mijlocul altarului’ (< vsl. *prěstolŭ*), în *Cel preastol de aur* (Ex., 39, 38); *Preastolul miroseleei bune* (Ex., 30, 27); *Preastolul ardăturiei* (Ex., 30, 28).
- 1.3.136. price** (și *pritce*) ‘parabolă’ (< vsl. *pritičŭ*), în *Cartea mîndriei lui Solomon, ce se cheamă pricite dentăniu* (PO, 3/3).
- 1.3.137. pridvor** ‘cerdac’, ‘balcon’ (< vsl. *privorŭ*; srb. *privor* (la intrarea în biserică)), în *Într-o parte a ușii pridvorului* (Ex., 38, 14).
- 1.3.138. priiatnic** ‘prieten’ (< *priiatin* + suf. *-nic*), în *Să neștine da-ș-va banii la priiatnicul său a ținea* (Ex., 22, 7).
- 1.3.139. a priimi** ‘a lua’, ‘a accepta’, ‘a primi’ (< vsl. *prijęti, primo*), în *Deșchise gura lui și priimi sîngele fratelui tău den mîna ta* (Gn., 4, 14).
- 1.3.140. pripec** ‘arșiță’, ‘căldură mare’ (< vsl. *peko* ‘a arde’, ‘a coace’; cf. bg. *pripeka* ‘loc expus la soare’; srb. *pripeka* ‘loc înșorit’), în *Șapte seci, supțiri și de pripec arse spice de grîu crescură* (Gn., 41, 23).
- 1.3.141. prisne** ‘curat’ (< vsl. *prisinŭ*), în *Prisne de aur pre îmbe capetele scaunului mesereriei* (Ex., 25, 18).
- 1.3.142. a proceti** ‘a citi în întregime de mai multe ori’ (< vsl. *pročitati*), în *Și lu Moisi fu-i, iară, de iznoavă a proceti fiilor acelora ce Domnedzeu părinților lor poruncise* (PO, 5/26).
- 1.3.143. a se proidi** ‘a pleca’, ‘a merge’ (< vsl. *pro-iti, -ido* ‘a străpunge’, ‘a străbate’, ‘a trece prin’), în *Și când mie Dumnezeu lăsă cum [= ca] den casa mea să proidesc* (Gn., 20, 13).
- 1.3.144. propovedanie** ‘predică’, ‘orație funebră’ (< vsl. *propovędanije*), în *A treia carte a lui Solomon, de propovedanie* (PO, 3/6).
- 1.3.145. a propovedui** ‘a predica’ (< vsl. *propovędati*), în contextul *În aceea vreamă începură numele Domnului a propovedui* (Gn., 4, 26).
- 1.3.146. propoveduitoriu** ‘predicator’ (< vsl. *propovędnikŭ*, cu schimbare de sufix: *-nikŭ* prin *-itoriu*), în *Herce Ștefan, propoveduitoriu* *Evangeliei lu Hritos, în orașul Căvăran Șebeșului* (PO, 10/4-5).
- 1.3.147. a proslăvi** ‘a glorifica’, ‘a preamări’ (< vsl. *proslaviti*), în *Proslăveaște numele lui Domnedzeu* (PO, 6/13); prin derivare regresivă, s-a format subst. *proslavă* (Ex., 15, 11).
- 1.3.148. rai** ‘paradis’, în expr. *raiul dulceției* (Gn., 2, 8; 15), (< vsl. *raj*).
- 1.3.149. răzmiriță**, în expr. *a face răzmiriță* ‘a provoca neplăceri, necazuri’ (< vsl. *razmirica* ‘război’ < *rasmirije* ‘vrăjăbă’ < *mirŭ* ‘pace’).
- 1.3.150. robie** ‘sclavie’, în expr. *casa robiei* ‘Eghipt’ (Ex., 20, 2) (< vsl. *rob* < vsl. *rabŭ* + suf. *-ie*; din *rob* + *ca* > *robcă* ‘roabă’) (Ex., 12, 29; aici apare varianta eronată *roboceei*).
- 1.3.151. rod 1.** ‘neam’, ‘rudenie’, ‘fel’, ‘seminție’ (< vsl. *rodŭ* ‘specie’), în *Iaca, un rod de oameni* (Gn., 11, 6); **2. rod al pământului**, în *Părga dentăniu a rodului pământului* (Gn., 41, 13); **3. rodit**, *-ă* ‘creat, -ă’, ‘făcut’, în *De cându-i acea limbă rodită* (Ex., 9, 24).
- 1.3.152. a rodi** ‘a face’, ‘a crea’ (< vsl. *roditi* sau din *rod* + suf. verbal *-i*), în *În șase dzile au rodit Domnul ceriul și pământul* (Ex., 31, 17); [Dzeu] *l-au rodit în curăție, în mîndrie și sfinție* (PO, 4/9-10); *a se rodi* ‘a se reproduce’, ‘a se prăsi’, în *Vieți pre pământ și vă rodiți și vă înmulțiți* (Gn., 8, 17).

1.3.153. săblaznă ‘greșeală’, ‘păcat’, ‘sminteală’, ‘ispită’, ‘supărare’, ‘necaz’ (< vsl. *sūblaznŭ*, bg. *blaznŭ*, *blaznŭ* ‘greșeală’, ‘scandal’), în *Că să vei sluji bozilor lor, pre săblaznă-ți va fi* (Ex., 23, 33); *Cum ție pre săbladznă să nu-ți fie* (Ex., 34, 12); *Să știi ce săblaznă iaste acolea* (PO, 8/1-2).

1.3.154. a (se) slăbăzni ‘a cădea în ispită’, ‘a greși’; ‘a se necăji’ (< vsl. *sūblazniti*), în *Cum cetind să nu te cumva săblăzești*.

1.3.155. săbor, -oară ‘adunare’, ‘reuniune’ (< vsl. *sūborŭ*, bg. *sūbor*, srb. *sabor*), în *Oaminii și săboarăle oamenilor iasă de la tine, crai încă iasă den zgăul tău* (Gn., 35, 11).

1.3.156. săvârșit ‘înfăptuire’, ‘îndeplinire’; ‘ducere la bun sfârșit’ (< vb. *sūvrŭșiti*), în *Cu săvârșitul Duhului sfânt* (PO, 10/1-2); și: *În săvârșitul anului* (Ex., 23, 16). Există și alte variante fonetice: **a)** *svârși*, în *Deaca svârși beseada cu Avraam* (Gn., 18, 33); *Nice cum nu se-au svârșit stîlpul de nuor dziva* (Ex., 13, 22); **b)** *a (se) svîrși*, în *Pămîntul Canaanului se svîrșise* (Gn., 47, 13); **c)** varianta cu *sfă-*, în: *Așa se sfârși ceriul și pămîntul* (Gn., 2, 1).

1.3.157. a scobi ‘a găuri’, ‘a sapa cu dalta în piatră’, ‘a sculpta’ (< *scoabă* + suf. verbal *-i*; < vsl. *skoba*, bg. *skob*, srb. *skoba*; cf. vb. vsl. *skopiti* ‘a săpa’), în *Petri a scobi și a le încheia* (Ex., 35, 33); **Scobeaste** într-înse numele fiilor lu Israil! (Ex., 28, 9).

1.3.158. a se scriinti ‘a se răsuci’, ‘a (se) disloca’, ‘a luxa’, ‘a se dezarticula’ (< vsl. *skrętati*), în *Lovi lui Iacov osul cliciului și osul cliciului în luptare scriinti-se* (Gn., 32, 25).

1.3.159. sfadă ‘ceartă’, ‘dispută’, ‘neînțelegere’ (< vsl. *sŭvada*, *svada* ‘id.’), în *Și sfadă se făcu între păstorii lui Avraam și a lu Lot* (Gn., 13, 7).

1.3.160. sfat ‘poavă’, ‘îndemn’, ‘opinie’ (< vsl. *sŭvętŭ*), în *Sfatu-ți voi da eu ție* (Ex., 18, 19).

1.3.161. sfeașnic ‘suport de luminări’ (< vsl. *svętilnikŭ*, *svęštĭnikŭ*), în *Și sfeașnicul în dreptul measeei* (Ex., 26, 35); există și varianta cu grupul *-ștn-*: **Sfeașnicul luminăturiei** (Ex., 35, 14).

1.3.162. sfeatnic ‘consilier’, ‘sfătuitor’ (< vsl. *sŭvętĭnik*), în *Cu știrea și cu voia a toți domnilor mari și sfeatnici ai Ardealului* (PO, 1/5-6).

1.3.163. a sfinți ‘a consacra’, ‘a binecuvînta’, ‘a sanctifica’ [< vsl. (*o*)*svętiti*], în *Curățeaste oltariul... și-l unde, cum [= ca] să se sfințească* (Ex., 29, 36).

1.3.164. a sili ‘a constrînge’, ‘a forța’, ‘a face să se execute ceva’; ‘a se grăbi să...’; ‘a stărui’ (< vsl. *siliti* < *sila* ‘putere’), în *Și siliia eghipteanii pre oameni să iasă curînd den pămîntul lor* (Ex., 12, 33).

1.3.165. slavă ‘glorie’ (< vsl. *sláva*), în *Și slava Domnului înplu cortul* (Ex., 40, 34).

1.3.166. a slei ‘a turna metale în forme’, ‘a topi metale’ (< vsl. *sŭliti*, *sŭlijati* ‘a topi’), în **Sleiaște** patru belciuge (Ex., 25, 12); **Slei** vițel dentr-însele (Ex., 32, 4); *Și slei patru verigi de aur* (Ex., 37, 3).

1.3.167. a (se) slobodzi ‘a elibera’, ‘a ierta’, ‘a da drumul, a lăsa să cadă’, ‘a coborî’; ‘a zămisli’, ‘a naște’ (< vsl. *svoboditi*, srb. *sloboditi*), în **Se slobodzi** gios de pre cămile (Gn., 24, 64); *Fruntea oilor slobodzi într-una* (Gn., 30, 41).

1.3.168. slugă ‘sclav’, ‘rob’, ‘șerb’ (< vsl. *sluga*), în *Ce sluga cumpărată îm bani, deaca se va tăia împregiur, mănince dentr-ânsul* (Ex., 12, 44).

1.3.169. slujbă 1. ‘lucru’, ‘muncă forțată, grea, dură’; ‘scalvie’ (< vsl. *služĭba*), în *Cu slujbă grea să-i dosădească* (Ex., 1, 11); *Ați ieșit afară den Eghipet, den casa slujbeei* (Ex., 13, 3); **2.** ‘serviciu divin’, ‘rit’, în **Slujbeei** aceasta, legea acestor dzile sfinte (Ex., 13, 5).

1.3.170. a sluji ‘a fi în serviciul cuiva’; ‘a oficia o slujbă religioasă’ (< vsl. *služiti*), în *Cine slujaște lui Domnedzeu* (PO, 6/16).

1.3.171. slujnică ‘servitoare’ (cf. vsl. *služĭnikŭ* ‘slugă’), în *Avea Avraam oi, vaci, asini slugi și slujnice* (Gn., 41, 13).

1.3.172. a se smeri ‘a fi supus’, ‘a se umili’ (< vsl. *sŭmęriti*), în *Toarnă-te la doamnă-ta și te smereaste supt mână ei!* (Gn., 16, 9).

1.3.173. sol ‘trimis’, ‘ambasador’, ‘mesager’ (< vsl. *sŭlŭ*, *solŭ* < vb. *sŭlati*, *slati* ‘a trimite’), în *Iacob, iară, sol tremease lui la Isav, frate-său* (Gn., 32, 3).

1.3.174. solie ‘veste’, ‘mesaj’, ‘trimitere’ (< *sol* + *-ie*), în *Și solia spuseră lui și dziseră* (Gn., 45, 26).

1.3.175. a spoi ‘a acoperi un vas cu un metal protector’, ‘a cositori’ (< vsl. *spoiti*, *sŭpoiti*), în *Scîndurile, iară, cu aur să le spoiești* (Ex., 26, 29).

1.3.176. a (se) spori ‘a mări’, ‘a crește’, ‘a se înmulți’ (< vsl., srb. *spor* + suf. verbal *-i*), în **Sporeaste-te și te înmulțeaste** (Gn., 35, 11).

1.3.177. stăjar ‘gorun’ (cf. vsl. *stežeru* ‘băț’; cf. bg. *stožar* ‘lemn’, srb., cr. *stežer*, ‘trunchi’, *stožer* ‘ax’, ‘arbore’), în *La Mambrea stăjarilor* (Gn., 14, 13).

1.3.178. stean, pl. **-uri** ‘stîncă’, ‘bloc de piatră’ (cf. vsl. *stĭena*, srb. *stenje*, *stena* ‘stîncă’), în *Vei sta tu în stean de piatră* (Ex., 33, 21).

- 1.3.179. stîlp** (și *stălp*) ‘coloană’, ‘bară de lemn’, ‘drug gros’ (< vsl. *stlŭpŭ*), în *12 stîlpi după 12 semințe a lui Israil* (Ex., 24, 4); și forma de pl. neutru *stălpurile* (Ex., 25, 36).
- 1.3.180. stredie** ‘miere pură, foarte dulce’, ‘miere care se scurge de la sine din faguri’ (< vsl. **strīdī*, *strūdū*), în *Mai dulci vor fi roștii lui decât stredie* (PO, 6/2-3).
- 1.3.181. suruman** ‘sărman’, ‘orfan’, ‘fără părinți’ (< vsl. *sirŭ* ‘orbus’, bg., srb. *siromah* > *siroman*; *sărman* > *suruman*), în *Lucrul surumanului să nu-l podobești în nevoia ta* (Ex., 23, 3).
- 1.3.182. tălmaci** ‘interpret’ ‘traducător’ [< vsl. *tlŭmacŭi*, geagataicul *tilmač*, cuman. *telmač* (tăt. *til* ‘limbă’)], în *Ei, iară, nu știia cum bine ară înțeleage Iosif, că cu ei grăise cu tălmaciu* (Gn., 42, 23).
- 1.3.183. tărgoveț** ‘negustor’; ‘orășean’, ‘locuitor al orașului’ (< vsl. *trŭgovŭci*), în *Și când acei tărgoveți, midianiteanii, pre-acii ară fi mergînd, afară traseră pre Iosif den cea fântână veache* (Gn., 37, 28).
- 1.3.184. a tăvăli** ‘a mînji’, ‘a tămînji’, ‘a rostogoli’ (< vsl. *valiti*, cu prefixul *tă-* sau din srb. *tavoljiti*), în *Veșmintul lui Iosif... în sângele unui ied giungheat tăvăliră* (Gn., 37, 31).
- 1.3.185. temniță** ‘închisoare’, ‘pușcărie’, ‘carceră’ (< vsl. *tŭmŭnica*, bg. *tămniciŭ*, srb., cr. *tamnica* < vsl. *tŭmŭnŭ* ‘întunecat’), în *Rămîne aicea legat unul dintre frații voștri în temniță* (Gn., 42, 19).
- 1.3.186. tîlcovanie** ‘tălmăcire’, ‘interpretare’, ‘explicație’, ‘tîlcuire’ (< vsl. *tlŭkovanije*), în *În tîlcovanie lu sfînt Ion Zlatoust pre Bîtie el dzice* (PO, 8/16-17).
- 1.3.187. a tocmi** ‘a face’, ‘a orîndui’, ‘a întreprinde’; ‘a pune’, ‘a aranja’ (< vsl. *tŭkŭmiti*), în *Așa tocmi Iosif leage în tot pămîntul Eghiptului* (Gn., 47, 26).
- 1.3.188. toiag** ‘baston’, ‘băț pe care se sprijină cineva care umblă’, ‘cîrjă’ (< vsl. *tojagŭ*), în *În toiag afară se va rădzima* (Gn., 49, 10); *Nu se va lua de la Iuda toiagul crăiesc* (Gn., 49, 10).
- 1.3.189. tovară** ‘sarcină’, ‘povară’ (< vsl. *tovarŭ* ‘sarcină’, srb. *tovar*; în graiurile bănățene și transilvănene *tovar* ‘povară’), în *Ce umerele sale le plecă de-a purtarea tovară* (Gn., 49, 15).
- 1.3.190. a trebui** (< vsl. *trŭbovati*), în *Den aceale una trebuiaste a o ținea cu mare grije* (PO, 6/9).
- 1.3.191. trezv, -ă** ‘treaz, -ă’, ‘vigilent, -ă’, ‘care veghează cu atenție’ (< vsl. *trŭzvŭ* ‘cumpătat’), în *Cetiți cu inimă trezvă* (PO, 9, 1).
- 1.3.192. trup** ‘corp (de om)’; ‘făptură’, ‘ființă’; ‘penis’ (< vsl. *trupŭ*), în *Tot trupul în care iaste duh viu* (Gn., 7, 15); în sintagma *trup bărbătesc* ‘penis’, în contextul *Tot trupul bărbătesc, cînd va fi de 8 zile, împrejur tăiați* (Gn., 17, 12).
- 1.3.193. trupină** ‘braț al unui obiect’ (< bg., srb. *trupina* < *trupŭ*), în *Den trupina sfeașnicului* (Ex., 25, 35).
- 1.3.194. țintă** ‘ban’; ‘cui cu gămălie mare’ (< vsl. *četa* ‘id.’), în *În ceale 2 ținte să puni* (Ex., 28, 25).
- 1.3.195. ulei** ‘untdelemn’, ‘materie lichidă grasă’ (< vsl. *olei*, lat. med. *oleum*), în *Ia uleiul unsoareei* (Ex., 40, 9); *Fă uleiu de unsoare sfîntă* (Ex., 30, 25); *Ulei în candile* (Ex., 35, 8); și variantele: *uleu*, în *Deasupra uleu varsă pre ea* (Gn., 28, 18); *uloiu*, în *Uloiu de-a luminarea* (Ex., 39, 37); *oloiul*, în *Oloiuul unsureei* (Ex., 31, 11).
- 1.3.196. usebi** (adv.), în sintagma *în deosebi* ‘în special’, ‘mai ales’ (< vsl. *osobŭ* ‘aparte’), în *Cinci usebi le acăță într-una* (Ex., 26, 9); *usebi* ‘separat’, în *Usebi, usebi pre toată lipsa* (Ex., 35, 24; ‘separat’; lipsă ‘nevoie’, ‘necesitate’); *usebeală* ‘deosebire’ (PO, 6/8).
- 1.3.197. usne** ‘buze’ (< vsl. *ustŭna* ‘buză’), în *Căndu-s cu usne netăiate împregiur* (Ex., 6, 12); ‘a fi gîngav, bîlbîit’; în B.Jer.: „moi, qui suis incirconcis des lèvres”; B.germ. *Dazu bin ich von unbeschnittnen Lippen*.
- 1.3.198. a (se) usteni** ‘a (se) obosi’ (cf. vsl. *ustano*ⁿ < *ustati* ‘a înceta’), în *Noi pentru dragoste lui Domnedzeu am usteni* (PO, 10/22).
- 1.3.199. a vădi** ‘a acuza’; ‘a pîrî’, ‘a arunca vina asupra cuiva’ (< vsl. *vaditi* ‘a acuza’), în *Pre altul va vădi pentru atare lucru strîmb* (Ex., 22, 9).
- 1.3.200. vărh** ‘vîrf’ (< vsl. *vrŭchŭ*), în *U<n vărh de lemn de măslin* (Gn., 8, 11; *lemn* ‘pom’, ‘copac’); *Vărhurile munților* (Gn., 8, 5); și variantele: *vărvul*, în *Măine eu în vărvul gruișului voi sta* (Ex., 17, 9); *verhu*, în *Și să aibă trei podure: unul dedesupt, altul în mijloc, al treile în verhu* (Gn., 6, 16).
- 1.3.201. a vărsta** ‘a dunga’, ‘a împetrișta’, ‘a pune printre’ (< vsl. *vrŭsta*, *vrŭstŭ*), în *Și-i vărstară între rrode* (Ex., 39, 25; *rrode* = *rodii*).
- 1.3.202. veadră** ‘găleată’, ‘căldare’ (< vsl. *vedró*, bg. *vědro*, srb., cr. *vedro*; magh. *veder*; alb. *vedrë*; ngr. βεῶδρον) în *Pleacă-ți veadra ta cum [= ca] să beau* (Gn., 24, 14).
- 1.3.203. verigă** ‘inel de lanț’ (< vsl. *veriga* ‘lanț’), în *Doo verigi de aur* (Ex., 39, 16).
- 1.3.204. vinovat, -ă** ‘în culpă’, ‘delict’ (< vsl. *vinovatŭ*), în *Adevăr vinovat să fiu înaintea ta* (Gn., 43, 9).
- 1.3.205. vistiarnic** ‘tezaurar’, ‘administrator al visteriei’ (< vsl. *vistiarnikŭ*; cf. și mgr. βεστιαρῆς > lat. *vestiārŭm*, cu suf. *-nik*), în *Și faraon se mănîe pre acei doi vistiarnici ai săi* (Gn., 40, 2).

1.3.206. voditură ‘îndemn’ (cf. rus. *voditi* ‘a duce’, ‘a conduce’; + suf. *-itură*), în *Din voditura duhului sfânt* (PO, 9/25).

1.3.207. voivodăl ‘voievod’, ‘principe’, ‘domn’ (< vsl. *vojevoda* < *voï* ‘război’, și *voda* ‘care conduce’), în *Cu știrea măriei lui Batăr Jigmon, vievodăl Ardelului și a Țăriei Ungurești* (PO, 1/4).

1.3.208. vornic ‘mare boier’, ‘demnitar de rang superior’; ‘căpetenia gărzii faraonului’ (< vsl. *dvorņnikŭ*), în *Putifar, comornicul lu faraon și vornicului* (Gn., 37, 6).

1.3.209. vraci ‘vindecător’, ‘medic’ (< vsl. *vrači*), în *Și Iosif porunci slujilor sale, vracilor, cum [= ca] cu aromă să ungă pre tată-său, și vracii unseră pre Israil* (Gn., 50, 1).

1.3.210. vrajbă ‘dușmănie’, ‘dezbinare’, ‘zizanie’ (< vsl. **vražĭba*), în *Vrajbă pune-voiu între tine și între muiarea, între sămînța ta și sămînța ei* (Gn., 3, 15).

1.3.211. vrăjitor ‘ghicitor’, ‘prezicător’, ‘mag’; ‘întept’; ‘farmăcător’ (cf. vsl. *vražati, vražiti* ‘a vrăji’, ‘a ferma’ + suf. *-itor*), în *Cheamă înlăuntru toți vrăjitorii Eghipetului* (Gn., 41, 8).

1.3.212. vrăjmaș ‘dușman’, ‘inamic’ (< vsl. [**vrăjbnas* < vsl. *vraži(di)bĭnŭ* ‘dușmănos’]), în *Aceasta dzise vrăjmașul* (Ex., 15, 9).

1.3.213. vreama 1. ‘durata vieții’, în *Vreama lui Izmail aceasta e 137 de ani* (Gn., 25, 17); **2.** ‘ziua și noaptea’, în *În amândoa vreamile* (Ex., 13, 21).

1.3.214. vreamă ‘strigăt’, ‘strigare’ (< vsl. *vřeva*, bg. *vřeva*, srb., slov. *vrava*), în *Că au auzit vreama voastră împotriva Domnului* (16, 7, 8, 9, 12); cu sufixul verbal *-i*, s-a format verbul *a vreami* ‘a striga’, ‘a murmura’, ‘a cârți’: *Vreamă noroadele împotriva lu Moisi* (Ex., 15, 24).

1.3.215. a zavisti ‘a invidia’, ‘a pizmui’ (cf. vsl. *zavistvovati*; vsl. *zavistije*), în *Derept aceea zavistiia pre el filisteii* (Gn., 26, 14).

1.3.216. zălog ‘amanet’, ‘garanție’, ‘gaj’ (< vsl. *zalogŭ*), în *Să vei lua veșmînt vecinului tău zălog, iară să i-l dai lui ainte de ce ară apune soarele* (Ex., 22, 26).

1.3.217. zăduh (*dz-*) ‘zăduf’, ‘caniculă’, ‘arșiță’ (< vsl. *zaduchŭ*), în *Dzua dzăduhul m-au dosădit* (Gn., 31, 40).

1.3.218. zăpodie (*dz-*) ‘prăpastie’, ‘canion’, ‘strîmtoare’, ‘vale îngustă între munți’ (< vsl. *zapodŭ* ‘ascunzătoare’ < *podŭ* ‘dedesupt’), în *În zăpodie ce se chiamă Zăpodia lui crai* (Gn., 14, 17); *Zăpodia Amoreului* (Gn., 14, 13); *În Zăpodia stăjarilor* (Gn., 18, 1); *În Zăpodia Gherarului* (Gn., 26, 17); *La Zăpodia lui Siddim* (Gn., 14, 3); *Zăpodia Hevronului* (Gn., 37, 14); *Ceia de Dzăpodie Mambrei ia-și partea lor* (Gn., 14, 24).

1.3.219. a zdrobi ‘a sparge’, ‘a distruge’; ‘a toca’, ‘a pulveriza’, ‘a face praf’ (< vsl. *s(ŭ)drobiti*), în *Cum [= ca] să nu-i zdrobească pre ei* (Ex., 19, 24).

1.4.0. STRATUL ELEMENTELOR DE ORIGINE MAGHIARĂ

Textul *Paliei de la Orăștie*, spre deosebire de toate celelalte texte cu conținut religios din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, a avut ca principală sursă, pe lângă cea latinească, versiunea maghiară a unor cărți din *Vechiul Testament*, versiune realizată de Gáspár Heltai, cărturar, umanist și tipograf maghiar din Transilvania (1490 sau 1510-1574). Din această cauză, PO conține un număr mare de elemente lexicale de origine maghiară, față de alte texte religioase românești contemporane. Urmează prezentarea, în ordine alfabetică, a cuvintelor împrumutate din textul maghiar de către traducătorii români ai primelor două cărți ale Pentateuhului.

1.4.1. a adăvăsi ‘a risipi’, ‘a irosi’, ‘a împrăștia’ (< magh. *odaveszni* ‘a dispărea’, ‘a se pierde din vedere’, ‘a (se) mistui’), în *Împărți-voiu pre ei în Iacov și voiu adăvăsi în Izdrail* (Gn., 49, 7; vezi EWUR, p. 55-56).

1.4.2. alean, în expr. *în aleanul* ‘în contra’, ‘împotriva’ (< magh. *ellen* ‘contra’, ‘împotriva’), în *Greșiră în aleanul dom<nu>-său* (Gn., 40, 1); *Cum [= ca] în aleanul meu să nu greșești* (Gn., 20, 6); *În aleanu-ți* (Gn., 23, 6); *În aleanu-mi* ‘împotriva mea’ (Gn., 31, 36) (EWUR, p. 65-66).

1.4.3. aleaniș ‘dușman’, ‘inamic’, ‘potrivnic’ (< magh. *ellenség* ‘id.’), în *Cine aleanișii tăi ție în mînă au dat* (Gn., 14, 20); *Toți aleanișii face-i-voi de vor fugi înaintea ta* (Ex., 23, 27); *Asinul rătăcit al aleneșului tău* (Ex., 23, 4); *Sămînța ta biruiască porțile aleneșilor săi* (Gn., 24, 60) (EWUR, p. 67).

1.4.4. alnic, -ă, ‘perfid’, ‘viclean’, ‘șiret’ (< magh. *álnok*, cu schimbare de sufix: *-ok/-ik*), în *Șarpele era mai alnic de toate jigăniile pămîntului* (Gn., 3, 1); derivatul cu sufixul *-ie*, *alnicie* ‘vicleșug’, ‘viclenie’, este prezent în contextul *Răspunseră... cu alnicie* (Gn., 34, 13).

1.4.5. a amistu ‘a (se) prăpădi’, ‘a (se) mistui’, ‘a (se) distruge’, ‘a (se) nimici (prin ardere)’ (< magh. *emészt*; EWUR, p. 541, *a mistui*), în *Rugul ardea și nu se amistuia* (Ex., 3, 2); *Că doară te-aș amistu* în cale (Ex., 33, 3); *Îm preț ne-au vîndut și prețul nostru au amistuit* (Gn., 31, 15).

1.4.6. batăr ‘fie’; ‘bine’; ‘măcar’; ‘cel puțin’; ‘baremi’ (< magh. *bátor*; EWUR, p. 96-97), în contexte ca: *Nu, batăr, să se culce cu tine drept mandragora a ficiorului tău* (Gn., 30, 15); *Ni, batăr, așa să fie cum dzici* (Gn., 30, 34).

1.4.7. bărătaș ‘prieten’ (< magh. *barát* ‘călugăr’; ‘prieten’; EWUR, p. 101), în *Ahusa, bărătașul acestuia* (Gn., 26, 26); *Pre bărătașul său* (Gn., 38, 20).

1.4.8. băsău ‘necaz’; ‘supărare’; ‘mînie’; ‘ură’; ‘răzbunare’ (< magh. *bos(s)zú* ‘supărare’; ‘răzbunare’, ‘necaz’; EWUR, p. 103), în *Sta-voiu băsău sau în alean, și pre toate jigăniile sta-voiu băsău* (Gn., 9, 5).

1.4.9. berc ‘pădurice’; ‘crîng sacru’ (< magh. *berek*; EWUR, p. 102-103; varianta *bărc*), în *Însă prestoalele acelora zdrobeaște<I>e și bozii lor frînge și bercurele taie* (Ex., 34, 13).

1.4.10. beseadă ‘convorbire’; ‘discuție’; ‘vorbire’; ‘cuvînt’; ‘poruncă’ [variante: *băseadă* (Ex., 33, 4); *besadă* (Gn., 4, 23); pl. *besezi* (Ex., 34, 27); *besedzi* (Ex., 34, 28); pl. art. *besedzile* (Ex., 24, 3)] (< magh. *beszéd* < sl. de sud *besěda*; EWUR, p. 107-108), în *Scrise ceale dzeace besedzi a legăturiei pre table* (Ex., 34, 28); *Să veți asculta besedzilor meale* (Ex., 19, 5). Cu suf. *-ui* s-a format vb. *a besedui*; infinitiv lung, *beseaduire* s-a substantivat, avînd sensul ‘conversație’, ‘discuție’, ‘vorbire’, în *După ca obârși de-a beseaduirea cu Moisi* (Ex., 31, 18).

1.4.11. beteag, *-ă* ‘bolnav’; ‘bolnăvicios’ (< magh. *beteg*; EWUR, p. 109-110), în *Spuseră lu Iosif că tată-său ară fi beteag* (Gn., 48, 1).

1.4.12. bir ‘simbrie’; ‘plată’; ‘salar’ (< magh. *bér* ‘salar’, ‘plată’), în *Pistruiele să fie birul tău* (Gn., 31, 8).

1.4.13. a birui ‘a stăpîni’; ‘a domina’; ‘a ocîrmui’; ‘a governa’ (< magh. *bir* ‘a fi puternic’; ‘a stăpîni’), în *Să poți birui acest pămînt* (Gn., 28, 4); *Sămînța ta biruiască porțile aleanșilor săi* (Gn., 24, 60). Cu suf. *-ură* s-a creat derivatul substantival *biruitură* ‘stăpînire’, în *Pămîntul biruituriei lor* (Gn., 36, 43); cu suf. *-itor* s-a format derivatul *biruitor* ‘conducător’, ‘șef’, ‘stăpînitor’, în *12 biruitori rodî-va* (Gn., 17, 20). Subst. *biruită* ‘stăpînire’, ‘putere’, ‘dominație’ apare în contextul *Au scos cest nărod de sub biruita eghipteanilor* (Gn., 18, 10).

1.4.14. budușlău ‘vagabond’; ‘fugar’ (< magh. *búdosó*, *bujdosó* ‘id.’), în *Nestătătoriu și budușlău fi-veri spre pămînt* (Gn., 4, 12, 14).

1.4.15. a budușlui ‘a rătăci’; ‘a pribegi’; ‘a vagabonda’ (< magh. *bujdos*, *búdos*; poate fi și rom. **budușui*; EWUR, p. 140-141), în *Și ducîndu-se, budușlui în pustinea Verzaveei* (Gn., 21, 14).

1.4.16. bumb ‘nasture’ (< magh. *gomb*), în *Supt toate doo creangure căte un bumb să fie* (Ex., 25, 35; pl. *bumbi* în Ex., 25, 34).

1.4.17. a celui ‘a înșela’; ‘a amăgi’ (< magh. *csal*), în *Am vrut să celuiesc el* (Gn., 27, 12); *Șarpele ceălui-mă și mîncai* (Gn., 3, 13).

1.4.18. chehciug ‘hrană’; ‘merinde’; ‘provizii’; ‘bani de cheltuială pe drum’ (< magh. *költseg* ‘bani de întreținere’; ‘bani de drum’), în *Chehciug încă să le dea pre cale* (Gn., 42, 25).

1.4.19. a cheltui ‘a da bani pentru a cumpăra sau plăti ceva’ (< magh. *költ*), în [Banii] *cheltuiaste pre slujba cortului adevăraturiei* (Ex., 30, 16); derivatul *cheltuială* în PO, 11/10-11.

1.4.20. chizeași (și *chidzeashi*) ‘garant’ (< magh. *kezes*), în *Chizeași voiu fi eu drept el* (Gn., 43, 9).

1.4.21. chin ‘suferință grozavă’; ‘caznă’; ‘tortură’ (< magh. *kín* ‘id.’), în *Tuturor acestora eu paț chinul* (Gn., 42, 36).

1.4.22. chip ‘image’; ‘față’; ‘statuie’ (< magh. *kép*, dial. *kip*), în *Chipurile lor [ale bozilor, idolilor] să frîngi* (Ex., 23, 24); *Nu face ție chip cioplit pre atării față cine-s sus în ceriu* (Ex., 20, 4).

1.4.23. ciurdă ‘turmă’ (< magh. *csurda*, *csorda* ‘turmă de vite’ < vsl. *črěda*), în *Muri-vor într-o dzi toate ciurdele* (Gn., 33, 13).

1.4.24. dejmă ‘a zecea parte’ (< magh. *dezsma* < vsl. *dižma* < lat. *decima*; srb., cr., ceh. *dežma*), în *Și în tot varice veri da mie dejmă da-voiu ție* (Gn., 28, 22).

1.4.25. a făgădui ‘a promite’; ‘a-și da cuvîntul’ (< magh. *fogadni*), în *Te-ai giurat și aceast-ai făgăduit lor* (Ex., 32, 13).

1.4.26. fealiu(l) ‘clasă’; ‘tip’; ‘gen’; ‘specie’; în sintagme ca *după fealiul său* (Gn., 1, 21); *de un fealiu* (Gn., 41, 25); *de fealul lui* (Gn., 1, 29); *tot fealiul de marhă* (Gn., 24, 10); *tot fealiul viilor* (Gn., 9, 15; *vii* ‘care trăiesc, sînt vii’); *tot fealiul de muște* (Ex., 8, 21); *tot fealiul de făpturi* (Ex., 35, 22); *cu tot fealiul de minuni*; *de tot fealiul de jigăanii* ‘diferite’ (Gn., 6, 19); *de tot fealiul bărbătesc* ‘de genul masculin’ (Gn., 17, 10); la pl.: *doao fealiure de oameni* (Gn., 25, 23); *de toate fealiurile de bucate coapte* (Gn., 40, 17) (< magh. *fěle-*, devenit substantiv în română, echivalentul germ. ‘-lei’, din *zweierlei* ‘de două feluri’; *fěl* ‘Hälfte’) (EWUR, p. 324-325).

1.4.27. florint ‘monedă de aur, de la n. propr. Florența’ (< magh. *florint*, lat. med. *florinus*), în *100 de florinți de aur* (Gn., 33, 19).

1.4.28. gheman ‘diamant’ (< magh. *gyémánt* < mhd. *diemánt*) în *Fie carmel, safir și gheman* (Ex., 28, 18).

1.4.29. giolgiu ‘pânză fină’ (< magh. *gyolcs*), în *Fă lor den giolgiu și cămășui* (Ex., 28, 42).

1.4.30. hasnă ‘profit’, ‘avantaj’, ‘utilitate’ (< magh. *haszon*), în *Printru multe folosuri și hasne* (PO, 7/17); cf. și verbul *a hăsnui* ‘a trage folos’, ‘a se alege cu’, ‘a profita’ (din *hasnă* + suf. verbal *-ui*), în *Ce vom hăsnui cu aceea să vom omori frate-nostru?* (Gn., 37, 26). Termenul mai apare în NTB: „Ce e, drept aceeaia, destoinicia jidovului sau ce e *hasna* tăerii împregiur?” (*Rom.*, 3, 1); în compusul: „și nu numai curvarilor lumiei aceștii, sau *hasnă*-luotoriloru sao răpitorilor” (CB, 1Cor., 5, 10), dar și în BB: „Și încă și pre Eleazar, să cetească sfînta carte și, dînd *hasnă* a ajutoriului lui Dumnezău, celui dentîiu stol el înainte-povătuind, lovit-u-s-au cu Nicanor” (*2Macabei*, 8, 23)

1.4.31. a hicleni ‘a trăda’, ‘a înșela’; ‘a se răscula’ (< *viclean* < magh. *hitlen*, *hütlen* ‘necredincios’, ‘infidel’) în *Și în al 13 ani hicleniră-se* (Gn., 14, 4); derivatul cu suf. *-ie*, *hiclenie* ‘necredință’, ‘trădare’, este atestat în contextul: *După hiclenie voastră scrie Moisi aceea* (PO, 8, 12); *Cu hiclenie pre el va omori* (Ex., 21, 14).

1.4.32. hicleșug ‘trădare’, ‘înșelăciune’, ‘șiretenie’, ‘falsitate’ (< magh. *hitlenség*, *hütlenség* ‘trădare’, ‘necredință’), în *Vine frate-tău cu hicleșugul și luo blagosloveniia ta* (Gn., 27, 35).

1.4.33. hold ‘cîmp semănat’, ‘lan’ (< magh. *hold* ‘măsură’, ‘baniță’), *Și-ș va slobodzi dobitocul său în holdele altuia a face pagubă* (Ex., 22, 5).

1.4.34. hotar 1. ‘graniță’, ‘limită’, ‘margine’; (la pl. art. *hotarăle*) 2. ‘teritoriu’, ‘ținut’ (< magh. *határ* ‘id.’, zu *hat* ‘in Besitz haben’, ‘herrschen’), în *Să nu treacă prespre hotar* (Ex., 19, 21); *În toate hotarăle tale* (Ex., 13, 7).

1.4.35. hotnogi ‘comandant’, ‘șef al unei oștiri’ (< magh. *hadnagy*), în *Hotnogiul Ardelului și Țării Ungurești* (PO, 6/7); *Ficul, hotnogiul lui* (Gn., 21, 32).

1.4.36. iliș ‘dijmă din grîne’ (< magh. *élés* ‘provizii’, ‘alimente’; ‘impozit pe tranzacții comerciale’), în *Și Iuo Sodomului și Gomorului toată marha și ilișul și se duseră* (Ex., 14, 11).

1.4.37. a îngădui ‘a da ascultare’; ‘a permite’, ‘a admite’, ‘a da voie’ (< magh. *enged* ‘a permite’, ‘a da voie’), în *Iacov au îngăduit tătîni-său și mări-sa și au mers la Mesopotamie* (Gn., 28, 7); *Iosif nu îngădui ei cum [= ca] să doarmă cu ea sau să fie cu ea* (Gn., 39, 10); *Îngădui Moisi cuvîntului socru-său* (Ex., 18, 24).

1.4.38. jemblă ‘pîine albă’, ‘franzelă’ (< magh. *zsemle*, *zsemye* ‘id.’ < mhd. *semel*, *semele*, ahd. *semala*, *simila* ‘făină de grîu fină’ < lat. *simila* ‘făină de grîu’; Lajos Tamás, *EWUR*, 479-480; V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 43-46), în *Trei măsuri de făină de jemble* (Gn., 18, 6); *Ca nește jemble* (Ex., 16, 31).

1.4.39. a lăcui ‘a locui’, ‘a trăi împreună’; ‘a fi însurat’ (< magh. *lak-ni* ‘id.’), în *Isav era bărbat destoinic și lăcuiia în corture* (Gn., 25, 37; există un număr mare de ocurențe); *Ei caută muieri curate a lăcui cu iale să nască Mesie* (PO, 8/20-21).

1.4.40. lăcuită, în sintagma *loc de lăcuită* ‘locuință’, ‘așezare’ (Gn., 47, 11); *lăcuit* ‘loc de locuit’, ‘locuire’, în *După lăcuitul lor în pămîntul biruituriei lor* (Gn., 36, 43).

1.4.41. lăcuioriu ‘autohton’, ‘om de țară’, în sintagma *lăcuioriu de-aicea* ‘baștinaș’, ‘indigen’ (Ex., 12, 19).

1.4.42. leatnic, -ă ‘leneș’, ‘trîntav’ (etimologie nesigură; cf. băn. *letnic*, -ă ‘molatic’, cf. magh. *lötye* ‘zooaie’, *letykó* ‘zeamă lungă’; germ. *Letten* ‘lut’; *EWUR*, p. 499, sub *leti* ‘langsamer, träger Kerl’, ‘Trödler’ ‘persoană moale, înceată, mocăită’), în *Numai ce-s leatnici* (Ex., 5, 8).

1.4.43. a (se) legăna ‘a se mișca’ (cf. magh. *leng* ‘schwenken’ ‘a agita’; ‘pendeln’ ‘a oscila’, ‘a pendula’; ‘a face să filfiie’), în *Toate ce se leagănă spre pămînt* (Gn., 1, 30); *Tot muntele se legăna* (Ex., 19, 18); *Nice legăna pre sine den acel loc* (Ex., 10, 23).

1.4.44. lepiniu ‘lipie’, ‘pîine rotundă și turtită’, ‘pedea’; în sintagma *lepiniu de adzimă* ‘pîine din cocă fără aluat fermentat, dospit’; și varianta *lipie* (< magh. *lepény*, srb. *lèpina*, *lèpinja*; ceh. *lepenř*; băn. *lepiniu*), în *Păine adzimă cu oleiu mestecatâ pogaci și cu uleiu uns lepiniu de adzimă* (Ex., 29, 2); (*EWUR*, p. 509-510). Vezi și *ALR.SN.*, IV, h. 1075, *lipie*; atestările sînt semnalate în puncte din sud-vestul Transilvaniei, Banat, precum și în 4 puncte din estul Munteniei și în Dobrogea.

1.4.45. maje ‘o veche măsură de greutate egală cu vreo sută de ocale, folosită mai ales la pescării’; trans., bucov. ‘o sută de funți sau de kilograme’ (Scriban, *Dicț.*, s.v.) (< magh. *mazsa*), în *Dentr-o maje de aur să-l faci aceasta cu toate vasele lui împreună* (Ex., 25, 39); *Argi<n>tul carele adunarea era dat, o sută de măji era* (Ex., 38, 25).

1.4.46. marhă 1. ‘avuție’, ‘bogăție’; ‘obiect (de argint, de aur)’, ‘avere’ 2. ‘animal’, ‘vită’, ‘dobitoc (mic și mare)’ (< magh. *marha*; vezi *EWUR*, p. 316-317; V. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 89-90, **IV.1.4.3.**; *-h-* a fost substituit prin cons. *-f-*, în urma unui fenomen de hiperliterarizare: *marfă*), în *Marhă multă avea, dobitoace mici și mari* (Gn., 26, 14); *Cu marhă den Eghipt* (Gn., 45, 23).

- 1.4.47. a (se) mântui** ‘a (se) salva’, ‘a (se) izbăvi’ (< magh. *ment* ‘id.’), *Sufletul meu s-au mântuit* (Gn., 19, 17, 17); *Mântuit verifi de giurămînt* (Gn., 24, 8; ‘dezlegat’).
- 1.4.48. mereu** ‘(despre aur) curat’, ‘pur’ (< magh. *merő* ‘id.’), în *De-ntreg și mereu aur era* (Ex., 37, 22; EWUR, p. 529, sensul 5).
- 1.4.49. meșter** ‘maistru’, ‘meșteșugar’ (< magh. *mester*), în *Eu, Șerban diiacu, meșterul mare a tiparelor* (PO, 11/16); *Tuvalcaim, care au fos<t> meșter și faur în tot lucrul arămiei și în fier* (Gn., 4, 22).
- 1.4.50. mohorît, -ă** ‘roșu-închis’, ‘sombri’, ‘întunecat’ (< vb. *a (se) mohorî* ‘a întuneca’, ‘a întrista’ (< magh. *mohar*; și srb., cr. *muhar*, bg. *mohor*), în *Fă și dverul den mătase galbină, mohărîtă, roșie* (Ex., 26, 31).
- 1.4.51. a murgui** ‘a cîrți’, ‘a protesta’, ‘a se împotrivi’, ‘a murmura’ (< magh. *morog* ‘id.’; *murrogni*), în *Domnul a fost audzit vreava, cum împotriva lui ați murguit* (Ex., 16, 8).
- 1.4.52. nașfă** ‘ferecătură’, ‘legătură’, ‘montură’, ‘garnitură’ (< magh. *násfa*, Dens. II, p. 835; neînregistrat în EWUR; TRDW, ‘Schmuck = podoabă la îmbrăcăminte’; etim. necunoscută; în BB, *paveze*), în *Doo nașfe de aur* (Ex., 39, 16); *Aceasta tu le înfige în nașfe* (Ex., 28, 14); *Nașfe și tot fealiul de făpturi de aur* (Ex., 35, 22).
- 1.4.53. ocă** ‘motiv’, ‘cauză’ (< magh. *ok*), în *Când, amu, era auzit oca venitului lui Iacov, zise* (Gn., 29, 13); *Derept această ocă omorî Domnul pre el* (Gn., 38, 7).
- 1.4.54. oraș** ‘urbe’, ‘tîrg’, ‘cetate’ (< magh. *város, város* < *var* ‘cetate’; EWUR, p. 570), în *În orașul Căraivan Șebeșului* (PO, 10/5-6); *În orașăle lor* (Gn., 25, 16); derivatul *orășan* ‘locuitor al unui oraș’, în *A treia dzi când orășanii ară fi în dureare ranelor* (Gn., 34, 25).
- 1.4.55. pildă** ‘model de urmat’, ‘exemplu’, ‘parabolă’ (< magh. *pélđa* ‘model’ < mhd. *bilde*), în *După pilda ce în munte-ți se-au arătat* (Ex., 25, 40); *În pildă de nucă migdeală* (Ex., 37, 20); *Să învățați pilde bune* (PO, 9/2).
- 1.4.56. pint** ‘unitate de măsură pentru lichide’, ‘hin’, ‘cană’ (< magh. *pint* < lat. med. *pinta*; germ. *Pinte, Pint*), în *U<n> pint de uleiu de lemn* (Ex., 30, 24).
- 1.4.57. potilat** ‘batist’, ‘văl’ sau ‘voal’ subțire cu care se acopereau pe cap preoții evrei în timpul slubei religioase; în PO, varianta *pochiolatele*; băn. *potyalat*; alte variante în EWUR, p. 639-640; *potilat, pochilat, potilat* ‘vălul miresei’ etc. (< magh. *patyalat* ‘basma’, ‘maramă’, ‘tulpan’; obiectul era folosit de “nemeșii” români din Banat și Hunedoara), în *Și încinge și Aaron și feciorii lui cu brinele și pochiolatele leagă-le pre cap* (Ex., 29, 9).
- 1.4.58. rudă** ‘par’, ‘prăjină’, ‘oiște’ (< magh. *rúd* ‘prăjină’, ‘oiște’), în *Rudele încă le polei cu aur* (Ex., 36, 34).
- 1.4.59. samă** ‘sumă’, ‘număr’, ‘cantitate’ (< magh. *szam*), în *Moisi proroc scrie mainte sama și numărul filor lu Israil* (PO, 5/6).
- 1.4.60. sălaș** ‘oprire’, ‘popas’, ‘locuință’, ‘lăcaș’, ‘așezare temporară’ (< magh. *szállas* ‘id.’), în *Sălașele filor lu Israil în pustine* (PO, 5/7-8); *Numărul sălașelor și locurilor unde-au descălecat gloata lu Israil* (PO, 5/15-16).
- 1.4.61. a sălășui** ‘a adăposti’, ‘a locui’, ‘a trăi’ (< magh. *szállásol*), în *Rogu-te spune-m iaste loc la casa tatîni-tău unde am pute sălășui?* (Gn., 24, 23).
- 1.4.62. sicluș** ‘monedă veche evreiască’ (cu variantele *sicluși, sicloș, sicloșul, sicluș, șucilus*) [*< magh. siklus < lat. siclus; gr. (o) σίκλος, -ου*], în *Giumătate de siclus* (Gn., 24, 22); *400 sicluș de arginți* (Gn., 23, 16); *Treidzeci de sicluși de argint să-i dea* (Ex., 21, 32).
- 1.4.63. sir(iu)** ‘unealtă’, ‘instrument’, ‘mijloc’, ‘sculă’, ‘ustensile’; ‘armă’, pl. art. *sîrurile* (< magh. *szer*), în *Toate sîrurile care-s pre tot fealiul de slujbe* (Ex., 27, 19); *Masa cu sîrurile sale* (Ex., 31, 8).
- 1.4.64. a sucui** ‘a obișnui’, ‘a avea obiceiul să’ (< magh. *szok-ik, szok-ni* ‘id.’), în *Domnul, iară, față-fățîș grăia cu Moisi, cum [= ca] omul cu priiatnicul său au sucuit a grăi* (Ex., 33, 11).
- 1.4.65. șinor** ‘cordon’, ‘laț’, ‘șnur’, ‘șiret’ (< magh. *sinór* ‘id.’ < mhd. *snur, snuor, schnur*), în *Cu șinor făcut de mătase galbină* (Ex., 39, 21).
- 1.4.66. șireag** ‘mulțime’, ‘trupă’, ‘rînd de soldați’, ‘tabără’, ‘armată’ (< magh. *sereg* ‘armată’, ‘ceată’, ‘grămadă’, ‘mulțime’), în *Derept-ce era bune toate șireagure carele înainte tălniiu?* (Gn., 33, 8).
- 1.4.67. șpan** ‘supraveghetor’, ‘intendent’, ‘vice-comitele unui comitat (în Ungaria)’ (< magh. *spán* (învechit), *ispán*), în *Mearseră afară... țitiorii de cinst și șpanii* (Ex., 5, 10).
- 1.4.68. tar** ‘povară’, ‘greutate’, ‘sarcină’ (< magh. *tár*), în *Să vei vedea asinul celuia cui tine uraște cum supt tar dzace, să nu-l încungiuri ce... rădică-l sus pre el* (Ex., 23, 5); derivatul *tăroasă* ‘(femeie) gravidă’, ‘însărcinată’ este atestat în contextul *Înmulți-voiu nevoile tale când veri fi tăroasă, în dureri naște-veri ficiorii* (Gn., 3, 16).

1.4.69. a tăgădui ‘a nega’, ‘a dezminți’ (< magh. *tagad*), în *Și Sara tăgădui și așa dzise: „N-am rîs”, că se teame* (Gn., 18, 15).

1.4.70. tărcat, -ă ‘bălțat’, ‘pestriț’, cu pete de două culori (< magh. *tarka* ‘id.’), în *Areții suie pre tărcate și pistrui, și pre șute* (Gn., 31, 12).

1.4.71. târnaț ‘pridvor’, ‘prispă mai mare’, ‘cerdac’ (< magh. *tornác* ‘id.’ < mhd. *tërrâz* < fr. *terrasse*, it. *terarrazzo*), în *Lungul târnațului de 100 de coți fie* (Ex., 27, 18); *Pre ușa târnațului* (Ex., 40, 33).

1.4.72. uriaș (și *uriiși*) ‘gigant’ (< magh. *óriás*, dial. *óurijás*, de origine necunoscută), în *Era în acealea dzile uriași sau putearnici spre pămînt* (Gn., 6, 4).

1.4.73. uric ‘hrisov’, ‘document’, ‘act de moștenire’ (< magh. *örök*), în *Voiu da ție cel pămînt și semînțeei tale după tine pre uric de vecie* (Gn., 48, 4); *Pre uricul îngrupăciunii* (Gn., 50, 13).

1.4.74. varmigie ‘comitat’ (< magh. *vármegye* ‘id.’), în *Cu Achirie, potropopol varmigiei Henedoriei* (PO, 10/9-10).

1.4.75. a vândrăgi ‘a precipita’, ‘a arunca’ (etimonul propus de Dens., p. 845 și de Viorica Pamfil, anume magh. *vondogál* ‘(hin und her) Ziehen’, ‘tirailleur’ [= ‘a trage’, ‘a smuci încolo și încoace’; ‘a hărțui’; ‘a sîcii’] este, în toate prvințele, îndoielnic după Lajos Tamás, *EWUR*, p. 845).

1.4.1. CALCURI LINGVISTICE¹⁰

1.4.1.0. Alături de împrumut, unul dintre procedeele de îmbogățire a limbii literare vechi sub aspect lexical, semantic, este realizat prin traducerea dintr-o limbă în alta a elementelor de formare a unui cuvînt compus sau a unei expresii; altfel spus, se preia de către un cuvînt sensul sau sensurile unui cuvînt străin (*Dicț. Neol.*, p. 168). În cazul PO, calcurile semantice au avut punctul de plecare în versiunea maghiară a lui Heltai și, într-o mai mică măsură, în textul latinesc al *Vulgatei*. Precum în cazul altor texte vechi românești, și aici se înregistrează situații în care, deși nu este implicat în procesul de traducere a acestei părți de versiune a *Bibliei*, slavona a putut furniza unele modele.

1.4.1.1. adevăr ‘tablele legii’, ‘decalogul (scris pe table de piatră cu degetul lui Dumnezeu)’; în B. Jer.: *le Témoignage*; în lat. *in arca testificationem*; gr. τὰ μωρτῶρια, germ. *das Gesetz*. Apare în: *Și Adevărul carele eu ție voiu da în ladie să puni* (Ex., 25, 16), după magh. *Bizosag* ‘demonstrație’, ‘ceea ce este demonstrat’ → ‘ceea ce este adevărat’; *Ceale doo table a adevărului era-i în mînă* (Ex., 32, 15), după magh. *es à Bizonsagtételneç*; *Luo și adevărul și-l puse în ladă* (Ex., 40, 20), după magh. *Voue à Bizonsagtételtis es à ladaba tiue*.

1.4.1.2. a aduna într-una ‘a reuni’, ‘a strînge împreună, la un loc’, ‘a întruni’, în *Și vineră depreună și adunară într-una toți bărbații feciorilor lui Israil* (Ex., 4, 29), după magh. *öszue gyüytéc* (< *össze* ‘împreună’ + vb. *gyűjt* ‘a aduna’ > *össegyűl* ‘a (se) strînge’, ‘a (se) întruni’, ‘a (se) aduna’).

1.4.1.3. afară, 1. în expr. *a aduce afară* ‘a scoate (din robia Egiptului)’, în *Voiu aduce afară gloata voastră den pămîntul Eghiptului* (Ex., 12, 17), după magh. *hozom ki à tü seregeteket* (< *ki* ‘afară’ + *hoz* ‘a aduce’); **2.** expr. *a duce afară* ‘a scoate (din Egipt)’, în *Să-i duc afară pre ei den cest pămînt* (Ex., 3, 8), după magh. *ki vigyem öket é földröl* (< *ki* ‘afară’ + *visz* ‘a duce’, ‘a purta’); **3.** *a veni afară* ‘a întîmpina’, ‘a ieși înainte’, în *Și, iaca, el vine afară înaintea ta* (Ex., 4, 14), după magh. *ö ki iö te elödbe* (< *ki* ‘afară’ + *jön* ‘a veni’). Într-o situație asemănătoare, adică rezultate ale unor transpuneri semantice, sînt și expresiile *a ieși afară* (Ex., 2, 13), *a merge afară* (Gn., 44, 28); *Într-altă zi, încă, ieșind afară, văzu* (Ex., 2, 13), după magh. *Más naps ki menuē lata* (*ki* ‘afară’ + *megy* ‘a merge’, ‘a (se) duce’).

1.4.1.4. a afla, în expr. *a afla voie înainte ochilor cuiva*; și: ‘a afla bunăvoință în ochii cuiva’, ‘a afla trecere înaintea stăpînului’, după magh. *Ha keduet talaltam à te szömeid elöt* (< *kedv* ‘pofță’, ‘chef’; ‘toană’; ‘plac’, ‘dispoziție’, ‘hatîr’, ‘plac’, ‘voie’); *talál* ‘a găsi’, ‘a afla’, ‘a socoti’; *szöm* ‘ochi’; *elött* ‘înaintea’ (expr. *înaintea ochilor tăi* este un ebraism echivalent cu ‘înainte ta’)¹¹.

1.4.1.5. a aleage, în expr. *a aleage afară* ‘a separa’, ‘a osebi’, în *Aleage afară Domnului tot aceaea săva ce-i sămînță de bărbat de va deșchide dzgăul mări-sa* (Ex., 13, 12), după magh. *ki valaza* (< *kí* ‘afară’ + *választ* ‘a aleage’).

¹⁰ Întrucît avem a face cu un text tradus din limbile maghiară și latină care, la rîndul lor, decurg din varianta ebraică a *Vechiului Testament*, apelul la această veritabilă operă de referință era indispensabil. În efortul de identificare și explicare a multora din elementele care urmează, de un real folos ne-au fost cunoștințele de limbă maghiară și de limbă ebraică ale dlui. prof. univ. dr. Alexandru Gafton, coautor al prezentei ediții a *Paliei de la Orăștie*.

Uneori, au fost consemnate și contribuțiile etimologice ale Vioricăi Pamfil, autoarea ediției PO din 1968.

¹¹ Cf. și: „Hab ich Gnade vor dir gefunden” (B.germ.), Εἰ εὐρεκα χάριτι ἐναντίον σου (*Septuaginta*) (de asemenea sub: Ex., 33, 12; Gn., 47, 25).

1.4.1.6. amar apare în: *Când Isav de la tată-său aceasta beseadă auzi, cu glas mare plânse, tare cu amar fu* (Gn., 27, 34); *Se în sac îmbracă și în multă vreamă plânse cu amar pre feciorul* (Gn., 37, 34); **În amar fiind, pogoră-voiu în mormînt la feciorul meu** (34, 35); sintagmele *cu amar*, în *amar* conțin cuvîntul *amar* care, inițial, a fost o interjecție de origine veche slavă, cu valoare de *vai!* Este vorba de un calc semantic după vsl. *gore!* ‘wehe’ (= vai!); cf. rus. *góre!* ‘vai!’; *góre mne* ‘vai de mine!’. Acest calc a fost folosit de cărturarii români din epoca veche a limbii române literare. Interj. *gore!* era identică cu vsl. *góre*, -*ia*, **1.** ‘mîhnire’, ‘tristețe’, ‘jale’; **2.** ‘nenorocire’, ‘pacoste’. Etimonul slav comun este **goró*, *gorěti* ‘a arde’, cu evoluția semantică de la ‘Glut’, ‘Flamme’ (= ‘jăratec’, ‘jar’; ‘flacăra’, ‘văpaie’), la ‘Qual’, ‘Kummer’, ‘Trauer’ (= chin, suferință, necaz, întristare, jale); *Vai și amar!* însemna la început ‘vai și vai!’ (vezi V. Arvinte, *Creangă, Norm.*, p. 110-111; id., *ST.L.NM.*, p. 17, **II.10.1.0.**; *ST.L.DT.*, p. 30, **II.10.2.0.**).

1.4.1.7. a amorți (*ca piatra*), în **Să amorțească ca piatra** ‘să rămîna încremenit’ (Ex., 15, 16), după magh. *meg mereuedgyenec mint à Kö* (< *meredt* ‘a înțepeni’; ‘a amorți’; *kő* ‘piatră’).

1.4.1.8. apă curătoare, în *Voiu bate cu toiagul carele iaste în mîna mea apa aceștii ape curătoare și se va schimba în sânge* (Ex., 7, 17); după magh. *a folyo vizet* ‘apă curătoare’ (= Nilul).

1.4.1.9. arătătoriu, -e ‘care dezvăluie’, în *Văzum amândoi în aceea noapte vis văzum, carele noao tuturora arătătoriu* (Gn., 41, 11), după magh. *almot latanc mely mindenünknek ielētő vala* (< *mindenünknek* ‘tuturora (nouă)’; *ielētő* ‘arătător’, ‘care dezvăluie’, ‘indicator’).

1.4.1.10. arător, -iu ‘care se ară’, ‘de arătură’, în *Domn bun, ascultă, în cinste da-voiu ție acel pămînt arătoriu* (Gn., 23, 11), după magh. *szántó föld < szántó* ‘arător’; *föld* ‘pămînt’; *szántóföld* ‘arătură’, ‘țarină’.

1.4.1.11. bătaie ‘plagă’; ‘rană’, ‘pedeapsă divină’, în *Încă cu o bătaie voiu lovi pre faraon și pre Eghiptet* (Ex., 11, 1); *Nice va fi în voi bătaie pierzătoare când voiu fi bătînd pămîntul Eghiptetului* (Ex., 12, 13), după magh. *csapás* ‘lovitură’, ‘izbitură’; ‘nenorocire’, ‘flagel’; cf. vb. *a bate...* cu *ciumă*, în **Voiu bate pre tine și pre oamenii tăi cu ciună** (Ex., 9, 15); cf. magh. *meg verlec tegedett* ‘voi bate pre tine’.

1.4.1.12. bici ‘flagel’, ‘plagă’, ‘calamitate’, ‘nenorocire’, ‘prăpăd’, în *Voiu tremeate toate bicele meale* (Ex., 9, 14), după magh. *ostor* ‘bici’, ‘Peitsche’, care redă lat. *flagellum* **1.** ‘bici’, **2.** ‘nenorocire mare’, ‘dezastru’, ‘calamitate’, ‘molimă’, ‘boală’.

1.4.1.13. a face bine cu cineva ‘a face un bine cuiva’, în *Aduceți-l gios pre el la mine cum [= ca] să-l vădz pre el și să fac bine cu el* (Gn., 44, 21), după magh. *iól tegyec véle*.

1.4.1.14. a fi în bucurie ‘a se bucura’, în *Când va pre tine vedea în mare bucurie va fi* (Ex., 4, 14), calc după magh. *nagy öröme leszén* (< *öröm* ‘bucurie’; *lesz* ‘va fi’).

1.4.1.15. bunătaie ‘animale’, ‘vite’, ‘dobitoace’; ‘avuție’; ‘bunuri’, ‘avere’, în *Că bunătaie-le foarte era multă* (Gn., 36, 7), după magh. *jószág* ‘vită’, ‘avere’, ‘bun’, ‘posesiune’ (< *jó* ‘bun’, ‘bine’, ‘foarte’).

1.4.1.16. cap de dinainte ‘căpetenie’, ‘conducător’, ‘șef mare’, în *Cine a pus pre tine domn cap de dinainte sau giudecătoriu pre noi?* (Ex., 3, 14), după magh. *feiedelemme* ‘Fürst’, ‘principe’ < magh. *fejés* ‘Kopf’ (= cap); și: *cap de bărbat*, în **Să tot capul de bărbat între noi se va tăia împregiur** (Gn., 34, 22), după magh. *firfiú nemet* (< *firfi* ‘bărbat’; *nem* ‘neam’, ‘specie’).

1.4.1.17. casă ‘toți membrii unui trib, ai unei seminții’, în *Cum (= ca) să nu piei tu și casa ta, și tot ce ai* (Gn., 45, 11), după magh. *ház* ‘casă’; *Purtătoriu de grije casei meale* (Gn., 41, 40), după magh. *gondnok* ‘Verwalter’, ‘administrator’, ‘purtător de grijă’ (în varianta magh.: *gonduiselőie*).

1.4.1.18. a călca ‘a asupri’, ‘a împila’, ‘a apăsa’, în *Bine că-i e numele Iacov, că amu de doao ori m-au călcat* (Gn., 27, 36); *Veniți cu mândrie să-i călcăm pre ei* (Ex., 1, 10), după magh. *nyomdetle*; în primul citat se face aluzie la numele *Iacob*, care, după mai multe etimonuri propuse, ar proveni de la sensul ‘cel care ține de călcîie’, apoi ‘cel care asuprește pe altul ținîndu-l sub talpă sau de laba piciorului’; textul ebraic se folosește de cuvîntul *Egeb* ‘talpă’. Derivatul rom. *călcătură* ‘persecuție’, ‘asuprire’, ‘împilare’ redă magh. *nyomorusag* ‘apăsare’, ‘nenorocire’, ‘mizerie’, în: *Aduce-voiu afară pre voi den călcătura eghipteanilor* (Ex., 3, 17).

1.4.1.19. a cădea greu 1. ‘a displăcea’, ‘a nu conveni cuiva’, în **Cădzu greu** această beseadă lui Avraam de pre feciorul lui (Gn., 21, 11), după magh. *nehezén* ‘greu’, *esik* ‘a cădea’; **2.** ‘a cădea înainte (cu fața la pămînt)’, în **Avram cădzu spre fața sa** (Gn., 17, 17), după magh. *ortzyara borula* (< *ortzyara* ‘spre jos, înspre partea din față, cu obrazul în jos’ și *borule* ‘căzu’, ‘se prăbuși’, ‘se răsturnă’), **Cu fața la pămînt cădzură înaintea lui** (Gn., 42, 6), după magh. *à földre borulnoc elötte* (< *földre* ‘pămînt’; *borulnoc* ‘a se prăbuși’; expresia provine din ebraică).

1.4.1.20. ciudă, în expr. *fapt de ciudă* ‘fapt neobișnuit, ieșit din comun’, ‘minunăție’; ‘semn’, în *Să... nu vor creade ție, nice cuvîntul tău nu vor asculta pre un fapt de ciudă, creade-vor cuvîntul tău cu altă ciudă* (Ex., 4, 8); cf. magh. *csodatett* ‘Wundertat’.

1.4.1.21. a crede, în expr. *a crede cuiva*, în *Ce inima lui cu mult altă cugeta, că nu credea lor* (Gn., 45, 26), după magh. *mert nem hiszen vala nekic* ‘că nu era crezînd lor’.

- 1.4.1.22.** Expresia **cu mult altă**, în contextul *Ce inima lui cu mult altă cugeta* (Gn., 45, 26), după magh. *Sokal* ‘cu mult’; *mást* ‘alt’; pentru *a cugeta* apare *gondol vela* ‘era cugetînd’.
- 1.4.1.23.** **a cruța cuiva**, în *N-ai cruțat unui fecior al tău pentru mine* (Gn., 22, 12); *N-ai cruțat feciorului tău cel unul* (Gn., 22, 16); cf. magh. *egyeten* ‘unic’; *kedvesked* ‘a face cuiva un serviciu’, ‘a fi amabil, îngăduitor cu cineva’; *nem keduersztesz a te egyeten egy fiadnac*.
- 1.4.1.24.** **cutremurat** ‘teribil’, ‘înfricoșător’, în *Cât tare cutremurat cest nu e aicea alta, numai casa lui Domnezeu și poarta ceriului* (Gn., 28, 17), după magh. *nely* ‘cît’; *igen* ‘într-adevăr’.
- 1.4.1.25.** **a se cuveni**, în expr. *a se cuveni într-una* (= ‘a se potrivi’, ‘a se îmbina), în *Cum [= ca] amândoo celora table de lăngă eale dedesupt într-una să se cuvînă* (Ex., 26, 24; -*nă*, din forma *cuvînă*, notează varianta bănățeană cu *ń*, de care ne-am ocupat în capitolul de fonetică; -*ă* este un *ě* velar: -*ńě*), după magh. *összeilleni* ‘a se potrivi’, ‘a se îmbina’; *Cuvine-se a ști* ‘adică’ (Ex., 16, 21), după magh. *tudni illik; Cade-se a ști* ‘adică’ (Ex., 26, 19).
- 1.4.1.26.** **cuvînt**, în sintagma *cuvînt de zicere* ‘proverb’, în *De-aicea se începu cuvînt de zicere* (Gn., 10, 9), după magh. *közbeszéd* ‘Alltagssprache’; ‘Umgangssprache’, din *köz* ‘Gemeinschaft’ + *beszéd* ‘Rede’, ‘Sprechen’ (= vorbire).
- 1.4.1.27.** **a se da cătră...** ‘a trăda’, ‘a trece de partea inamicului’, în *Și se va fi năvălind pre noi oaste, se vor da cătră vrăjmașii noștri* (Ex., 1, 10), după magh. *à mi ellenseginkhoz adnaia magát* < *adnaia* ‘a se da’; *magád* ‘pe sine, către dușmanii noștri’.
- 1.4.1.28.** **deget**, în sintagma *deagetul lu Dumnezeu*, în *Ziseră drept aceea, descîntătorii lu faraon: Deagetul lui Domnezeu iaste acesta* (Ex., 8, 19), după magh. *Istennec uya ez (uy* ‘deget’; expr. provine din ebraică, iar în această limbă din egipteană; B.Jer., nota c: „Formule qui se rencontre dans les textes magico-religieux égyptiens”).
- 1.4.1.29.** **a se depărta**, în contextul *Somnul se-au depărtat de ochii mei*; B.Jer.: *Le sommeil a fui mes yeux* (Gn., 31, 40), după magh. *Es az álom el tauozott az én szömeimtől*; expresia există în ebraică, fiind preluată în textele biblice din diferite limbi orientale.
- 1.4.1.30.** **derept** (subst.) ‘om fără păcat’, în *Nevinovatul și dreptul să nu-l omori* (Ex., 23, 7), după magh. *Az artatlant es az igazat megne ölyed*; originea denumirii este în ebraică.
- 1.4.1.31.** **a dezlega** (un vis) ‘a țilcui’, ‘a explica’, ‘a tâlmăci’, în *Și zise faraon lui Iosif: „Vădzuiu vis, ce nu-i nime cine să-l dezlege”* (Gn., 41, 25), după magh. *Ninchē senki ki meg magyaraza*; în magh., cuvîntul care poartă acest sens are aceeași rădăcină cu etnonimul *magyar*. Vb. *magyaroz* are sensul ‘a explica’, așadar, traducătorul român a rezolvat problema cu ajutorul unui echivalent românesc.
- 1.4.1.32.** **deșchis, -ă**, în expr. *a fi deșchis* ‘a fi clar’, ‘a fi sigur’: *Cum [= că] aceeaia iaste deșchis pre țietura a multe limbi* (Gn., 50, 20; *țitură* ‘păstrare’; B.Jer.: *Sauver la vie à un peuple nombreux*; B 1975: *Să păstreze viața unui popor numeros*), după magh. *nyilván lenni*.
- 1.4.1.33.** **1. domn**, în sintagma *domn de steag* ‘hotnog’, ‘căpitan’, ‘cap al oștirii’; ‘Bannerherr’; ‘chevalier banneret’, în *Celui domn de steag și vestit viteadz Ghesti Freanți, alesu hotnogi Ardealului și Țării Ungurești, lăcuitoriu în Deva* (PO, 5-7), după magh. *hadnagy* ‘Oberhaupt’, ‘Leutnant’ (< magh. *had* ‘Herr’ + *nagy* ‘gross’); **2. domn** în sintagma *domn bun!*, în *Ba, domn bun, ascultă!* (Gn., 23, 11), după magh. *Ió uram* (< *ió* ‘bun’ + *vram* ‘domn’); *bun doamne!*, în *Ascultă-ne, bun doamne!* (Gn., 23, 6).
- 1.4.1.34.** **a dormi** ‘a avea relații sexuale’, în *Muierea... aruncă-și ochii pre Iosif și-i zise: „Dormi cu mine!”* (Gn., 39, 7), după magh. *Hály velem* (< magh. *hál* ‘a dormi’; *velem* ‘cu mine’).
- 1.4.1.35.** **drag**, în *Fie mila lui Domnezeu pre tine, drag fiule* (Gn., 43, 29), după magh. *Szerető fiam; Drag doamne*, în *Drag doamne, rogu-te lasă să grăiască sluga ta* (Gn., 44, 18), după magh. *Szerető Wram* (< *szeret* ‘lieben’; *seretö*, adj. ‘drag’); *drag fătul mieu*, în *Vino încoace și mă sărută, drag fătul mieu* (Gn., 27, 26), după magh. *seretö fia; drag tatăl*, în *Și acesta întrînd la tată-său, zise: „Drag tată!”* (Gn., 27, 18), după magh. *Seretö attyam*.
- 1.4.1.36.** **a bine face** ‘a face bine’; ‘a favoriza’, în *Bine făcu... Domnezeu cu moașele* (Ex., 1, 20), după magh. *Iol tön* (< *jól* ‘gut’, ‘wohl’; *tön* ‘făcu’); *Faraon făcu bine cu Avram pentru ea* (Gn., 12, 16), după magh. *Iól tön*.
- 1.4.1.37.** **a (se) face** ‘a avea menstruație’, în contextul *Și amîndoi, Avraam și Sara, bătrîni era și cu zile, în atîta cum [= că] nu se feace pre Sara ce se fac pre muieri* (Gn., 18, 11), după magh. *Hogy Sarán nem leszem vala az, a mi szokot lenny az aszszonyállatokon* (< *aszszonyállatokon* ‘femeia la ciclul menstrual’).
- 1.4.1.38.** **a face lucrul** ‘a lucra (sîmbăta)’, în contextul *Tot oarecine va face lucru sîmbăta cu moarte să moară* (Ex., 31, 15), după magh. *Tegyene dolgot* (vb. *tesz* ‘a pune’; ‘a face’).
- 1.4.1.39.** **față-fățîși** ‘față către față’, ‘față în față’, în *Domnul iară, față-fățîși grăia cu Moisi, cum [= ca] omul cu priiatnicul său* (Ex., 33, 11), după magh. *Szinről szinre*.

1.4.1.40. Sintagma *un izvor de fântină* conține două sinonime, în: *Deșchise Domnezeu ochii ei, și văzu un izvor de fântină* (Gn., 21, 19); expr. *Merseră... până la capul izvorului* (Gn., 14, 7), după magh. *Kutfeig* (< magh. *Kut* ‘Brunnen’ =fântină; *fei* ‘cap’).

1.4.1.41. făptură, în sintagma *făpturi de aur* ‘obiecte’, ‘unelte’, în *Aduseră tot... cheoturi, cercei, ineale...* (Ex., 35, 22; < magh. *arany* ‘de aur’; *szerszamokat* ‘unelte’, ‘scule’, ‘instrumente’); *făptură de miroseală*, în *Și de-această făptură de miroseală voao să nu vă faceți* (Ex., 30, 37), după magh. *Ió illatú álat* = ‘amestec de mirodenii’, ‘tămâie’.

1.4.1.42. fărăleage ‘păcat’, în *Mai mare fărăleagea mea decît să-m fie mie iertat* (Gn., 4, 13), după magh. *bün* ‘păcat’.

1.4.1.43. feață ‘culoare’, în *Făcu lui u<n> veșmânt de multe feațe, pestriț* (Gn., 37, 3), după magh. *Soc szinii köntest* (< *soc* ‘mult’; *szinii* 1. ‘culoare’, 2. ‘față’; *köntest* ‘veșmînt’, ‘contăș’).

1.4.1.44. a fi cuiva a muri, în *Iacă, iaste ți a muri drept muiarea care-ai luat, că are soț de căsătorie* (Gn., 20, 3), după magh. *Meg kell halnod* ‘trebuie să mori’.

1.4.1.44.1. a fi, în expr. *a fi la mînă* ‘a avea’, ‘a poseda’, în contextul *Și luo din acela ce era la mână darure fratelui său, lui Isav* (Gn., 32, 13), după magh. *Kezenel* ‘la mînă’; *valanac* ‘erau’; ‘ce-i venea la mînă’, ‘fără să aleagă’.

1.4.1.44.2. a fi, în expr. *fură bătuți cu orbire*, în *Și bărbații înaintea ușiei fură bătuți cu orbire* (Gn., 19, 11), după magh. *Vaksaggal* ‘cu orbire’; *verettetenec* ‘fură bătuți’.

1.4.1.44.3. a fi fiul morții ‘a fi omorît’, în contextul *Iată, adevăr fie fiul morții* (Gn., 44, 9), după magh. *halalnac* ‘morții’; *fia* ‘fiu’; *legyen* ‘să fie’).

1.4.1.45. firea, în sintagma *de-a firea adevăr* ‘într-adevăr’, ‘cu adevărat’, în *Și de-a firea adevăr sorumi e, că tatălui meu i-e fată, ce mumîniei meale nu-i fată, și se-au făcut mie muiarea* (Gn., 20, 12), după magh. *Vgyan* ‘așa’, ‘într-adevăr’; *is igazan* ‘cu adevărat’.

1.4.1.46. frunte, în *fruntea gloatelor* ‘căpetenia sau capii adunării’, în *Vineră toată fruntea gloatelor și spuseră lu Moisi* (Ex., 16, 22), după magh. *Feiedelmi* ‘cap’, ‘conducător’.

1.4.1.47. a fura inima cuiva ‘a înșela’, în *În acest chip fură Iacob inima lui Laban Sirianului, cu aceea cum că nu deade în știre cum că va să fugă* (Gn., 31, 20), după magh. *Lopa meg* ‘fură’; *furtul inimii* (< ebr.) se referă la tănuirea și la atitudinea nesinceră a lui Iacob față de Laban.

1.4.1.48. gras, în sintagma *grasul pămîntului*, în *Să-ți dea ție Domnedzeu den roa ceriului și grasul pămîntului* (Gn., 27, 28), după magh. *kövérség* ‘grăsime’, ‘Fett’; este o modalitate, în limba ebraică, de a denumi ‘ce este mai bun’, ‘bogăția’; vezi mai jos, **1.4.1.79.**

1.4.1.49. a grămădi, în expr. *a grămădi* ‘a aduna’, ‘a stivui’, ‘a face grămadă’, ‘a pune în ordine’, în *Și-l grămădește aceasta cu patru rîndure de pietri* (Ex., 28, 17); *Și prence temură moașele pre Domnedzeu și grămădi lor case* (Ex., 1, 21), după magh. *ragd meg* ‘a aduna’, ‘a face ordine’; magh. *epite* ‘a construi’.

1.4.1.50. a-i fi cuiva greață ‘a-i cădea greu’, în *Drag doamne, nu-ți fie greață cum că nu mă poci scula înaintea ta, că după obiciailui muierilor mi-e lucrul* (Gn., 31, 35), după magh. *ne legyē nehez* ‘să nu fie greu’.

1.4.1.51. a-i fi cuiva greu ‘a regreta’, ‘a-i părea rău’, ‘a fi întristat’, în *Ce domnezeu zise lui: Nu-ți fie greu de fecior și de slujnică* (Gn., 21, 12), după magh. *Ne legyen nehez* ‘să nu fie greu’.

1.4.1.52. iubire ‘trecere’, ‘grație în ochii cuiva’ (*a avea* ~ ‘a da’), în *Domnul, iară, deade iubire oamenilor înaintea eghipteanilor cum să dea lor, și prădară eghipteanii* (Ex., 12, 36), după magh. *keduessec* ‘lieb’, ‘geliebt’; ‘drag’; ‘amabil’, ‘simpatie’.

1.4.1.53. izvor, vezi mai sus, **1.4.1.40.**

1.4.1.54. a îmbla, în expr. *a ne îmbla înaintea Domnului* ‘a trăi cu frica lui Dumnezeu’, în [Nărodul] *strîseră-se în aleanul lu Aaron și ziseră lui: Scoală-te și fă noao domnezei cine să ne îmble înainte* (Ex., 32, 1), după magh. *Elöttünc iaryianac* ‘înainte să umble’; ‘să fie înainte mergători (este vorba de idolii vechi care îi călăuzeau prin deșert și în viața zilnică pe evrei).

1.4.1.55. îmblat, în expr. *îmblatul de trei zile; mers, îmblet de 3 zile*; ‘distanța de 3 zile de mers, pentru separarea grupelor de oameni și de animale’, în *Și îmblatul de trei dzile pămînt puse între el și între Iacov* (Gn., 30, 36), după magh. *Iaro* ‘umblet’, ‘mers’.

1.4.1.56. împregiur ‘circumciziunea prepuțului’, în *Împregiuru-l tăiă a opta zi, în ce chip Domnezeu era porîncit lui* (Gn., 21, 4), după magh. *környül* ‘de jur împregiur’.

1.4.1.57. împuțaciune ‘ceartă’; ‘cîrteală’; ‘muștrare’, ‘dojană’; ‘neînțelegere’, în *Și chemară locul acela Mașa și Meriva, pentru împuțaciune fiii lu Israil, și pentru ce pre Domnul ispitise aceasta dzicînd: „Între noi e Domnul au nu-i?”* (Ex., 17, 7), după magh. *Versengésekert* (în B.Jer., p. 102, f): *Massa* ‘épreuve’; *Meriba* ‘contestation’).

1.4.1.58. a înfrînge, în expresia *a nu înfrînge leagea* ‘a schimba’, ‘a întoarce’, în *Să nu înfrîngi leagea mișelului tău întru nevoia sa* (Ex., 23, 6; B.Jer., p. 109, a): C’est-à dire le pauvre qui s’adresse à toi), după magh. *Ne fordichad* ‘să nu întorci, răsucești’.

1.4.1.59. a îngădui ‘a da ascultare’, ‘a permite’, ‘a admite’, în *Prince că ai îngăduit glasului meu* (Gn., 22, 18), după magh. *enged* (> rom. *a îngădui*).

1.4.1.60. a începe a veni înainte, în contextul *Începură a veni înainte și cei șapte ani de scumpete, în ce chip era dzis Iosif* (Gn., 41, 54), după magh. *Elö kezde iönyi; elö* ‘înainte’; *kezde* ‘începe’; *iönyi* ‘a veni’.

1.4.1.61. a i se încinde (*inima cuiva către cineva*) ‘a se înflăcăra’, ‘a se aprinde’, în contextul *Și Iosif grăbi, că i se încinsease inima către frățiorul său, și căuta loc unde ară putea plânge* (Gn., 43, 30), după magh. *Geriedet vala szüuei* (*geriedet* ‘aprins’; *vala* ‘era’; *szüue* ‘inima lui’). În alte versiuni, în loc de *inimă* (prezent și în versiunea germană (*Herz*), apar cuvintele sau construcțiile: lat. *viscera*; fr. *ses entrailles*; gr. (τὸ) ἔντερον, -ου ‘intestin’, ‘maț’; în BB: *a se întoarce mațele... pentru frate-său*; la fel în ms. 45; în ms. 4389: *Și-i plîngea inima pentru frate-său*. Vezi V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 95, IV.2.2.44).

1.4.1.62. a înceape, în contextul *Că n-aș vrea să vădz nevoia tătîni-mieu, carea se ară înceape pre tatăl meu* (Gn., 44, 34), după magh. *Mely az én atyamra köetköz nec* ‘urmărește’.

1.4.1.63. a se închina ‘a se pleca (la rugăciune)’, în *Și se închinară oamenii rugară* (Ex., 12, 27), după magh. *A nép kedig feiet háytuan hálat ada* (*A nép* ‘mulțimea’; *kedig* ‘iară’; *feiet háytuan* ‘cu capul plecat’; *hálat ada* ‘se rugă (mulțumi)’).

1.4.1.64. a întinde mîna, în contextul *Și vor ști eghipteanii că eu sânt Domn, cela ce am întins mîna mea pre Eghipet* (Ex., 7, 5), după magh. *Kinyuytom* ‘am întins’; B.Jer.: *Quand j’étendrais ma main contre les Égyptiens*. Construcția este și în ebraică.

1.4.1.65. a intra (*la o femeie*) ‘a avea relații sexuale’, ‘a se culca cu o femeie’, în *Luo pre Liia, fata lui, și duse înlăuntru la Iacov, și el intră la ea* (Gn., 29, 23), după magh. *Be mene hozzaia* ‘înăuntru intră la ea’; **Întră**, iară, *Iacov la Rahila*, și *pre Rahila mai vartos iubii decît pre Lia* (Gn., 29, 30), după magh. *Bemene* ‘intră’; *be* ‘înăuntru’; *mene* ‘intră’.

1.4.1.66. a întregi ‘a completa’, ‘a adăuga’, în *Cu grău și vin întregit-am el* (Gn., 27, 37), după magh. *Épitöttē ötett* ‘a construi’, ‘a clădi’; fig. ‘a desăvîrși’.

1.4.1.67. jirtvă ‘sacrificiu’, ‘ofrandă’, ‘dar’, ‘prinos’ (< vsl. *žrŭtva*; bg., rus., polon. *žertva*, srb. *žrtva*; în PO, este prezentă numai prima variantă, cu *ji-*; gen.-dat., sg., art. *jirtveei*). Termenul *jirtvă* intră în mai multe sintagme, care, calchiate din limba maghiară a textului lui Heltai, denumesc numeroasele feluri de jertfe închinare divinității de către poporul evreu. Într-o succesiune alfabetică, consemnăm denumirile românești vechi, rezultate prin procedeul calchierii lingvistice, și echivalentele lor din versiunea maghiară.

1.4.1.67.1. jirtvă de ardere ‘jertfă în care animalul sacrificat este ars în întregime’, ‘holocaust’, ‘ardere de tot’, în contextul *Jirtvă încă și jirtvă de ardere vei da noo, cu care să facem jirtvă Domnului Domnedzeului nostru* (Ex., 10, 25), după magh. *Égö Aldozatot* (*égö* ‘de foc’, ‘de ardere’, ‘arzător’, ‘brennend’), derivatul adjectival *arzător*, -ătoare este prezent în exemple ca *Jirtvă ardătoare feaceră* (Ex., 32, 8); *Ardătoare și de mâncare jirtvă* (Ex., 40, 29); *Jirtveei ardătoare* (Ex., 40, 29, 29).

1.4.1.67.2. arsătură (< *ars* + suf. -ătură) este prezent în sintagma *Oltariul arsăturiei la jirtvă de lemn de sentim* (Ex., 38, 1).

1.4.1.67.3. arsură, în *Jirtvele arsurilor* ‘holocaust’ (PO, 6/25).

1.4.1.67.4. beătură ‘libație’, ‘act religios constînd din vărsarea unei cupe de vin, de lapte etc. în cinstirea divinității’, în *Nici de beătură jirtvă pre el să nu faceți* (Ex., 30, 9), după magh. *Itali* ‘de beătură’, ‘de băut’; vezi și Ex., 29, 41: *jirtvă de beătură* (Ex., 29, 41).

1.4.1.67.5. curățenie, în sintagma *jirtva curățeniei*, în *În șapte dzile jirtva curățeniei să faci spre oltariu* (Ex., 29, 37), după magh. *tisztito* ‘de curățare’, ‘de curățenie’.

1.4.1.67.6. foc, în sintagma *jirtva de foc*, în *Că e jirtva de foc a Domnului* (Ex., 29, 25), după magh. *Tüzesaldozat* ‘jertfă de foc’.

1.4.1.67.7. har ‘grație divină’, în expr. *dare de har*, în *Să fie de la fii lu Israil dintre jirtvele dăriei de har* (Ex., 29, 28), după magh. *Halaado* ‘de dare de har’, și: *Jirtvă de dare de har* (Ex., 24, 5, 20, 24).

1.4.1.67.8. hrană, în expr. *jirtvă de hrană* (= de băutură), în *A patra parte unui hin pre jirtvă de hrană* (Ex., 29, 40), după magh. *Itali aldozattra* (*itali* ‘de băutură’; *aldozattra* ‘jertfă’); *jertfă de mîncare*, în *Cu jirtva de mîncare și de beătură demăneața pre miroseală* (Ex., 29, 41), după magh. *Eledeli es Itali aldozat* ‘de mîncare și de băutură jertfă’.

1.4.1.67.9. împăcăturiei (< *a se împăca* + suf. -ăturiei), în *Curățește oltariul când vei jirtvi jirtva împăcăturiei și-l unge* (Ex., 29, 36), după magh. *Engesztelés nec aldozattyat; engesztelés nec* ‘de lăsare’, ‘de slobozie’, adică ‘de iertare’; *aldozattyat* ‘jertfă’.

1.4.1.67.10. înălțare, în sintagma *jirtva înălțării*, în *Că e jirtva înălțării și jirtvele înălțării ale Domnului* (Ex., 29, 28), după magh. *Felemelő aldozat* (*felemelő* ‘de înălțare’; *aldozat* ‘jertfă’).

1.4.1.67.11. jirtvă pentru păcate, în *Și în toate zilele să omori câte un giunc jirtveei pentru păcate pre mîngânietură și curățește oltariul când vei jirtvi jirtva împăcăturiei* (Ex., 29, 36).

1.4.1.68. lacrămă, pl. *lacrămi* ‘oferire a primelor produse sau roade’; lat. *primitiae, -arum* ‘primile roade ale pămîntului’ (din vin, ulei etc.), în contextul *Împlerea ta și lacrămile tale să nu lași a trece. Plinăciunea, amu, den hrana și poama ta să dai pîrgă den primă. Lacrămile, amu, den vin și den uleiul tău și den tot ce se scură ce-i al tău, să dai pârğa dentăniu* (Ex., 22, 29; ‘începătura teascului’), după magh. *könyezésedet* ‘lacrimi’, *könnyesepp* ‘Trăne’.

1.4.1.69. lapte în contextul *Să dea ție acest pămînt curătoriu cu lapte și cu miare* (Ex., 13, 5), după magh. *Meli mézsel es teyel foly* ‘care cu miere și cu lapte curge’ (‘în care mierea și laptele curg’).

1.4.1.70. a lăsa 1. ‘a elibera (din închisoare)’, în *La sine chemă pre Iosif, și curînd lăsară pre el afară den temniță* (Gn., 41, 14), după magh. *ki bochatac ötet à tömlétsböl* ‘l-au lăsat afară pe el din temniță’; ‘l-au eliberat’; **2.** ‘a întrerupe (munca)’; ‘faire interrompte ses corvées’, în *Acmu încă-s mulți oameni pre cest pămînt și încă ați lăsat cu ei munca lor* (Ex., 5, 5), după magh. *El hagy attayatoc velec munkaiokat* ‘ați lăsat cu ei munca lor ‘ați lăsat cu ei munca lor’; **3.** ‘a porunci’, în *Când mie Dumnezeu lăsă cum [= ca] den casa mea să prodesc, ziși eu ei* (Gn., 20, 13), după magh. *Meg hagyta* ‘porunci’; **4.** ‘a îngădui’, în *Lasă <să> aducă puținea apă și să speale picioarele voastre* (Gn., 18, 4), după magh. *Had* ‘lasă’; ‘îngăduie!’.

1.4.1.71. 1. lăuntru, în expr. *a merge lăuntru* ‘a avea relații sexuale’, în contextul *Lăuntru la ea mergînd, întăroșe-o* (Gn., 38, 18), după magh. *Be menuen* ‘înăuntru mergînd’; expresie eufemistică caracteristică lumii orientale; **2. lăuntru** apare și în sintagma *a întra lăuntru*, cu același sens, în *Întră lăuntru la muiarea frățini-tău și ți-o ia muiare, cum [= ca] să ridici sămînța frățini-tău* (Gn., 38, 8), după magh. *Méybe* ‘întră înăuntru’ < *megy* ‘a merge’, ‘a se duce’; *be* ‘înăuntru’; **3. lăuntru** poate fi precedat și de verbul *a veni*, în *Ce-mi vei da, dară, să ți-e voia a veni lăuntru la mine?* (Gn., 38, 16), după magh. *be* ‘înăuntru’ și *iönyi* ‘a veni’; *hazzam* ‘la mine’. Pentru variantele teritoriale ale adv. *înăuntru* și etimologia acestora, vezi V. Arvinte, ST.L.EX., p. 25-26, **II.7.21.0.**

1.4.1.72. Expresia **a legăna jerfa** denumea ‘legănarea pieptului într-o parte și într-alta; spata era înfățișată înaintea Domnului prin ridicare’, în *Și în cest chip să sfințești pieptul înălțării și spetie înălțarie, carea au legănat și se-au înălțat sus la Aaron și feciorilor lui den berbeacele sfințitirii lor* (Ex., 29, 27), după magh. *Ingattattac* ‘au legănat’ (ca în ebraică).

1.4.1.73. legătură ‘legămînt’, ‘alianță’, ‘promisiune’, ‘făgăduință’, în *Să tăiați a tot omului bărbătesc piialea de nainte; aceasta fie semnul legăturiei mele între mine și între voi* (Gn., 17, 11), după magh. *A Kötésnec* ‘legătura’.

1.4.1.74. a lepăda gios ‘a se dezbrăca’, în *Lepădă gios Tamara veșmintele ei* (Gn., 38, 19), după magh. *leuete* ‘dădu jos’, ‘lepădă’.

1.4.1.75. limbă 1. în expr. *a avea limbă grea* ‘a vorbi cu greutate, greoi’, ‘a fi gîngav’, în *Nu ș-am fost grăitoriu frumos..., că grăiesc cu greață și am limbă grea* (Ex., 4, 10), după magh. *nehez* ‘grea’; *nyelűe* ‘lumba mea’.

1.4.1.76. a se lipi inima *cuiva de cineva sau de ceva*, în *Și se lipi inima lui cătră Dina, cătră fata lui Iacov, și iubii pre acea fată* (Gn., 34, 3), după magh. *Es ragaszkodec* ‘și se lipi’; *az ő szüue* ‘a sa inimă’; *Inima ficiorului meu, lui Șikhem, i se-au lepît cătră fata voastră* (Gn., 34, 8), după magh. *Az én fiannac szüiu* ‘a fiului meu inimă’; *ragaskodot* ‘s-a lipit’; *à tü leantokhoz* ‘cătră fata voastră’.

1.4.1.77. a lua, în expr. *a lua cu greu* ‘a se indigna’, ‘a-i cădea greu cuiva’, în *Când ară fi auzind aceasta, cu greu luară aceștea bărbați și foarte se mâniaară* (Gn., 34, 7), după magh. *Nehezē* ‘cu greu’; *vöuec* ‘luară’, ‘le-a căzut greu’, ‘au făcut față cu greu’.

1.4.1.77.1. a lua pre sine ‘a se îmbrăca’, în *Luă pre sine veșmintele văduești* (Gn., 38, 19), după magh. *reaia* ‘spre sine’; *vöue* ‘luă’.

1.4.1.77.2. a lua sus căștiga ‘a se îngriji de cineva’, în *Și căută Domnul pre feciorii lu Israil și luo sus căștiga lor* (Ex., 2, 25), după magh. *fel vöue gondgyokat* (< *vel* ‘sus’; *vöue* ‘luă’; *gondgyokat* ‘grija lor’).

1.4.1.77.3. a se lua aminte ‘a simți’, ‘a-și da seama’, ‘a observa’, în *Ce Lot nu se luo aminte, nici aceea că se culcă, nice ceaea că se sculă* (Gn., 19, 33), după magh. *eszébe* ‘în minte’; *nem* ‘nu’, *vöue* ‘a lua’; ‘nu luă aminte’, ‘nu-și dădu seama’.

1.4.1.78. lucrul, în expr. *a-i fi cuiva lucrul bine* ‘la momentul potrivit, oportun’; *a face milă cu cineva* ‘a face un bine cuiva’, în contextul *Ce tu te pomenește despre mine, cându-ți va fi lucrul bine și fă milă cu mine* (Gn., 40, 14), după magh. *Mikor* ‘cînd’; *iól* ‘bine’; *leszē* ‘va fi’; *dolgod* ‘lucrul tău’; *es tegy* ‘și pune’; *irgalmassagot* ‘milă’ (‘îndurare’); *velem* ‘cu mine’.

1.4.1.79. mană în sintagma *mana pământului*, în *Mai bunul pământului Eghiptului eu voi da voao, cum [= ca] mana pământului să măncați* (Gn., 45, 18), după magh. *à földnec* ‘a pământului’; *siryiat* ‘grăsime’; metaforă pornită din ebraică și greacă, înțilnită la sinonime ca *gras* (vezi mai sus, **1.4.1.46.**), *măduvă*.

1.4.1.80. mare în sintagma *mai marii* ‘căpeteniile’, în *Atunci turburără-se mai marii Edomului* (Ex., 15, 15), după magh. *feidelmi* ‘capi’.

1.4.1.81. mână în sintagma *cu mână goală* ‘fără o ofrandă, fără un dar’, în *Cu mână goală înaintea mea să nu te ivești* (Ex., 34, 20), după magh. *Es üress senki elömbe* ‘Și gol (cu golul) nimeni înaintea mea să nu vină’.

1.4.1.82. a merge sus, în *Voi iară mergeți sus* [în Canaan] *la tatăl vostru în pace* (Gn., 44, 17), după magh. *menyetekfel* ‘mergeți sus’ (ca în ebr.).

1.4.1.83. a mesteca ‘a frământa (aluatul)’, în *Grăbește-te și meastecă trei măsuri de făina de jemble și coace pâine!* (Gn., 18, 6), după magh. *elegits* ‘amestecă’.

1.4.1.85. mijloc, în expr. *a fi în mijloc de pământ* ‘a stăpîni în lung și în lat o suprafață foarte mare’, în *Să știi că-s eu Domn în mijloc de pământ* (Ex., 8, 22), după magh. *è szeles földé*.

1.4.1.86. miroseală în *Aromate de ungere și de bună miroseală faptelor* (Ex., 25, 23); după magh. *ió illatú tétel* ‘amestec de mirodenii’, ‘tămîie’; *ió* ‘bun’; *illatú* ‘mirositor’; *tétel* ‘pus’ (= amestec plăcut mirositor).

1.4.1.87. mână (și *mînă*), în sintagme ca *Cu mână puternică*, în *Că te-au adus Domnul pre tine afară cu mână puternică den Eghipt* (Ex., 13, 9). Sintagma există în latină (*in manu forti*), franceză (*à main forte*), greacă (*ἐν γὰρ χειρὶ κραταιᾷ*), germ. *mit mächtiger Hand*; în magh. *hatalmas* ‘mächtig’, ‘gewaltig’; *kezzel* ‘cu mînă’. Sintagma *în mînă înaltă* are același sens caracteristic textelor biblice; în *Ce ei era ieșiți afară în mână înaltă* (Ex., 14, 8), după magh. *Felséges kéz* ‘mînă înaltă’; sintagma provine din limba ebraică.

1.4.1.88. muiare în sintagma *muiare de pat* ‘concupină’, ‘țiiitoare’, în *Mearse Ruven și dormi cu Vilha, cu muiarea de pat a tătîni-so* (Gn., 35, 22), după magh. *Az ő atyanac ágyasual* ‘cu a tatălui său de pat’ (*ágy* ‘Bett’; *agyasa* ‘de pat’; vezi și Gn., 22, 24; 25, 6),

1.4.1.89. nastur ‘lobul urechii’, în *Când vei omori areatele, ia den sângele lui și pune lu Aaron și feciorilor lui pre nasturul urechilor dereapte a lor* (Ex., 29, 20); V. Pamfil, *Indice*, s.v.: după magh. *füle gombája* ‘lobul urechii’; magh. *fül* ‘Ohr’; *gomb* ‘Knopf’.

1.4.1.90. naștere ‘dreptul de întii născut’, în *Dentăiu luo nașterea mea, și, iaca, acmu blagosloveniia încă mi-au luat* (Gn., 37, 36), după magh. *születsegemet*; *nașterea lui dentăiu* ‘id.’, în Gn., 25, 34; < magh. *Első* ‘întîia’, *születségedet* ‘naștere’.

1.4.1.91. naștere de-a prima, în *Toată nașterea de-a prima a dobitoacelor* (Ex., 11, 5), după magh. *Első születte* (lat. *primogenitus*).

1.4.1.92. născătoriu în sintagma *născătoriu fără vreame* ‘care se naște mai de vreme’, în *Nu va fi în pământul tău născătoriu fără vreame, nice fără sămînță [= sterp]* (Ex., 23, 26), după magh. *idétê* ‘diform’; *szülö* ‘gebärend’, ‘erzeugen’; și ‘Vater’, ‘Mutter’.

1.4.1.93. născut, în sintagma *născutul de-a prima* ‘primul născut’, în *Omorî Domnul tot născutul de-a prima* (Ex., 13, 15), după magh. *én első szülöttem*.

1.4.1.94. născut în *unul născut* ‘fiu unic’, în *Feciorul cel unul născut al tău* (Gn., 22, 2); cf. lat. *únigenitus* ‘id.’; magh. *A te egyetlen egy* ‘al tău unic unul fiu’.

1.4.1.95. negoț, în expr. *a umbla în negoț* (despre bani) ‘a circula’, în *400 sicluș de argint, care îmbla în negoț* (Gn., 23, 16), după magh. *ki* ‘care’; *aruba* ‘în comerț’; *iár* ‘umblat’; *vala* ‘era’.

1.4.1.96. netăiat, -ă ‘necircumcis’, în contextul *Și dzise Moisi Domnului: „Iaca, eu-s cu usne netăiate împregiur, cum să asculte pe mine faraon?”* (Ex., 6, 30), după magh. *környülmetelkedetlen* ‘cu împrejur netăiate’; *aiackal* ‘buze’; *vagyoc* ‘sînt’; calc după ebraică; sensul expresiei este ‘a nu vorbi corect’, ‘a fi gîngav’, în B.Jer.: *Je n'ai pas la parole facile*; germ: *Siehe, ich bin von unbeschnittenen Lippen*; lat. *incircumciscus labilis sum*.

1.4.1.97. număr, în expr. *numărul de dzi* [= zilnic], în contextul *Nu împușinarăți numărul de dzi în facerea cărămidelor* (Ex., 5, 19), după magh. *à napi szamat* ‘al zilelor număr’; *à tegla chinalasba* ‘a cărămizilor facere’.

1.4.1.98. oamini, pl., este atestat în sintagma *unii oamini* cu sensul de ‘popor’, ‘neam’, în contextul *Vom lăcui cu voi și vom fi unii oamini* (Gn., 34, 16), după magh. *Es egy népé leszünc* ‘și un neam vom fi’; în Gn., 34, 22: *Cu noi să fie unii oamini*, după magh. *Es miuelünc* ‘și cu voi’; *egy népé legyenec* ‘un popor să fie’; cf. lat. *Erimusque unus populus*; B.Jer.: *Formerons un seul peuple*; BB: *Vom fi ca un neam*; germ. *Und ein Volk mit uns werden*.

- 1.4.1.99. obraz**, în expr. *a se apleca* ‘a se înclina’, în *Înainte lor mearse și cu obrazul pre pământ plecă* (Gn., 19, 1), după magh. *Es artzel a földrel borula* ‘cu obrazul la pământ cobori’ (răsturnă, întoarse).
- 1.4.1.100. ochi**, în expr. *a-i fi cuiva ochii moi* ‘a fi bolnav de ochi’, în *Ce Lieei era ochii moi* (Gn., 29, 17), după magh. *lágy* ‘moale’; *szömei* ‘ochii ei’.
- 1.4.1.101. a părea** în expr. *a-i părea cuiva greață* ‘a-i cădea greu ceva’ (cf. lat. *grēvītia* > rom. *greață*), în [lui Iosiv...] *greață-i păru și prinse mâna tătîni-său* (Gn., 48, 17), după magh. *nehezen* ‘greu’; *vöue* ‘îi veni’.
- 1.4.1.102. lăcuitor**, în expr. *lăcuitor dentr-alt pământ* ‘din toate țările’, în *Toți lăcuitorii dentr-alt pământ veniia în Eghipet cum [= ca] să cumpere grîu* (Gn., 41, 57), după magh. *Minden egeb földen* ‘toți din alt pământ’; *lakazohis* ‘locuitorii’.
- 1.4.1.103. a păzi**, în expr. *a păzi mîncare* ‘a face, a pregăti mîncare’; ‘a găti’, în *El încă păzi mîncare și duse înlăuntru la tată-său* (Gn., 27, 31), după magh. *chinala* ‘făcu’, ‘pregăti’.
- 1.4.1.104. a pierde** ‘a distruge’, ‘a strica’, ‘a nimici’, în *Și când Domnezeu pierdea pre aceale orașă* (Gn., 19, 29), după magh. *elueszteneye* ‘a pierde’, dar și ‘a încheia’, ‘a distruge’ (calc semantic).
- 1.4.1.105. pildă** ‘exemplu’, ‘model’, în *Și așa rădică sus cortul după pilda ce ai vădzut în munte* (Ex., 26, 30), după magh. *pêlda szerent* ‘pilda după’.
- 1.4.1.106. poamă** ‘fructe’, ‘roadă’, în *Den hrana și poama ta să dai pârğa den primă* (Ex., 22, 29), după magh. *gyümölcsedből* ‘din fructul tău’, ‘rod’.
- 1.4.1.107. poartă** ‘oraș’, ‘cetate’, pl. *porți* ‘orașe’, ‘cetăți’, în *Și sămînța birui-va porțile aleanișilor săi* (Gn., 22, 17; B.Jer.: „C’est-à-dire leurs villes, comme interprète le grec”; τὰς πόλεις), după magh. *varosknac* ‘a orașului lor’; *kapuyan* ‘poartă’.
- 1.4.1.108. a se pomeni** ‘a-și aduce aminte de ceva’, ‘a-și aminti’, în *Domnezeu pomeni-se de pre Avraam* (Gn., 19, 29), după magh. *meg emleközec Abrahamrol* ‘își aminti despre Avraam’.
- 1.4.1.109. a se potrivi cătră cineva** ‘a se asemăna’, în *Cine se protiveaște cătră tine în puteare?* (Ex., 15, 11), după magh. *kichoda* ‘cine’; *hazzad* ‘ție (cu tine)’; *hasonlatos* ‘se seamănă’, ‘se compară’.
- 1.4.1.110. a prăda** ‘a face să fie fără feciori’, ‘a lăsa fără feciori’, în *Prădatu-m-ați de cătră feciorii mei* (Gn., 42, 36), după magh. *Meg fosztatoc* ‘a prăda’.
- 1.4.1.111. a fi fără prepus** ‘a fi fără greșală’, ‘a fi perfect’; *prepus* ‘îndoială’, ‘dubiu’, în *Noe era om bun și fără prepus vie naintea Domnului în zilele lui* (Gn., 6, 9), după magh. *fedhetettlen* ‘integru’, ‘ireproșabil’.
- 1.4.1.112. preț** (< lat. *prētium*), ‘cu bani’, ‘cu preț’, în *Să neștine fata sa pre slujbă în preț o va vinde, afară să nu meargă, ca slugele ce-s robi* (Ex., 21, 7), după magh. *árron* ‘cu bani’, ‘cu preț’.
- 1.4.1.113. de a prima** ‘prim’, ‘primă’, în *Sfîrșitul cărției lu Moisi de a prima iaste aceasta* (Gn., 50, 26), după magh. *Első könyuenec vege* ‘primei cărți sfîrșitul’.
- 1.4.1.114. a prinde 1.** în expr. *a prinde lăuntru ochii* ‘a închide ochii cuiva cu mîna’, în *Iosif va prinde lăuntru ochii tăi* (Gn., 46, 4), după magh. *fogiabe* ‘a prinde înăuntru’, de fapt ‘a închide’; *à te szömeidet* ‘ai tăi ochi’; **2.** ‘a rămîne gravidă’, ‘însărcinată’, în *O fată a lui Levi... prinse și născu un fecior* (Ex., 2, 1-2), după magh. *fogada* ‘prinde’, ‘primi’; același cuvînt, cu referire la oi: *Prinseră-se, derept aceea, oile desupra nuialelor și fătără pistrui, și oacără, și șute* (Gn., 30, 39), după magh. *fogadanac* ‘să se prindă’; **3.** ‘a-l prinde, a-l avea în posesiunea ta’, în *Iară cine va fura omul și-l va vinde în preț, și să i-l vor prinde în mînă, cu moarte să moară* (Ex., 21, 16), după magh. *Es ha kerébe fogiac* ‘și dacă în mînă i-l prind’.
- 1.4.1.115. prins, -ă** ‘prizonier’, ‘deținut’; ‘arestat’, ‘întemnițat’, în expr. *a fi prins* ‘a fi arestat’, în contextul *Voi, iară, fiți prinși* (Gn., 42, 16), după magh. *Tü kedig fugual legyetec* ‘voi, iară, prinși fiți’; și verbul *a ținea* apare în expr. *a ținea prins* ‘închis în temniță’, în *Cum [= ca] să sloboadză acasă cu voi fratele vostru carele ține prins* (Gn., 43, 14), după magh. *kit fogua tart* ‘pe care prins ține’.
- 1.4.1.116. purtător** în sintagma *purtător de grijă* ‘intendent’, ‘ispravnic’, în *Iosif... dzise purtătorului de grija casei sale* (Gn., 43, 16, 19), după *Háza gondgyaviselöienec* ‘al casei de grijă purtător’, ‘ale casei griji purtător’.
- 1.4.1.117. a (se) pune**, în expr. *a se pune gios* (despre corabia lui Noe, care s-a așezat pe muntele Ararat), în *Și în a șapteapradzeace dzi... puse-se gios corabie spre muntele Aratului* (Gn., 8, 4), după magh. *meg àla* ‘jos’.
- 1.4.1.118. puteare**, în expr. *cu putearea* ‘cu forța’, în *Fântăna care slugile lui Avimelec cu putearea era luați* (Gn., 21, 25), după magh. *Eröuel elvötenec vala* ‘cu forța luați era (= luaseră)’.
- 1.4.1.119. a (se) rădica** ‘a se naște’, ‘a se înmulți’, în contextul *Mulți oameni crai rădica-se-vor din ea* (Gn., 17, 16), după magh. *Tamadnac* ‘se ridică’.
- 1.4.1.120. rămas** ‘rămînere [în viață]’, în *Că derept rămasul vostru m-au slobodzit Domnedzeu încoace înaintea voastră* (Gn., 45, 5), după magh. *maradastokert*.

1.4.1.121. rămășiță ‘urmaș’, ‘moștenitor’, în *Legătu<ra> mea... între sămînța ta și între rămășițele lor* (Gn., 17, 7), după magh. *maradekyocközett*.

1.4.1.122. răs (**rîs** < lat. *risus*), în expr. *a fi de rîs* ‘a glumi’, ‘a se părea că glumește’, în *Ce fu de rîs această besedă înaintea lor* (Gn., 19, 14), după magh. *meuetség vala é* ‘fu aceasta’; *besed ö elöttec* ‘vorbă a lor înaintea’.

1.4.1.123. răsărit ‘est’, în *De cătră răsărit* (Ex., 38, 13), după magh. *Napkelet* ‘răsărit’, ‘est’; *felöl* ‘în partea dinspre’.

1.4.1.124. a răspunde ‘a depune mărturie în fața judecării’, în *Nice să răspundzi în lege căutînd mulțimeei* (Ex., 23, 2), după magh. *Se* ‘nici’; *felely à Törenbe* ‘să răspunzi în lege’.

1.4.1.125. a rupe ‘a împărți’, în *Și rupse feciorii la Lia, la Rahiila și la doao slujnice* (Gn., 33, 1), după magh. *Es szakasztá* ‘și rupse’, ‘despărți’, ‘separă’.

1.4.1.126. săgetare ‘distanța cît o bătaie de arc cu săgeată’, în *Șezu departe, loc de o săgetare* (Gn., 21, 16), după magh. *mint egy löuesny földén* ‘ca la o lovitură tragere’.

1.4.1.127. sămînță (la pl. art. și la gen.-dat. sg. *se-*) ‘trib’, ‘neam’, ‘seminție’; ‘generație’, în *Vei căuta strimbătățile părinților în ficiorii și în nepoții lor până în a treia și în a patra sămînță* (Ex., 34, 7), după magh. *iziglen* ‘spiță’.

1.4.1.128. scaun în sintagma *scaunul milostiei* în *Ladiia Adevăraturiei, prăjinele și scaunul milosteei* (Ex., 39, 35), după magh. *Kegyelemszékét* (*kegyelem* ‘îndurare’; *székét* ‘scaun’, cu sensul ‘tron (regal)’), în *Cu scaunul crăiei meale te voiu întrece pre tine* (Gn., 41, 40), după magh. *Kiraly* ‘de rege’ *szekemmel* ‘al meu’.

1.4.1.129. scriptură ‘scriere’, ‘scriitură (a literelor)’, în *Scriptura încă el însuși o tăiase pre eale* [pe table] (Ex., 32, 16), după magh. *az irastis* ‘scriere’.

1.4.1.130. scumpeate ‘timp în care toate se vînd cu un preț foarte ridicat’; ‘foamete’, în *Scumpeate fu, iară, în acea țară* (Gn., 26, 1), după magh. *drágaság* ‘Teuerkeit’ < *drága* ‘teuer’, ‘scump’.

1.4.1.131. semn ‘minunăție’, ‘ciudă’, ‘lucru miraculos’, ‘ciudesă’, în *Fi-va... ca și un semn în mîna ta* (Ex., 13, 16), după magh. *Es ez legyen iegyül à te kezedbe* ‘și aceasta să fie ca un semn în (pe) mîna ta’.

1.4.1.132. a semna în expr. *a semna cu sulă* (= ‘condei de ardezie’), în contextul *Și Aron luundu-le den mînule lor semnă cu sulă și slei vițel dentr-însele* (Ex., 32, 4), după magh. *ki iedze töreckel* ‘înseamnă cu dalta’.

1.4.1.133. a se slăvi (în cineva) ‘a se glorifica pe seama cuiva’, în contextul *Și mă voiu slăvi în faraon și în toată gloata lui* (Ex., 14, 4; B.Jer.: *Je me glorifirai aux dépens de Pharaon*), după magh. *Es neuet keresec énmagamnac* ‘și nume caut mie’.

1.4.1.134. a slobozi ‘a salva’, ‘a scăpa’, în *Cu mine ai făcut cum [= că] viața mea ai slobozit* (Gn., 19, 19), după magh. *meg szabadítottad* ‘ai eliberat’.

1.4.1.135. slujbă ‘rînduială’, în *Ce slujbă de cinste iaste aceasta?* (Ex., 12, 26), după magh. *Michoda cheleködét ez?* ‘ce fel de faptă (acțiune; ispravă) este?’

1.4.1.136. socotitură ‘închisoare’; ‘temniță’; ‘pază’ (vezi vb. *a socoti* ‘a păzi’, **IV.1.1.117.**), în contextul *Intr-una ținu pre ei în socotitură până a treia dzi* (Gn., 42, 17), după magh. *örizetbe* ‘în pază’.

1.4.1.137. soț ‘ajutor’, ‘tovarăș’, ‘partener’ (< lat. *socius* ‘asociat’, ‘părtaș’), în *Soț am dat lăngă sine* (Ex., 31, 6), după magh. *tarsul, tars* ‘Gefährte’, ‘Genosse’, ‘Kamerad’, ‘Partner’, ‘Kompagnon’; în expr. *a avea soț de căsătorie* ‘a fi măritată’, în *Muiarea care-ai luat... are soț de căsătorie* (Gn., 20, 3), după magh. *hazass tarsa* ‘de casă tovarăș’, ‘soț’.

1.4.1.138. a sta în vis ‘a visa în somn’, în *Sta în vis pre țarmurele apeei* (Gn., 41, 17), după magh. *alloc vala almöba* ‘stau eram’ (= era stînd, stam) *în visu-mi* (în visul meu, se făcea că stăteam); în expr. *a-l sta* (pe cineva) *înaintea cuiva* ‘a-l așeza, făcîndu-l să se oprească și să stea drept în fața cuiva’, în contextul *Iosif [duse] aduse lăuntru și pre tată-său și-l stătu pre el înaintea lu faraon* (Gn., 47, 7), după magh. *es alatta Pharao eleibe* ‘și-l așeză (făcîndu-l să stea drept) în fața lui Pharaon’.

1.4.1.139. stătătoriu în sintagma *stătătoriu de alean* ‘răzbunător’, ‘gelos’, în *Că eu-s Domn al tău Domnedzeu putearnic, stătătoriu de alean, cine [= care] voiu bate răiia părinților în coconii săi* (Ex., 20, 5), după magh. *boszozuálo* ‘alean stătător’, ‘care ține supărarea’, ‘ranchiunos’.

1.4.1.140. a-i strica cuiva ‘a-i face rău cuiva’, în contextul *Aș avea putere cum [= ca] să stric voao* (Gn., 31, 29), după magh. *hogy arthatnèc tünektec* ‘ca să dăunez (stric, vatăm) vouă’.

1.4.1.141. a șterge afară, în contextul *Au să nu vei vrea a le ierta, șterge afară și mine den cartea ta carea tu ai scris* (Ex., 32, 32), după magh. *töröl, ki éngemetis à te könyuedböl melvet te irtal* ‘șterge afară și mine din cartea ta care tu ai scris’.

1.4.1.142. a da în știre ‘a înștiința’, ‘a anunța’ în *Nu deade în știre cum că va să fugă* (Gn., 31, 20), după magh. *nem ielente neki* ‘nu anunță lui’; *hogy el futna* ‘că ar fugi’.

1.4.1.143. știutoriul în sintagma *știutoriul ascunselor* ‘consilier secret’, în *Și puse faraon nume lu Iosif Știutoriul ascunselor* (Gn., 41, 45), după magh. *Titkoknac Tudoianac*.

1.4.1.144. tare ‘cu tărie’, ‘intens’, în *Nu să tare-i căuta* [idolii] (Gn., 31, 35), după magh. *noha igen keresé* ‘într-adevăr îi căută cu adevărat’, ‘tare’ (substantivat), apare și în sintagma **tarii Moavului** ‘mai marii, mai puternicii Moavului’, în *Atunci se turburară mai marii Edomului și mai tarii Moavului cutremurară-se* (Ex., 15, 15), după magh. *erös* ‘tare’, ‘puternic’.

1.4.1.145. a tăcea molcom, în *Tăcu mulcom până vineră acasă* (Gn., 34, 5), după magh. *veszteg* ‘calm’, ‘liniștit’; *hallottac* ‘tăcu’.

1.4.1.146. a tăia împregiur ‘a circumcide’, în *Avraam... tăie împregiur puiulea dinainte al lor trupul bărbătesc* (Gn., 17, 23), după magh. *környülmetele* ‘împrejur tăie’; *ay ö firfiui testek berenec* ‘al lor bărbătesc trup pielea’; *eleit* ‘dinainte’.

1.4.1.147. tăiat, -ă (subst.) ‘tăiatul împrejur’; ‘circumcizie’; ‘obrezovanie’, în *Încredințat de sânge tu ești mie, drept tăiatul împrejur* (Ex., 4, 26), după magh. *környülmetelkedesert* ‘id.’.

1.4.1.148. a trage ‘a stingheri de la treabă, de la muncă’, în *Că ce trageți oamenii cătră munca lor?* (Ex., 5, 4), după magh. *Miert vonszatoc el* ‘de ce’; ‘a remorca’; ‘a trage după sine’.

1.4.1.149. 1. a ținea ‘a considera’, ‘a aprecia’, în *Și când văzu că e târtoasă, nemică ținea ea pre doamnă-sa cătră ea* (Gn., 16, 14), după magh. *semminec véli vala* ‘drept nimic (ca pe un nimic)’; *véli* ‘a considera’, ‘a prețui’; *vala* ‘era’; **2. a ținea** ‘a stăpîni (pămîntul)’, în *Acesta [pămînt] voiu da voao să-l țineți* (Ex., 6, 8), după magh. *eszt adom tünektec tulaydonul* ‘acesta dau vouă în proprietate’, ‘a fi a cuiva’, în *La cine te ții?* ‘al cui ești tu?’ (Gn., 32, 17; *-ni* din *țini* este *ni* muiat bănățean, față de alte dialecte în care *-ni* a trecut la *i(ții)*: *La cine te ții?*), după magh. *kiköz tartozol* ‘de cine ții?’; ‘al cui ești?’; **3. a ținea** în expr. *a ținea mînile de cătră cineva* ‘a nu ridica mîna asupra cuiva spre a-l omorî’, în contextul *Nu vărsareți sângele, ce-l aruncați în fântîna veache... și vă țineți mînile de cătră ei* (Gn., 37, 22), după magh. *tartosztassatoc meg* ‘să țineți’; *kezeteket töle* ‘mînile de la el’.

1.4.1.150. țiitor, în sintagma *țiitor de cinste* (și varianta bănățeană cu *ń*, *ținitori*, în Gn., 41, 34) ‘supraveghetor’, în contextul *Porunci... în acea dzi țiitorilor de cinste și șpanilor și dzise* (Ex., 5, 6), după magh. *Tisztartoknac; tiszta* ‘care pune ordine’, ‘clarifică’; *tarte* ‘a ține’; este vorba de supraveghetori.

1.4.1.151. ținut ‘stăpînire a unui teritoriu’, ‘posesiune’, ‘loc stăpînit’, în *Și ținutul lui începutul era Vavel* (Gn., 10, 10), după magh. *birodalmanak* ‘Reich’, ‘Imperium’.

1.4.1.152. uloi ‘ulei’ în contextul *Așijdere să faci... și cu muntele uloiului tău* (Ex., 23, 11), după magh. *olayhegyeiddel* (< *olay* ‘Öl’; *hegy* ‘Berg’; pomul e denumit *oloyfa*).

1.4.1.153. unghie ‘copită de animal’, în *Nu va rămînea dentr-însele înapoi nice o unghie* (Ex., 10, 26), după magh. *körem* ‘unghie’.

1.4.1.154. a unge ‘a îmbălsăma’, în *Eu sănt acel Domnedzeu îm Betel unde tu pîiatra unșei* (Gn., 31, 13), după magh. *meg kented* ‘ai uns’.

1.4.1.155. unul în sintagma *cel unul* ‘singurul tău fecior’, ‘unicul’, în *N-ai cruțat feciorului tău cel unul* (Gn., 22, 16), după magh. *a te egyeten egy* ‘al tău unic (unul)’.

1.4.1.156. urît, -ă ‘detestat, -ă’, despre păstorii de dobitoace, în contextul *Că păstorii de dobitoace sănt urîți înaintea eghipteanilor* (Gn., 46, 34), după magh. *vtalatasoc* ‘urît’, ‘dezgustător’.

1.4.1.157. urmă ‘generație’, în *Iară ei trecînd 4 urme de om, iarăși aicea vor veni* (Gn., 15, 16), după magh. *ember nyom* ‘generație’ (*ember* ‘om’; *nyom* ‘urmă de pas’, ‘amprentă’; v. și *Indicele*, s.v., din ediția Vioricăi Pamfil).

1.4.1.158. usnă în sintagma (despre Moisi) *usne netăiate împrejur* ‘greoi la vorbire’, ‘stîngaci la vorbire’, ‘neîndemînatic la vorbire’, ‘gîngav’ (*usnă* < vsl. *ustîna* ‘buză’), în contextul *Dară cum să mă asculte faraon mai tare, cându-s cu usne netăiate împrejur* (Ex., 6, 12), după magh. *környül metelkedetlen aiackal*; expr. este preluată din ebraică.

1.4.1.159. a vedea vis ‘a visa’, în *Și iară adurmînd vădzui vis* (Gn., 41, 22), după magh. *el aluuan* ‘adormind’; *álmot látéc* ‘vis văzui’.

1.4.1.160. văr ‘generație’, ‘neam’, ‘rudă’ [lat. (*consibrinus*) *verus*], în *Voiau bate răiia părinților în coconii săi, cine mine mă urăsc, până în al treilea și în al patru văr* (Ex., 20, 5), după magh. *negyed izig* ‘a patra spiță’.

1.4.1.161. văzător ‘cel care vede’, în *Darul orbeaște vădzătorii* (Ex., 23, 8), după magh. *à Latokat* ‘văzătorii’.

1.4.1.162. a-și vărsa ‘a turna metal topit’, în *Că vițel și-au vărsat lor* (Ex., 32, 8), după magh. *öttöenec* ‘au turnat’, ‘au vărsat’.

1.4.1.163. vedere în sintagma *vedeare de vis* ‘vis’, în *Faraon... luo aminte cum că ară vedeare de vis* (Gn., 41, 8), după magh. *alom latas volna* ‘de vis’, ‘vedere’, ‘ar fi’.

1.4.1.164. a se veni ‘a ajunge la’; ‘a-i reveni cuiva ceva’, în *Ceale reale* [oi] **se veniia** lui Laban, ce ceale mai bune lui Iacov (Gn., 30, 42), după magh. *iut vala* ‘ajungea’.

1.4.1.165. venit ‘cel venit (în comunitatea evreiască)’, ‘pribeag’, ‘prișlet’; ‘venetic’, ‘nemernic’, ‘străin’, în *Venitul să nu-l pedepsești* (Ex., 23, 9); *Că știți inima veniților* (Ex., 23, 9); sintagma **om venit** ‘id.’ (Gn., 21, 34); după magh. *iöueneny*; **venitul de laturi** ‘venetic’, ‘prisleț’, etc. Cuvântul *venit* are și sensul ‘răsplată’, ‘recompensă’, în *Eu sănt scutul tău și al tău mare venit* (Gn., 15, 1), după magh. *Iutalmad* ‘venit’, ‘recompensă’.

1.4.1.166. viector, -toare ‘care va veni’, în *Și vineră lăcustele pre pământul Eghipetului... fără număr, ca carile înaintea de acealea vremi n-au fost, nici după aceea sănt vietoare* (Ex., 10, 14), după magh. *ennekutanna sem leszen* ‘nici apoi nu va fi’.

1.4.1.167. a viia (< lat. *vivēre*) ‘a trăi’, în *Așa viiadze faraon!* (Gn., 42, 16), după magh. *vgy élyen* ‘așa să trăiască’.

1.4.1.168. viața 1. ‘indeletnicire’, ‘meserie’; ‘lucru’, în *Ce iaste viața voastră?... Noi... am fost oameni țietori de dobitoare* (Gn., 46, 33); **2.** ‘hrană’, ‘mîncare’, în *Cea a patra parte fie a voastră pre sâminatul pământului și pre viața voastră* (Gn., 47, 24).

1.4.1.169. a vrea în *Cel tînăr nu vru de să treacă acest lucru* (Gn., 34, 19), după magh. *nē halaszta el* ‘nu amîna’; *eszt é dolgot* ‘aceasta lucru’.

1.4.1.170. a zace în *Ea [femeia gravidă] va trăi dzăcînd supt pagubă* (Ex., 21, 22), după magh. *meg maradant* ‘va dăinui, rămîne; va supraviețui’.

1.5.0. STRATUL ELEMENTELOR DE ORIGINE GERMANĂ (SĂSEASCĂ)

1.5.1. Contactul lingvistic româno-german (săsesc) este ilustrat printr-un număr foarte mic de împrumuturi. Este vorba de elemente care denumesc obiecte din traiul zilnic ale celor două comunități lingvistice, în partea de sud-vest a Transilvaniei propriu-zise și în Banat. În acest fel, varianta limbii literare din zona menționată conține în normă o trăsătură distinctivă proprie, față de variantele din partea de nord, moldovenească, și de sud, muntenească și sud-est transilvăneană. Au fost depistate următoarele cuvinte cu etimon germano-săsesc:

1.5.2. beartă ‘margină’, ‘bordură’, ‘tivistură’; ‘panglică’, ‘garnitură din fire de aur și mătase’ (< săs. *biarten, būarten*, variante ale germ. lit. *Borte* ‘garnitură’, ‘tivistură’, ‘montură’), în *Cunună de aur fă pre ea, și beartă den giur împregiur, de o palmă înaltă* (Ex., 25, 24); *Și cunună de aur prespre beartă împregiur* (Ex., 25, 25).

1.5.3. corfă ‘coș de pîine’ (< săs. *korf*, față de germ. lit. *Korb* < lat. *corbis* ‘coș’; vezi V. Arvinte, *DT. Entlehn.*, p. 40), în *Și le pune într-o corfă, și le vei duce în corfă cu giuncul acolo* (Ex., 29, 3, 3).

1.5.4. crepă ‘jgheab de adăpat vitele, dintr-un trunchi de copac scobit’ (< săs. *kräp*, pl. *kräpən*; germ. lit. *Krippe* are sensul ‘iesle’), în *Și grăbind vărsă apa în crepă și iară curse la fîntîna cum [=ca] să scoată apă* (Gn., 24, 20); *Punea nuiale în crepă înaintea oilor* (Gn., 30, 41); *Nuiale nu punea în crepă* (Gn., 30, 42).

1.5.5. știucă ‘bucată’ (< germ. *Stück*), în *Și le pune pre știuci* (Ex., 29, 17).

1.5.6. trocă ‘troc’ (< săs. *trôch*, germ. lit. *Trog*; vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 75-79), în *Întingeți în sângele den trocă și stropiți cu el pragul de sus a ușiei și amîndoi omșorii* (Ex., 12, 22).

1.5.7. turn ‘construcție prismatică sau cilindrică mai înaltă decît cele din jur’ (< săs. *turn*, germ. *Turm*), în *Cetatea și turnul* (Gn., 11, 5); *Turnul Ederului* (Gn., 35, 21).

1.6.0. ETIMOLOGIE MULTIPLĂ

În explicarea originii unor cuvinte, a fost necesară invocarea mai multor etimoane probabile, recurgîndu-se, astfel, la procedeul denumit „etimologie multiplă”. În subcapitolul de față, sînt grupate cîteva exemple ilustrative care întrunesc condițiile cerute de acest mod de abordare a împrumuturilor lexicale.

1.6.1. Un prim exemplu este cel al cuvîntului **ladă** ‘cufăr de lemn’ (< germ. *Lade*, magh. *láda*, ucr., polon, cr., ceh. *lada*, srb. *lad*); în PO: **Lada** cu poruncitele ‘chivotul legii’ (PO, 7/7); *ladie*, în *Faceți o ladie den lemn de șetim* (Ex., 25, 10); **Ladiia** adevăraturiei ‘id.’ (Ex., 31, 7); *Patru coarne a ladei* (Ex., 25, 12); *De coastele ladii* (Ex., 37, 5); diminutivul *O lădiță de speteadză* (Ex., 2, 3).

1.6.2. păhar ‘vas de sticlă, mai rar de metal, din care se bea apă, vin, bere etc.’ (< ucr. *pohar, puhar*; polon. *puhar*; ceh. *pohár*; srb. *pehar*; bg. *pahar*; magh. *pohár* < ahd. *pēhhāri*), în *În toate creagurile făcute în chip de migdeală 3 păhară cu boldure și cu flori* (Ex., 25, 33).

1.6.3. pită ‘pîine’ (< mgr. *πίτα*; cf. tc. *pite*, alb. *pitë*, magh. *pita*, srb. *pita*, iud. sp. *pita*; calabr. *pitta* ‘pîine’; mr., mgl. *pită*), în *Cocătorul de pite* (Gn., 40, 1); *Ce în Eghiptet tutindenea destulă pită era* (Gn., 41, 54).

1.6.4. pogace ‘turtă’; ‘felie de mămăligă acoperită cu făină de grâu și coaptă pe plită’; sînt semnalate în *ALR SN*, IV, h. 1073, următoarele puncte anchetate în care s-a răspuns cu termenul în discuție: *pogačë*; *pogăc*, *pogăce*, pct. 346 din Maramureș, pct. 551, vestul Moldovei; pct. 250, 95, 64, 53, 57, 76, 130 din sud-vestul Transilvaniei, sudul Crișanei, jumătatea de nord a Banatului; așadar este inclusă și zona în care s-a tradus PO. În alte surse au mai fost atestate variantele ca *bogace*, *bohace*, *pohoace*, *pohace*, *boace*; s.n. *bogaci*, *pogaci* etc. (< it. *focacceia* ‘lipie’ > vsl., srb. *pogača*; magh. *pogacsá*; ngr. *πογάτσα*; bg. *pogačī*, lat. *focius* ‘copt în cenușă’ < *focus* ‘vatră’; prov. *fogasa*, fr. *fouace*, sp. *hogaza*; tc. *bogaça*, *pogaça*, *fogaça* (Scrib. *Dicț.* s.v.; TRDW, s.v., Lajos Tamás, *EWUR*, p. 628-639; în ultimul caz, lingvistul maghiar conchide: „Bei ähnlichen Wanderwörtern kommt wehrfache Etymologie des öfters vor”. În PO au fost atestate următoarele contexte: *Și coapseră den aluat... și făcură pogaci, pâne adzimă, că nu-l putea aveni, silindu-i eghipteanii să iasă* (Ex., 12, 39); *Pâine adzimă cu oleiu mestecată pogaci și cu uleiu uns lepinu de adzimă* (Ex., 29, 2); *Ia o pită, o pogace cu oleiu, și un lepiu den coșnița adzimelor, care-i înaintea Domnului* (Ex., 29, 23).

1.6.5. șatră ‘cort’ (Lajos Tamás, *EWUR*, p.721-722: „Es handelt sich um ein ostmitteleuropäisches Wanderwort”) [*<* magh. *šator* < vsl. *šatirŭ*, bg. *šatra* ‘cort’, srb. *šator* (și *čador* ‘id.’) rus. *šatër*; tc. *çadyr*, *çatyr* < pers. *čatr* ‘id.’; țig. *šater*, *šatra*], în contextul din PO: *Toate unealtele șatreei* (Ex., 31, 7).

1.6.6. tabără ‘locul unde se fac corturile militare’, ‘lagăr’ (< vsl. *taborŭ*, bg., srb., cr., slovac., ceh., polon., rus. *tabor*; magh. *tábor*; alb. *tabor*; < tc.–tăt. *tabur*), în *Rândul tabărului* (PO, 5/8); *Și seara vineră prepelițe și acoperiră tabăra și demîneată fu roao pregiur tabără* (Ex., 16, 13).

1.6.7. tablă (Lajos Tamás, *EWUR*, p. 758: „Ein Wanderwort”) ‘placă, piesă plană’ (< lat. *tabula* > vsl. *tabla* sau magh. *tabla*; cf. ngr. *τάβλα*; tc. *tabla*, bg., srb. *tavla*; fr. *table* < lat.; it. *tavola*), în: *Supt toată tabla doo talpe. Iară cătră apus parte șase table fă* (Ex., 26, 21); *Voiu da ție table de piatră, leage și porunce, carile eu am scris, cum [= ca] să înveți pre ei* (Ex., 24, 12).

1.7.0. CUVINTE CU ETIMOLOGIE NECLARĂ, CONTROVERSATĂ. PRIME ATESTĂRI.

Pentru următoarele cuvinte, originea este incertă, discutabilă, în ciuda unor încercări susținute ale etimologiștilor de a le clarifica sub aspect fonetic și semantic. Le menționăm pe cele mai importante și mai interesante din perspectivă lingvistică istorică și descriptivă.

1.7.1. a băga are o etimologie neclară, cum se poate vedea în toate dicționarele care dau și etimologia și în primul rînd în DER, nr. 595. În PO, verbul acesta este prezent în contexte ca: *Și tu bagă în corabie de tot fealiul de jigăni, den tot trupul căte doao, băbașuși și muieruși* (Gn., 6, 19); *Să aducă ție uleiu... cum [= ca] pururea în candile să bage în cortul adevărturiei* (Ex., 27, 20).

1.7.2. baiera ‘șiret’, ‘curea’, ‘panglică’ apare în *Feacera hojenului den curat aur și baiere cu căte doo capite* (Ex., 39, 15); *Ceale doo baiere acătară de ceale verigi a hojenului cu cîte un cap* (Ex., 39, 17); *Iară cealea doo capete a baierelor în ceale doo nașe slobodziră* (Ex., 39, 18).

1.7.3. brad ‘arbore conifer, rășinos’ este prezent în contextul *O corabie de lemn de brad* (Gn., 6, 14).

1.7.4. brău (și *brîu*, pl. *brîne*), în *Cumănac și brîu* (Ex., 28, 4); *Fă și brăul așa cum să fie vărgat* (Ex., 28, 39); *Și încinge și Aaron și feciorii lui cu brînele* (Ex., 29, 9).

1.7.5. a cutrupi ‘a împovăra’, ‘a îngreuna’; ‘a acoperi’, ‘a cuprinde din toate părțile’; ‘a năpădi’, ‘a năvăli’ (< lat. **contorpire*, din vgermanic **thorp* ‘turmă’, ‘mulțime’ < *troppus*; vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn*, p. 25-26), în *Cutropiți pre ei cu muncă, cum [= ca] să aibă lucru și să nu odihnească pre cuvinte mincinoase* (Ex., 5, 9); *Și se înturnară apele și cutrupiră carăle și călarii cu toată gloata lu faraon depreună* (Ex., 14, 28). Verbul cunoaște și varianta *a cotropi*. În dicționarul român-german al lui H. Tiktin, ediția a II-a, Wiesbaden, 1985-1989, este dat, ca primă atestare, anul 1814, în Dimitrie Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule moralice învățături*. Prima atestare se mută, prin urmare, cu cca 230 de ani mai înainte.

1.7.6. fufează ‘candelabru’; ‘suport rotund în brațul sfeșnicului în care se pun lumînările’; ‘vîrtelniță’; ‘inel de sfeșnic’ (creație expresivă), în *Patru fufeaze cu bumbi și cu flori* (Ex., 26, 34); *În toate stîlpurile în formă de nucă de migdeală făcute trei fufeaze, cu boldure în trupină* (Ex., 37, 19).

1.7.7. grumaz, pl. *-ăzi*, *-adzi* ‘gît’, ‘ceafă’ (cf. alb. *grumas*; alte explicații nu sînt satisfăcătoare), în *Plînse pe grumadzii lui* (Gn., 45, 14); *Cu grumadzi vârtoși oameni seți voi* (Ex., 33, 5); *Și lanț de aur aruncă-i în grumazi* (Gn., 41, 42).

1.7.8. nastur 1. ‘bumb (de metal)’ (origine controversată; din goticul *nastilo* ‘șnur’, ‘găitan’) **2.** ‘lobul urechii’, în *Cum între toate poama granele să fie câte u<n> nastur de aur sunătoriu pre poalele aceluia vășmânt de mătase* (Ex., 28, 34); *Să faci nasturi sunători de aur den giur împreg<iu>r* (Ex., 28, 34); în expr. *nasturul urechilor: Ia den sângele lui și pune lu Aaron și feciorilor lui pre nasturul ureachilor dereapte* (Ex., 29, 20; V. Pamfil: calc după magh. *fiile gombaja* = lobul urechii).

1.7.9. a pesti ‘a zăbovi’, ‘a întârzia’ (etimologie controversată)¹², în *Vădzu nărodul cum [= că] Moisi pesti în mu<n>te* (Gn., 32, 1).

1.7.10. pururea ‘totdeauna’, ‘veșnic’ (origine nesigură), în *Cum [= ca] pururea în candile să bage în cortul adevărărturiei* (Ex., 27, 20).

1.7.11. zgarbură, dzgarbură ‘încălțăminte’ [a fost apropiat de it. *scarpola*, diminutiv de la *scarpa* ‘încălțămînt’, tirolez. *scálbera*; și varianta it. *scarpa* ‘încălțămînt’; Epureni-Iași: *scarchi* ‘papuci de casă’), în *În picioarele voastre să aveți zgarburi* (Ex., 12, 11); *Cum [= că] tot ce iaste al tău nu voi lua nece o ață sau o legătură de dzgarbură* (Gn., 14, 23).

1.7.12. zgău ‘pîntece’, ‘uter’ (explicațiile etimologice date acestui cuvînt sînt nesigure), în contexte ca: *Că Domnul mainte tare era închis casei lui Avimelec tot zgăul* (Gn., 20, 18); *Iaca doi era în zgăul ei* (Gn., 25, 24); *Cu blagosloveniile ungerelor și zgăului* (Gn., 49, 25); *Nu sânt Domnezeu cine zgăului tău plod nu va să dea* (Gn., 30, 2).

¹² Vezi explicațiile din Gafton, *Evoluția*, p. 246, cu trimiterile la EWUR și F. Kiraly, *Contacte lingvistice*, Timișoara, 1990.